M. SEVASTOS

AMINTIRI DE LA «VIAŢA ROMÂNEASCĂ»

EDIŢIE ÎN ÎNTREGIME REFĂCUTĂ – UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1916" ALBA IUIJA

1966

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Coperta: *Petre Vulcănescu*

PRIMELE AMINTIRI

În 1902, elev în clasa întâi a Liceului Internat din Iaşi, mă înturnam odată la şcoală, într-o duminică seara. Era o zi aspră de toamnă, cu lapoviţă şi cu vânt. Se întunecase devreme. Iar eu, într-o manta neagră, ponosită, lungă până la pământ, cumpărată de la un coleg dintr-o clasă superioară, am cotit din Sărărie pe strada Asachi. Uliţa aceasta era străjuită de un şir de copaci înalţi şi stufoşi, mai cu seamă castani, care înăbuşeau cu frunzişul lor – ferfeniţat de vântul toamnei – micile becuri electrice, cu lumină chioară, fixate pe nişte stâlpi de fier. Vântul smulgea de pe crengi frunze îngălbenite şi, rotindu-le în dreptul luminilor, le împrăştia pe stradă. Mi se lipeau de tălpi de pe trotuarul ud. Casele, aproape toate cu grădini, erau ascunse în fundul curţilor – încât uliţa deşartă, căci nu se vedea în seara aceea niciun trecător, părea încă şi mai pustie din pricina îndepărtării caselor, cu storuri trase, slab luminate, abia deslușite din coroana smulsă a castanilor. Păşeam zgribulit pe trotuarul din dreapta şi puţin înfiorat de noapte şi de singurătate; mă grăbeam să ies cât mai repede din umbra arborilor, spre limanul salvator al globurilor mari cu arc voltaic de pe strada Română, care se zărea în fund, în dreptul spitalului de copii „Caritatea".

În întuneric şi în pustietate, în vântul amestecat cu zloată, am simţit deodată o primejdie. La pâlpâirea unui bec, am zărit silueta unui om vânjos şi grăbit, care – după mintea mea de copil – nu-mi" putea fi decât vrăjmaş. Am vrut să mă pun la adăpost trecând pe celălalt trotuar, dar mi-a fost ruşine; şi, cu inima în dinţi, am pornit înainte –

fie ce-o fi… Peste câteva clipe, în lumina scăzută a felinarului, am putut vedea mai bine „duşmanul”: era un om cu o uriaşă barbă neagră dată într-o parte de vânt, cu nişte ochi sfredelitori, cu un baston noduros în mână. Am îngheţat. Nu mai era nicio scăpare. Sub ameninţarea unei primejdii, am căutat să captez bunăvoinţa „căpcăunului” care îmi ieşise în cale ca monştrii din pădurile poveştilor mele. Când n-am fost decât la doi paşi de apariţia apocaliptică, mi-am scos sfios chipiul ud, printr-un salut care mai mult cerea îndurare. Străinul a făcut o mişcare cu mâna. Mi s-a părut un gest de lovire şi am tresărit. Un mârâit ca de urs mi-a crescut spaima – şi ca o şopârlă am ţâşnit pe sub barba ameninţătoare şi nu m-am oprit din goană decât în strada Toma Cozma, la Liceul Internat.

Această apariţie de groază din copilăria mea fusese Constantin Stere. I-am aflat numele când l-am văzut mai târziu, pe strada Lăpuşneanu. Eram împreună cu colegii, deci în siguranţă; totuşi, din prudenţă, m-am coborât de pe trotuar, când am ajuns în dreptul „profesorului Stere” – fără însă să-l mai salut.

Stere avea faimă de om distant, rece, ursuz, care intimida pe interlocutori. Aşa îl vedeau şi studenţii naţionalişti, care arborau placarde de la balconul sediului societăţii lor, „Solidaritatea”, din Piaţa Unirii, împotriva lui Stere – şi a cercului revistei *Viaţa românească*, al cărui director era el.

Când am cunoscut, mai târziu, firea expansivă şi entuziastă a lui Stere, mi-am dat seama de greşeala celor ce-l caracterizaseră aşa de pripit. Mulţi ani după aceea, am înţeles adevărul asupra firii sale – când Stere, povestind în redacţia *Vieţii româneşti* despre anii petrecuţi în Siberia, ne-a spus că tovarăşii lui de surghiun îl porecliseră „meridionalul” – tocmai din pricina temperamentului său efervescent.

Cu toate că avea cultură rusească şi gândise în ruseşte aproape până-n ultima vreme, sintaxa lui fiind influenţată de cea rusă chiar în romanul lui scris sau, mai bine zis, dictat la bătrâneţe, Stere în pronunţarea limbii ruse îşi trăda originea străină, moldovenească. În timpul deportării în Siberia, atât organele anchetatoare, cât şi deţinuţii politici ruşi îl întrebau de la primele cuvinte: de ce naţionalitate eşti? Nu din ce regiune.

Aceasta a fost prima mea întâlnire cu profesorul Constantin Stere. Pe G. Ibrăileanu, celălalt conducător al revistei, l-am cunoscut mai târziu, în 1907, când locuiam pe strada Română, în acelaşi corp de case cu dânsul: o clădire lungă, cu un singur rând, în fundul curţii, la vreo sută de metri departe de trotuar. Apartamentul ocupat de Ibrăileanu n-avea nicio comunicaţie cu restul clădirii, ca şi ograda, prin mijlocul căreia trecea un gard. De asemenea erau despărţite şi grădinile din spatele casei. În livada lui Ibrăileanu se aflau câţiva pomi fructiferi, mai mulţi copaci înalţi de pădure, arbuşti şi tufe, iar încolo – iarbă şi bălării. Niciun strat de flori. Unii prieteni spun că-l vedeau pe Ibrăileanu, rar de tot, prin livadă. Eu, cel puţin, nu l-am văzut niciodată. Ibrăileanu stătea adesea la fereastra lui din birou, cu geamurile larg deschise, şi admira frumuseţea primitivă, sălbatică a grădinii, unde – nesupărate de nimeni – se prăseau păsări: granguri, mierle, privighetori, care ziua şi noaptea se întreceau în cântec.

Ibrăileanu era profesor la Liceul Internat. Nu-l avusesem încă dascăl. Auzeam însă adesea pe elevii din clasele superioare cum îl lăudau – socotindu-l ca cel mai bun dascăl de limba română. Prin 1906 – 1907 Ibrăileanu era mai mult în concediu, fiind suplinit de V. Bogrea sau de Gh. Dornescu.

Elevii care-l avuseseră profesor mai mulţi ani în şir povesteau că Ibrăileanu încuraja pe şcolarii cei mai buni: de pildă, pe Eugen Crăciun, N. Profiri sau I. Andreescu-Cale, căruia i-a oferit chiar spezele excursiei făcute la Ceahlău sub conducerea profesorului C. Velea, în 1906, şi i-a trimis mult timp gratuit *Viaţa românească*. Dascălul vedea în ei nişte viitori literaţi. Au ieşit însă mai ales… ingineri emeriţi, profesori universitari etc.

Cât timp am fost vecin cu Ibrăileanu, nu-l vedeam. Ziua, el dormea. Se scula spre seară şi lucra aproape toată noaptea. În casa lui, în timpul zilei, se păstra liniştea cea mai adâncă. Soţia, ca să nu facă zgomot cu uşa, circula pe fereastră – în dreptul căreia se găsea afară în permanenţă un taburet.

Îmi amintesc şi de un mic conflict iscat pe atunci între cele două familii vecine. Căpătasem un ied, căruia îi dădusem drumul să pască în grădina din spatele apartamentului nostru; şi iedul, bineînţeles, behăia

tot timpul. Peste vreo două zile, am primit vizita proprietarului. Am fost rugaţi să înlăturăm pricina care tulbura liniştea profesorului. I-am îndeplinit cererea şi m-am despărţit de ied cu mare părere de rău. Atunci am simţit oarecare ostilitate împotriva vecinului care îmi prigonise prietenul. Dar totul s-a limpezit mai târziu.

În sfârşit, după câtăva vreme, la Liceul Internat n-a mai venit suplinitorul în ora de limba română, ci titularul catedrei: G. Ibrăileanu. În mintea mea de copil încolţi o bănuială: dar dacă o să mă persecute profesorul din pricina iedului? Iar într-o oră, când Ibrăileanu mă prinse vorbind cu colegul de pupitru şi mă dădu afară din clasă, în clipa aceea eu n-aveam nicio îndoială că la mijloc nu putea fi decât „o persecuţie”… „un act de răzbunare”… Cu tot acest ghimpe din sufletul meu, nu puteam să nu apreciez şi să nu admir pe acest profesor excepţional.

El nu era robul catalogului, nu căuta să ne prindă cu materia neînvăţată, ca să ne pună notă rea. Îl interesa lecţia în sine şi căuta s-o expună cât mai plăcut şi mai pe înţelesul elevilor. Chiar gramatica istorică, predată de dânsul, devenea atrăgătoare pentru noi.

Parcă-l văd pe catedră, într-o clasă spaţioasă, ale cărei ferestre dădeau într-o livadă. Cei vreo douăzeci de elevi tăceau chitic. Răsuna numai glasul melodios, puţin nazal, al profesorului. Avea părul castaniu – vâlvoi… şi o barbă cam roşcată – în neorânduială. Sub fruntea înaltă îi jucau ca argintul-viu ochii căprii-negri, pătrunzători, plini de vioiciune, inteligenţă şi spirit. Nimeni nu-şi îndepărta privirea de la ochii aceştia. Cred că dacă ar fi căutat cineva să se ascundă de tăişul lor, ei s-ar fi luat după dânsul, l-ar fi descoperit şi-n gaură de şarpe şi l-ar fi silit să fie atent. Dar nimeni nu se ferea de ochii dascălului, căci ei nu inspirau teamă, ci ne atrăgeau, fermecându-ne. Nu s-a pomenit ca vreun elev să fi făcut, cândva, vreo obrăznicie în ora lui. Un astfel de elev ar fi fost boicotat de colegi. Interesul, trezit în sufletul nostru de aceste lecţii, nu înceta odată cu semnalul soneriei, ci – chiar după ora de română, în recreaţii, în grădină, la masă sau în dormitor – urmau discuţii între şcolari în legătură cu lecţia profesorului nostru.

Ibrăileanu ne-a predat lecţii numai câteva luni. Amintirea lui

însă ne-a urmărit veşnic. Această amintire a fost accentuată de apariţia revistei *Viaţa românească*, al cărui „secretar de redacţie" era Ibrăileanu – cum se intitula cu modestie totdeauna – dar pe care a condus-o efectiv din 1906 până în 1930.

Mulţi elevi de la Liceul Internat erau abonaţi la *Viaţa românească*. Corespondenţa ni se aducea în sufragerie de către şeful pedagogilor, Richard Prejevovschi. Sufrageria era o sală mare, lungă, cu două rânduri de mese de marmură, printre care circula un cărucior plin de farfurii lungi cu mâncare. Richard, un austriac înalt, blond, cu vorba domoală, citea scrisorile plimbându-se printre mese şi le înmâna elevilor, uneori cu câte o dojana blinda, într-o stricată limbă românească. Când sosea *Viaţa românească*, Richard punea revistele pe „masa pedagogilor" – o masă rezervată la intrarea în sufragerie – unde, după ce mâncau elevii, luau masa şeful pedagog, secretarul şi pedagogii de limbi străine. Şeful pedagog împărţea revistele învelite într-o copertă cenuşie, aşa-numită „cămaşă", cu antetul *Viaţa românească* tipărit cu litere negre. Abonaţii revistei se ridicau de la locurile lor şi urmăreau pe Richard, aşteptând cu nerăbdare să le vină şi lor rândul. Colegii rugau pe abonaţi să le împrumute revista. Se înscriau la rând, făcându-se un fel de coadă la fiecare exemplar.

Când elevul primea revista în mână, colegii de alături se aplecau nerăbdători asupra sumarului. Ba unii, care şedeau mai departe, se ridicau de la locurile lor şi se apropiau de fericitul abonat, în timp ce Richard se îndrepta spre celălalt capăt al sufrageriei.

Elevii citeau *Viaţa românească* în recreaţii, în repetitor şi, pe ascuns, în orele de clasă. O citeau în ceasurile „de bibliotecă" – adică de la 4, 30 la 5, 30 după amiază şi de la 9 la 10 seara. O citeau şefii de dormitor în boxele lor alcătuite din cearşafuri albe, la lumina lămpilor electrice cu abajur de tablă verde de pe dulăpaşurile de noapte. O citeau până după miezul nopţii, sculându-se cu greu la orele cinci şi jumătate dimineaţa, când omul de serviciu îşi începea pe culoare, agitându-şi clopotul, rondul din zori. Auzeam cele dintâi sunete ca prin vis: parcă se înfiripa un cântec al unor clopoţei de cristal… apoi zgomotul se întărea şi se îngroşa până ce se distingea dangătul clopotului de bronz sau al tălăngii de tablă…

În vacanţa de iarnă sau de primăvară, elevii cei mai săraci, care n-aveau bani de drum, rămâneau la liceu. Erau adunaţi cu toţii într-o singură sală de meditaţii şi într-un singur dormitor. Şcolarii luau de la „Biblioteca elevilor" cinci volume de literatură, cât aveau dreptul după regulament, şi împrumutau neapărat de la colegii abonaţi câteva numere din *Viaţa românească*.

Serile de iarnă erau mohorâte în repetitoarele spaţioase, luminate – din economie – numai de un bec mic, la capătul sălii. Căldură se dădea mai puţin decât de obicei. Chiar masa era mai modestă, făcută din economii. Elevii se strângeau ciotcă în băncile din faţă, cu mantaua între umeri, citind la lumina palidă a becului prea înalt ultimele numere din *Viaţa românească* – mai întâi poeziile, apoi schiţele şi nuvelele, pe urmă însemnările polemice de la *Miscellanea* şi, în sfârşit, articolele, ca şi materialul informativ de la sfârşitul revistei.

În epoca 1906 – 1910, unii dintre elevii Liceului Internat se aflau sub influenţa *Neamului românesc*, în care A.C. Cuza îşi publica articolele pătimaşe. Atitudinea progresistă a *Vieţii româneşti* a început să risipească negura din capetele elevilor rătăciţi. Aproape în fiecare clasă s-au alcătuit grupuri de simpatizanţi ai revistei. Elevii cei mai silitori şi mai cultivaţi făceau parte din aceste grupuri. Unii vizitau chiar acasă pe conducătorii revistei…

Între timp, au izbucnit răscoalele ţărăneşti din 1907. Fiecare clasă s-a împărţit în două tabere: fiii de moşieri, industriaşi, negustori şi de bancheri, de o parte, iar băieţii săraci, de alta.

Elevii aflaseră că şi profesorii se despărţiseră, în cancelarie, de asemenea, în două lagăre. Odată, profesorul de geografie, Costin Veflea – un om cu o statură masivă – intră în clasă congestionat la faţă şi, gâfâind, se trânti pe scaunul catedrei. Îşi duse repede mâna la inimă. Băieţii avură câteva clipe de spaimă. În sfârşit, profesorul începu cu vocea întretăiată:

— Iertaţi-mă, măi băieţi! Dar m-am sfădit în cancelarie cu un coleg. A spus că îi vine să pună mâna pe-o armă şi să tragă în ţărani…

De atunci, iubirea elevilor faţă de Velea a crescut şi în aceeaşi măsură a sporit desconsiderarea dascălului sangvinar, pe care băieţii –

nu-mi mai aduc aminte prin ce mijloace – l-au descoperit peste puţin timp: era vorba de filologul August Scriban.

În recreaţia de după amiază, într-o zi călduţă de început de primăvară, când şuvoaiele izvorâte din zăpada topită clocoteau sclipind în rigola străzii Istrati, care trecea pe lângă Liceul Internat, elevii clasei a cincea, privind afară, stăteau în dreptul ferestrelor deschise; ba unii şedeau chiar pe capacul cutiei de tablă găurită a caloriferului sau pe pervazul ferestrei. Deodată, prin mijlocul străzii a trecut un convoi de ţărani, escortaţi de jandarmi. Oameni îmbrăcaţi cu sumane, cojoace sau mintene – cele mai multe ponosite, rupte – cu căciuli roase şi pline de slin, abia îşi târau picioarele încălţate în opinci sau cu cizme ferfeniţă. Câţiva aveau coatele cetluite cu frânghii. Doi-trei purtau cătuşe la mâini, iar la picioare – lanţuri oare zuruiau.

Elevii de la ferestre au izbucnit, ea la o comandă:

— Trăiască ţărănimea! Ura! Jos jandarmii! Huideo!

Gestul acesta spontan al elevilor a fost determinat şi de lectura articolelor din *Viaţa românească*.

EXCURSIILE CERCULUI

În volumul *Ibrăileanu*, Savin Braki spune următoarele despre sosirea lui C. Stere la Iaşi în 1893: „Acesta fugise din Siberia, unde fusese deportat, pentru activitatea narodnică, şi trecuse clandestin Prutul”. Neexact! După nouă ani de deportare în Siberia pe cale administrativă, lui Stere i s-a ridicat domiciliul obligator, i s-a dat paşaport şi el a trecut graniţa cu trenul la Ungheni, având emoţii până un ultimul moment la frontieră din pricina temerii de *a* nu fi dat jos din tren de către chirainicii şi jandarmii ţarişti. Nu i-a venit sufletul la loc decât atunci când roţile vonului său începură să huruie pe tăbliile de fier ale podului de peste Prut, cum ne-a povestit în redacţie, însuşi Stere, care a fost surghiunit nu pentru „activitate narodnică”, ci pentru răspândire de publicaţii interzise.

Întemeietorii revistei *Viaţa românească*: C. Stere, G. Ibrăileanu, M. Carp, Ion şi Constantin Botez, făceau parte dintr-un grup de prieteni

studenţi, în majoritate de la Facultatea de litere, câţiva de la Ştiinţe, iar unul de la Medicină. Aceşti tineri, împreună cu logodnicele lor, studente şi ele (devenite soţii după trei-patru ani), formau o familie sufletească. Relaţiile dintre logodnici erau foarte austere: se mărgineau, ani de zile, la o simplă strângere sau sărutare de mână. Acest grup s-a închegat în jurul lui C. Stere, de curând sosit la Iaşi din exil în Siberia1. Legăturile dintre prieteni se strângeau încă şi mai mult în cursul vacanţelor, când se organizau excursii colective la Rarău sau la Văratic, iar mai târziu, când îşi făceau cu toţii vilegiatura la mănăstirile nemţene. (într-o vară, numai Costică Botez cu familia şi-a trădat grupul, petrecându-şi vacanţa la Mangalia – atras, ca vânător, de locurile de-acolo, bune de prepeliţe şi de potârnichi.)

Excursia din 1894 sau 1895 la Rarău şi cea din 1898 la Văratic sunt întipărite în fotografii care se mai găsesc în original la familiile Ibrăileanu (Agavriloaiei), I. Botez şi M. Carp.

În aceste excursii bărbaţii, care aveau bocanci impermeabili, îşi împreunau cruciş mâinile – câte doi-doi (îndeobşte, logodnicul şi fratele fetei) –, aşezau în acest hârzob manual pe aleasa inimii lor şi aşa o transportau peste pâraiele de munte, încântaţi când le zăreau doar un fragment din gleznă. Într-un rând Stere, ca să glumească pe socoteala lui M. Carp, propuse o altă rânduială: ca fiecare logodnic sau soţ să-şi treacă în braţe perechea peste pârâu. Lucrul era uşor pentru Stere şi Ibrăileanu, ale căror perechi erau firave. Mai greu era pentru Carp, căci Zulnia Georgescu avea proporţii respectabile. Carp, ca sportiv, izbuti însă să iasă bine din încurcătură, în hazul prietenilor; şi, biruitor, începu să cânte – cum îi era obiceiul – de răsunau văile.

Stere povestea o scenă comică, petrecută în cursul uneia dintre aceste excursii. Drumeţii luaseră drept călăuză un ţăran din partea locului, pe care, urcând Ceahlăul, îl încărcaseră cu pelerine, pardesiuri şi cu impermeabile. La urmă nu se mai vedea nici căciula munteanului de sub calabalâc. În sfârşit, Stere, punându-i deasupra şi pardesiul său, îi spuse:

— Tot duci în spate edificiul social, du şi veşmântul meu…

Atunci ţăranul, hâtru, începu să povestească, faţă de pudicele domnişoare şi de ruşinoşii cavaleri, jenaţi unii de alţii până la

îmbujorarea obrazului şi a urechilor, că fiind rugat la început de drumeţi să poarte în spinare te-miri-ce şi mai nimic: ia acolo, o gibilică muierească… a păţit aidoma ce-a pătimit o fată de la ţară pe care un flăcău a rugat-o într-un rând să se apropie de dânsa numai atâtica (şi săteanul îşi arătă cu degetul mare sfârcul arătătorului), ca pe urmă încet-încet să dea de belea cu toată pătărania…

Carp, fiind mai gospodăros decât ceilalţi, se îngrijea de făcutul bagajelor, de transportul lor şi al excursioniştilor, ca şi de hrana şi de adăpostul acestora. De-aceea prietenii îl porecliseră „Intendentul", iar pe P. Bogdan – care ţinea socoteala banilor: „Casierul". O excursionista sprintenă fusese numită „Căprioara".

În afară de aceste excursii, Carp îşi aduce aminte de-o călătorie făcută la Râşca, cam prin 1907, împreună cu Ibrăileanu, Gheorghe din Moldova şi Costică Botez, precum şi de urcarea Ceahlăului în 1909, în tovărăşia lui Stere şi Mihail Sadoveanu.

În vara anului 1910, C. Stere, G. Ibrăileanu, D.D. Pătrăşcanu şi M. Carp şi-au petrecut vilegiatura la Mănăstirea Neamţului. Prietenii veneau serile la Stere, care locuia la un călugăr simpatic şi ospitalier. Într-un rând, îl vizită I. Nicolau (pe atunci membru al redacţiei, mai târziu consilier la Înalta Curte de Casaţie), care îi povesti cum, vrând să meargă la Procov „se rătăcise prin pădure şi orbecăise toată ziua până să iasă la liman. Ascultându-l cu luare-aminte, Stere îi făcu o schiţă de plan, şi îl lămuri că se învârtise pe loc pe malul pârâului Maghernița, pe o porţiune de un kilometru pătrat. Îi vorbi de simţul orientării, care i se ascuţise în Siberia, unde, dacă te rătăceşti în pustietăţile acelea fără fund, eşti pierdut.

Acolo iepurii nu se speriau de om: se ridicau în două picioare la o depărtare de 10 paşi, şi te priveau curioşi şi intrigaţi. Chiar gotcanii şi cocoşii de mesteacăn, păsările acestea atât de sperioase – urmă Stere –, se aşezau în turnul bisericii, de unde îşi ziceau straniul lor cântec de nuntă.

M. Carp susţine, şi cu drept cuvânt, că aceste excursii au fost cimentul sufletesc oare a unit într-un bloc acea mână de tineri intelectuali cu atâtea trăsături spirituale şi sentimente comune, şi anume: originea – modestă; atitudinea politică – progresistă;

temeinica pregătire de specialitate şi cultura generală… totul susţinut prin puternice resorturi de entuziasm şi de avânt – generos.

În afară de excursiile mari din timpul vacanţei, prietenii făceau plimbări pe jos în împrejurimile laşului, mai cu seamă la Copou şi mai departe, la Pester – în fruntea micului grup de „amici" fiind totdeauna G. Ibrăileanu, cel mai pasionat excursionist dintre toţi.

Grupul de prieteni şi-a strâns şi mai mult relaţiile prin legăturile de familie. Unii au fost şi în străinătate împreună. Astfel, în 1904, M. Carp şi G. Ibrăileanu, cumnaţi, şi-au condus soţiile la Viena pentru un consult medical. Ele au fost trimise de doctorii vienezi pentru întremare la sud, pe malurile lacului Garda – de unde le-a adus peste câtăva vreme G. Ibrăileanu, întovărăşit de P. Bogdan.

Identitatea de vederi politico-sociale era o altă pricină de strângere a relaţiilor dintre prieteni: unii fuseseră înscrişi în partidul socialist, ca G. Ibrăileanu, M. Carp, I. Botez şi C. Botez. Stere era numai simpatizant. Ibrăileanu ţinea conferinţe la clubul muncitorilor şi scria articole în presa socialistă. D.A. Teodoru era un zelos activist; Carp, fost casier al clubului socialist din Iaşi, avea un pronunţat caracter de luptător, ceea ce l-a determinat şi mai târziu la acţiuni politice, ca şi la activităţi de ordin profesional, în fruntea funcţionarilor, a corpului didactic, a pensionarilor.

LA «*VIAŢA ROMÂNEASCĂ*»

În 1911, vara, profesorul Mihai Carp mi-a propus să intru în redacţia revistei *Viaţa românească*, în calitate de corector. Carp mă cunoştea de la Liceul Internat, unde îmi fusese profesor de latină şi de română. Mi-a spus că, la propunerea lui, redacţia a aprobat numirea mea, mai ales că cronicile mele rimate, pe care le publicam în presa ieşeană, plăceau cercului *Vieţii româneşti*. Am intrat în redacţia revistei vara, când aproape toţi redactorii ei – în majoritate profesori – erau în vacanţă şi se găseau împrăştiaţi pe la mănăstiri. G. Ibrăileanu se afla la Neamţu, de unde ne trimitea la Iaşi manuscrise şi dispoziţii.

Redacţia era instalată în clădirea tipografiei „Dacia" a lui Petre Iliescu, în strada Cuza-vodă (fostă Golia) nr. 52. Localul se afla în

fundul unei curţi, în stânga. Era un atelier primitiv, cu literele în căsuţe de lemn, fără niciun linotip, cu maşini plane, pe care le învârteau nişte ţigani zdrenţăroşi.

Sala redacţiei avea vreo zece paşi lungime şi mai puţin de cinci lăţime. Era luminată de o fereastră mare, care dădea în curte. De la un capăt la altul al sălii se întindea „masa redacţională", ocupată pe jumătate de condicile şi de scriptele administrative – căci redacţia şi administraţia lucrau în aceeaşi cameră.

Carp conducea administraţia, ajutat de Mihai Pastia – un institutor destoinic. Era un om hâtru, instruit. Avea o vorbă domoală. Părul şi mustaţa îi cărunţiseră. Se distingea printr-o rară delicateţe. Contabilul Ionescu ţinea scriptele la zi. Administraţia lucra ziua, iar redacţia îşi intensifica activitatea spre seară, de la ora cinci înainte – când începeau să se adune colaboratorii. O oră sau două (de la cinci la şapte) lucrau concomitent redacţia şi administraţia. Când era mult de lucru, rămânea uneori, până seara târziu, numai contabilul Ionescu, care muncea, de obicei, în tăcere: nu lua cuvântul decât atunci când era prea băut…

Redacţia avea în fund, în colţul din dreapta, o sobă înaltă de teracotă. Alături de ea se afla o canapea vişinie, cu faţa cam decolorată şi roasă, iar ceva mai încolo, lipită de peretele din stânga, se găsea o altă canapea, uzată şi ea, cu faţa de iută, cu desene de culoare deschisă: la un moment dat, vârful unui arc a răzbit la suprafaţă…

Deasupra canapelei vişinii din fund era atârnat, sus, pe perete, portretul surâzător, cu barba în vânt, al lui C. Stere, care a explicat prezenţa zâmbetului pe faţa lui, îndeobşte serioasă, prin faptul că această fotografie fusese scoasă dintr-un tablou colectiv, unde surâsul avea un rost şi o explicaţie. Sub acest portret al directorului se afla suspendat un tablou redacţional colectiv.

În urma unui voiaj făcut în Elveţia pentru îngrijirea sănătăţii subminate de o tensiune nervoasă, Stere se întoarse cu barba şi cu mustăţile fasonate. O fotografie nouă înlocui vechiul portret. Un camerist al clubului naţional-liberal, al cărui preşedinte era Stere, veni într-un rând la redacţie şi ceru pentru puţin timp ultima fotografie, ca să facă o copie după ea. Stere refuză, scuzându-se:

— Spune domnului intendent că nu mi-am fixat încă fasonul definitiv.

Într-adevăr, acest „fason" a variat din an în an, până la raderea bărbii şi a mustăţilor. Dar între timp s-au schimbat şi relaţiile lui cu partidul naţional-liberal, care n-a mai avut nevoie de noul fason al lui Stere.

Pe peretele din stânga se aflau atârnate două caricaturi în culori. Una reprezenta pe P.P. Carp călare, purtând armură medievală. De o parte frâul era ţinut de G.G. Cantacuzino, iar de cealaltă parte, de Take Ionescu. Caricatura data din 1907, când partidul conservator era unificat, şi sublinia divergenţele din sânul conducerii acestuia.

Altă caricatură din aceeaşi epocă reprezenta situaţia din partidul naţional-liberal: în mijlocul unei arene de circ, un taur – cu chipul lui D.A. Sturdza, şeful partidului – se agita furios. Îl aţâţau cu pânză roşie două persoane: V.G. Morţun şi, mi se pare, G. Diamandi.

Lângă canapeaua de iută înflorată se găsea un dulap-secretar (clasor) cu mai multe sertare, în oare se păstrau manuscrisele, aşezate separat (de sus în jos): poezii, schiţe şi nuvele, articole, cronici, recenzii şi revista revistelor. Numai rubrica *Miscellanea*, n-avea un sertar special, fiindcă niciodată nu erau articole de rezervă. La *Miscellanea* se puneau articolaşe polemice, la zi, scrise sub impresia evenimentelor, mai ou seamă de Ibrăileanu. De multe ori revista îşi întârzia apariţia, fiindcă rubrica *Miscellanea*, cu corecturi şi paracorecturi, nu era încă pusă la punct. Ibrăileanu – frământat de felurite probleme, căutând ca scrisul său să exprime cât mai limpede şi mai lapidar ideea – făcea atâtea îndreptări corecturilor în şpalt şi în pagină, încât fiecare versiune aproape nu mai semăna, ca mod de expresie, cu cea anterioară.

Eu eram îndatorat să trec pe colţul fiecărui manuscris numărul respectiv al paginilor de revistă, socotind suma literelor întregii bucăţi, împărţind-o cu numărul literelor de pe o pagină de revistă (beletristica şi articolele erau culese cu garmond 10, cronicile cu corp 9, iar recenziile şi revista revistelor cu petit).

Corectarea revistei şi a cărţilor din editura *Vieţii româneşti* se

îndeplinea cu cea mai mare atenţie: în şpalt, în pagină şi-n coală, uneori făcându-se de câte două ori în fiecare stadiu. Corectura în şpalt se execută de două persoane: una citea manuscrisul, şi alta urmărea textul zeţuit (nu viceversa, cum se obişnuieşte astăzi, pentru urgentarea operaţiei). Apoi, corectura în coală se făcea silabisindu-se fiecare cuvânt. Totuşi, uneori, mai ales la început, se strecurau unele greşeli din pricina necunoaşterii unui cuvânt: de pildă, în loc de „pugilat", a apărut „pregilat". Drept apărare, corectorii au adus la redacţie şi au atârnat în perete pagini din mari reviste franceze cu grave erori de tipar, încadrate în roşu. Iar Ibrăileanu le repeta soluţia drastică propusă de Gheorghe din Moldova: „Nu se poate obţine o bună corectură decât prin emascularea corectorilor..."

Redacţia avea o ferestruică, pe unde se făcea legătura cu tipografia prin Al. Constantinescu, paginatorul revistei, şi Cubelca, şeful de atelier. Constantinescu era un om înalt, slab, tăcut, cu mişcări încete, liniştite, foarte priceput şi extrem de conştiincios. Pe cât era de potolit Constantinescu, pe atât Cubelca întreţinea zarva tipografiei cu mobilitatea şi cu vorba lui zgomotoasă. Când tipografia se făcea vinovată de unele întârzieri, redacţia chema la explicaţii pe Cubelca şi chiar pe Petre Iliescu, patronul. Cubelca, scurt, îndesat şi aspru la vorbă, era neîntrecut în găsirea justificărilor şi scuzelor. Făgăduia la urmă că „o să fie bine", şi discuţia se încheia.

În împrejurările mai grave era poftit să dea lămuriri însuşi patronul tipografiei, Petruţă Iliescu, un om mic de statură, cu o mustăcioară scurtă, rară, cu ochi blânzi şi buni, cu vorba potolită. El asculta politicos nemulţumirile redacţiei, mintea atât de sincer şi delicat, făgăduind marea şi sarea cu atâta generozitate, încât uraganul de la început se isprăvea cu încă un aconto acordat tipografiei.

În capul mesei se afla un fotoliu în care şedea Ibrăileanu. El avea obiceiul să se aşeze şi pe una din canapele, când nu cerceta vreun manuscris, ci numai lua parte la pasionatele discuţii redacţionale. Anecdota primă – fără să se fi formulat la *Viaţa românească* o regulă în acest sens, ca la *Junimea*.

Redacţia era luminată de un candelabru atârnat de tavan în mijlocul odăii, iar la capătul mesei unde şedea Ibrăileanu, se afla o

lampă suspendată: un bec cu abajur verde, care putea fi ridicat sau coborât. Ibrăileanu îşi lăsa paltonul sau blana în cuierul primitiv bătut la intrare în peretele din dreapta, între uşă şi fereastră, alături de paltoanele celorlalţi membri ai redacţiei. Cu timpul, mărindu-i-se teama de microbi – pe care o avea de la primele suferinţe ale unei boli din tinereţe – îşi lepăda paltonul pe marginea canapelei laterale. Uneori se aşeza în fotoliu aşa cum venea de pe stradă, cu pălăria mare în cap, dată uşor pe ceafă, şi citea vreo scrisoare importantă sau răsfoia colile trase din numărul de sub tipar, care stăteau în permanenţă în stânga sugătoarei verzi de dinainte-i şi pe care le mai controla o dată, tăindu-le cu grijă, păturindu-le, învăluindu-le într-o tandreţă paternă. Dacă îl contraria ceva, îşi trăgea borul lat al pălăriei pe frunte. Uneori, pregătit de plecare, se mai aşeza în fotoliu sau pe canapea, continuând convorbirea cu „amicii" – cum îi numea ironic, făcând aluzie la eroii din opera lui Caragiale.

G. Ibrăileanu purta de obicei haină neagră, cravată de aceeaşi culoare, înnodată gata, prinsă cu o panglică în jurul gulerului tare, printr-o cataramă care se încheia la spate. Lua în mână manuscrisul şi-l ducea aproape de ochi, îşi încrunta sprâncenele, şi pupilele lui întunecate începeau să se lumineze urmărind rând cu rând. Când îl încânta conţinutul unui manuscris, izbucnea în efuziuni entuziaste, dar numai când autorul nu era de faţă. Din delicateţe, de teamă să nu treacă măsura, poate şi din timiditate sau pentru a nu fi învinovăţit de exces de politeţe sau de făţărnicie – nu ştiu de ce – Ibrăileanu nu-şi exprima niciodată, de pildă faţă de Sadoveanu sau de Galaction, întreaga admiraţie pe care le-o arăta în lipsă. Se avânta în discuţii cu pasiune şi, când era contrazis, îşi trecea furios mâna prin părul care îi rămânea ciufulit, iar ochii îi scăpărau de vioiciune.

— Nu ştiu ce trebuie să admir mai mult la Ibrăileanu – a spus odată Sadoveanu la redacţie, în lipsa acestuia – inteligenţa, cultura sau spiritul lui? Mi se pare că inteligenţa.

La discuţii luau parte mai cu seamă Constantin (Costică) Botez, Ion (Iancu) Botez şi M. Carp. Dintre „amici", G. Topârceanu şi M. Codreanu excelau mai cu seamă în paradoxe. Ei îşi închipuiau pesemne că, fiind inteligent şi bun *causeur*, te poţi dispensa de documentare –

de pildă, în materie de filosofie – ceea ce uneori îl scotea din sărite pe Ibrăileanu. După o discuţie care a urmat odată câteva seri în şir asupra aceleiaşi probleme, M. Codreanu, la plecarea de la redacţie, mi-a spus:

— Precum văd, toţi au rămas cu aceleaşi păreri; numai puţin mai încurcate…

I. Botez era un om brun, de statură potrivită. Fusese foarte timid în tinereţe, dar viaţa îl oţelise, făcându-l războinic, îndrăzneţ, curajos… îndeplinise în primii ani rolul de administrator al revistei. Făcea dese drumuri la Bucureşti, având treburi la Oficiul de hârtie şi controlând îndeaproape pe încasatorul din Capitală al revistei. Administraţia a trecut în urmă asupra lui M. Carp. I. Botez a rămas însă sprijinitorul administrativ şi redacţional al revistei. Ori de câte ori pleca la Bucureşti, Ibrăileanu îl încărca cu zeci de comisioane redacţionale:

— Vezi, Iancule, treci pe la Brătescu-Voineşti. Să nu vii cumva fără o nuvelă de la Pătrăşcanu…

Ion Botez a fost fratele lui Costică Botez. Se trăgeau dintr-o familie de agricultori din Măcărăşti, un sat de pe malul Prutului. Amândoi se molipsiseră din adolescenţă de pasiunea vânatului. Iancu semăna mai mult cu maică-sa – o femeie hotărâtă, aprigă, cam aspră – pe când Costică luase o bună parte din caracterul tatălui său: o sensibilitate fină şi o blândeţe fără pereche. Ion Botez se specializase în limba şi literatura engleză. A făcut studii la Londra. A publicat *Aspecte din civilizaţia engleză*, *Studii şi observaţii*, precum şi documentate articole despre unele din operele lui Shakespeare, remarcându-se ca un psiholog abil, om de gust şi stilist original, plin de savoare.

Costică Botez era un poliglot. Ştia treisprezece limbi: greaca (veche şi nouă), latina, slavona, româna, franceza (veche şi nouă), provensala, portugheza, spaniola, italiana, germana şi engleza. Era îndrăgostit de poezie: ştia pe de rost mii de versuri – din Dante, Byron, Heine… Pe Eminescu îl recita în întregime. A studiat şase ani la Berlin filologia romanică. Lucrările lui de seminar erau strălucite. La cursuri, unii profesori îl întrebau în multe chestiuni de filologie romanică, dacă este exact ceea ce susţineau ei, căutând parcă o confirmare de la studentul lor. Wilamowitz căuta să verifice adesea:

— Aşa e, domnule Botez?

Teza lui de doctorat a rămas nesusţinută, manuscrisul pierzându-se, deoarece la izbucnirea primului război mondial Costică Botez a sosit grabnic în ţară, ca să facă faţă îndatoririlor militare: concentrări, mobilizare… El şi-ar fi putut susţine teza după primii doi ani de studiu la Berlin, însă şi-a prelungit şederea în străinătate numai pentru aprofundarea studiilor filologice. La întoarcerea lui în ţară, Ibrăileanu i-a dat odată să citească un articol de filologie a lui A. Philippide. Când l-a înapoiat, C. Botez – după ce a lăudat articolul – a adăugat:

— Păcat numai că Philippide nu are la îndemână în Iaşi materialul documentar pe care l-am avut eu la Berlin. De pildă, despre obiectul acestui studiu, Philippide a consultat numai cinci cărţi, pe când eu am citit peste o sută de volume.

Odată, venind vorba despre Costică Botez, Mihail Sadoveanu mi-a mărturisit, la o vânătoare:

— Crezi că mă bucură toate laudele pe care le primesc? Nu numai că nu mă bucură, dar foarte multe mă şi întristează, deoarece îmi dau seama că cititorul n-a înţeles ceea ce am vrut să spun eu în bucata mea. Pe mine mă măgulesc cu deosebire aprecierile a patru oameni. Aceştia sunt: Ibrăileanu, Costică Botez, Topârceanu şi dumneata.

Admiţând că, pe mine, în calitate de interlocutor, Sadoveanu m-a citat din politeţe, preţuirea celorlalţi trei rămâne în afară de orice discuţie. Aceeaşi stimă pentru gustul artistic al lui Costică Botez o avea şi Ibrăileanu.

G. Topârceanu, inteligent, plin de duh, talentat, avea un remarcabil dar de povestitor. Când vorbea, el nu-şi clintea niciun muşchi al feţei sale colţuroase. Îşi ducea adesea palma la ochiul drept, care nu privea exact în aceeaşi direcţie cu celălalt (având o pupilă mai mare şi alta mai mică). Iser i-a făcut caricatura, care s-a şi publicat în *Viaţa românească*, şi Topârceanu nu l-a iertat toată viaţa din pricină că-i accentuase trăsăturile asimetrice ale figurii. Topârceanu era scund: de aceea purta ghete cu tocuri înalte, ca de damă, şi pălării cu

calotă ţuguiată, aducând cu pălăriile tiroleze, minus pana sau puful. Deficienţele fizice care îl indispuneau erau cu prisosinţă lăsate în umbră de mintea lui ageră şi de spiritul său sclipitor. Nu-i plăcea de loc titlul de poet umorist, cu care era categorisit de presă, şi de aceea căuta să afirme cu orice prilej că el este un poet serios, tragic chiar, care a făcut versuri umoristice numai aşa, din distracţie, în momente libere.

Luau parte la reuniunile redacţionale dr. I. Mironescu, Octav Botez, Mihai Jakotă, Petre Bogdan, Teodor A. Bădărău, Demostene Botez, George Pascu etc, iar – în trecere prin Iaşi – Mihail Sadoveanu şi Gala Galaction. Sadoveanu locuia pe atunci la Fălticeni şi, în calitate de director al Teatrului Naţional, venea în fiecare săptămână la Iaşi, unde rămânea câteva zile, când se abătea pe la *Viaţa românească* – fie să aducă vreo bucată, fie să stea la taclale cu prietenii din redacţie.

Ceilalţi „amici" şi colaboratori – din Iaşi, Bucureşti sau din provincie – veneau întâmplător pe la redacţie, când aveau de dat vreun manuscris la revistă, sau când, dispunând de câteva ceasuri libere, ţineau să se întâlnească, la discuţii, cu prietenii *Vieţii româneşti*.

De jur-împrejurul mesei, luau loc pe scaune membrii redacţiei – afară de Octav Botez, care se astâmpăra cu greu. Se apropia de fiecare colaborator, se uita în manuscrisul sau în scrisoarea din faţa lui şi, când epuiza de cercetat documentele de pe masă, lua de pe pupitrul dulapului de manuscrise *Revista Artileriei*, pe care o citea cu mult interes, spre hazul lui Ibrăileanu.

Octav Botez, acest om inteligent şi de o vastă cultură, care a scris cronici literare atât de bine documentate, într-o formă îngrijită, ca şi articole în domeniul aşa de anevoios al filosofiei, avea o fire foarte puţin energică. Era un taciturn. Vorbea puţin în plenul reuniunilor redacţionale. Prefera discuţiile în doi, pe stradă, sau retras prin colţurile redacţiei, încruntându-şi des sprâncenele şi aşezându-şi veşnic ochelarii pe nas.

Într-o zi, Octav Botez mă întâlni în drum spre casă. Locuia pe aproape de mine, în strada Albineţ. Era fericit. Strângea subsuoară un volum gros, de teamă parcă să nu-l piardă.

— Azi am o zi bună, zise Botez. Am izbutit să-mi cumpăr Mallet – veacul al XIX-lea… dar cu câtă abilitate! Banii îi ţine nevastă-mea, care nu prea vede cu ochi buni cumpărarea de cărţi în dauna cheltuielilor pentru copii. Ea însă are un sentiment foarte puternic: iubirea de copii. Pentru ei este în stare să facă „orice, chiar să cheltuiască până la ultima leţcaie. De aceea, am exploatat acest sentiment. Straşnic voiam să am cartea asta! Atunci, am spus nevesti-mii: Ce-ar fi să cumpărăm istoria lui Mallet? E o carte care va folosi copiilor noştri.

— Când? – întrebă ea.

— Peste zece ani, când vor fi în cursul superior.

— De ce numai peste zece ani? Ba şi acum. Cartea are ilustraţii distractive, foarte multe. Eu le-aş da lămuriri. Ei se vor distra cu pozele; iar eu, în acelaşi timp, îi voi instrui… Cu asta am convins-o. Mi-a dat bani. Uite cartea.

Îmi întinse volumul, care mirosea a hârtie proaspătă şi a cerneală, mă lăsă câteva clipe să-l răsfoiesc şi apoi aproape mi-l smulse din mână.

Octav Botez îmi fusese profesor de psihologie la Liceul Internat. Explica frumos, limpede şi sistematic… Numai cam declamatoriu. Elevii îl iubeau mult. La o lecţie, Octav Botez ne spuse că mişcarea corpurilor de sus în jos produce melancolie – de pildă, căderea frunzelor veştede, pogorârea fulgilor de zăpadă… Profesorul urmărea parcă frunzele şi fulgii care se lăsau pe pământ, iar glasul lui vibra sub tristeţea căderii corpurilor. În tăcerea care se făcu după această scenă sumbră, eu îndrăznii să-i pun o întrebare:

— Dar de ce mă bucur când cad merele din pom?

Clasa izbucni în râs. Stricasem tot farmecul întunecatului tablou psihologic zugrăvit de profesor.

Spre deosebire de reuniunile *Convorbirilor literare*, în care nu se discuta politică, în redacţia *Vieţii româneşti* se făcea politică, bineînţeles, nu de gaşcă, club sau de partid (chiar când conducătorii revistei erau înregimentaţi într-un partid), ci o politică în sensul larg al cuvântului, pe deasupra partidelor şi a oamenilor politici.

În dezbaterile redacţionale, se revenea adesea asupra constatării făcute de Stere într-o *Cronică internă*: că avem „peste un milion de ţărani cu mai puţin de trei milioane hectare” şi în faţa lor „o mie de latifundiari cu peste patru milioane de hectare…” în acelaşi timp, „ţărănimea formează 96% din numărul total al contribuabililor, iar cei o mie nu reprezintă decât 0, 09% (nouă sutimi la sută – nouă la 10.000) din totalitatea contribuabililor”. 0, 09 la sută!…

Va să zică, pentru această „doză farmaceutică” era ţinut în frâu poporul, „ca o mulţime oropsită de iloţi, scufundată în întuneric şi-n mizerie, cu căluş şi obezi”.

În rubricile redacţionale *Viaţa românească* a publicat nenumărate studii, articole şi note asupra stării ţăranilor – din toate punctele de vedere: social, economic, cultural şi politic.

În afară de *Cronicile interne* ale lui C. Stere despre starea ţărănimii, a făcut mare vâlvă articolul drului N. Lupu, medic primar de judeţ, care – bazat pe statistici şi pe anchete personale – a ajuns la încheierea că ţăranul român, în loc să consume hrană individual, după datele ştiinţifice (dr. V. Babeş), de 40 de bani în zilele de odihnă şi de 60 de bani în zilele de muncă, nu-şi poate agonisi de fapt decât o hrană de 20 de bani (fruntaşii şi mijlocaşii) şi de cinci bani şi jumătate codaşii (75% dintre săteni fiind „codaşi”).

Dar şi partea beletristică a revistei oglindea traiul ţărănimii, în timpul răscoalelor de la 1907, *Viaţa românească* a publicat în aprilie fabula: *Plugul şi tunul* de George Ranetti. Plugul şi tunul se înfruntau pe drumul unui mic cătun:

Dar, iată, după un tufan
Le iese-n cale un ţăran.
Care le zise: – *„Pace vouă!”*
Unelte sunteţi amândouă
Deopotrivă de utile:
Tu, mândre tun, eşti vitejia;
Tu, plug umil, eşti hărnicia!
Şi trebuie să vă legaţi la fraţi!
Şi, mai ales, să nu uitaţi

Că eu, ţăranu-n veci jertfit.
Ca mucenicul osândit
Să piară pe aprinsul rug –
Eu mânuiesc şi tun, şi plug!

Iar în luna mai, *Viaţa românească* a tipărit celebra poezie a lui Al. Vlahuţă *1907*, combătând nu numai regalitatea, ci, sub masca ei, întreaga noastră clasă diriguitoare – cum spunea Ibrăileanu: cu tot „egoismul ei feroce" şi cu toată „nepăsarea-i vinovată".

Acelaşi fond social ca-n poezia *1907* se află şi în bucata *Moş Gheorghe la expoziţie* de Spiridon Popescu, precum şi în nuvelele şi schiţele lui I.I. Mironescu, şi în multe din operele lui Sadoveanu, ca de pildă cele din volumul la *noi*, *în Viişoara*.

ÎNFIINŢAREA «*VIEŢII ROMÂNEŞTI*»[1]

Voi reconstitui epoca 1906 – 1910 din trecutul *Vieţii româneşti* (ca şi Radu Rosetti, istoricul social, în volumele sale de *Amintiri*) după cele ce am auzit de la alţii – aceştia fiind membrii întemeietori ai revistei, persoane care au avut un rol determinant în faptele ce vor fi istorisite de mine.

Voi reda această parte a trecutului din crâmpeiele de discuţii ce s-au desfăşurat în redacţie, în cursul anilor – căci venea mereu vorba despre întâmplări de odinioară. Se dădeau explicaţii asupra obârşiei şi sensului unor fapte. Se subliniau unele acţiuni juste. Se exprimau regrete pentru greşelile săvârşite.

Iar perioada a doua (1911 – 1932) voi prezenta-o după cunoştinţele mele proprii.

Primul număr al revistei *Viaţa românească* a apărut în martie 1906, şi nu în ianuarie, cum se proiectase, din pricină că nu se putuse strânge la timp şi pune la punct tot materialul.

Cu drept cuvânt a scris M. Carp în amintirile sale despre *Viaţa*

---

[1] *Viaţa românească*, nr. 1 din 1933.

românească şi despre Ibrăileanu: „Aş putea spune că *Evenimentul literar*, apărut în Iaşi la 1 octombrie 1893, trecut la Bucureşti în iulie 1894 şi desfiinţat în octombrie 1894 prin fundarea ziarului socialist *Lumea nouă*, la care treceam toţi de la *Evenimentul literar*, a fost – ca mediul marin în care a apărut viaţa pe pământ - mediul literar, cultural şi ideologic căruia se datorează, la capătul unei lungi evoluţii, apariţia *Vieţii româneşti*. Un stimulent pentru grupul *Evenimentului literar*, şi în special pentru Ibrăileanu, a fost scoaterea la Galaţi a revistei *Curentul nou*, sub direcţia lui H. Sanielevici, care – punând în discuţie unele probleme de actualitate şi luând atitudine ostilă împotriva literaturii lui Mihail Sadoveanu – a provocat replica lui Ibrăileanu în revista gălăţeană şi a trezit în grupul literar ieşean nevoia de a nu mai apela la revistele altora, ci de a avea o publicaţie periodică proprie în care să se tipărească, fără nicio reticenţă, opiniunile grupului".

Director al revistei a fost C. Stere, care, în articolul: *Cum am devenit director al* «*Vieţii româneşti*», povesteşte că într-o bună zi Ibrăileanu a intrat ca o furtună în casa lui din stradela Sărăriei: „După gestul cu care şi-a pus ciomagul de cireş în colţul lui obişnuit din odaia mea de lucru şi după energia cu care a şi început să-şi frece degetele chiar de la prag, am înţeles că Ibrăileanu vine cu o somaţiune gravă şi impetuoasă".

Stere s-a speriat văzând gestul agresiv şi ochii „flamboianţi" ai acestui cap de asirian… nepieptănat. Ibrăileanu s-a năpustit asupra lui aşa, tam-nisam:

— Să scoţi o revistă! Nu mai merge, aşa, X, Y, Z, în *Foaie de varză*, în *Rătăciri literare*, în *Zi-i pe nume*; otrăvesc tineretul, falsifică gustul literar, buimăcesc opinia publică. N-ai dreptul… Ai datoria… Ar fi o crimă…

Ibrăileanu a avut grijă să adune în curând, dacă nu chiar în aceeaşi seară, pe „amicii" comuni: Ion Botez, Costică Botez, Gheorghe din Moldova, M. Carp, P. Bogdan, Mihai Pastia, dr. N. Quinezu, precum şi pe D.D. Pătrăşcanu şi Spiridon Popescu, care locuiau în Bucureşti, dar care atunci se aflau întâmplător la Iaşi.

Titlul revistei *Viaţa românească* a fost sugerat de Al. Vlahuţă lui Stere, într-o convorbire la Bucureşti. În privinţa facturii revistei, s-au

consultat multe publicaţii străine, în toate limbile – printre care *Ruscoe – Cogatsvo*, *Mercure de France*, *Rivista D'Italia* (căreia i se datorează alegerea titlului roşu).

Despre începuturile *Vieţii româneşti* iată ce-a scris Ibrăileanu după câţiva ani de la apariţia revistei: „Când am scos *Viaţa românească*, în martie 1906, am căutat să dăm revistei noastre cea mai bună organizare posibilă. Am examinat tot felul de reviste străine, ne-am gândit la nevoile noastre culturale, în sfârşit, am făcut tot ce-am crezut noi că e mai potrivit pentru a da publicului cititor, sub diferite forme, ceea ce l-ar putea interesa şi instrui. De aceea, pe lângă articole şi nuvele, cum se obişnuia până atunci în revistele române, am creat o mulţime de rubrici: *Recenziile*, pentru a ţine publicul în curent cu producţiile literare şi ştiinţifice din ţară şi străinătate; *Revista revistelor*, pentru a pune pe cititorii noştri în poziţiunea de a şti ce se publică în periodicele naţionale şi străine. *Mişcarea intelectuală în străinătate*, pentru a da cititorilor noştri, lunar, lista operelor mai însemnate străine în diferite domenii ale ştiinţei şi literaturii".

S-a propus lui Paul Bujor să figureze ca al doilea director al revistei, pentru partea ştiinţifică.

Redacţia se instala – cum spune Stere – „în acel coridor lung şi îngust, sumbru şi îngheţat, ce servea ca sală de redacţie, în care Gheorghe din Moldova stătea cu căciula în cap, spre a-şi acoperi chelia, suduind pitoresc – «clima ei siberiana» – dar nu pleca de acolo de dimineaţa până noaptea târziu, pentru că un – «măgar» trebuia «pus la punct» – în *Miscellanea*".

În cuvântul *către cititori*, din primul număr al *Vieţii româneşti* (martie 1906), care pare scris de G. Ibrăileanu, se spune:

„Un popor nu-şi poate justifica dreptul la existenţă distinctă în sânul popoarelor civilizate decât dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dându-i nota specifică a genului său". Iar mai departe: „Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de jos, care, în ţara noastră, el singur este o clasă pozitivă şi a păstrat mai curat sufletul românesc. Între clasele de sus şi popor este o prăpastie adâncă, care la noi desparte aproape două naţii". Şi, în sfârşit: „O cultură «naţională», de un caracter specific, nu se va naşte decât atunci

când masele mari populare, adevărat româneşti, vor lua parte şi la formarea şi la aprecierea valorilor culturale – limbă literară, literatură, forme de viaţă etc. Acest lucru nu se va întâmpla decât prin cultură, viaţă politică mai largă şi ridicarea economică a maselor". *Viaţa românească* a publicat, în curs de câteva decenii, literatură realistă de bună calitate, a dus campanie împotriva reacţionarismului, a combătut arta pentru artă, s-a luptat cu mişcarea huliganică, ocupând o poziţie progresistă în lupta de idei din ţara noastră.

VIAŢA REDACŢIONALĂ

În iulie 1911, rămăsese în Iaşi numai C. Stere, directorul revistei, care s-a îngrijit de redactarea celor două numere de vacanţă. Stere mă cunoştea din redacţia unui ziar ieşean şi de la Universitate (el era profesor de Drept constituţional şi administrativ, iar eu – student al Facultăţii de Drept). Când mă văzu în redacţia *Vieţii româneşti*, mă întrebă:

— Cum ai să poţi lucra şi la gazetă, şi la revistă?

— Foarte simplu: ziua lucrez la gazetă, iar noaptea – la revistă.

— Fericită-i tinereţea, încheie Stere, când poţi lucra şi ziua, şi noaptea…

De obicei, Stere venea la redacţie seara, pe la orele şase-şapte. Rar trecea şi pe la prânz. Într-o seară, directorul, desfăcând corespondenţa, scoase din plic o poezie de I. Minulescu şi o citi cu glas tare:

…*Glasul morilor severe care macină romanţa zilelor de mâine…*

— Să mă ia dracu' dacă înţeleg ceva! – izbucni Stere. Dar dă-o la tipar. Poate va înţelege-o Ibrăileanu…

Apoi citi fără entuziasm o schiţă de I. Agârbiceanu şi mi-o înmână, şoptind în barbă: „Un fum gros să-l tai cu cuţitul…"

Într-o zi, Stere veni la redacţie pe vremea prânzului şi, la plecare, îmi spuse:

— Hai să luăm masa împreună, la Traian.

Intrai în panică. Tânăr, timid, crescut în internate (în care îmi făcusem şi cursurile primare, şi liceul), îl urmai pe impozantul profesor – ca un condamnat dus la spânzurătoare.

Am înghiţit dejunul cu noduri, mai ales că la masă mai fusese poftit un om politic; şi – culmea ghinionului! – ni s-a servit sparanghel cu sos *bechamel*, mâncarea favorită a lui Stere, dar atât de greu de consumat convenabil de către un eliberat din cazărmi civile, unde nu fusese învăţat cum se mănâncă sosul alb fără a te păta pe haine, pe nas sau pe bărbie…

Peste câteva zile Stere m-a chemat la el acasă, ca să-mi dicteze un articol. M-am dus la ora hotărâtă, în stradela Sărăriei, colţ cu strada Sărăriei, o casă veche gospodărească, cu grădină mare, din care se vedeau dealurile Şorogarilor şi ale Aroneanului, desfăşurate printre pâlcuri de copaci până-n zare.

Am intrat în odaia din faţă – o încăpere spaţioasă, cu un birou aşezat spre ferestrele dinspre răsărit. La pereţi – patru etajere înalte cu cărţi: alcătuite din poliţe, fără geamuri, aşezate pe nişte dulapuri cu uşi (aceste etajere se află astăzi în camera mea de lucru). În odaie nu era nimeni. M-am aşezat la birou şi – înainte de a intra profesorul – o jupânească mi-a adus o tavă cu serviciul de ceai, de care m-am descurcat cu oarecare anevoinţă. Noroc că eram singur!

Aşezat la masă în biroul lui Stere, sorbind neliniştit ceaiul, mi-am aruncat ochii de jur-împrejur. Mi-au atras atenţia nişte bucăţele de hârtie, prinse cu bolduri pe draperiile ferestrelor, pe cotorul cărţilor de pe rafturi, pe divan, pe covor… M-am apropiat de una: era scris pe ea „Casiopeea”. Am trecut la alta – „Lyra”… Mai departe am dat peste „Pleiadele”, „Gemenii”, „Ursa Mare”… Erau numele diferitelor constelaţii, aşezate în cameră după locul ocupat de ele pe firmament. Pe canapea se găsea desfăcut un atlas de cosmografie. Mai târziu am aflat că Stere se ocupa, în orele libere, cu astronomia.

Stere cumpărase casa aceasta de la Dimachi, cu 12.000 lei, crezând că numai în parte era clădită din vălătuci. Cu prilejul reparaţiei, s-a constatat că toată casa era făcută în excursie la Văratic (1899) Planul întâi: C. Stere şi I. Botez; planul al doilea: Petre Bogdan şi G. Ibrăileanu din vălătuci. Dovadă de spirit practic! Atunci Stere a reconstruit-o din creştet până-n temelie. A făcut şi un turn cu cupolă, pentru observaţii astronomice. A comandat o lunetă, care i-a şi sosit; dar îi lipseau unele piese. Izbucnind războiul din 1914, fabrica nu i-a

mai putut trimite piesele care îi lipseau. Aşa că luneta a rămas fără întrebuinţare. După 1918, un astronom – Mircea Herovanu – s-a prezentat la Stere şi i-a argumentat aşa: „O lunetă fără astronom sau un astronom fără lunetă nu fac două parale". Convins de temeinicia argumentaţiei, Stere a donat astronomului luneta – împerechind astfel cele două noţiuni disparate.

Stere rămăsese, din studiile făcute în cei nouă ani de deportare în Siberia, cu o adâncă înclinare spre ştiinţele exacte: îl atrăgea îndeosebi, pe lângă astronomie, geologia. (A expus o dată în redacţie teoria geologului englez Lyell asupra începuturilor vieţii pe pământ.) S-a ocupat în urmă foarte mult şi de botanică.

Nu numai acasă la Iaşi şi la Bucureşti, în strada Luterană, sau mai târziu la Bucov, dar chiar la Hotel Esplanade, la Athénée Palace, unde a locuit, Stere manifesta totdeauna un spirit de ospitalitate nu prea cunoscut în mediul politic şi literar românesc de pe vremuri.

Cel dintâi articol pe care mi l-a dictat Stere a fost *H. Taine şi Revoluţia Franceză* – un studiu asupra cărţii lui A. Aulard: *Taine, historien de la Révolution Française*, Paris, 1907. Temperament de orator, Stere prefera să dicteze, decât să scrie. Uita, pe când dicta, că mă are auditor numai pe mine. Se înflăcăra, ca în faţa unei mulţimi de oameni, ridica glasul de zbârnâiau geamurile; iar eu, emoţionat, de-abia mă puteam ţine de avalanşa perioadelor sale. Stere se oprea brusc în mijlocul unei fraze, după o virgulă şi linioară, se urca pe-o scară pliantă, dublă; lua un volum şi, plimbându-se prin odaie – ca tot timpul cât dicta – traducea un citat şi continua fraza, fără a mă pune să repet. Îmi cerea rar să citesc fraza de dinainte; atunci se repezea ca un hultan la mine şi citea peste umărul meu ceea ce scrisesem. Se potolea numaidecât şi urma să se plimbe, dictându-mi mai departe. Peste câţiva ani, Stere m-a lămurit. Aveam o pronunţare popular moldovenească. Citeam: „cî", „cauzî", „o fost" – şi Stere se speria, crezând că aşa am şi scris. Controlând manuscrisul meu şi văzând că am scris corect, Stere se potolea ca prin minune.

În numărul de august 1911, *Viaţa românească* a publicat o cronică externă cu titlul: *Camera lorzilor a murit*. Cu acel prilej, faţă de puţinii membri ai redacţiei, Stere a făcut o expunere asupra situaţiei

din Anglia. Ochii i se aprinseseră, glasul îi vibra şi – socotind ca o mare izbândă a democraţiei faptul că lorzii încetaseră de a mai fi un important factor politic şi constituţional în Anglia – zării lacrimi de bucurie în ochii celui ce vorbea.

Mai târziu, în vacanţe, când aproape toată redacţia pleca în vilegiatură, rămâneam numai eu în Iaşi. Ibrăileanu îmi desemna materialele pentru numerele de vacanţă, iar celelalte manuscrise mi le trimitea de la mănăstire, pe adresa mea, cu specificaţia: „director de vară al revistei *Viaţa românească*".»

Întârzierea apariţiei numerelor se datora de cele mai multe ori faptului că nu era gata la timp *Miscellanea*, la care mai trebuia de adăugat un articol de actualitate, sau se făceau mai multe corecturi pentru perfectarea unei polemici.

La *Viaţa românească* se lucra şi duminica, şi de Crăciun, şi de Paşti. Ibrăileanu şi „amicii" veneau regulat, în fiecare zi, şi pe orice vreme – nici ploaia, nici viscolul nu erau o piedică pentru colectivul redacţional.

În 1911 spori numărul membrilor redacţiei, ca şi cel al colaboratorilor externi. Astfel, G. Topârceanu intră în redacţia *Vieţii româneşti* spre sfârşitul acelui an. El se remarcase prin colaborarea la revistă; Ibrăileanu se hotărî să-l aducă la Iaşi. Pe lângă versuri, Topârceanu dădea la revistă cronici teatrale şi articolaşe de polemică, după sugestiile lui Ibrăileanu, pentru *Miscellanea*, ca şi recenzii şi *Revista revistelor*. Noul redactor scria greu. Compunea câteodată articolele la redacţie, fumând ţigară după ţigară. Din truda lui ieşea însă o proză lapidară. Discuţiile din redacţie, totdeauna cu miez, au contribuit în mare. măsură la completarea culturii lui generale, care la început fusese mai redusă şi nesistematică. Topârceanu a adus servicii revistei prin poeziile şi prin proza lui, cât şi prin descoperirea câtorva talente, ca şi prin stilizarea unor scriitori de merit. A desăvârşit artisticeşte operele altora şi a aburcat cu umărul pe scara valorilor scriitori şi scriitoare, care astfel s-au trezit suiţi cu câteva trepte mai sus decât aveau dreptul după talentul lor. Unii au rămas acolo, alţii – din clipa când au pierdut sprijinul – au recăzut pe treapta de dinainte… dacă nu chiar cu câteva trepte mai jos.

Topârceanu era mare ţintaş. Petrecea ceasuri întregi în exerciţii de tir cu puşca Flobert, sau stând la pândă pe după atenansele din curtea *Vieţii româneşti*, ca să împuşte un guzgan. Rănise odată o cioară şi propuse lui Simion, omul de serviciu al redacţiei, s-o ţină de un picior cu capul în jos, iar el trase de la vreo douăzeci de metri şi lovi cioara drept în cap. Gândindu-mă emoţionat la scena cu Wilhelm Tell, care săgetase cu arcul mărul de pe creştetul fiului său, am sfătuit pa Simion să nu-şi rişte mâna. El însă, care vedea pe Topârceanu nimerind cu glonţul gămălia de chibrit, primi foarte bucuros rolul de ţintă a noului Wilhelm Tell.

Din pricina aceasta manuscrisele zăceau necitite cu lunile, în sertarul lui. Un stagiu de peste un an a făcut şi bucata *în căutarea unei parohii* a lui Damian Stănoiu. Atunci, Ibrăileanu, cu toată activitatea lui uriaşă, cu toată boala care îl chinuia, se vedea nevoit să îndeplinească şi îndatoririle ajutorului său.

Ibrăileanu era acela care alcătuia sumarul revistei. El avea grijă ca, din timp, să se adreseze literaţilor verbal sau prin scrisori, telegrame, emisari, ca să-şi trimită cât mai neîntârziat colaborarea. Sugera adesea teme de articole: de pildă, locuinţele săteşti, bolile sociale, analfabetismul, originile omului etc. Citea manuscrisele colaboratorilor, le îndrepta şi uneori făcea chiar corecturile da tipar. Fiecare rând din corpul revistei era citit şi răscitit de dânsul. Făceau excepţie, în parte, numai recenziile cărţilor străine, precum şi *Revista revistelor* de peste graniţă.

Membrii redacţiei se arătau foarte sobri în elogii. Este absolut falsă acuzaţia unor scriitori bucureşteni că *Viaţa românească* ar fi fost un cerc de admiraţie mutuală. Lucrările „amicilor" erau judecate în redacţie cu cea mai mare severitate. De asemeni, în scris, colaboratorii *Vieţii româneşti* se păzeau de efuziuni sentimentale între dânşii.

La început nu apăreau în revistă nici măcar recenzii despre operele prietenilor. Numai după primul război mondial *Viaţa românească* şi-a schimbat „tactica, publicând recenzii ample şi studii asupra lucrărilor tipărite de membrii redacţiei.

— N-avem dreptul să-i ignorăm, pedepsindu-i – spunea Ibrăileanu – pentru faptul (întâmplător) că sunt prietenii noştri.

Manuscrisele găsite publicabile de Topârceanu sau de alt membru al redacţiei erau recitite de Ibrăileanu, care hotăra în ultimă instanţă de soarta lor. Se citeau însă unele manuscrise şi în plenul colectivului redacţional de către autorul însuşi sau de un „amic". Cele mai multe lecturi aveau drept scop numai plăcerea ascultătorilor. La aceasta se mărgineau de obicei lecturile din operele lui Sadoveanu, Galaction, Topârceanu. Câteodată, Ibrăileanu

— Sau altcineva – făcea câte o observaţie autorului, care

— Bineînţeles – era liber să ţină seama ori nu de ea. Astfel, când Topârceanu a citit minunata lui poezie *Balada popii din Rudeni*, Ibrăileanu s-a oprit la strofa:

Scutură din treacăt salbe,
Reci podoabe care mint
Surpă bolţi de ramuri albe
Cu *portaluri de argint*.

Criticul a atras atenţia poetului că vorbele „care mint"[2] sunt o umplutură şi n-au ce căuta în vers; apoi nu s-a arătat încântat de ultimul vers al strofei de mai jos:

Şi cu plosca ridicată,
Zugrăvit pe cerul gol,
Popa capătă deodată
Măreţie de simbol.

1

— „Măreţie de simbol" n-are niciun rost. – Scoate-o, Topârcene, îi spuse Ibrăileanu. Dar poetul începju o demonstraţie amplă şi întortocheată. Această minunată poezie (din pricina rezistenţei autorului) a rămas cu două mici metehne: „care mint" şi „măreţie de simbol"…

---

[2] Expresia „care mint" îi fusese sugerată, probabil, de un vers dintr-o poezie de Artur Stavri.

În redacţie, discuţiile aveau loc mai cu seamă asupra articolelor. În urma dezbaterilor, autorul suprima uneori un pasaj sau modifica un altul, îndreptând o lipsă în argumentare, lămurind o idee. Mai întotdeauna Ibrăileanu îşi citea în redacţie propriile sale articole în manuscris sau în corectură şi cerea părerea tuturor, chiar şi a celor mai tineri, păreri de care adesea ţinea socoteală.

Vigilenţa cea mai mare a redacţiei se manifesta însă în cazul unor manuscrise numai în aparenţă publicabile, datorită virtuozităţii publicistice a autorului. Atunci redacţia punea în mişcare pe copoii gustului artistic – acei care aveau *jlair* – şi care trebuiau să descopere dacă scriitorul avea ori n-avea într-adevăr talent.

Publicând o bucată ireproşabilă din punct de vedere meşteşugăresc, dar scrisă fără talent, *Viaţa românească* ar fi dat iluzii unui tânăr care îşi putea rata cariera; apoi, ar fi indus în eroare pe cititori, cărora le recomanda un scriitor care, după bucata izbutită ce se publica în revistă, n-ar fi produs decât banalităţi.

Ibrăileanu îşi dădea seama totdeauna de posibilităţile autorului. Uneori însă voia o verificare. Atunci încredinţa bucata lui Costică Botez sau lui Topârceanu, pentru control. Mai târziu căpătă încredere şi în alţii.

Ibrăileanu îşi iubea revista ca pe propriul său copil. Trăia pentru ea. Toate gândurile lui erau îndreptate în permanenţă spre îmbogăţirea şi perfecţionarea ei. Aproape în fiecare seară, cum venea la redacţie, el dădea dispoziţii, cerea manuscrise şi trimitea scrisori, îndeplinind gândurile care-l frământaseră acasă în timpul nopţii. Pleca de la redacţie încărcat de manuscrise, corecturi, cărţi, ziare şi reviste. Citea sau măcar răsfoia presa, interesându-se de politică şi de tot ce era în legătură cu revista. Spunea că fusese pasionat pe vremuri de politica externă. Citea pe atunci zilnic jurnale străine şi era la curent cu toate evenimentele de peste graniţă. Îndemna şi pe prietenii mai tineri să se ocupe de politica externă. Obiectându-i-se că-i o materie prea grea, el ne răspundea: – De loc! Se cere un singur lucru – ca în şcoală, la matematici şi la chimie, care nu admit să scapi nicio lecţie. Trebuie să citeşti în fiecare zi gazetele din străinătate. Aşa am făcut şi eu, într-o vreme, şi eram iniţiat în toate problemele mondiale.

Ibrăileanu îşi dădea toată osteneala să îmbunătăţească manuscrisele colaboratorilor. Suprima părţile inutile, îndrepta greşelile, le corija forma… Lăsa mai degrabă la articolele sale unele neglijenţe de stil, în dorinţa de a exprima ideea cât mai clar. Remarca însă numaidecât cele mai mici asperităţi în lucrările altora şi le înlătura sau punea pe membrii redacţiei să le îndrepte, chiar pe autor, dacă era de faţă. Se ocupa şi de tehnica tiparului. Alegea caracterul literei pentru text şi pentru titluri. Ţinea ca fiecare lucru să fie cât mai bine tipărit şi cât mai frumos prezentat. O bucată bună îl bucura ca un eveniment fericit din viaţa sa personală. Ochii i se aprindeau şi verva lui obişnuită căpăta o vioiciune extraordinară.

Ibrăileanu a avut, toată viaţa, o sănătate şubredă. De mulţi ani îl durea un picior. Avea insomnii. Venea uneori la redacţie cu cearcăne adânci în jurul ochilor, livid la faţă, purtând întipărită pe figură durerea fizică. Era irascibil. Paradoxele unor „amici", care cochetau cu filosofia, îl scoteau din sărite (ca G. Topârceanu şi M. Codreanu). Exasperat de „argumentele" lor, Ibrăileanu întrerupea scurt discuţia şi, întunându-se spre mine, îmi spunea:

— Adă-mi manuscrisele.

Oricât de enervat şi de bolnav ar fi fost, Ibrăileanu era atât de delicat, încât nu spunea nimănui niciun cuvânt jignitor. Prefera să-şi verse necazul printr-o glumă sau să-şi ia pălăria şi, fără să spună o vorbă, să plece repede acasă… pentru ca a doua zi să vină la redacţie înseninat, de parcă nu s-ar fi petrecut nimic.

Ibrăileanu era un timid. Nu-şi dădea curs liber vervei sale decât în cercul restrâns al „amicilor". Cum intra o persoană străină în redacţie, patosul lui seca dintr-odată. Numai ochii îi jucau în cap mai neastâmpăraţi, contrariaţi parcă. Îmi spunea că timiditatea lui se explică prin; lipsurile educaţiei din copilărie şi din adolescenţă.

— Un băiat crescut sub supravegherea atentă – a mamei sale – argumenta el – este deprins să reacţioneze

În mod reflex în orice împrejurare. În societate, un astfel de om este oricând la largul său, neavând niciodată vreo şovăială: totul este perfect stabilit în deprinderile lui, intrate de mult în subconştientul

său. Eu însă, rămas orfan de mamă de timpuriu şi cu un tată foarte ocupat, mort şi el puţin după aceea, n-am fost îndrumat din copilărie cum să mă port în diferite ocazii. Eu sunt surprins de fiecare împrejurare neprevăzută. Niciodată nu ştiu cu siguranţă ce trebuie să fac. Atunci apelez la inteligenţă, să-mi dea soluţia. Dar de la producerea faptului şi până la reacţiunea mea trece un timp în care poţi ajunge ridicol – lucru de care fug mai mult decât de orice pe lume. Şi clipa aceasta nenorocită de meditare mă face stângaci, şovăitor, timid…

Într-o seară, plecând pe jos da la redacţie cu Ibrăileanu, el mi-a povestit scene triste din viaţa lui de copil orfan şi sărac. Mişcat de istorisirile lui, i-am spus şi eu câte ceva din drama copilăriei mele. Mi-am dat seama că o cunoştea. M-a întrebat despre traiul meu studenţesc.

În acei ani eu locuiam într-o mansardă friguroasă, din atenansele Palatului Sturdza de pe strada Română, pe care – nu departe – stătea şi Ibrăileanu. O încălzeam cu un godin, dar odaia rămânea caldă numai atâta timp cât soba era roşie. Dimineaţa, când îmi treceam mâna peste mustăţi, îmi simţeam palma udă de promoroacă. I-am vorbit atunci despre gheţăria din mansarda mea.

— Cum se poate? – izbucni el. Să nu mai stai acolo. Dormi mai bine la redacţie, că la noi e cald – şi avem lemne berechet.

N-am primit. Dar gestul lui mi-a rămas pentru totdeauna în amintire…

Ibrăileanu mă chema uneori acasă la dânsul, ca să-mi dicteze articolele. Mă primea în odaia lui de lucru, care era în acelaşi timp şi dormitor; în stânga avea patul, acoperit cu un fel de baldachin, ca să nu cadă noaptea asupră-i lostopene din tavanul coşcovit. Bucăţi din tencuială se şi prăbuşiseră de altfel în câteva locuri ale bagdadiei, dezgolind şipcile tavanului. O reparaţie apărea în imaginaţia lui Ibrăileanu ca un cataclism care i-ar fi dezorganizat viaţa – şi aşa destul de dezorganizată – şi ar fi compromis apariţia regulată a revistei.

În mijlocul odăii largi se afla biroul masiv de stejar, încărcat de hârtii în dezordine. Pe pereţi, rafturi de cărţi

— Puţine legate. Maldăre de volume se găseau şi pe jos. În mare

neorânduială. Lângă pat erau atârnate câteva cadre: un pitecantrop, doamna Recamier şi Anatole France, imagini ce reprezentau, în concepţia lui Ibrăileanu, evoluţia fizică şi spirituală a omenirii. În fundul odăii, nişte ferestre mari dădeau în livada sălbatică. Două sobe de cărămidă, cu câte patru stâlpi de olane, se aflau în ungherele dinspre interiorul clădirii.

Într-o după-amiază caldă de mai şedeam la birou şi scriam. Ibrăileanu, îmbrăcat într-un halat cafeniu, îmi dicta un articol, plimbându-se prin odaie şi aprinzând ţigară de la ţigară, după ce le dezinfecta cotorul la flacăra unui chibrit. Ferestrele erau deschise şi din livadă năvăleau în cameră mireasmă de flori şi zvonul păsărilor. Eu visam viitoarele expediţii de vânătoare şi dormitam scriind. Apropiindu-se de mine, Ibrăileanu citi ultima mea frază despre Alecu Russo, pe care îl scrisesem în franţuzeşte: Rousseau…

— Maistoraş[3] – îmi spuse cu blândeţe Ibrăileanu – de aceea îmi place să scriu cu tine: eşti absent, am impresia că-s singur…

Urmai să scriu mai înviorat. Deodată, un grangur auriu se aşeză pe o creangă, care aproape intra pe fereastră, şi începu să fluiere. Ibrăileanu se opri din mers şi rămase tăcut în mijlocul odăii. Aşteptai câtva timp, apoi întorsei capul:

— Mai departe…

— Să nu ofensăm natura – îmi şopti Ibrăileanu. arătându-mi cu capul grangurul care cânta.

Îl ascultai şi eu cum îşi modela glasul şi cum se uita mirat, când cu un ochi, când cu altul, la poliţele cu cărţi. Dictarea continuă numai după ce pasărea îşi luă zborul.

După entuziastul articol al lui C. Stere (sub pseudonimul C. Şărcăleanu), intitulat *Cântarea pătimirii noastre*, asupra poeziilor lui Octavian Goga, articol apărut în primul număr al *Vieţii româneşti*, redacţia revistei vibra de încântare atât de puternic faţă de versurile poetului ardelean, încât a făcut greşeala de a fi luat act la *Miscellanea*, într-o notiţă pusă în fruntea rubricii, de un fapt strict personal din

---

[3] După o apostrofă din nuvela *Ion* de Calistrat Hogaş.

viaţa scriitorului: logodna lui Octavian Goga. Iar peste trei luni, redacţia anunţă, tot la *Miscellanea*, nunta lui Octavian Goga – mai succint şi mai puţin bombastic decât în relatarea logodnei.

Mai târziu, chiar când Octavian Goga colabora la revistă, relaţiile dintre ei şi conducătorii *Vieţii româneşti* fiind excelente, Ibrăileanu nu-şi putea ierta eroarea de a fi publicat notiţele despre logodna şi nunta lui Goga.

— N-avea niciun rost ca o revistă literară să se ocupe de evenimente din viaţa privată a unui scriitor – spunea el. Am greşit. Explicaţia e că ne-am lăsat antrenaţi de entuziasmul lui Stere.

În numărul 11 – 12 din 1912 a apărut o recenzie a lui M. Jakotă, profesor de limba greacă, despre volumul lui N. Docan: O *povestire în versuri*, *încă necunoscută*, *despre domnia lui Mavrogheni*. Autorul anonim al povestirii intercalase în versurile sale o poezie populară revoluţionară de la sfârşitul veacului al XVIII-lea împotriva zapciului, moşierului şi a cârciumăresei, cu tot neamul lor, pe care recenzentul o reproducea în întregime. Ea începea astfel:

Iacă, *mă făcui ostaş*

Ş-o să-l omor…

Seara, când apăru numărul, Ibrăileanu îl luă foarte vesel şi-l duse acasă ca pe un odor de mare preţ. Îl citi aproape toată noaptea, şi a doua zi veni la redacţie, mult mai devreme decât de obicei, negru la faţă, nedormit, deprimat. Se adresă lui Topârceanu şi mie cu amărăciune şi revoltă:

— Ce-aţi făcut? Aţi nenorocit revista. Cum aţi putut lăsa mascările lui Jakotă? (Şi ne arătă pagina infamantă, bătând-o cu dosul mâinii.) Ce-o să zică elevele de liceu când vor da peste năzdrăvăniile punctate ale lui Jakotă – şi încă sunt mai multe, ba cu literă mică, ba cu literă mare: ca să-ţi sară în ochi şi să nu fie nicio îndoială asupra sensului? Tu, Topârcene, eşti deprins cu asemenea lucruri. Toată ziua te ţii de ele şi îţi stau veşnic pe limbă. De aceea ţi s-au părut foarte naturale. Dar tu, Sevastos, care faci pe Mamzel Nitouche? Cum de nu mi-ai atras atenţia? Sau poate ţi-o fi fost ruşine?! Ori erai absent, ca atunci când l-ai scris pe Alecu Russo ca pe Jean-Jacques. Sau poate

spiritul revoluţionar te-a orbit într-atâta, încât ai vrut să faci praf dintr-un condei şi pe ciocoi, şi pe copiii lui, şi pe cârciumăreasă…

Apoi, întorcându-se către Carp, Ibrăileanu îi spuse:

— Ascultă, Carp, murdăria asta nu se poate expedia. Eu mă opun. Trebuie să tipăreşti încă o dată coala de la urmă şi să o înlocuieşti.

— Imposibil, răspunse Carp. Suntem în sărbători. Şi aşa am întârziat prea mult. O să apărem în februarie şi, atunci, chiar se duce dracului revista.

— Dar tu ce crezi că-i de făcut?

— Am o idee: ştergem literele de ruşine cu cuţitaşul. Şi nici n-o să se observa

Carp scoase briceagul din buzunar, rase literele buclucaşe şi, triumfător, întinse lui Ibrăileanu exemplarul cu virginitatea refăcută. Ibrăileanu îşi duse sub ochi pagina cu pricina, mai bombăni câte ceva şi consimţi la operaţia salvatoare.

Cum trebuia să se procedeze repede, Carp îşi luă paltonul şi se repezi la librăria Socec de alături. Se întoarse peste puţin cu vreo zece aparate speciale de şters greşelile contabiliceşti – un fel de cuţitaş rotund la vârf, cu două tăişuri: unul mai drept, şi altul mai încovoiat, după nevoile operaţiei. Ne hotărârăm să facem clacă; şi toţi câţi eram în redacţie – afară de Ibrăileanu, care, furios, plecă acasă – nu ne mai duserăm la masă, ci ne apucarăm de lucru. Erau de faţă: Carp, Pastia, Demostene Botez, eu şi alţii, ba chiar şi Topârceanu, care îndeobşte nu lua parte, din mândrie, la clăcile redacţionale. Consimţi totuşi să participe la operaţia aceasta, socotind-o foarte amuzantă – inepuizabilă sursă de glume.

Într-adevăr, în cea mai bună dispoziţie, ne puserăm pe treabă, ca să purificăm paginile necinstite de Makotă, printre anecdote şi povestiri vesele. În noaptea aceea Topârceanu se lăudă că deţine secretul succesului în amor. „Şi aşa, din una în alta, raserăm toate infamiile până la ceasurile patru dimineaţa.

Nu mâncasem nimic şi ne era şi sete – de atâta vorbă şi de atâta râs. Atunci Carp ne pofti să luăm o gustare la restaurantul Traian, care

ţinea deschis toată noaptea, şi dădu drept amintire fiecăruia briceagul cu care moralizasem revista.

La Traian, Carp comandă friptură de curcan cu salată de varză roşie şi nu mai ştiu ce. Se desfundară câteva sticle de vin vechi, şi cineva ţinu un toast în cinstea lui Jakotă – care nu era de faţă, dar în discuţiile noastre din noaptea aceea de pomină fusese mai prezent decât oricând.

G. IBRĂILEANU

La 1 aprilie 1909, G. Ibrăileanu a fost numit profesor suplinitor la catedra de Istoria literaturii române moderne şi estetică literară pe lângă Universitatea din Iaşi – catedră înfiinţată pentru el sau, cel puţin, în vederea lui. Pentru anul academic 1911 – 1912, Facultatea de Litere a crezut însă că poate renunţa la Ibrăileanu, recomandând pentru suplinirea acestei catedre pe Eugen Lovinescu.

Atunci G. Topârceanu publică în *Viaţa românească* câteva ironii la adresa lui Lovinescu, „gingaşul impresionist, care flutură din aripioare printre teoriile clădite de alţii" şi a cărui operă, în întregime, „te îndeamnă irezistibil la diminutive". Iar eu am pornit împotrivă-i o campanie prin presa ieşeană.

Faţă de perspectiva ca Lovinescu să ocupe, ca titular, catedra de Istoria literaturii române moderne, Ibrăileanu – care era numai licenţiat în Litere – se hotărî să-şi ia doctoratul. Se apucă să-şi scrie teza, luând ca subiect *Opera domnului Al. Vlahuţă*. Scrise această lucrare pe nerăsuflate, ziua şi noaptea, şi o isprăvi, ba chiar o şi tipări, în câteva săptămâni. Cartea apăru într-un număr foarte mic de exemplare. Ibrăileanu căpătă titlul de doctor; iar o parte din materialul tezei se tipări mai târziu, refăcut, în *Viaţa românească*. La 1 iulie 1912, G. Ibrăileanu fu numit profesor titular pe baza articolului 81. În aceeaşi zi, Stere, care se afla în Bucureşti, îi expedie o telegramă: „Numit profesor Istoria literaturii române moderne (Stop). Felicitări pentru catedra fără obiect".

Ibrăileanu a avut o strălucită activitate profesorală. Cursurile lui erau audiate regulat nu numai de studenţi, ci şi de un public din afară

de universitate. Am asistat şi eu la câteva cursuri. Ibrăileanu n-avea nimic din morga maioresciană, pe care şi-o însuşiseră mulţi profesori universitari, ca P.P. Negulescu, adoptând-o nu numai la conferinţe, ci şi la obişnuitele cursuri de la facultate. De la catedra profesorală, Ibrăileanu parcă stătea de vorbă cu studenţii, după cum vorbea şi cu noi la lecţiile de la liceu sau la reuniunile din cercul restrâns al *Vieţii româneşti*.

Cursul lui Ibrăileanu a fost litografiat după notele rezumative, luate oră cu oră, timp de trei ani, de Iorgu Iordan, care a depus o muncă deosebit de conştiincioasă în reproducerea corectă a ideilor profesorului.

Unii dintre prietenii lui Ibrăileanu îl cunoşteau încă din liceu de la Bârlad, alţii din universitatea ieşeană sau de la şcoala normală superioară. În liceu, Ibrăileanu era un băiat frumos. Avea faima că-i foarte citit şi cult, dar îngrozitor de timid. Faţa îi era slabă, pometii obrajilor proeminenţi, părul vâlvoi. Era rezervat în vorbă, lucru socotit de unii drept mândrie – ceea ce nu-l făcea simpatic de la prima vedere.

H. Sanielevici, ca antropolog, vedea în Ibrăileanu un tip de rege asirian. Trăsăturile feţei lui povesteau elocvent – spunea el – despre temperamentul său atât de interesant: „Despre avântul dinaricului – marele nas proeminent; despre retragerea în sine a vest-asiaticului – mica bărbie ştearsă; despre ardoarea şi fanatismul arabului – visătorii ochi languroşi; despre patosul epic al dolicului – părul cel blond-roşcat. Asia e continentul profeţilor: acolo – vorba lui Gobineau – în fiecare om se ascunde un sacerdot… La dânsul sângele afluia mai degrabă la inimă decât la creier”.

Tot H. Sanielevici a scris undeva: „Ibrăileanu iubea într-adevăr pe ţăran, c-un sentiment adânc, elementar, epic… în 1906 mă aflam cu dânsul în gara Iaşi. Un tânăr sătean fu ocărit pe nedrept de un funcţionar apoplectic. Ibrăileanu îi luă cu căldură apărarea; apoi se puse cu dânsul la vorbă, privindu-l adânc în ochi, ca pentru a-i pătrunde în suflet”.

Ibrăileanu te impresiona prin nişte ochi mari, căprui, aproape negri, sfredelitori, plini de bunătate şi de blândeţe, printr-o frunte largă, masivă şi un profil acvilin de cea mai nobilă rasă. Nu dădea

atenţie îmbrăcămintei – ca cei mai mulţi dintre „amicii" *Vieţii româneşti*, care se culcau de obicei după prânz pe canapea cu hainele de oraş pe dânşii (afară de M. Carp, cel mai elegant din redacţie).

Purta pe vremuri o pălărie cu boruri imense şi un surtuc de catifea cafenie (piele de drac), încheiat până la guler, pe care îl schimbă mai târziu cu o haină de stofă gălbuie cu pătrăţele negre, forma ei oscilând între tunică şi pijama. Se fixă, în sfârşit, la un costum negru. Din când în când, Ibrăileanu apărea într-o jachetă demodată. Punând picior peste picior, el îşi arăta ghetele bătrâneşti, cu margini de elastic şi cu urechile ieşite afară.

Gala Galaction parcă-l vede: „Înalt, cu părul rebel, cu barbă orientală, domol şi măreţ în chip firesc… însă nota profund specifică a figurii lui erau ochii – bruni, languroşi, apropiaţi, ca şi foarte depărtaţi, plini de dolentă bunătate şi lumină la pragul unor vistierii sufleteşti pe care le iubeai dintr-odată… Privirea ochilor lui Ibrăileanu şi vorba lui erau molcome, odihnitoare, catifelate şi scumpe, ca pajiştea covoarelor persane, ca mătăsurile şi ca şiragurile de perle din marele bazar – unde, poate, erau odată stăpâni strămoşii lui…

…Acest cap, atât de bine ordonat şi inteligent, acest suflet delicat şi blând, acest critic clarvăzător a trecut prin anii debutului meu literar ca un farmec de lună plină şi ca o scrisoare de admiraţie din partea cuiva care ţi-e drag" – îşi isprăveşte Galaction portretul.

În vizită – cum îşi aminteşte Constanţa Marino-Moscu – Ibrăileanu se aşeza timid, stânjenit, politicos, pe jumătate de scaun şi, sprijinindu-şi coatele în tătare, făcea din mâini o troiţă, pe care şi-o lipea de piept, sub bărbia-i hirsută. Într-o convorbire cu Constanţa Marino-Moscu, venind vorba despre greutăţile de după război, Ibrăileanu i-a spus:

— Trebuie să ne mângâiem, madam Moscu! Singuri dobitocii, potentaţii pot fi astăzi mulţumiţi, graşi şi fericiţi.

Ionel Teodoreanu observă că „ochiul drept al lui Ibrăileanu avea încreţirea ochiului de bijutier expert… Acest gest, care îi asimetriza faţa, strâmbându-i sprânceana ochiului drept, arăta efortul de a exprima un gând obscur, îi vedea faţa învăluită în părul sălbăticit, ca un

pădurar, ca un pustnic, cu ochii limpezi şi ageri şi parcă mai mari. Aveau, în rotunda lor claritate, ceva din ochii homerici de buhă ai Minervei în veşnică insomnie, mai ales că nasul pornea curb dintre ei. Paloarea feţei lui aparţinea cărţilor. Omul acesta zidit în bibliotecă era brumat de fum de tutun: avea gura cu buzele arse, tăciunii… Intra uneori în redacţie palid, ca decolorat, cu cearcăne de insomnie, zbârlit, preocupat şi taciturn. Se aşeza în fotoliul cu ţelurile care atârnau până aproape de podele, în faţa sertarului intim, plin cu manuscrise, cutii cu ţigări, chibrituri, batiste, şi mai ales cu flaconaşe de alcool. Numai după mai multe ţigări şi discuţii, Ibrăileanu se înviora, se aprindea, sărea de pe scaun, argumenta tumultuos, cu o exuberanţă meridională. Avea ceva dominator, o năprasnică vitalitate. Nu mai era nici ostenit, nici îndoit, nici bătrân, deşi sur".

G. Călinescu şi-l închipuie „cu o fantastică barbă albă pe o faţă de os lustruit, care-i dădea un chip de budist ori de înţelept de Halima, atât de mult intelectualitatea se îmbina cu impresia ascetică. Niciodată figura unui om n-a fost mai ireală".

Ibrăileanu era îndrăgostit de muzică. Adora pe Verdi, Rossini, Bellini… Punea adesea la gramofon plăcile cu Pas*torala lui* Beethoven. N-a fost prieten căruia să nu i le fi cântat. Unii au auzit-o de câteva ori.

— Parcă-l văd – spune Demostene Botez – cu barba aproape albă, neîngrijită şi aspră, cu fruntea lui superbă, cu ochii vii şi ageri, care descopereau în *Pastorală* sclipiri de soare pe apa cristalină de munte. O singură dată numai mi-a spus la un pasaj: „Aşa face apa Aga-piei când se strecoară printre pietre".

Tot Demostene Botez a zugrăvit astfel o reuniune acasă la Ibrăileanu, în strada Română:

— O punte din două scânduri lipite, luminată ca un pârâu, ducea de la portiţă la uşa de la intrare (lumina venea de la un felinar mare cu arc voltaic, din stradă), în sufragerie, o masă mare, rotundă, în mijlocul odăii şi, deasupra ei, o lampă cu gaz, cu un abajur alb ca albuşul de ou răscopt. Nu se trăgeau perdelele. Casa era doar la o sută de metri retrasă de la stradă.

Se auzea întâi sărind cleampa de la portiţă, apoi se distingea

scârţâitul ei lung şi din nou cleampa căzând pe cârlig. După aceea se desluşeau paşii „amicului" pe puntea de scânduri. Dinăuntru se vedea ca o umbră de cărbune proiectată pe lumina felinarului din stradă. Puntea era lungă. Paşii răsunau regulat, din ce în ce mai aproape. Nimeni nu venea păşind pe iarbă. I s-ar fi părut că vina pe furiş şi neanunţat. Cei din casă îl cunoşteau de departe, după siluetă, după mers, după pălărie; şi în odaie se auzea: Sadoveanu, Bogdan, Carp, Costică Botez, Topârceanu, Loebel… „Domnu' Ibrăileanu" sărea de pe scaun şi se plimba agitat şi nervos, scuturând îndărăt poalele jachetei pe care o purta uneori. Câteodată scaunele erau scoase afară, şi „amicii" rămâneau toată noaptea de vorbă pe întuneric. Spre dimineaţă, când se ridicau de pe scaune, iarba era plină de rouă. După reuniune, „amicii" erau urmăriţi multă vreme de ochii mari ai lui Ibrăileanu, care se vânzoleau mereu în orbite, de parcă ar fi fost închişi acolo cu de-a sila. Erau în ei mobilităţi de fluturi care se zbăteau. Dacă cineva ar fi putut stenografia tot ce se vorbea într-o asemenea reuniune – a încheiat Demostene Botez – am fi avut azi cea mai interesantă cronică a timpului.

Ionel Teodoreanu descria astfel locuinţa lui Ibrăileanu din strada Carol: O poartă mare, cu lacăt şi zăvor; nu se deschidea decât o dată pe an, toamna, când intrau lemnele şi căruţa cu legume. Portiţa trebuia s-o hurduci, s-o salţi, s-o împingi cu umărul… în ogradă – iarba deasă şi groasă, ca în curtea unei mănăstiri. Un geamlâc, im cerdac întunecat. Din fundurile întunecate ale casei a apărut un fel de stareţ al nopţii, cu pelerina pe umeri", tu batista la gură, cu o luminare în mână… A răsucit o cheie în broască, a aşezat luminarea pe un dulăpaş şi s-a mistuit din nou în întuneric.

— Nu intrăm?

— Stai să închidă uşa. Se teme de curent, a zâmbit Demostene Botez fără ironie. Şi bagă de seamă; nu cumva să-i întinzi mâna. E înspăimântat de microbi…

„Amicii" treceau mai întâi prin dormitor – o odaie întunecoasă, plină de fum de tutun. În treacăt, zăreai acolo patul, un bec electric fără abajur, suspendat ca un păianjen deasupra căpătâiului, o masă plină de cărţi, o cană galbenă cu reliefuri, acoperită cu un şervet. Intrai în birou:

cărţi pretutindeni… Sub cele două ferestre, colecţia Vieţii *românești, le*gată în pânză. Pe scaune – cărţi… O dormeză era acoperită cu reviste şi broşuri. Pe podele – volume…

Cărţi răsfoite, desfăcute, strâmbate, cu marginile adnotate, cu textul subliniat cu roşu şi albastru.

Ultima locuinţă a lui Ibrăileanu a fost în strada Buzdugan. Acolo, înainte de a pătrunde în odaia unde era bogata lui bibliotecă, treceai printr-o altă încăpere, în care se îngrămădeau obiectele cele mai eteroclite, alcătuind mai mult un depozit decât un spaţiu destinat a fi locuit.

— Ibrăileanu ne primea mai ales în sufrageria din strada Buzdugan, spune Demostene Botez. O odăiţă cu mobilă veche, o masă rotundă cu muşama pe ea, un divan, un bufet, o sobă de teracotă, un jilţ, în care stătea „domnu' Ibrăileanu", cu un şal pe umeri… Pe pereţi – fotografii cu peisaje de la mănăstirile Neamţ şi Văratic.

Despre Ibrăileanu, Sadoveanu a scris următoarele rânduri: „Totdeauna aveam o simţire ciudată şi delicioasă, în acelaşi timp, când în convorbirile noastre îndelungi mă simţeam pătruns şi explicat până în adânc, cu o simpatie în care omul, nu numai artistul, îşi căuta partea. În epoca aceasta, Ibrăileanu exercita – îmi dau seama – o presiune delicată şi fină asupra mea, orientându-mă. Astfel mi-a fost învăţător, până ce legătura mea cu viaţa şi cu lucrurile, la vârsta de care vorbeşte Dante, s-a desăvârşit".

G. Topârceanu a scris o pagină remarcabilă despre „Spontaneitatea diversă, sufletul cald, natura bogată, plină de contraste a lui Ibrăileanu… El a provocat zămislirea unui mare număr de creaţii literare frumoase, abătând de la alte preocupări spre literatură oameni care, fără prezenţa şi îndemnul lui, n-ar fi scris de loc sau ar fi produs cu mult mai puţin. A stimulat cea mai bogată recoltă de articole şi studii apărute în vreo publicaţie românească, dând prilej să germineze în mintea altora idei şi să se formuleze în scris, spre a rămâne consemnate în paginile revistei, ca într-o vastă expoziţie a culturii noastre de la începutul acestui veac. A creat indirect cultura, viaţă spirituală intensă şi aproape întreaga literatură bună a epocii sale".

După o masă comună cu amicii *Vieţii româneşti*, Tudor Arghezi a şoptit faţă de un comesean – cu ochii la Ibrăileanu:

— Abia acum înţeleg ce uneşte pe prietenii *Vieţii româneşti*.

Mihail Ralea a arătat foarte bine rolul lui Ibrăileanu ca iniţiator şi conducător al revistei *Viaţa românească*: „Ani de zile am trăit în intimitatea criticului G. Ibrăileanu, prin ochii căruia m-am deprins" să înţeleg viaţa şi să cunosc arta, literatura…"

Ibrăileanu preţuia inteligenţa, cultura şi talentul scriitorilor, dar avea mai ales stimă adâncă pentru nobleţea de caracter – fiind fericit când descoperea în sufletul literatului predominarea *omului*.

Ca om, Ibrăileanu şi-a depăşit şi inteligenţa, şi cultura, şi talentul. A fost un bun profesor de liceu şi de universitate (cum l-a poreclit Galaction: „Tata Ibrăileanu"). Se purta prietenește cu elevii şi cu studenţii, îşi ţinea cursul şi conducea dezbaterile la seminar cu naturaleţea unei convorbiri între „amici". Iar ironiile lui erau lipsite de răutate, n-aveau nimic jignitor în ele. Astfel, un student, vorbind odată la un seminar despre operele dramatice ale lui Vasile Alecsandri, le califică drept nişte „piesişoare", „lucrări mediocre"… şi în timp ce îşi expunea părerea, el făcea mereu în aer, cu amândouă mâinile, gesturi circulare, de parcă ar fi mângâiat un glob pământesc.

— Am înţeles ce-ai vrut să spui: nu-s destul de rotunde – remarcă profesorul.

Într-un rând, la sfârşitul unei lecţii, Ibrăileanu se adresă astfel studentelor:

— Am o mare rugăminte la dumneavoastră: să nu mă mai salutaţi pe stradă, căci eu trebuie să vă salut cel dintâi. Iar dacă nu vă recunosc, asta-i vina mea, şi vă rog să mă iertaţi. Dar să nu-mi mai faceţi ruşinea de a mă saluta mai întâi dumneavoastră pe mine. Mai cu seamă când sunt cu cineva pe stradă şi mă salutaţi, îmi vine să intru în pământ de jenă. Altfel, dacă continuaţi, am să salut eu pe toată lumea întâlnită pe strada Carol, care duce la Universitate, ca să nu fac vreo greşeală – şi nici să vă dau ocazia a mă pune într-o postură delicată.

Extrema delicateţe a lui Ibrăileanu se împletea însă cu o intransigenţă neşovăielnică în acceptarea manuscriselor pentru

revistă, ca şi în aprecierea operelor scrise de colaboratorii prieteni.

A fost pus într-o situaţie delicată când un colaborator al revistei, coleg de facultate cu Ibrăileanu şi ministru al Instrucţiunii Publice, un om de cultură, dar fără să excelеze ca beletrist, a scos un volum de impresii dintr-o călătorie.

— Ce interesant e – a spus Ibrăileanu într-o recenzie – să călătoreşti cu un om de cultură, care pune probleme interesante la tot pasul!

A spus un adevăr şi a lăsat ca cititorul să înţeleagă restul.

AMINTIRILE LUI G. IBRĂILEANU

Ibrăileanu îl vizita foarte des pe Stere, acasă la dânsul. Fuseseră chiar vecini, o vreme, pe strada Română, în urmă, directorul *Vieţii româneşti* se mutase foarte aproape de vechea-i locuinţă. Când Stere avea vreo întrevedere politică sau lipsea de acasă, Ibrăileanu stătea de vorbă cu soţia lui. Maria Stere („majestatea", cum o numeau copiii săi) era o persoană excepţional de inteligentă şi de cultivată, cu un caracter franc, loial, dintr-o bucată.

Maria Stere îl botezase pe Ibrăileanu: „Domnul *dar dacă*" – din pricina obiceiului său de a face veşnic supoziţii, care mergeau până la un negativism extrem. Astfel, dacă era rugat, de pildă, să cumpere ceva de la Ermacov, el întreba: Dar dacă e închis la Ermacov? sau: Dar dacă nu se găseşte la Ermacov? Şi nu se liniştea decât atunci când i se spunea: Ei bine, atunci cumperi de la Smirnov…

Într-un rând, plecând pentru câteva zile din Iaşi, Ibrăileanu spuse soţiei sale:

— Ascultă, Lenţă, cât lipsesc eu, voi staţi aici… dar *dac*ă *ard*e casa noastră, duci pe Maricica la Stere… dar dacă *ard*e *şi* casa lui Stere, o duci la părintele Carp

1 Tatăl doamnei Ibrăileanu.

Uneori Stere nu era liber, iar soţia lui se găsea, şi ea, ocupată cu treburile gospodăreşti. Odată, ea avu o idee originală:

— Ştii ce, Ibrăileanu? Ca să nu te plictiseşti, cât lipseşte Cotic sau eu, ce-ar fi să te aşezi la masa aceea şi să-ţi scrii amintirile din copilărie

şi din tinereţe? Ţi-am şi pregătit un caiet. Iată-l.

Într-adevăr, pe-o masă în sufragerie era un caiet nou-nouţ, alături de călimară, toc şi creioane. Ibrăileanu se lăsă ademenit de propunerea doamnei Stere. Aşa îşi puse pe hârtie amintirile, care sunt redactate sub formă de scrisori către un prieten. Sunt scrise din fuga condeiului, fără preocupări de formă. E destăinuirea unui suflet sensibil. Găsim lucruri scoase din străfundurile tainice ale inimii sale. Ibrăileanu scria cât timp era singur şi îşi întrerupea fraza la mijloc, în clipa când Stere sau soţia lui intrau în odaie.

Amintirile din copilărie şi adolescenţă cuprind amănunte din viaţă pe care Ibrăileanu prin viu grai nu le-a împărtăşit nimănui – rude sau prieteni. El, în genere, se temea să nu cadă în sentimentalism. În scris, însă, a avut de astă dată mai mult curaj, lăsându-se furat de duioşie. Căci îndeobşte îşi stăpânea lirismul. Efuziunile sale lirice pot fi numărate pe degete.

Ibrăileanu şi-a petrecut copilăria în mijlocul naturii. Născut la Târgu-Frumos, el a primit primele impresii puternice de la priveliştile înconjurătoare. Chiar de la fereastra casei din Roman, unde a locuit în urmă, vedea Ceahlăul.

La cinci ani a plecat la ţară, unde tatăl său, împreună cu un frate luaseră în arendă o moşioară. S-au stabilit la „Poiana lui Iuraşcu", unde părinţii lui şi-au clădit o casă „în mijlocul naturii". Aici a făcut temeinic cunoştinţă Ibrăileanu cu cadrul vieţii de la ţară. L-a urmărit toată viaţa iazul de-acolo, cu moara misterioasă, cu cuibul de cocostârci – misterios şi el – cu nopţile în care luna îşi urma drumul pe cer. Îşi aducea aminte de-o plimbare, singur, prin fânaţul cu iarba mare cât dânsul – când s-a întâlnit pe cărare, piept în piept, cu un cocostârc. Nu uita un cuib de prepeliţă, descoperit în grâu, însă nici hoitul de cal cu corbi pe el, care i-a insuflat un sentiment de groază, dar şi de poezie în acelaşi timp. Se juca în colb cu băieţii de ţăran. Mama îl ocăra. Iar tatăl, la opt ani, l-a bătut pentru aceeaşi vină – singura bătaie suferită în viaţă. În afară de acest mic incident, a dus la ţară un trai fericit.

Amintirile între cinci şi şapte ani sunt vagi în sufletul lui Ibrăileanu. Ţine minte că a locuit la ţară, stând când la bunica, când la tatăl său.

@La şapte ani a fost dat la şcoală în Bacău, apoi a învăţat la Roman, găzduit de o rudă. Aici avea o livadă. mare, în care se desfăta jucându-se cu mingea şi cu zmeul. Vara, umbla kilometri pe malul Moldovei, în care se scălda de câteva ori pe zi. La opt ani făcea călare, zilnic, câte patru-cinci kilometri. Tatăl său se mândrea cu curajul lui.

În 1887 s-a mutat la Bârlad, unde a urmat cursul superior al liceului. Aici, în orele libere, făcea lungi plimbări în jurul oraşului. Îşi petrecea multe ceasuri în grădina publică, printre copaci şi flori. Nu uita un flaut auzit noaptea, undeva, în grădina publică.

Dragostea de natură l-a urmărit, credincioasă, viaţa întreagă. Toate casele pe care le-a locuit în Iaşi – pe străzile Română, Coroi sau Buzdugan – erau înconjurate de grădini mari.

A făcut excursii în munţi cu „amicii". Timp de aproape trei decenii îşi petrecea regulat cele două luni de vacanţă la Văratic, Agapia, Mănăstirea Neamţului, făcând plimbări prin împrejurimi, pe jos sau cu trăsura, şi stând până noaptea târziu în ceardacul câte unei chilii, de vorbă cu prietenii, sau singur, tăcut, cu ochii aţintiţi când la statura gravă a brazilor negri, când la un nor diafan, care aburea puţin platoşa de aramă a lunii.

Iar la întoarcere, Ibrăileanu pomenea adesea în redacţie de locurile văzute, luându-l martor ba pe Mihai Carp, ba pe Topârceanu, că privelişti mai frumoase nu se află nicăieri în lume ca de pe Ceahlău, la Rarău sau pe Valea Moişei…

Admira ca nimeni altul impresiile de călătorie ale lui Calistrat Hogaş; şi de-aceea şi durerea lui a fost atât de profundă văzând volumul *Pe drumuri de munte* batjocorit de sumedenia erorilor de tipar.

În afară de iubirea de natură, Ibrăileanu – toată viaţa, de mic copil – a fost pasionat de muzică. Îşi amintea cum cânta în copilărie la biserică, unde psalmodia Evanghelia, îmbrăcat în cămaşă bisericească. Gustul pentru muzică i s-a dezvoltat la Roman: acolo cânta în grădina publică o bună fanfară militară, care interpreta minunat toate operele. Adolescentul de şaisprezece ani le asculta de zeci de ori şi le fredona adesea, în tovărăşia colegilor, în plimbările prin împrejurimile

oraşului.

Fire sentimentală, el se amoreza cu mare uşurinţă: chiar înainte de cinci ani se îndrăgostise de o fată de şapte-opt ani. În timpul claselor primare se amorezase de două ori. Aceste amoruri cu fete de 15 – 17 ani – una se numea Estella – cărora nu îndrăznea să le facă declaraţii, i-au ascuţit mai mult decât orice simţul observaţiei, cum notează el însuşi în amintiri.

Mama lui, care-l iubea şi care dusese o viaţă tristă, murise dintr-o naştere – când băiatul nu avea decât cinci ani. Soră-sa se prăpădise peste doi ani. Rămăsese orfan de mamă – un copil aproape grav.

Între el şi tatăl său – un om optimist, egal, vesel – se stabili o camaraderie, amândoi rămânând orfani. Când părintele lui se recăsători, copilul nu-i spuse niciodată mamei de-a doua „mamă" – din tandreţe pentru cea dispărută, din pricina „amintirii" sale.

Iar mai târziu, când era în vârstă de şaisprezece ani, Ibrăileanu şi-a pierdut şi tatăl. La moartea acestuia – notează el mai departe – „mi s-au răzvrătit, mi s-au cutremurat toate organele interne, plămânii, inima, stomacul. Parcă le-ar fi amestecat cineva cu o mână băgată în mine… Am trăit fără mamă, fără fraţi şi surori, nu târziu tare, şi fără tată". Orfan, Ibrăileanu a avut veşnic o nostalgie, o melancolie, un sentiment de singurătate, de degajare de lumea reală. A trăit fără familie, rămas aproape fără creştere, dezvoltându-se anarhic.

Ibrăileanu îşi aminteşte cu drag de „casa de la Roman, unde am stat până la cinci ani, într-o familie mic-bur-gheză, cu tradiţii, cu «viaţă de familie», compusă din sentimentul datoriei, din iubire şi solidaritate. Ce voi fi având bun în caracterul meu, vine de acolo".

A dus o viaţă chinuită de copil sărac", care a îndurat chiar foamea. Fiind foarte impresionabil, el a suferit adânc. Nu l-a uitat pe popa din şcoala primară, care s-a răstit la dânsul. S-a simţit umilit când s-a făcut la Roman o listă de subscripţie pentru a fi ajutat să urmeze cursurile la liceu.

În şcoala primară şi-n gimnaziu a fost cel mai bun elev din şcoală. În cursul superior a fost bun, dar nu cel mai bun, fiindcă

dispreţuia „ştiinţa burgheză”.

A început să predea lecţii din clasa a doua de gimnaziu, mai întâi fiului unui franzelar, care îi dădea 15 lei pe lună şi adesea câte două franzele, la sfârşitul lecţiei. Îşi ajuta cu banii aceştia părintele, care avea pe atunci o leafă de 100 de lei. Peste un an, pentru preparaţia din vacanţă la o moşie, a primit 60 de lei şi un caş. Până la 15 ani a câştigat deci câteva sute de lei, câteva sute de franzele şi caşul acesta.

În 1887 Ibrăileanu a fost condus la Bârlad, în cursul superior al liceului, de către Teodor Trancu, unchiul său, un om inteligent, sceptic, atent, logic, ironic, foarte violent şi foarte bun. În amintiri se află trecut: „Se zice că eu îi seamăn. Se poate”.

După moartea tatălui, banii pentru gazdă i-au dat pe-o lună moşul, pe alta un văr al său, pe a treia – mătuşă-sa. Mai târziu a fost întreţinut de „moşul Trancu” şi de mătuşă-sa.

Despre Teodor Trancu şi despre soţia lui Ana găsim câteva rânduri în memoriile în manuscris ale doamnei dr. Marta Trancu-Rainer: „În tinereţe, ca studentă, şi chiar o dată ca medic, mergeam la unchiul nostru Teodor Trancu, şi la mătuşa noastră Ana Trancu, la Galaţi. Avea o casă frumoasă şi primitoare, în strada Bulgară, cu o grădină plină de pomi roditori. Unchiul meu erai mic de statură, cu favorite albe, cu o privire senină, cu surâsul pe buze, arătându-şi frumoasa dantură. Mare admirator a lui Eminescu. Îl văd şi acum sub caisul încărcat da rod, citindu-ne din satirele lui Eminescu, cu glas domol, expresiv. Iar Ana Trancu, înaltă de statură, cu ochii ei frumoşi, negri, bună ca pâinea caldă, îşi ducea gospodăria cu *mains de maître*”.

La Bârlad, elevul Ibrăileanu a fost dat în gazdă la nişte evrei, care îl exasperau cu mâncări dulci. Căpătase între timp o lecţie plătită cu 15 lei lunar. Îşi medita elevul de la orele 6 la 7V2 dimineaţa. Apoi s-a mutat la cucoana Zoiţa, împreună cu N. Savin şi Moscu, a treia casă de la dânsul locuind Raicu Ionascu, cu care Ibrăileanu a legat o strânsă prietenie. Raicu n-a avut niciodată foc iarna, în odaia lui închiriată la un dascăl. Ibrăileanu şi Savin însă aveau foc în sobă, dar în camera lor era aşa de frig că le îngheţau urechile. Botinele le erau rupte. Băieţii umblau cu omăt în ele. Raicu punea bucăţi de şindrilă pe talpă, numindu-le „prezervative”.

Grupul de prieteni se întrunea la discuţii în câte o cârciumă, bând vin dulce, de patruzeci de bani litrul. Mâncau o cutie de sardele pe stradă cu colaci de cinci bani unul. Cum Raicu recita frumos versuri, Ibrăileanu îl ruga să-i spună poezii de Eminescu şi-l plătea cu o trataţie: o prăjitură. Uneori trataţia se urca la cinci prăjituri proaste. Din discuţiile colegilor ieşi o societate literară: „Orientul".

Cu toate veniturile lor mizere, ei erau atât de îndrăgostiţi de carte, încât îşi dădeau câteodată ultimul ban la librării. Astfel, într-un rând – înseamnă Ibrăileanu în caietul de amintiri – „cumpărându-mi o carte de 25 de franci a lui Haeckel despre originea omului, a trebuit să mă mut la altă gazdă şi să mănânc la un casap – un fel la dejun şi unul seara – aşa că trei luni am suferit necontenit de foame, mai ales seara, când mă uitam cu jind la vitrinele băcăniilor şi cofetăriilor".

1 E vorba despre lucrarea lui Ernst Haeckel: *Antropologia*, *sau istoria dezvoltării omului* (1874).

Îndrăgostit de natură şi de muzică, atras de romantismul istoric şi de spiritul revoluţionar, boulangist, republican, patriot francez, iar în interior partizan al opoziţiei-unite contra lui Ion Brătianu, pe care a părăsit-o în urmă, auzind că-i conservatoare – elevul Ibrăileanu, strămuţindu-se la Bârlad, în trei zile a fost socialist, ateist fără milă, naturalist în artă şi fonetist în ortografie.

Iar în 1889, la optsprezece ani, ducându-se în vacanţă la Roman, s-a împrietenit cu Panait Muşoiu şi a scos, împreună cu el şi cu Vaian, o revistă bilunară: „socialistă, ateistă, materialistă, realistă – în sfârşit, revoluţionară în toate direcţiile".

Activitatea lui din vara aceea a fost bogată, diversă, furtunoasă. A scris poezii – eminesciene. A făcut traduceri din Zola şi Buhner. A zămislit cugetări despre Dumnezeu, materie, spirit, amor, prietenie. În cugetări dădea dovadă de îndrăzneală, lipsă de prejudecăţi, desfacere violentă de toate ideile căpătate din educaţie şi mediu – dovada unui spirit inventiv, creator de idei.

„Activitatea mea de publicist din acea vară – spune Ibrăileanu – ce semn de viaţă, de putere, de idealism! Credeam cu tărie în bine, în adevăr. Simţeam că fiinţa mea e un mijloc pentru realizarea fericirii

omeneşti şi a triumfului adevărului. Cred că scepticismul ironic încă nu apăruse în mine. Eram mai naiv, dar mai puternic, şi, într-un fel, mai fericit".

Iar în privinţa firii sale, iată cum se caracterizează însuşi autorul amintirilor: „Profund sentimental. N-am ştiut niciodată să-mi exprim sentimentele. Deşi vorbăreţ, dar am fost un om tăcut în privinţa sentimentelor. Şi când am voit să le exprim, fie prin vorbă, fie prin scris, am bâlbâit; am fost stângaci. Groaza de sentimentalism, spiritul de analiză, jena de a-mi deschide saltarele cele mai din fund ale sufletului – m-au paralizat".

Aceste amintiri, care au apărut în *Adevărul literar*

(1937 – 1938), mi-au fost trimise de Gh. C. Stere1, însoţite de următoarele lămuriri: „Amintirile au fost scrise în formă de scrisoare – am şters însă adresantul2 – cam prin 1911, şi ultima frază nu-i terminată, manuscrisul oprindu-se la o virgulă. A fost probabil întrerupt, şi apoi nu l-a mai reluat. Dl. Ibrăileanu nu ţinea manuscrisul acasă la dânsul, ci era necontenit la adresant, unde îl şi scria".

1 Fiul cel mai mic al lui C. Stere.

2 Maria Stere, soţia lui Stere.

Ibrăileanu povestea adesea în redacţie despre colegii săi de liceu din Bârlad: Raicu Ionescu-Rion, N. Savin.

Dinu Moscu etc. Se apropiase însă mai mult de Raicu Ionescu datorită preocupărilor artistice comune, cât şi pasiunii amândurora pentru critica literară.

Prietenia dintre Ibrăileanu şi Raicu Ionescu din anii de liceu a durat şi în anii studiilor universitare, cât şi după aceea – când Raicu Ionescu a fost numit profesor, mi se pare la Târgovişte, de unde el a purtat o susţinută corespondenţă cu „amicul" său din Iaşi.

Într-o seară, Ibrăileanu a adus la redacţie scrisorile primite de la prietenul său: un teanc uriaş. Toate erau vioaie, spirituale. Mai cu seamă prima scrisoare, trimisă îndată după sosirea la Târgovişte, a stârnit hazul „amicilor". Raicu Ionescu îi făcea un raport detaliat asupra tuturor manifestărilor din acea izolată urbe de provincie. Manifestările erau înşirate în ordine, pe puncte.

Alt prieten al lui Ibrăileanu a fost N. Savin, colegul său de cameră la Bârlad şi la Iaşi (unde amândoi aveau un singur palton, cu care se duceau pe rând la cursuri).

Pe Savin l-am cunoscut foarte bine. A fost mulţi ani şef-pedagog la Liceul Internat din Iaşi. Era un bărbat de statură potrivită, cu faţa plină (fără să fie gras), împodobită de o pereche de mustăţi negre, groase, drepte, pe care le trăgea nervos când la dreapta, când la stânga – ca şi Petre Bogdan – ori de câte ori i se adresa directorului (căruia îi răspundea stereotip, cu un aer de umilinţă care-i jignea pe elevi: – Da, domnule director), sau când îl supăra vreun şcolar.

Savin era un om inteligent, instruit – mai cu seamă în ceea ce priveşte partea ştiinţifică. Elevii apelau adesea la dânsul, cerându-i explicaţii la matematici (în special la algebră şi geometrie), la fizică, chimie, ştiinţe naturale. Nu era străin nici de istorie, sociologie, filosofie, artă şi literatură. În ochii lui însă ştiinţa avea precădere, într-un rând, când eram în clasa a patra, izbucnise o dispută între colegi: care sunt oamenii cei mai reprezentativi ai unei ţări: scriitorii, sau savanţii? Ne-am dus pentru arbitraj la Savin, care s-a declarat de partea oamenilor de ştiinţă, bătându-şi joc de mine, care susţineam întâietatea scriitorilor.

Cu toate calităţile lui, cu toată pregătirea sa ştiinţifică şi cultura generală, el nu şi-a isprăvit studiile superioare, nu s-a putut urca până la treapta de profesor, ca şi colegii lui, rămânând pedagog toată viaţa. Pricina este că-i plăcea mai mult băutura decât disciplina universitară. A rămas un ratat, cu suflet aspru, uscat, fără căldură pentru copii… ceea ce a făcut ca şi elevii să nu-l iubească.

În legătură cu patima lui, Ibrăileanu ne-a povestit într-o seară, la redacţie, o întâmplare nostimă, din viaţa colegului său. Lui Savin îi intrase odată în cap fobia că-i bolnav de ficat. Era abătut, veşnic preocupat de maladia lui – despre care vorbea cu toţi cunoscuţii. Prietenii l-au sfătuit: Du-te la un doctor! Era pe atunci la Iaşi un medic foarte bun, doctorul Tausig, dar mare beţivan. Ca să-l prindă treaz, pacienţii îl luau cu asalt acasă la dânsul, încă de la orele 6 dimineaţa. Restul zilei, el umbla cu capul tehui.

Într-o zi, cu noaptea în cap, Savin se înfăţişă în sala de

consultaţie a doctorului Tausig, care îl cunoştea bine, şi i se plânse de maladia lui de ficat. Medicul îl consultă cu atenţie, apoi – fără să-i spună diagnosticul – îl pofti în sufragerie, unde femeia de serviciu le aduse o sticlă de coniac şi două pahare respectabile. Amândoi se aşezară la taclale. Doctorul Tausig îl întrebă: Ce mai nou în politică? Ciocniră şi băură câte un pahar. Gazda umplu paharele ochi. Apoi veni vorba de recoltă. Iarăşi mai dădură pe gât un pahar. Partenerii se înviorară, trecură la cronica scandaloasă a târgului. Savin era în vervă. Nu lăsa mult paharul plin. Şi aşa, din vorbă în vorbă, din pahar în pahar – sticla de coniac se goli. Cum femeia de serviciu anunţă că s-au strâns în sala de aşteptare mai mulţi bolnavi, care se grăbesc, doctorul Tausig se sculă şi întinse mâna „pacientului". Dar Savin, fără să-i dea mâna, îl rugă să mai îngăduie puţin:

— Nu-i aşa, domnule doctor, că sunt grav bolnav de ficat? Mai am speranţă de scăpare? Ce tratament îmi prescrieţi? Ce reţetă îmi daţi? Spuneţi-mi adevărul.

— Vrei să ţi-l spun?»

— Da, făcu Savin cu un glas cavernos. Şi ochii i se umeziră pentru propria-i nenorocire.

— Chiar adevărul adevărat?

— Chiar adevărul adevărat… rosti aproape în şoaptă Savin.

— Atunci… mama ta de beţiv! Dacă erai bolnav de ficat, crăpai până acum, după coniacul pe care l-ai dughit. Eşti sănătos ca un porc. Marş afară!

Aşa a decurs consultaţia lui Savin la doctorul Tausig, după versiunea „pacientului", transmisă în aceeaşi zi lui

Ibrăileanu…

Cu toate vechile şi strânsele relaţii de prietenie dintre amândoi, Savin, din delicateţe, nu-l vizita niciodată pe Ibrăileanu la redacţie. Se ducea, rar, acasă la dânsul, în strada Coroi, şi o singură dată în strada Buzdugan, deşi soţia lui îl poftea de câte ori îl întâlnea pe stradă:

Mai vino pe la noi. Ibrăileanu se bucură când te vede, ca să-i povesteşti din trecut…

ÎN INTIMITATEA LUI G. IBRĂILEANU

G. Ibrăileanu ne spunea că atunci când nu mai putea pune mina pe o carte, când gândurile îl oboseau şi îl dureau chiar – atunci singura salvare era *Larousse-ul*. Îl deschidea când la prima parte, când la partea istorică, şi citea despre lucruri disparate. Trecerea de la o noţiune la alta îl distra şi îl odihnea. A redat admirabil acest refugiu al spiritului său într-o pagină din *Adela*.

Ibrăileanu n-avea nicio distracţie – nici jocul de cărţi. Cei mai mulţi dintre „amicii" *Vieţii româneşti* sau nu jucau cărţi de loc, sau jucau rar, incidental. Mai pasionat jucător era numai M. Carp, care, înainte de primul război mondial, se ducea în fiecare zi, pe la ora cinci, la Clubul liberal din Piaţa Unirii şi juca *ecarte* cu coreligionarii politici. Costică Botez şi G. Topârceanu jucau uneori la Clubul Vânătorilor, care îşi avea sediul vizavi de Tufli, unde la etaj se afla Jokey-Club. Iar mai târziu, făceau câte o partidă şi la un alt club.

M. Sadoveanu juca bridge la Jokey-Club. Venea spre seară cu docarul pe strada Carol, trecea pe aproape de strada unde stătea bolnav Ibrăileanu – care; s-ar fi bucurat de vizita lui – şi se oprea la poarta cu grilaj de fier de la Tufli.

Tot la Jokey-Club se ducea şi C. Stere înainte de primul război mondial. Îi înspăimânta pe latifundiarii moldoveni, spunându-le că îi va vedea legănându-se în văzduh, spânzuraţi de stâlpii de lumină electrică, de pe strada Lăpuşneanu. Juca bridge cu Matei Cantacuzino şi cu alţii, începând Stere să scrie în *Viaţa românească* seria de articole sub rubrica *Din carnetul unui solitar*, Matei Cantacuzino îşi întreba ironic cunoscuţii la Jokey-Club: Ce mai scrie dramaturgul?

Când era suferind şi nu ieşea câteva zile din casă, Ibrăileanu ruga pe „amicii" care îl vizitau să fie exacţi, să vină precis la ora făgăduită.

— De ce? îi obiectă cineva. Tot nu lucrezi şi tot nu ieşi în oraş. Ce importanţă are că am venit la şase în loc de cinci?

— Uite că are importanţă, îi răspunse Ibrăileanu. Eu, dacă ştiu că tu vii la cinci, de îndată ce minutarul îmi arată ora asta, încep să te aştept. Ascult paşii celor ce trec pe trotuar, prin dreptul ferestrelor mele. Tresar când aud clanţa de la poartă şi ies în coridor ca să-ţi

deschid uşa. Nu numai că nu mai pot citi nimic, dar nu-mi pot trăi nici gândurile mele. Sunt sclavul tău. Te aştept pe tine, şi aşteptarea asta mă enervează, mă oboseşte.

După această explicaţie, Ibrăileanu se însenina la faţă. Încruntarea chipului îi dispărea. Ochii lui scăpărau vioi şi vorbele începeau să-i năvălească în cascadă. Era atât de interesant şi de fermecător în intimitate, încât Sadoveanu îşi uita partida de şah la Traian sau de bridge la Jokey-Club, Jakotă – apetitivele de la Podgoreanu, iar Topârceanu – diversele escapade sentimentale.

Ibrăileanu era elementul de coeziune al cercului *Vieţii româneşti*. În jurul lui se adunau „amicii", indiferent de loc: ba la redacţia *Vieţii româneşti*, ba la *însemnări literare*; când la Mănăstirea Neamţului, Agapia sau la Vă-ratec, când în strada Română, Coroi sau Buzdugan, unde a locuit pe rând acest mare animator.

„Amicii" revistei se opreau din drumul lor la *Viaţa românească*. Dacă Ibrăileanu era acolo, toţi cei ce intrau în redacţie rămâneau până la plecarea lui acasă.

Nici în locuinţa din strada Română, nici în cea din strada Coroi, el n-a avut pe lângă casă o grădină cu flori, deşi dispunea de spaţiu îndeajuns. Casa închiriată de dânsul în strada Coroi avea o curte enormă, în care creştea însă numai troscot şi nalbă. În schimb, alături se

Întindea un parc cu brazi, ulmi, tei, castani… Stătea adesea în curte, în tovărăşia „amicilor", împrejurul unei mese lungi, cu privirea îndreptată spre păduricea vecină. Când veneau prietenii la dânsul seara, după masă, el ieşea din biroul ale cărei ferestre dădeau în strada Coroi, trecea prin câteva încăperi, descuind mai multe uşi.

— Eu numai de oameni mă tem, adică de hoţi, ne lămurea Ibrăileanu asupra precauţiunilor sale. În schimb, n-am simţit niciodată nelinişte şi nici măcar o sfială în timpul nopţii şi, bineînţeles, nici nu mi-a fost frică de stafii sau de spirite. Noaptea este elementul meu favorit. Noaptea-i solemnă, nobilă – pe când ziua-i vulgară…

Ducându-mă într-o zi acasă la Ibrăileanu, am aşteptat mult la

uşă, până ce gazda a tras zăvoarele şi a deschis toate lăcăţile.

— De ce vă baricadaţi aşa, domnu' Ibrăileanu? – l-am întrebat. Doar n-aveţi reputaţie de om bogat, ca să vă calce hoţii… Uitaţi-vă la mine: eu dorm totdeauna cu uşile şi cu ferestrele larg deschise.

— Da, aşa-i… dar există, totuşi, o deosebire între noi: eu, într-adevăr, n-am reputaţie de om bogat, pe când tu ai reputaţie de om sărac…

Aveam impresia că el se bucura când „amicii" îi tulburau singurătatea nocturnă. Uneori Ibrăileanu îşi lua cina faţă de prieteni. Mânca de obicei friptură şi ouă moi, pe care le spărgea cu mare grijă, ca nu cumva un eventual microb de pe coajă să pătrundă în albuş, chiar după fiert.

Erau de faţă adesea, la reuniunile acestea, Costică Botez, Topârceanu, Uoebel, Demostene Botez. Toţi stăteau pe nişte scaune vechi, acoperite cu stofă, sau pe o ca-napeluţă cu spetează din aceeaşi garnitură cu scaunele, începea taifasul, care dura ore întregi. Ibrăileanu ne vorbea uneori cu admiraţie despre fetele din romanul rusesc. Era îndrăgostit mai cu seamă de eroinele lui Turgheniev. Rămânea uneori încremenit, ascultând parcă liniştea din odaie ca Irena, care urmărea zbaterea aripilor unui fluture între stor şi geam; iar alteori, îşi lipea obrazul de dosul mâinii, ca şi eroina, care-şi culcase faţa îmbujorată de emoţie pe o placă de marmoră. Ne reda în chip emoţionant sentimentele acestor personaje feminine care iubeau, dar erau părăsite şi uitate; apoi încheia melancolic:

— Vedeţi, sentimentele mor şi ele…

Vorbind de lumea romanelor lui Turgheniev, Ibrăi-leanu îi plângea pe bărbaţi.

— Eroii întâmplărilor de dragoste sunt nenorociţi în parte şi din pricina bărbii, spunea el. Un bărbat de patruzeci de ani cu o barbă revărsată pe piept, adesea încărunţită prea devreme, era un bătrân, aproape un moşneag, care nu mai avea curajul să facă curte unei femei, pentru a nu cădea în ridicol. Dar nici femeile nu prea erau înclinate să iubească un erou cu barbă de arhimandrit. Rasul bărbii a prelungit tinereţea bărbaţilor cu cel puţin zece ani. Le-a dat curaj şi le-a înmulţit

şansele de succes. Asta are repercusiuni şi asupra literaturii. Într-adevăr, un poet liric poate scrie opere de valoare chiar în prima tinereţe. Un romancier însă nu poate realiza îndeobşte opere valabile decât după patruzeci de ani, când experienţa i-i bogată şi când i s-a cristalizat concepţia asupra vieţii. Dar romancierul bărbos trebuia să scrie după patruzeci de ani numai pe baza memoriei lui afective. Experienţa curentă îi lipsea. Pe când acum scriitorul, răzându-şi barba, capătă zece ani de experienţă sentimentală în plus, nemaiavând nevoie să apeleze numai la memoria afectivă, care cu anii îşi mai toceşte din ascuţime. Sunt rare cazurile când această memorie îl face pe omul de cincizeci de ani să retrăiască, cu aceeaşi intensitate, scenele de dragoste de la douăzeci de ani – cum s-au petrecut lucrurile cu Turgheniev, când a compus romanul *Ape de primăvară*!

Ibrăileanu vorbea entuziasmat despre scrisorile de dragoste din marile romane.

— Am mare admiraţie pentru oamenii care ştiu să compună o scrisoare, care îşi ţin corespondenţa la zi, nu numai în domeniul sentimental, ci în genere; din acest punct de vedere, eu sunt un dezarmat. Nu ştiu nici cum să încep scrisoarea şi nici cum s-o mântui. De pildă, ce înseamnă formula de la urmă: „Primiţi expresiunea celor mai distinse sentimente”? Ale cui sunt sentimentele?

Ale mele, desigur. Va să zică, tot eu mi le calific drept „distinse” – venite adică de la mine, un om distins.

În privinţa darului de a purta corespondenţă, ne povesti într-un rând Forăileanu că în timpul unui diferend dintre Stere şi Iancu Botez, a avut loc între dânşii un schimb de scrisori. A scris şi Iancu; dar – intervenind în discuţie – a scris şi Ana, soţia sa. Explicaţia a avut loc între „amici” pe faţă – fără intrigi, bârfeli sau „lucrături” pe ascuns. Ibrăileanu nu ne spuse nimic în privinţa diferendului1 şi nici cu privire la conţinutul scrisorilor, dar – vorbind numai de talentul epistolar al partenerilor – adăugă:

— Era bună şi scrisoarea lui Iancu. Scrisoarea soţiei lui însă era o capodoperă de bun-simţ, de tact, de fineţe… Şi avea o formă impecabilă. Într-un cuvânt: bucată de antologie pentru genul epistolar…

G. Ibrăileanu încerca o adâncă emoţie ori de câte" ori punea mâna pe o operă a lui C. Dobrogeanu-Gherea, dascălul său, ale cărui învăţături îl făcuseră mai întâi, în anii tinereţii, să cugete asupra problemelor vieţii. Deosebirea de vederi dintre elev şi dascăl s-a accentuat din ce în ce mai mult, rămânând de acord cu dânsul numai cât priveşte metoda, idealurile vieţii şi atitudinea în chestiile literare – domeniu în care Ibrăileanu nu avea decât pretenţia de a se considera ca un elev al lui Gherea.

Ibrăileanu spunea adesea în redacţie că, la apariţia primelor opere ale lui Gherea, fusese entuziasmat de ele şi, comparându-l pe acesta cu Titu Maiorescu, îl socotea pe Gherea superior. Cu anii, Ibrăileanu a început să observe părţile slabe ale lui Gherea şi spiritul său obiectiv a făcut dreptate lui Maiorescu, pe care în ultimul timp îl socotea superior. Bineînţeles, aprecierea aceasta priveşte numai calităţile acestor două personaje ca critici literari.

1 Mai târziu am aflat că pricina nemulţumirii fusese împărţirea unei catedre, după sugestia Mariei Stere, între Ana Botez şi Elena Ibrăileanu, amândouă suplinitoare, fiindcă în anul acela nu era liber decât un singur post.

Ibrăileanu urmărea cu interes, cu pasiune chiar, viaţa politică a ţării. Pornind de la anteproiectul de program al partidului ţărănesc, el era de părere că partidele democratice, progresiste, n-ar trebui să-şi spună tot gândul în programele lor, pentru a nu trezi şi a nu alarma reacţiunea. Ar dovedi abilitate dacă ele ar duce lupta politică şi campania electorală pe baza unor programe anoste şi numai când ar pune mâna pe putere să-şi dea în vileag adevăratul program şi să-l realizeze cu străşnicie, punct cu punct I. Botez însă îl ironiza pe tema pasiunii sale politice.

— Nu-ţi aduci aminte de o alegere la Senat, înainte de război? – îl întrebă Iancu Botez, adresându-se pe urmă celorlalţi „amici" din redacţie. Eram la secţia de votare din strada Săulescu. Mai aveau de votat patru-cinci alegători şi trebuia să se închidă scrutinul. Electorii cercetară listele. Ibrăileanu încă nu votase. Şi la Senat, unde erau vreo două sute de alegători, conta fiecare vot. Se expédie în grabă o trăsură acasă la Ibrăileanu. La înapoiere, o întâmpinară cu toţii în mijlocul

străzii. Trăsura însă se întoarse goală: profesorul era la curs. Un elector dintre cei mai dârji fu trimis urgent la universitate după cetăţeanul întârziat, cu cuvânt de ordine să-l aducă mort-copt la secţia de votare. Între timp, se dădură instrucţiuni tuturor alegătorilor să stea câte o jumătate de oră în cabină. Dar trăsura veni înapoi tot fără alegător. Secretarul facultăţii intrase în sala de curs, se apropiase de catedră şi îl invitase în şoaptă pe Ibrăileanu la vot. Dar profesorul nu vru cu niciun preţ să-şi întrerupă prelegerea: – Spuneţi-le că vin cum isprăvesc!

Votară ultimii alegători. Mai era unul în cabină, care stătea acolo de vreo trei sferturi de ceas.

— Să nu-i fi venit rău, zise preşedintele. Un delegat bătu la uşa cabinei: Eşti viu, coane Nicule?

— Viu, bre, dar nu mai am mult. Nu mai pot. Mă înăbuş. Am fumat toată tabachera de tutun. Dar mocoşitul cela tot n-a venit?

— Vine, vine; mai aşteptă oleacă.

În sfârşit, pe la ora şapte şi jumătate, când începuse să se întunece, în vreme ce preşedintele şi delegaţii dădeau semne vădite de enervare, vrând să înceapă despuierea scrutinului, iată că apăru o trăsură în galop: cu Ibrăileanu, pe jumătate sculat de pe perne, cu barba no vâlvoi, cu ochii sperioşi. Sări din mers şi dădu buzna în sala de vot…

— Degeaba mă iei la vale, Iancule, îi răspunse Ibrăi-leanu. Asta nu înseamnă desconsiderare a politicii, ci respect faţă de şcoală.

Discuţiile politice erau incidentale în redacţie, unde primă dezbaterea chestiunilor literare. Ibrăileanu ne explica astfel sistemul său de alegere a manuscriselor publicabile:

— O bucată literară trebuie să te intereseze, să te pună pe gânduri. După ce-o citeşti, să nu-ţi spui: „Ei, şi?" Acesta-i criteriul alegerii bucăţilor pentru revistă în privinţa fondului. Iar în lecturile pe care le fac numai pentru sufletul meu, ştiţi cum stabilesc eu valoarea operelor şi a scriitorilor? Când citesc ceva şi îmi zic: „Asta mi-a trecut şi mie prin minte", sau: „Asta aş fi putut-o scrie şi eu", pentru aşa ceva n-am ni Gi o consideraţie. Eu admir numai ceea ce mie nu mi-a trecut

niciodată prin cap şi ceea ce eu n-aş fi putut face niciodată. Dar, în definitiv, ce mare lucru am săvârşit eu în viaţă? De douăzeci de ani caut scriitorii de talent, cum caută femeia găinile de ou…

Ibrăileanu credea că viaţa de familie, copiii cu scutece etc. constituie un material impropriu pentru poezie şi ne dădea drept exemplu poeziile lâncede ale lui B. Nemţeanu. Când însă Arghezi a început să publice bucăţi în proză şi versuri cu subiecte din viaţa de familie, concentrată în jurul copiilor, Ibrăileanu ne-a spus:

— Am greşit. Arghezi m-a făcut să-mi schimb părerea. Va să zică, şi viaţa aceasta, de familie, cu leagăn şi cu pelinci, poate servi drept material poetic, dar cu o singură condiţie: să ai talent – un talent mare şi original.

În vreme ce opinia publică din ţară era agitată de şovinism, care se arăta ostil culturii străine – franceze, germane, ruseşti – *Viaţa românească* declara prin pana lui Ibrăileanu: „A fi contra vreunei culturi este o prostie şi o impietate. Orice cultură este o sforţare a maimuţei inteligente de a se ridica mai sus spre Dumnezeu. Noi n-am căzut în păcatul de a combate vreo cultură. Avem nevoie, firește, de cât mai multă cultură străină. Niciun popor nu trebuie să fie refractar la cultura celorlalte popoare, şi cu atât mai puţin un popor rămas în urmă”.

Cât priveşte obiectul artei, Ibrăileanu se opreşte cu respect în faţa vieţii, în faţa oamenilor muncii. El spunea că nu există altă plăcere decât aceea a îndeplinirii zilnice a datoriei şi, poate, încă plăcerea celor câteva ceasuri de odihnă, seara, într-o odaie curată, după o zi de muncă, mulţumit de ceea ce ai făcut. azi, cu speranţa în ceea ce vei face mâine…

Personajele luate de scriitor din viaţa de la ţară, ca şi din cea de la oraş, trebuie să poarte un nume, şi alegerea numelor nu-i indiferentă, ca-n viaţa reală. Ibrăileanu zicea că personajul urmează să se nască odată cu numele care convine naturii sale fizice şi morale. Scriitorul trebuie să aibă intuiţia de a-l ghici, ajutându-se chiar de firmele unor negustori, cum făcea Balzac, care, înainte de a începe să scrie un roman, hoinărea prin Paris cu ochii la firme, în căutarea numelor predestinate pentru personajele lui. Căci numele – sublinia

Ibrăileanu – chiar numai prin sonoritate, fără să mai vorbim de imixtiunea asociaţiilor de idei, nu sunt indiferente din acest punct de vedere, al calităţilor lor.

Sadoveanu sfătuia pe scriitori în redacţia *Vieţii româneşti*, chiar pe poeţi, să-şi fixeze anumite ore de lucru pe zi şi îi îndruma cum să lucreze.

— Ca slujbaşul care se duce zilnic la birou la ora opt – ne povăţuia Sadoveanu – aşa să vă apucaţi de lucru zilnic la aceeaşi oră şi să munciţi câte cinci-şase ore în şir. Aşa fac eu. Lucrez de la şase la unsprezece dimineaţa, iar după-amiaza mă gândesc la capitolul pe care trebuie să-l scriu a doua zi. Îmi fixez o porţie de lucru pe zi. Nu scriu după-amiaza decât atunci când sunt prins de alte treburi dimineaţa, fiind silit astfel să-mi completez porţia după prânz. Şi nu rămân în urmă, nici măcar o zi, pentru nimic în lume.

— Sistemul poate e bun la proză, intervenea în discuţie Topârceanu. Cu totul altfel stau lucrurile la poezie. Eu nu pot să scriu dacă n-am inspiraţie. Şi pot să stau cu tocul în mână înaintea foii de hârtie nu patru-cinci ore, ci zece ceasuri… Dacă n-am inspiraţie, nu sunt în stare să compun niciun vers.

— Nu-i nimic, /zicea Sadoveanu. Te aşezi la masa de lucru a doua zi, şi trebuie să-ţi sosească inspiraţia – dacă nu eşti iremediabil certat cu muza. Dar crezi că pentru proză nu-ţi trebuie inspiraţie? îţi trebuie. Şi-ţi vine. Începi să scrii mai anevoie, mai încet… Simţi însă că, treptat-treptat, ţi se încălzeşte sufletul. Apoi îţi năvăleşte sângele la inimă, îţi zvâcnesc tâmplele, şi condeiul aproape nu se mai poate ţine după gând…

— Poetul – în versuri sau proză – are neapărat nevoie de inspiraţie, spunea Ibrăileanu; el trebuie să fie „posedat" în momentul creaţiei (nu în sens mistic, bineînţeles); el e altul când compune, deosebit de persoana care vine la redacţie sau pe care o întâlnim în târg. Eu, ca director de revistă, sunt dator să dau cititorilor, în fiecare lună, un „număr" de atâtea sute de pagini umplute cu proză. Căci proză pot căpăta, în orice caz, de la scriitori sau de la cronicari. Versuri însă nu mă pot obliga să le dau, fiindcă nu ştiu dacă poeţii, colaboratori ai mei, vor avea ori nu inspiraţie în luna curentă.

Criticul *Vieţii româneşti* era foarte pretenţios în materie de poezie. Cerea, înainte de toate, ca poezia să fie clară. Avea convingerea că obscuritatea, numită „absconşitate", e ceva voit – prin urmare o şarlatanie, care interesează mai mult etica decât estetica literară. Poezia trebuie să aibă cap şi coadă. Citind unele poezii, te poţi opri definitiv după oricare dintre strofe, pe care n-ai decât să le schimbi după plac, fără ca bucata să piardă nimic din lipsa ei de înţeles.

— Poeziile astea – izbucni într-un rând Ibrăileanu – sunt ca articolele de fond din *Viitorul*. Autorul lor poate să pună punct oriunde, sfârşind articolul în orice loc.

Se ridica împotriva greşelilor de ritm, împotriva asonantelor. Licenţe poetice nu-s permise, spunea el.

Ibrăileanu aprecia rimele variate: de pildă* un verb şi un substantiv (apropii – plopii), un substantiv feminin la genitiv singular şi un substantiv masculin la nominativ plural (luminii – crinii) etc. Nu-i plăceau rimele comune: indicative prezente în „esc" sau „este", gerundive feminine sau participii trecute, ca şi adjective care se termină în „oasă", – aţă", – ită", – ută"…

— Un artist adevărat – susţinea Ibrăileanu – nu lasă nimic, niciun detaliu cât de mic, fără să-i dea toată arta de care-i capabil. Astfel, Renan admira pe arhitecţii greci şi Proust pe cei medievali, pentru că au pus toată arta lor chiar în acele părţi ale templelor şi catedralelor care poate nu aveau să fie văzute de nimeni niciodată.

Nu suferea calambururile. Gh. Panu, un om de gust, era de aceeaşi ipărere. El spunea: „Calambururile sunt cel mai prost fel de spirit". Vorbind de acest soi de spirit, Ibrăileanu ne atrăgea atenţia asupra lui Caragiale.

— În afară de o bucată, bazată în întregime pe jocuri de ouvinte, Caragiale are extrem de puţine calambururi în toată. opera lui (o eroină exclamă, de pildă, în culmea admiraţiei pentru marele muzician polonez: „Ah, raa-miţo! Menuetul lui Pederaschi!… Mă-nnebunesc!").

În problema cacofoniilor, Ibrăileanu, oare avea un fin simţ al stilului (vezi articolele lui despre armonia versurilor lui Eminescu, analiza poeziei *Vara* de Coşbuc şi consideraţiile sale cu privire la

Dumbrava minunată şi *Hanu Ancuţei* de M. Sadoveanu), reducea această problemă la justele ei proporţii.

— Cacofonie înseamnă „sunet urât" – spunea el – indiferent dacă rezultă din repetarea lui „ca", „pşe" etc. Tony Bacalbaşa a întreprins în presă o campanie furioasă împotriva cacofoniei rezultate din alăturarea a doi „ca", dându-i, pe deasupra, şi un înţeles scabros. Ba s-a mers cu exagerarea până la izgonirea aşa-ziselor cacofonii rezultate din ciocnirea a doi „ca „de la sfârşitul unui cuvânt şi de la începutul cuvântului următor. În vers sunetele, ce-i drept, contează foarte mult pentru realizarea armoniei. Cuvântul „plăcut", de pildă, sună urât în vers: când îl pronunţi, parcă ţi se încleie limba de cerul gurii: „pl"... Dar în articole totul este ideea. Termenul trebuie să fie propriu. Puritatea vine pe planul al doilea, după proprietatea cuvântului. Expresia se cuvine să fie clară. Este o crimă să-ţi mutilezi ideea sau s-o faci mai obscură, trăgând veşnic cu urechea cum sună cuvintele din coadă şi schimbând fraza pentru a fi pe placul urmaşilor lui

Tony Bacalbaşa. Dar expresiile populare, care sunt fixe (şi pe care n-ai dreptul să le schimbi, de pildă: „ţi-a luat boala ca eu mina"), nu pot fi folosite? Să renunţăm la ele de dragul unei exagerări?

Au trecut peste treizeci de ani de la aceste discuţii din redacţia *Vieţii româneşti* şi fobia cacofoniilor persistă. Ba, nemulţumită cu expulzarea aşa-ziselor cacofonii obişnuite, o editură a declarat război şi... „semicacofoniilor", modificând, de exemplu, într-o traducere a mea toate propoziţiile relative „semicacofonice", ca: „Vronschi, care..." (Ana Kare*nin*a*).*

Sadoveanu a râs de aceste năzdrăvănii.

— Cum? – a izbucnit el. Va să zică, n-am dreptul să scriu „biserica catolică"? Atunci cum să-i zic? Eu, drept să vă spun, nu m-am ocupat niciodată de coada cuvintelor mele.

În redacţia *Vieţii româneşti* se dezbăteau ceasuri întregi chestiuni de limbă şi de stil. Luau parte la discuţii Ibrăileanu, M. Carp, Ion şi Costică Botez, Sadoveanu, Topârceanu, Octav Botez... Stiliştii de la Viaţa *românească nu* întrebuinţau două subjonctive legate unul de

altul decât doar în dialog şi mai cu seamă când expresia respectivă era pusă în gura unui om din popor. De cele mai multe ori se înlocuia subjonctivul al doilea prin infinitiv sau prin altă formă de exprimare. (Sadoveanu, de exemplu, scrie: „Nu s-ar încumeta să înveţe peştele a înota" – nu „să înoate", ca şi „să binevoiască a porunci fugarilor" – nu „să poruncească".)

Nu se alcătuia într-o frază un şir de mai multe genitive înlănţuite. Se îngăduia cel mult două-trei, şi nu de acelaşi gen şi număr. (Sadoveanu scrie: „În afundul nemărginirii stepelor", „sfârşitul veacului vieţii", „dinspre partea băuturii creştinilor" etc.)

Cei mai mulţi literaţi stilişti scriau „iarăşi" sau „din nou" în povestire şi numai în dialog puneau „iar". (– Iar ai venit?) Numai scriitorii care practicau în scris un moldovenism prea fanatic foloseau pretutindeni pe 7) iar".

Sadoveanu întrebuinţează cuvântul „ornic" pentru ceasurile mari din gări, de pe frontispiciul instituţiilor, de pe străzi – sau în sens metaforic – şi „ceasornic" pentru ceasurile de buzunar. (El spune: „ornicul vieţii sale a bătut ceasul", sau: era vorba „să aşeze ornic în turn".) El foloseşte şi moldovenescul „cocostârc" şi muntenescul „barză" – în accepţiunea de bărbătuş şi de femelă („primăvara trimite soli un cocostârc şi o barză").

Majoritatea colaboratorilor *Vieţii româneşti* scriau: „cel ce" şi „cei ce", „acel care" şi „acei care" – nu „cel care" şi „cei care". În manualele de limba română ale lui Costică Botez se întâlneşte numai „acel oare" şi „cel ce". Stiliştii aveau preferinţă pentru pronumele relativ „care". Nu puneau „ce" decât de nevoie, pentru a nu-l repeta pe „care" şi numai când era vorba de lucruri.

La dialoguri se preferă „zice" în loc de „spune", care se întrebuinţează mai ales în tovărăşia unui dativ: „spuse lui Petre". Nu se poate scrie: „Mi-a zis madam Popescu", ci: „Mi-a spus"…

Unii dintre colaboratorii stilişti recomandau ca prepoziţiile prea lungi ca „asupra", „dinspre", „printre", „de-a lungul" etc. să nu se repete într-o enumerare înainte de fiecare substantiv, ci să se pună numai pe lângă primul şi ultimul cuvânt. De pildă să se scrie: „de-a lungul

drumului, bălţii, pădurii, hatului şi de-a lungul iamaşului”. În manualele de limba română ale lui Costică Botez se găsesc exemple de acest fel.

Un semn de neglijenţă stilistică era socotită suprimarea regulată a subiectului. În afară de propoziţiile eliptice, ca cele fixate lapidar ca atare de practica populară, stiliştii de la *Viaţa românească* puneau totdeauna subiectul propoziţiei. Se dispensau de subiect numai într-un singur caz: când începeau propoziţia cu predicatul.

Se dădea o mare atenţie şi punctuaţiei. În presă şi în literatură se pune îndeobşte virgulă înainte de toate propoziţiile atributive care încep cu „care” şi cu „ce”. *Viaţa românească* respecta însă cu stricteţe regula gramaticală de a nu pune virgulă când propoziţia atributivă face un tot cu subiectul propoziţiei principale (de exemplu: „Băieţii care nu învaţă îşi primejduiesc viitorul”) şi de a pune virgulă când propoziţia relativă e explicativă („Băieţii, care atunci se aflau în curte, intrară în clasă”).

Unele dintre regulile stilistice enumerate mai sus erau iniţiate de Ibrăileanu, altele însuşite de dânsul.

În redacţia *Vieţii româneşti*, toţi membrii cercului – în frunte cu G. Ibrăileanu – admirau stilul lui Gala Ga-laction. I se făceau unele obiecţii doar asupra unor preţiozităţi din proza sa. Părerea aceasta redacţională a fost confirmată ulterior, în mod strălucit, de acest scriitor în tălmăcirea *Bibliei*. Într-o limbă proaspătă, cu un iz de vechime în acelaşi timp, şi într-un stil adecvat subiectului, zugrăveşte Galaction natura de la desfăşurarea stihiilor până la pajiştea cea verde odrăslită de pământ. Asistăm parcă la spectacolul când pământul era fără chip şi pustiu, iar întunericul stăpânea deasupra lui. Pe urmă, lumina s-a despărţit de întuneric.

Spiritul tălmaciului se înalţă până la obârşiile cerului şi ale pământului, când au fost zidite, şi se pogoară până la zăvoarele împărăţiei morţii. El scrie: „În învălmăşeala primitivă a râurilor şi a mărilor, s-a ridicat o tărie în mijlocul apelor care să despartă apele de ape – rânduite de norii plini de ploaie ce se deşartă pe pământ şi primenite de zăcătorile zăpezii şi de vistieriile grindinilor. Năboiul apelor se dezlănţuie, scobeşte stâncile de pe marginea mării şi valurile

îneacă ţărmul de nisip. Se croiesc făgaşuri potopului ploilor şi cărări rostogolirilor tunetului. Ţâşnesc toate izvoarele marelui adânc şi stăvilarele cerului se crapă. Se aude mugetul Oceanului, ramătul valurilor şi zarva popoarelor. Potopul a încetat numai atunci când s-au închis izvoarele adâncului şi stăvilarele cerului, şi ploaia a contenit”.

Cu mână de maestru zugrăveşte Galaction trecerea fiilor lui Israel peste Marea Roşie: „Moise a întins mâna peste ape. Un vânt puternic dinspre răsărit, bătând toată noaptea, a împins marea înapoi. Valurile s-au ridicat grămadă şi au încremenit ca un zid de-a dreapta şi de-a stânga, iar puhoaiele s-au închegat în inima mării. Apele s-au despicat în două, prefăcând marea în vad, pe unde treceau israeliţii ca pe uscat. Iar când s-a năpustit în urma lor carele lui Faraon şi oştirea lui şi cei mai aleşi dintre vitejii săi – adâncurile mării i-au acoperit, târându-i spre străfunduri, ca plumbul şi ca piatra, în apele năprasnice”.

Mai departe ni se dau învăţături de purtare în viaţă, tălmăcite de Galaction cu un dar desăvârşit de cunoaştere a limbii poporului şi de cizelare a stilului.

Suntem făcuţi atenţi că omul se cunoaşte după înfăţişare, şi cel cuminte anume după întâmpinarea ochilor. Iar pe femeia desfrânată o cunoşti după îndrăzneala ochilor şi după freamătul genelor. Remarcă bărbaţilor că cel ce-şi agoniseşte o femeie bună, care nu dă geană în geană până nu-şi desăvârşeşte lucrul său, şi-a pus de fapt temelia stării sale – având ajutor de potrivă-i şi stâlp de reazim: „Nu vă întoarceţi de la soţia înţeleaptă şi bună, căci harul ei este mai de preţ decât aurul!”

Galaction ştie să mânuiască vorbele ca un prestidigitator, în toate ipostazele şi întrebuinţările lor, găsind totdeauna expresia cea mai proprie şi mai artistică.

La *Viaţa românească* se dezbăteau cele mai deosebite chestiuni. Astfel, venind odată vorba despre moravurile prea libere ale fetelor din epoca postbelică, Ibrăileanu izbucni:

— Într-adevăr, când mă uit la fetele de azi, îmi zic: dacă aş fi tânăr, holtei, şi mi-aş pune problema de a-mi alege nevastă, zău că n-aş avea cu cine să mă însor… Nu mi-ar folosi nici permisul de cale ferată,

căci – după câte văd – fetele sunt aceleaşi la Iaşi ca şi la Bucureşti.

Permisul pe cale ferată, obţinut de Ibrăileanu ca director al revistei *Viaţa românească*, îi făcu mare plăcere. Îl întoarse pe o parte şi pe alta, îi mirosi pielea nouă, îi cercetă semnăturile şi timbrul sec, îl puse în portofel şi îl scoase iarăşi.

— Simt o bucurie de copil – ne spuse Ibrăileanu. Permisul acesta mă apropie de mănăstiri, de „Râşca, Sihla şi Cetatea" lui Gheorghe din Moldova. Uite, să zicem că mă apucă dorul de mănăstiri. Nimic mai simplu! îmi iau valiza şi mă urc în tren. Sau vreau să controlez un cuvânt dintr-un manuscris al lui Eminescu de la Academie. Cât se poate de uşor! Iau trenul de Bucureşti. Orice voiaj mi-i posibil, foarte lesnicios şi negrăit de comod: nici nu te costă bani, nici nu stai la rând pentru bilet, nici nu eşti în panică să nu treci de staţia de destinaţie, expunându-te la amenzi. Cu permisul în buzunar, pot să mă duc oriunde – şi asta mă umple de bucurie, deşi n-am să-l folosesc, poate, niciodată…

Într-adevăr, Ibrăileanu se deplasa foarte greu. În afară de drumul la mănăstiri, Ibrăileanu n-a cutezat să facă după război decât un mic voiaj la Chişinău, pentru a vizita pe Maria Stere – şi a locuit la fiul ei, Roman C. Stere.

G. Ibrăileanu a fost împiedicat în activitatea lui literară de multe împrejurări defavorabile. Astfel, în 1918 i-a ars locuinţa din strada Română. L-am văzut îndată după incendiu. Casa din fundul curţii nu mai avea acoperiş, nici uşi, nici ferestre. Pe pereţii linşi de flăcări rămăseseră urmele negre ale fumului. În mijlocul curţii pline de mobile, salvate din foc, şedea Ibrăileanu pe-o canapea. În juru-i stăteau în picioare Demostene Botez, Eugen Crăciun…

— Frumos, Demostene, nu? – începu Ibrăileanu. Spune, Crăciun, sunt destul de comic în postura asta de sinistrat? Dumneata ce-ai face în locul meu?

Apoi el mi se adresă mie:

— Numai de atâta îmi pare rău: Am ajuns de mila oamenilor. Toţi spun: „Săracu' Ibrăileanu"!

După câţiva ani, proprietarul casei din strada Coroi, unde se

mutase Ibrăileanu, îşi vându imobilul profesorului universitar dr. I. Tănăsescu, reputat chirurg pe vremuri. Acesta nu găsi alt mod de a se adresa colegului Ibrăileanu ca să-i elibereze casa decât dându-l în judecată pentru evacuare, ceea ce îl indispuse profund pe chiriaş.

— După cât văd – zise Ibrăileanu – noi, chiriaşii, suntem nişte toleraţi pe pământ. Într-adevăr, dacă toţi proprietarii din lume s-ar coaliza împotriva noastră şi n-ar mai consimţi să ne închirieze o locuinţă, noi n-am avea altă soluţie decât să ne sinucidem. Iată ce mă îndeamnă să fac pe dracu-n patru şi să-mi cumpăr o casă.

Astfel, Ibrăileanu ajunse proprietarul casei din strada Buzdugan, înglodat în datorii la bănci şi la Creditul Urban.

Aceste necazuri contribuiră în bună parte la subminarea sănătăţii lui Ibrăileanu, destul de şubredă şi aşa. Totuşi, el continuă să lucreze pentru revistă cu aceeaşi pasiune. Se interesa de orice. Trudea din răsputeri deasupra manuscriselor ca să găsească un talent nou sau să perfecţioneze o operă străină. Căuta să pună în valoare pe scriitorii noştri autentici, publicându-le, analizându-le şi recomandându-le producţiile în atenţia publicului cititor. În schimb, care a fost atitudinea, pe atunci, a „criticii estetice" faţă de scriitorii noştri?

— Pe unii nici nu i-a băgat în seamă – spunea mai departe Ibrăileanu – ca pe Hogaş şi pe Hortensia Papadat-Bengescu, cât timp a scris ea lucrările ei cele mai bune (adică pe când stătea departe de coteriile estetice). Galaction – cu toată proza lui strălucitoare – a fost insultat sau ignorat. Arghezi a creat poezia vremii noastre, dar critica estetică a selectat pe alţi poeţi. Alice Călugăru a trecut ca un splendid meteor; dar „critica estetică" n-a văzut-o... în acelaşi timp, ea „lansa" toate nulităţile şi căuta să coboare pe Coşbuc, pe Caragiale, pe Sadoveanu etc. „Critica estetică" se entuziasma de „poezia nouă", care ocolea cu totul realităţile noastre. Din această pricină publicul n-o citea. Drept răspuns, „poeţii noi" dispreţuiau din inimă publicul şi scriau mai mult pentru cenaclurile lor.

Parafrazând şi acomodând a pagină din Tolstoi, Ibrăileanu spunea despre aceşti îndrăgostiţi de himere:

— Dacă ai vedea pe un bărbat strângând în braţe o păpuşă de

porţelan, ai rìde. Dacă însă l-ai vedea dedându-se la acest sport nehigienic pe când tu strângi în braţe o păpuşă de carne, n-ai mai rìde. Nici nu l-ai ironiza. L-ai plesni.

Susţinând în primul rând originalitatea, Ibrăileanu recomanda în acelaşi timp literaturile străine ca izvor de meditare şi ca modele pentru perfecţionare. El dădea o atenţie deosebită traducerilor, utile pentru instruirea maselor, dar şi pentru îmbogăţirea limbii literare.

— Textul pe care ai să-l traduci – spunea el – te sileşte să te frământi, să-ţi dai bine seama de toate resursele limbii materne, să devii conştient de valoarea cuvintelor. Te sileşti să descoperi şi să utilizezi felurite izvoare ale limbii, să literalizezi tot felul de cuvinte: un Shakepeare, prin bogăţia vocabularului, un Maupassant, prin fineţea şi preciziunea nuanţei etc, te vor sili, pentru a găsi echivalentul, să-ţi descoperi ţie – şi deci şi altora – limba maternă şi să ţi-o însuşeşti mai bine şi mai conştient…

Idealul ar fi ca traducătorul să fie tot atât de artist ca şi autorul original, şi încă un artist congenial acestui autor. Cum asemenea condiţie este greu de realizat, nevoia de traduceri fiind extrem de mare, Ibrăileanu se mulţumeşte ca „cel ce traduce să aibă măcar oarecare talent artistic", pe lângă cunoaşterea celor două limbi.

Când „Cultura Naţională" a anunţat traducerea romanului lui Anatole France la *rôtisserie de la reine Pédau-que*, Ibrăileanu a rămas uimit:

— Cartea asta nu se poate traduce – a izbucnit el – începând chiar de la titlu. Aş vrea să văd cum vor traduce măcar pe *Tournebroche*, *mon fils* sau *Mon bon maître*, care revin mereu.

Odată, vorbind cu Caragiale despre traduceri, Ibrăileanu i-a pus în mână această carte. A citit el aci, a citit colo şi a spus:

— Mă, nu se poate traduce. Asta trebuie localizată. Trebuie imaginat un tip românesc, care ar fi pentru noi ceea ce e Jérôme Coignard pentru Franţa.

Ibrăileanu credea că nici acest lucru nu e posibil: din ce epocă, din ce clasă socială, din ce categorie culturală ar fi tipul în care să poţi transpune – fără s-o nimiceşti – mentalitatea (căci nu găsim alt cuvânt)

a lui Jérôme Coignard?

Ibrăileanu admira traducerile din Anatole France făcute de N.D. Cocea şi de Gala Galaction. Era încântat mai cu seamă de *Paiaţa Maicii Domnului*:

— Se vede subtilul meşteşug al lui Galaction chiar de la primele rânduri. Întâmplarea se petrece în Compiègne. Dacă traducătorul ar fi trecut şi el Compiègne, ar fi ieşit ceva comun. Dar Galaction a românizat numele acestei localităţi, zicându-i Compiena, dându-i astfel o deosebită savoare poetică.

Ibrăileanu se preocupa şi de problema traducerilor din româneşte în limbi străine.

— Pentru tradus – spunea el – ar trebui de ales bucăţile reprezentative din operele scriitorilor noştri, în care se reflectă realităţile specific româneşti. Cititorul Străin primeşte bucuros operele de artă care îi aduc o lume nouă plină, pentru dânsul, de prospeţime – tocmai fiindcă e nouă.

În 1921 a apărut la Londra o culegere de povestiri româneşti traduse în englezeşte de doamna Lucy Byng. Volumul cuprinde, printre altele, *Moş Nichifor Coţcarul* de I. Creangă, O *făclie de Paşti şi La Hanul lui Mânjoală* de I.L. Caragiale – precum şi alte povestiri de C. Negruzzi, I. Slavici, B. Delavrancea, Ion Pop-Bănăţeanul, Mihail Sadoveanu, I. Al. Brătescu-Voineşti şi… M. Beza.

Doamna Byng a ales de la cei mai mulţi scriitori câte o bucată. A luat câte două de la Caragiale şi Brătescu-Voineşti şi câte trei – de la Sadoveanu şi de la… Beza!?… Răsfoind antologia doamnei Byng, Ibrăileanu exclamă: – Cum n-a ştiut autoarea ce să aleagă? A luat de la Sadoveanu nişte bucăţi romantice, din prima tinereţe, şi care nu reflectă specificul nostru – ca popor şi ca natură. Zâna lac*ului este o* idilă de dragoste – cu un iaz, o moară şi o fată exact cum sunt pretutindeni. Pribegii *sunt o* pagină din viaţa agitată a revoluţionarilor poloneji, iar Cozma Răc*oare este o* aventură senzaţională a unui haiduc, care fură pe o boieroaică pentru altul. Niciuna din aceste povestiri nu aduc cititorului englez vreo notă aparte despre caracterul nostru naţional. Să fi luat traducătoarea Păcat bo*ieresc sau Bor*deien*ii. Acolo*

da, sunt ţăranii noştri – bălţile noastre, stepa noastră, satul nostru, bordeiele, stînile cu „perdelele" şi cu strungile lor.

După câtva timp, Ibrăileanu primi o scrisoare din Londra, de la un colaborator, care îl informă cum primise cititorul englez antologia doamnei Byng. Cititorul britanic citise cu plăcere *Zâna lacului*. Dar numai atât. Îl entuziasmase însă *Moş Nichifor Coţcarul*.

Ibrăileanu îşi dăduse seama că bucăţile rău alese din opera lui Sadoveanu nu puteau încânta pe cititorul matur din Apus, ca de pildă o nuvelă de Creangă.

Cercul *Vieţii româneşti* era alcătuit din intelectuali care trăiau mai cu seamă în lumea bibliotecilor. Scriitorii citiţi de dânşii, vii şi morţi, se amestecau parcă printre oamenii în viaţă, nefiind niciodată o limită între cele două lumi de cărturari. Aceşti prieteni de dincolo de mormânt merg alături de noi ca nişte fiinţe dragi, mângâindu-ne şi dându-ne avânt pentru viitor.

Dintre scriitorii dispăruţi, Eminescu era poetul cel mai apropiat de redacţie. Toţi „amicii" *Vieţii româneşti* – în frunte cu Ibrăileanu – erau îndrăgostiţi de autorul *Luceafărului*.

Eminescu s-a stins ca poet la treizeci şi trei de ani, vârstă la care alţii scriitori abia îşi încep sau îşi desăvârşesc creaţia literară. Dacă Goethe s-ar fi stins la treizeci şi trei de ani, ca Eminescu – remarca Ibrăileanu – Goethe n-ar fi existat.

„Amicii" *Vieţii româneşti* erau atât de pătrunşi de poezia lui Eminescu, încât, după cum Turgheniev distingea într-o noapte de vară „o lună ca-n Gogol", ei vedeau „o lună ca-n Eminescu". În studierea operei lui Eminescu, Ibrăileanu punea o îndârjire feroce şi o meticulozitate fără pereche.

Astfel, având nevoie să stabilească data apariţiei poeziei *Nu mă înţelegi* a lui Eminescu, trecută în ediţia Morţun ca reprodusă din *Albumul literar* al societăţii studenţeşti „Unirea", Ibrăileanu a căutat acest album, prin localnici şi prin trimişi speciali, pe cheltuiala lui, la toate bibliotecile publice din ţară şi la tot felul de particulari, timp de doi ani, dar în zadar. În sfârşit, după a treia încercare la Biblioteca „V. A. Urechea" din Galaţi, *s-a* găsit, cu destulă strategie, misteriosul

album. Poezia era din 15 martie 1886.

Personalitatea lui Ibrăileanu iese mai bine în relief în *Privind viaţa*, *Adela* şi în *Amintirile* lui postume. Culegerea de cugetări tipărită sub titlul *Privind viaţa* şi romanul *Adela* sunt două opere ale lui Ibrăileanu care parcă se împletesc, completându-se. El era un om extrem de delicat, întrunea în totul calitatea cerută de dânsul în cugetarea: „Delicateţea este calitatea supremă şi cea mai rară a sufletului omenesc. Ea le presupune pe toate celelalte: inteligenţa, bunătatea, altruismul, generozitatea, discreţia, mărinimia ş.c.l. Un om lipsit de o singură calitate a sufletului nu mai are delicateţea completă. Atunci ea este cu lacune şi cu eclipse". Aprecia delicateţea unor femei care, spre deosebire de altele, se ruşinează nu numai de servitori, ci şi de animale… căci şi animalele au ochi.

Era politicos. De aceea îl jigneau brutal unele manifestări grosolane din mediul înconjurător. Bun prietenel a fost respectat şi iubit de „amici", cum puţini oameni s-au bucurat de asemenea sentimente dezinteresate. A rămas până la bătrâneţe acelaşi visător, cu sufletul gingaş şi proaspăt, care citea poezii, asculta muzică şi se extazia în faţa naturii. „Avea suflet de domnişoară", cum spunea D.I. Suchianu.

Omul acesta a scris *Adela*, romanul unei dragoste târzii. Paul Zarifopol a făcut o statistică a cugetărilor din *Privind viaţa*, luând drept criteriu obiectul. Marea lor majoritate sunt inspirate de Eros. Preocuparea aceasta, atât de insistentă în *Privind viaţa*, ajunge la apogeu în *Adela*. În *Ape de primăvară* a lui Turgheniev, eroul – un om de cincizeci şi doi de ani – retrăieşte dragostea lui din tinereţe.

— Ca să ai toată impresia pe care această poemă-roman e în stare să o dea cuiva – spune Ibrăileanu – trebuie să fi trecut de amiaza vieţii. Un tânăr va pricepe perfect iubirea de la începutul romanului. Tristeţea de la sfârşit n-o va pricepe bine decât acela care se uita înapoi şi de departe spre anii tinereţii… Dar şi Duiliu Zamfirescu a fost preocupat, teoretic şi practic, de problema melancolică a dragostei târzii, cum rezultă din o muză *şi* din versurile subiective ale poeziei Ce-a *mai fost.*

Ibrăileanu spunea despre această înclinare a lui Duiliu

Zamfirescu: Acum, că toate acestea sunt mizerii triste ale vieţii omeneşti – e sigur. E mult mai bine când coincid, cronologic, toate. În aceste iubiri (între bărbaţi mai bătrâni şi femei mai tinere) psihologia îşi ia drepturi mari asupra fiziologiei. De aceea sunt nu numai posibile, ci şi adânci şi impresionabile.

Când avea vârsta lui Turgheniev din *Ape de primăvară*, Sadoveanu a fost sărbătorit printr-un banchet dat la restaurantul hotelului Bulevard din Bucureşti. După banchet, un grup de prieteni l-au poftit la Zissu, un cunoscut local de noapte de pe vremuri. În faţa paharului de vin, scriitorii discutau, urmărind din când în când perechile de dansatori care lunecau pe podium în ritmul muzicii. La un moment dat, Sadoveanu se aplecă spre mine şi-mi spuse la ureche:

— Ştii care-i persoana cea mai fericită dintre dansatori?

Mă uitai pe rând la perechile înlănţuite. Toţi erau fericiţi – mai mult sau mai puţin. Nu-mi puteam da seama însă cine era cel mai fericit. Atunci Sadoveanu adăugă:

— Uite la doamna aceea cu eşarfă violetă.

O privii. Era o femeie înaltă, în vârstă, cam prea corpolentă, la care nici nu-mi oprisem ochii. Dansa cu un bărbat zvelt, mult mai tânăr decât ea, cu faţa albă, ovală, încadrată de un, păr negru, des, creţ. Figura dansatorului era împietrită: ochii lui întunecaţi păreau pierduţi în depărtări.

— O vezi? – urmă Sadoveanu. E la limita dintre maturitate şi bătrâneţe. Mai are un an-doi, poate numai câteva luni, până la trecerea peste culme, pe povârnişul celălalt. Acestea-s ultimele ei zile de iluzorie tinereţe şi dragoste. Chipul său e în extaz. Privirile ei negre, pătimaşe, îl sorb pe tânăr. Vor să-i transmită măcar ceva din focul lor. Ea – i fiinţa cea mai fericită în noaptea asta, nu tineretul inconştient care nu poate preţui cum trebuie clipa trecătoare.

Cuvintele lui Sadoveanu m-au făcut să mă gândesc la jurnalul lui Emil Codrescu, ţinut cu meticulozitate psihologică de Ibrăileanu. Romanul *Adela* a fost publicat după vreo zece ani de la prima redactare. În acest timp, autorul l-a transformat de nenumărate ori, făcând suprimări, adaosuri şi îmbunătăţiri. A citit unor „amici”

manuscrisul, altora l-a dat acasă, rugându-i să-i comunice părerea, dacă se poate chiar în scris.

În mai 1925 Ibrăileanu mi l-a citit şi mie. M-am dus acasă la dânsul pe la şase dimineaţa. Şedea în strada Coroi, lângă parcul Moruzi. Fluierau granguri, iar pomii, ninşi de flori, împrăştiau miresme. Am ascultat cu emoţie glasul lui Ibrăileanu, care sublinia cu fineţe nuanţele din dureroasa lui povestire. Când autorul a rostit ultimul cuvânt, ochii mei erau plini de lacrimi, iar glasul mi se înăbuşea. Am plecat repede, fără să-i spun un cuvânt, cu această dovadă mută de adâncă tulburare sufletească.

Trecând pe lângă o florărească, am cumpărat un buchet de toporaşi, pe care i-am purtat în mână toată dimineaţa aceea – lucru ce nu făcusem până atunci şi nici nu l-am mai făcut pe urmă. Pe stradă am întâlnit-o pe Lucia Mantu, pe care o cunoşteam puţin: o văzusem numai de-vreo două ori la vila lui Sadoveanu. Am salutat-o cu o deosebită şi deplasată afecţiune şi am trecut mai departe, urmărit mult de imaginea braţului ei gol, puţin arămit de soare, ca griul copt.

Ibrăileanu citi *Adela* şi doctorului Mironescu, căruia îi plăcu. El, „ţăranul de la Tazlău", cum i se spunea în redacţie, nu se arătă prea entuziasmat de efuziunile sentimentale ale lui Emil Codrescu, atât de eterice şi de diafane.

— Ei, ce zici, Mironescule? – îl întrebă la sfârşit Ibrăileanu.

— Foarte frumos, domnu' profesor!

— Dar parcă nu spui cu toată gura. Ai vreo obiecţie?

— Mda… Am.

— Atunci spune-o. Te-a supărat cu ceva Adela? Ce-ai fi vrut să fi făcut Codrescu?

— Aş fi vrut s-o fi pişcat măcar o dată… ciup! – şi nepotul lui Irimia Honcu făcu gestul respectiv, ca atunci când, fiind flăcău, se întâlnea cu lelițele prin pădurile Tazlăului.

Peste câtva timp, ducându-mă la Ibrăileanu în strada Buzdugan să-i cer *Adela* pentru editura Adevărul, îl întâlnii în curte pe dr. Nicolae Lupu, care sosea în acelaşi timp cu mine. Îl rugai să-mi sprijine cererea.

— Să n-ai nicio grijă. Las pe mine, că ştiu cum să-l iau pe

Ibrăileanu, îmi răspunse el cu multă bunăvoinţă.

Şi într-adevăr, dr. N. Lupu îşi desfăşură toată verva, convingându-l, cu greu, pe Ibrăileanu să-mi predea chiar atunci manuscrisul. După ce se stabili înţelegerea şi eu pusei mâna pe manuscris, dr. Lupu întrebă:

— Dar, apropo, cum îi zice romanului, Ibrăilene?

— *Adela*.

— Cum? *Adela*? Ai înnebunit? Adela ţinea o pensiune pentru studenţi. E ceva comun, banal, ordinar… Trebuie neapărat să-i schimbi numele… Şi el revărsă o avalanşă de imprecaţii împotriva numelui de Adela.

Ibrăileanu întinse mâna spre manuscris.

— Atunci, dă-mi-l, Sevastos, înapoi… să mă mai gândesc.

Eram deznădăjduit de „ajutorul" doctorului Lupu. Nu dădui însă pachetul din mână, şi cu anevoie îl convinsei pe Ibrăileanu să-mi lase manuscrisul, mai ales că protectorul meu plecă între timp la o consfătuire politică.

Adela a apărut în editura Adevărul, în frunte cu o „lămurire" redacţională, care pare a fi fost alcătuită de Ibrăileanu – fraza din urmă, de pildă, nu putea fi scrisă decât de dânsul. Iat-o: „Iar titlul romanului, care e şi numele eroinei, înadins ales, uşor desuet, sau demodat dacă vreţi, faţă de exigenţele urechii contemporane – e ca o mătase veche, care a fost odinioară rochia unei fete de pe vremea valsului".

Biografii lui Ibrăileanu au citat chiar numele femeii care ar fi fost inspiratoarea romanului *Adela*. Eu nu cunosc niciun amănunt în această privinţă. Am aflat însă de la fiica unui prieten al meu, studentă, detalii interesante asupra unui caz similar (un amor tardiv dintre un venerabil profesor universitar şi o elevă a lui).

— Eram la o colegă a mea, împreună cu alte prietene – îmi povesti fiica „amicului" meu.

— Aveţi să vedeţi ceva frumos, ne-a spus ea: vine profesorul să mă ia la plimbare. Dar colega nu se apucă să se îmbrace, cu toate îndemnurile noastre.

— Las, că am timp! Nu trecu mult şi sosi profesorul. Purta un pardesiu subţire şi o pălărie cu borurile mari. Iar afară era lapoviţa şi vânt: o zi de sfârşit de toamnă. Colega ieşi în curte, schimbă câteva cuvinte cu dânsul; apoi intră în odaie şi, pe îndelete, începu să se îmbrace, oprindu-se din când în când ca să ne mai istorisească ceva. Bătrânul dascăl se plimba pe la poartă zgribulit şi puţin încovoiat. Eu nu mă putui stăpâni şi-i spusei: – De ce nu te grăbeşti? Te aşteaptă doar domnul X!

— Lasă-l să aştepte. Aşa trebuie să te porţi cu bărbaţii! – spuse, sentenţios, gazda cochetă.

Această povestire m-a pus pe gânduri. Dar dacă şi Ibrăileanu a pătimit la fel ca şi colegul său întârziat, victimă a cochetăriei feminine?

Într-adevăr, e mai bine ca toate să coincidă cronologic.

Într-un rând, pentru reconfortare, medicii îi prescriseseră lui Ibrăileanu treizeci de injecţii cu un fortifiant. O doctoriţă începu să i le facă, luând cu stricteţe toate măsurile de antisepsie – urmărită cu ochi neliniştiţi de pacientul alarmat. Se săvârşiră cu bine douăzeci şi nouă de injecţii. La ultima vizită, Ibrăileanu se adâesă jenat doctoriţei:

— Nu-i aşa, doamnă doctor, că douăzeci şi nouă sau treizeci de injecţii sunt totuna? Ce înseamnă o injecţie mai mult sau mai puţin la un tratament atât de lung? N-am dreptate?

— Fără îndoială, domnule profesor.

— Atunci, uite ce zic: am avut noroc să nu mi se întâmple nimic cu douăzeci şi nouă de injecţii. Dar dacă tocmai ultima mi-i fatală? Dar dacă laboranta, zdrobită de o tragedie amoroasă, a pus în fiolă în loc de caco-dilat… cianură de potasiu? Sau, chiar fiind acelaşi preparat, poate-i alterat. Apoi, chiar injecţia ar putea avea vreo meteahnă. Eu zic să nu mai fac ultima injecţie şi să mă liniştesc de azi. Nu ştiu ce-i mai util pentru sănătatea mea: injecţia sau bucuria de a fi scăpat de pericolul infecţiei? Şi astfel tratamentul se opri la cea de-a douăzeci şi noua injecţie.

Despre alarma lui Ibrăileanu în caz de îmbolnăvire, şi chiar de indispoziţii, oricât de benigne, ne povesti Stere următoarea întâmplare:

— Când locuiam pe strada Română, lângă Ibrăileanu, mă trezeşte într-no noapte pe la orele trei o bătaie violentă în uşă. Când deschid, la lumina felinarului cu arc voltaic din poartă, dau ou ochii peste femeia de serviciu de alături, buhoasă, sculată intempestiv din somn, cu priviri de groază, bocindu-se ca după mort:

— Moare conaşul! Se zvârcoleşte de aseară în pat şi se văicăreşte: Mor, mor! M-a trimis coana Lenta să vă aduc pe sus.

— Îmi luai grabnic între umeri pardesiul peste cămaşa de noapte – urmă Stere – şi pornii în goană la Ibrăileanu. Îl găsii cu ochii măriţi de spaimă.

— Ce ai?

— Mă umflu. De aseară am început să mă umflu, mai întâi câte puţin, apoi din ce în ce mai mult. Şi pântecele mi-i tare ea o darabană. Drept confirmare, Ibrăileanu dădu în lături pătura, îşi dezgoli burta care, într-adevăr, era excesiv de balonată.

— Pielea nu rezistă la infinit – îşi arătă el temerile – o să se întindă cât va fi în stare să se întindă, şi în cele din urmă pântecele are să facă explozie: pielea va plesni de bună seamă. Mor, Stere, mor! Şi ceea ce-i mai grav, mă prăpădesc într-un mod ruşinos de stupid.

— Lasă, Ibrăilene, nu te alarma, căutai să-l liniştesc eu. Uite, trimit prin femeie un bilet la spitalul Caritatea, care-i la doi paşi, şi-l rog pe doctorul de gardă să vină numaidecât cu tot ce-i trebuie pentru un caz grav.

Ibrăileanu făcu un gest de lehamite, care însemna: totu-i pierdut! şi continuă să-şi împungă cu vârful degetului arătător regiunea abdominală, pentru a-i verifica duritatea.

— Dacă vă spun eu că mor! – exclamă el, înlăturând cu dosul mâinii un pahar de limonada, pe care i-l întinse soţia lui, înfricoşată…

În sfârşit, sosi doctorul. Îl cercetă pe bolnav şi rosti liniştit:

— Nu-i nimic grav: gaze… Las, că le suprimăm imediat.

— Trecui în odaia de alături – continuă Stere – şi peste zece minute, când reintrai în dormitor, îl găsii pe Ibrăileanu flambând cotorul unei ţigări.»

— Ai văzut? Cât pe ce să mă prăpădesc – dintr-un fleac: pentru

un infect proces fiziologic…

„Amicii" făceau glume pe socoteala lui G. Ibrăileanu în legătură cu exagerata lui temere de microbi şi cu măsurile profilactice luate de dânsul, care se alarma uneori fără un temei serios.

Într-o zi, dr. I. Mironescu îl întrebă:

— Cu spaima asta de microbi, domnule profesor, să zicem – ferească Dumnezeu! – dacă v-aţi amoreza… ce-aţi face? Aţi avea curajul să sărutaţi buzele infectate de bacterii patogene ale iubitei eventuale?

— Cum nu, răspunse Ibrăileanu. Dar mai întâi aş trece-o prin acid fenic concentrat, apoi aş unge-o cu spirt şi aş flamba-o, iar după aceea aş săruta-o fără grijă.

Viaţa de lectură şi de meditaţie, introspecţia dusă până la limitele extreme făceau din Ibrăileanu un „anormal", dar numai în sensul „anormalităţii" lui; Proust, adică prin excesul de psihic – „anormalitate" ăomului, nu şi a stărilor de suflet. Însuşi Ibrăileanu a scris undeva: „În lumea reală, fiecare om are un punct de nebunie şi, cum s-a spus, deosebirea dintre cei sănătoşi şi nebuni e numai de grad, iar graniţa – greu de stabilit".

Cu limpezimea cristalină a minţii sale, Ibrăileanu, analizând scriitorii şi eroii sleiţi care duc o viaţă pidosnică şi fac din noapte zi, se analizează de fapt pe sine însuşi. O cugetare a lui din *Privind viaţa* dezvăluie taina temerii sale de curent şi de microbi: „Crima fundamentală a naturii împotriva omului e că a pus conştiinţa unui Kant într-un corp de mamifer supus legilor stupide ale materiei, care, cu un curent imperceptibil de aer ori cu o infimă bacterie, poate stinge pentru eternitate conştiinţa în care se aprinsese un univers".

C. STERE

În 1893, când a sosit C. Stere la Iaşi, venit din surghiunul siberian, a fost întâmpinat cum & re entuziasm de studenţime – cum spune dr. Marta Trancu-Rainer, în memoriile sale nepublicate, care se află în posesiunea mea. S-a ţinut atunci o întrunire studenţească, după care s-a lansat un manifest semnat de autoarea memoriilor şi de un coleg de la Fizico-Chimice, un vestit profesor, director al Liceului Mihai Viteazul. În acest manifest se cerea ca toată studenţimea să se grupeze

în jurul lui C. Stere. Din iniţiativa acestuia s-a întemeiat o societate, numită „Datoria", membrii săi având – printre altele – şi obligaţia de a da lecţii la şcoala de adulţi din Tătăraşi. Întrunirile comitetului se ţineau într-o cameră de serviciu, pe care mama unei studente o pusese la dispoziţia societăţii. În ea erau grupate aproape toate elementele care, mai târziu, au intrat în redacţia *Vieţii româneşti*.

De la început Stere a fost întâmpinat cu ostilitate de presa reacţionară pentru atitudinea sa manifestată în întruniri studenţeşti, ca şi în ziarele din Iaşi şi d-n Bucureşti. Era mereu dibuit de sicofanţii presei, deşi – în cursul primilor 15 ani de activitate publicistică – Stere a întrebuinţat cel puţin două duzini de pseudonime (Scorţeanu, Bârzu, Stupu, Observator-ipocondric, C. Şăr-căleanu, Verax, Cerepcoveanu, Nistreanu, Codreanu.

M. Costea, C. Nistrul etc), pe lângă toate combinaţiile posibile de iniţiale.

„Un ziar de opoziţie – spune C. Stere într-o emoţionantă *Spovedanie* (*către oamenii cinstiţi*), publicată în nr. 22 al gazetei *Liberalul* din Iaşi, la 27 martie 1908 – a şi denunţat publicului pe acest individ zdrenţăros (niciodată nu m-am deosebit prin eleganţa portului, dar mai ales în viaţa de student) că trăieşte din subvenţia ce o primeşte de la prefectura de poliţie. Atunci am fost silit să iau de la poştă şi să public prin ziare un certificat oficial că în tot timpul, de la sosirea mea în ţară, primisem regulat de la părinţii mei câte 800 lei pe lună. Dacă trecerea mea pe acest pământ va merita odată o biografie, acest document din ziarele de pe vremuri, nădăjduiesc, nu va fi trecut cu vederea".

De i profesor universitar şi avocat, deşi ajutat de părinţi, inamicii îl întrebau insidios pe Stere la ori ce prilej: din ce trăieşte? Ba unii îl atacau direct ca traficant de influenţă („Celebrul bărbat cu moţ, cel cu afacerea Neuschotz"), iar alţii îl divulgau că, în calitate de avocat al Zemstvelor din Basarabia, a făcut presiuni asupra Epitropiei Sf. Spiridon din Iaşi ca să le cedeze actele de proprietate asupra moşiei Metoc din judeţul Dorohoi.

La aceste calomnii, Stere a ripostat prin dezminţiri în presă şi – venit din ţara duelurilor lui Lermontov şi Puşkin – prin provocări la

duel, unele având loc, iar în alte cazuri fiindu-i refuzată reparaţia onoarei prin arme, din pricina situaţiei lui de „venetic”…

Un ziar a afirmat că Stere locuia „într-un palat”.

„Acel «palat» e o căsuţă veche – urmează *Spovedania* –, numai cu patru camere joase (din care numai una este mai mare de 4 X 4 m. pe podele, şi am trei copii!), situată în stradela Sărăriei, la marginea oraşului, într-o mahala de oameni săraci – «palat» – pentru care plătesc proprietarului, d. Gh. Dimache, fost consilier la Curte, o chirie de 900 lei pe an (cu toate impozitele în sarcina proprietarului). Duc o viaţă de milionar, cum spune alt «publicist»? în 15 ani de când stau la Iaşi, neputând duce o viaţă de «societate» –, eu n-am făcut nimănui nicio vizită cu nevastă-mea. N-am primit în casă la mine pe nimeni. N-am invitat la masă la mine pe un prieten.

Când sosesc prietenii mei intimi din Capitală, eu îi invit la dejun… la restaurant, neavând curajul, să le ofer produsele bucătăriei mele, nici să le expun «serviciul meu de masă» –, nici să torturez pe servitoarea care, împreună cu bucătăreasa, compune tot statul meu de domesticitate, deoarece, nefiind deprinsă cu «străinii» –, şi-ar pierde desigur capul… «Viaţă de milionar»… Rog pe concetăţenii mei să-şi aducă aminte dacă ne-au văzut vreodată pe mine sau pe nevastă-mea la vreun bal, la vreun «bazar» –, la o reprezentaţie de gală. Să-şi aducă aminte de câţi ani nu m-au văzut călcând într-o berărie! Rog pe «publiciştii» de la Opinia şi Ev*enimen*tul, *care m-au* silit la aceste intimităţi, să descopere pe croitoreasa sau modista care serveşte pe nevastă-mea. Rog să cerceteze dacă am patima cărţilor sau alte vicii, prin care cei ce duc viaţă de milionar aruncă banii pe fereastră… Atunci când nevastă-mea a ajuns o fiinţă misterioasă, aproape mistică, pe care publicul o poate vedea doar o dată pe an, când în sărbătorile Crăciunului îşi duce copiii la vreo reprezentaţie de Alecsandri; atunci când eu n-am văzut încă niciuna din marile capitale europene, n-am văzut încă Elveţia, Italia etc.; atunci când «vilegiatura» noastră e la mănăstiri, unde putem face economii, chiar faţă de viaţa din Iaşi, când la Bucureşti chiar eu nu mă duc decât când am o diurnă, şi nu-mi pot permite nici hotelurile, nici restaurantele «de prim rang» – n-aveţi dreptul să mă întrebaţi din ce mijloace trăiesc!

…Deoarece între 18 – 28 ani, când se formează un om, eu, în condiţii cu totul anormale, n-am putut câştiga gustul afacerilor, n-am nici simţ practic, nici respectul banului, în împrejurările acestea, adesea numai prin creditul pe care l-am putut căpăta în piaţă prin purtarea mea şi cu ajutorul prietenilor, mă pot descurca… Dar ori de câte ori am la dispoziţie o sursă mai însemnată, nu «învăţ minte», şi sunt fericit când pot plăti datoriile – * ale mele şi ale prietenilor (în lagărul detractorilor mei, firește, sunt persoane pentru care am garantat şi plătit mii Je franci, fără să le cer vreodată restituirea), şi pot duce un timp o viaţă liniştită, între cărţile mele.

…Dacă aş avea setea banului, în situaţia mea, nu mi-ar fi greu să am sinecuri, «tantieme» şi «jetoane de prezenţă». Dar fug de afaceri şi nu fac parte din niciun consiliu de administraţie…”

Uneori, acasă la directorul revistei, G. Ibrăileanu – pe când stătea de vorbă cu familia gazdei în odaia de lângă birou – îl auzea pe Stere izbucnind în răcnete. Îl vedea apoi cu ochii injectaţi, înăbuşindu-se de furie. Abia putea articula cuvintele:

— Închipuie-ţi, Ibrăilene, dobitocul ăsta mi-a propus o afacere. Mi-a oferit atâta pentru o intervenţie. L-am dat afară.

— Rău ai făcut, Stere, că te-ai purtat cu dânsul atâta de aspru. El nu-i vinovat. Vinovată este lumea politică. Trebuia să-l refuzi cu delicateţe, în orice caz cu calm, cu înţelegere – fiindcă, repet, nenorocitul acesta n-are nicio vină.

Cu toată viaţa lui corectă, C. Stere n-a scăpat – totuşi – de bârfeli, de calomnie. În această privinţă, pictorul Ştefan Popescu mi-a redat convorbirea avută de dânsul cu Vintilă Brătianu:

— Tot partidul liberal e plin de „afacerişti”. Toţi sunt venali – exclamă într-un moment de mânie Vintilă Brătianu.

— Ba sunt şi oameni cinstiţi, îl contrazise Ştefan Popescu.

— Care-s? Numeşte pe unul măcar. Unul singur.

— Uite: Stere.

Vintilă Brătianu izbucni în hohote de râs:

— Stere, cinstit?

— Da, cinstit.

— Dar chiar la mine, când eram ministru la Lucrările Publice, Stere a venit cu o afacere.

— Ce afacere?

— O petiţie a lui Gherea ca să-i prelungesc concesia restaurantului din Ploieşti.

Vintilă Brătianu – în sfânta lui simplicitate – îşi închipuise că Stere luase… şperţ de la Gherea pentru demersul făcut la Ministerul Lucrărilor Publice (?!) …

Având în vedere relaţiile prieteneşti de pe vremuri dintre Stere şi Gherea, când izbucni o polemică între *Viitorul socialist* şi *Viaţa românească*, Stere, nevrând să polemizeze cu fostul său prieten, puse la dispoziţie toate argumentele pentru replică inginerului N. Profiri, care scrise şi publică în *Viaţa românească* un articol de răspuns lui Gherea.

Unele polemici ale *Vieţii româneşti* au dus la ruperea relaţiilor personale dintre C. Stere şi N. Iorga. În această privinţă este original modul cum s-au rupt aceste legături. Pentru a vedea care erau mai înainte raporturile dintre aceste două personalităţi, vom reproduce scrisoarea trimisă lui C. Stere de N. Iorga.:

20 martie, 1907

Dragă domnule Stere.

Toată viaţa dumitale vei avea mulţumirea că ai scăpat viaţa multor oameni şi că ai putut face puţină dreptate în această ţară a celor mai mari nedreptăţi.

Dacă ar fi fost ca dumneata şi mulţi alţi prefecţi!

Aici, în Muntenia, e grozav. Cea mai grozavă teroare militară se desfăşoară cinic.

În *Adevărul*, un inginer de la căile-ferate, întors de la înmormântarea tatălui său împuşcat, arată ce neomenii păgâne s-au săvârşit după răscoale, sau şi fără răscoale, de reprezentanţii în uniformă ai celei mai triste clase dominante.

Sunt vremuri de cumplită reacţiune.

Şi suntem osândiţi a vedea cum limba ceasornicului politic bate între autoritarismul fariseic al lui Mitiţă Sturdza şi încăpăţânatul

reacţionarism al lui P.P. Carp.

Nu cred să rămâi mult timp acolo unde te-aş dori cât mai îndelungat.

N-ai grijă, vor veni în curând *Camerele intruvabile – şi legi ideale*…

E greu până începe urgia egoismului cinic de clasă.

Atunci ce vei face?

Vei răbda, vei tăcea?

Nu cred, după inima ce-ţi cunosc.

Vei rupe cu partidul exploatatorilor fără milă.

Şi vom putea face ceva, noi de noi, atunci când toţi oamenii cu milă de popor şi cu sete de dreptate vom sta umăr la umăr.

Să ajungem ziua aceea!

Până atunci, îţi mulţumesc pentru încrederea ce mi-ai arătat şi te rog a crede că de azi înainte – de la ce se petrece de azi înainte – nu putem fi decât fraţi de luptă, pentru binele *adevăratului* popor romanesc.

Prietenul dumitale, N. Iorga

Dar acest „frate de luptă" era un om extrem de irascibil.

Iar *Viaţa românească* dădea lui Iorga multe prilejuri de nemulţumire, pe lângă unele rare satisfacţii. Raporturile dintre cei doi „fraţi de luptă" deveniră cu timpul foarte curioase… Când revista ieşană lăuda o carte a lui Iorga sau lua act de rolul cultural al acestei personalităţi, „fratele de luptă" îl saluta pe Stere. Când se întâlneau, îi dădea mâna şi îi adresa cuvinte prietenoase. Dacă Viaţ*a românească îi* făcea cea mai mică obiecţie, dacă nu-i recenza imediat un nou volum sau chiar dacă-i lăuda un inamic – Iorga se făcea foc şi, întâlnindu-se cu Stere, îi întorcea spatele. După aceea, dacă apărea în Viaţ*a românească rec*enzia dorită, sau dacă revista publica o apreciere elogioasă la adresa sa, atunci Iorga, la o nouă întâlnire cu Stere, îl saluta iarăşi afectuos… pentru ca peste o lună, după apariţia numărului următor al publicaţiei ieşene, să treacă pe lângă dânsul ca pe lângă un necunoscut…

Exasperat de aceste capricii, Stere – într-un moment de proastă

dispoziţie – îl apostrofă pe Iorga:

— „Ascultă, Iorga, ce înseamnă comedia asta? Când îmi dai bună-ziua, când nu. Ar trebui să ţin o contabilitate specială a hachiţelor tale, şi să prevăd când ai să mă saluţi şi când nu. Asta a început să mă plictisească. De-aceea m-am gândit că ar fi mai bine s-o rupem definitiv şi să nu ne mai salutăm de loc, niciodată în viaţă.

Ce i-a venit omului acestuia să se bage în politică – el care, o viaţă întreagă, a stat numai prin biblioteci?… Eu cred că are să-i treacă…"

De atunci, aceşti „fraţi de luptă" într-adevăr nu şi-au mai dat mâna până la sfârşitul vieţii lor.

Stere lua parte în redacţie la fel de fel de discuţii, aducând totdeauna o informaţie nouă, o remarcă sau o părere interesantă. În curent nu numai cu chestiunile de sociologie, filosofie şi de drept constituţional sau administrativ, dar şi cu ultimele opere literare, Stere ne vorbi pe larg cel dintâi despre *Jean Christophe* al lui Romain Rolland1, iar în alt rând despre opera lui Proust:

— Unii scriitori sunt plastici, ca Lev Tolstoi (parcă îl văd pe Karenin cu borurile pălăriei sprijinite pe urechi) sau ca Gorki. Cine poate uita, din opera lui Gorki, pe băiatul acela de ţăran care, după o viaţă amărâtă la oraş, porni acasă spre sat? Ajungând pe câmp, faţa lui încruntată i se destinse de parcă creţurile îi fuseseră netezite cu fierul de călcat. Proust nu-ţi zugrăveşte aspectul personajelor, ci face introspecţie psihologică. Ne poartă prin toate cotloanele sufletului eroilor. Şi după această călătorie ascunsă, când isprăveşti cartea şi ieşi la lumină – vezi înaintea ochilor, vii, toate personajele în carne şi oase. Autorul ajunge, cu introspecţia lui, la acelaşi rezultat ca scriitorii plastici cu descripţiile lor de ordin fizic.

Stere venea neregulat la redacţie. Uneori era nelipsit, în fiecare seară, săptămâni în şir. Alteori nu-l vedeam câte-o lună – ba şi mai mult. El avea o fire neegală. Uneori nu scria nimic câte un an întreg. Apoi deodată începea să răsfoiască cărţi, să facă însemnări. Familia îşi dădea seama că se apropie epoca creaţiei. Când se apuca însă de lucru, muncea luni întregi – şi după aceea urma iarăşi o perioadă de stagnare

a activităţii, de tăcere, în oare creierul său lucra, iar mintea i se îmbogăţea mereu prin documentări, cugetări etc.

Dar chiar în timpul când Stere nu se prea grăbea să vină pe la redacţie, Ibrăileanu izbutea uneori să-l răpească de acasă sau de la universitate şi să-l aducă la *Viaţa românească* într-o birjă cu un cal, condusă de vreun scapet placid. Stere totdeauna ne spunea lucruri interesante sau distractive. Odată ne ţinu un curs de economie politică, despre mărfuri şi preţuri. În alt rând, ne istorisi păţania sa cu o poetesă din Ardeal.

— Eram la Sibiu, la nişte serbări – începu Stere – poftit de fruntaşii ardeleni. Se încinsese o horă largă.

Jucau nişte fete, cu bujori în obraji, cu ochi focoşi, în costume naţionale de toată frumuseţea. Deodată, îndărătul lor dădui cu ochii – în faţa mea, dincolo de cercul dansatorilor – peste un chip de vrăjitoare, scăpată parcă din *Walpurgisnacht*, aşa cum a zugrăvit-o Goethe în *Faust*. Avea un nas ca un clobanţ, ochi de pasăre răpitoare şi gheare în loc de degete. Mă fixă cu priviri sfredelitoare, care îmi îngheţară sângele în vine. Nu încăpea nicio îndoială: eu eram prada. Aveam de-a face cu o poetesă cunoscută, care voia să dea un atac împotriva directorului *Vieţii româneşti*. Vedeţi câte păţesc eu din pricina voastră! Cu precauţiune, hâzenia porni pe la spatele dansatorilor spre mine, ascuţindu-şi privirile şi încordându-şi ghearele ca să mă înhaţe. Eu o furam cu coada ochilor şi – atent parcă la joc – făcui câţiva paşi, în vârful degetelor, în direcţie opusă. Ea – după mine… eu – păzea! – sineronizându-mi paşii (vorba lui Lovinescu) după paşii vrăjitoarei. O lăsa ea mai moale… mergeam şi eu mai agale. Îşi iuţea mersul? Mi-l iuţeam şi eu. Văzând că nu mă poate prinde, alungându-mă de la dreapta la stânga, pocitania se folosi de o stratagemă: porni în sens invers, ca să-mi iasă înainte şi să m-atace de front. Dar nici eu nu mă lăsai. Făcui o piruetă – şi înapoi! Ea era numai ochi şi gheare îndreptate spre mine. Eu mă făcusem mic şi, tremurând de groază, mă strecuram ca şoarecele care vrea să scape de cângile pisicii. Manejul acesta a durat mult. Trebuia prudenţă şi disimulare – ca să nu mi se observe viclenia (şi Stere arăta cum se pitea pe după dansatori şi îşi furişa privirea, cu coada ochilor, spre hârca

amenințătoare, pe care o imita, cu vigoare comică, în hazul ascultătorilor). Cred că m-aş fi învârtit şi acum în jurul horei de la Sibiu, dacă n-ar fi trecut o birjă, iar eu – ţuşti în ea… salvându-mă şi pe mine, dar şi pe voi… căci cine ştie ce versuri mi-ar fi dat poetesa pentru revistă.

Stere trecea adesea de la glume la întâmplări serioase.

După campania din Bulgaria (1913), Stere ne povesti în redacţie vreo cinci ore despre călătoria făcută de dânsul cu automobilul peste Dunăre şi care durase numai trei ceasuri:

Ploua cumplit; şi treceau pe lângă mine, pe şosea, trupe după trupe româneşti. Am dat. puţin la o parte poditul maşinii, ţiniându-l cu mina, şi mă uitam: oare nu voi vedea vreun cunoscut? Când deodată pe cine zăresc? Pe Topârceanu1. De-abia am apucat să-i azvârl o hârtie de douăzeci de lei. Am zărit numai mâinile lui învârtindu-se după bumaşcă în văzduh, prin ploaie, ca aripile unei mori de vânt. Mai departe, adăugă Stere, am fost de faţă la o scenă de toată nostimada. Mă dădusem jos din maşină într-un sat, că încetase ploaia. Stăteam de vorbă cu un colonel, când trecu pe lângă noi un soldat de-al nostru, ţinându-şi cu mâinile poalele mantalei.

— Ce ai acolo, leat? îi strigă colonelul.

Soldatul încremeni cu mâinile prinse de marginea mantalei.

— De ce nu răspunzi? Ce ai acolo?

— 'Nică, rosti încurcat ostaşul, cu, ochii ţintă la bolfa pe care o făcea mantaua în dreptul genunchilor lui.

Între timp, o gâscă îşi scoase capul, cu ochii sperioşi, dintre faldurile matalei.

— Cum „ nică"? Lasă jos gâsca!

Ostaşul nu se îndura, şovăia şi îşi privea rugător comandantul.

— Las-o, când îţi spun!

Soldatul începu să elibereze prada de război, dar încet, cu părere de rău.

— Las-o!

În sfârşit, bravul ostaş îşi desfăcu cu greu degetele şi se uită lung, cu o dureroasă părere de rău, la gâscanul care căzu la pământ, îşi scutură coada şi, ţinându-şi capul sus, începu să-şi istorisească păţania întregului neam palmiped.

Care fusese imobilizat ca sergent.

În alt sat am ajuns când înnopta, urmă Stere, şi într-o curte am văzut o scenă ca de la noi: o femeie mesteca mămăliga la foc într-un ceaun pe pirostrii, iar pe prispă şedea un soldat român: arma îi era alături, sprijinită de perete… şi el legăna în braţe un copil de-al „inamicului"…

Constantin Botez

Ostaşii noştri, flăcăi de la ţară, se întorc cu o bună învăţătură din Bulgaria. Vor cere şi ei, aici: pământ şi vot – îşi încheie Stere istorisirea.

Într-un moment de amărăciune, Stere şi-a revărsat în redacţie tot năduful din suflet:

— Nu ne prăsim. Asta-i realitatea. Am rămas acelaşi grup de prieteni, de acum două decenii. Cine s-a alipit de noi? Mai demult, Jakotă, iar de curând – Topârceanu şi Sevastos. Atât! Nu ne prăsim, nu ne prăsim!

Iar mai târziu, când Stere a început să tipărească în *Viaţa românească* o serie de articole sub rubrica: *Din carnetul unui solitar*, Ibrăileanu a obiectat:

— De ce solitar? Dar noi nu suntem cu el? Dar atîţia cititori-prieteni?!

AMINTIRI DESPRE C. STERE

C. Stere legase relaţii de prietenie cu dr. I. Radovici încă înainte de 1898. Se ducea des în casa acestuia, poate şi fiindcă acolo – cum spunea el – „*une femme passa*" …

În privinţa amorului, Stere era un „refulat", în sensul terminologiei lui Freud. Făcea parte sentimentaliceşte dintre adepţii şcolii lui Turgheniev, pentru care femeia era o sfântă. O astfel de fire nu prea dă bărbatului fericire. Dar – mai ştii? O fi fost şi Stere fericit în felul său, căci în acest domeniu are un mare rol şi autosugestia…

Stere a avut din primul moment pentru Aneta Radovici o atitudine discretă, bazată pe amor şi pe acel *Ehrfurcht* (termen necunoscut de români, care nici n-au creat un cuvânt echivalent), fără să se trădeze prin nimic – ca şi poetul Arvers, îndrăgostit de soţia lui Sainte-Beuve, căreia îi fusese închinat celebrul sonet.

În 1909 dr. Radovici, bolnav de tuberculoză în ultimul grad, s-a sinucis, aruncându-se într-o noapte în valurile Mării Mediterane de pe puntea unui vapor care-l aducea în ţară. Stere a continuat să aibă faţă de Aneta Radovici aceeaşi *amitiee amoureuse*, tot atât de timidă şi de ascunsă ca şi în timpul vieţii soţului său.

— Douăzeci de ani i-am purtat fotografia într-un medalion, fără ca ea să ştie – se destăinui mai târziu prietenilor din tinereţe.

Două decenii s-au scurs în visuri şi în frământări sufleteşti. Între timp, izbucni primul război mondial şi Stere rămase la Bucureşti. Fiind întrebat de un amic, după încheierea păcii: de ce a rămas în teritoriul ocupat?

— Stere îi răspunse scurt: Nasul Cleopatrei…

La declararea războiului, în 1916, Stere a fost mobilizat în calitate de colonel asimilat, repartizat la serviciul cenzurii. L-am văzut la Bucureşti, în uniformă, cu banderola cenzurii la braţ. Rămăsese în Capitală cu autorizaţia lui Ionel Brătianu, care îl demobiliza înainte de intrarea nemţilor în Bucureşti. Îmi povesti dezastrul de la Turtucaia, prevăzut de dânsul, şi care urma să se completeze cu alte catastrofe.

În timpul ocupaţiei germane, Stere fu mai fericit decât Arvers – şi nu mai înainte, cum se spune în romanul *în preajma revoluţiei*, din considerente de tehnică literară, ceea ce au recunoscut amândoi partenerii la Bucov într-o convorbire cu avocatul C. Cucu, intimul familiei Stere.

Scena din roman, intitulată *Vallombrosa*, fusese socotită de cititori ca o aventură reală între Stere şi Aneta Radovici cu mult mai înainte. Adevărul este că amorul lor a fost platonic până în 1917, fiind de-o puritate – cum spunea un „amic" – „care aminteşte pe cel al lui Abélard, după accident".

Cu simţul specific feminin, Maria Stere bănuise că soţul ei, Cotic, rămăsese în teritoriul ocupat nu din consideraţiuni politice…

C. Stere a publicat în *Viaţa românească* o povestire intitulată în *voia valurilor* sub pseudonimul C. Nistrul, în această povestire sunt redate, plastic, cu o remarcabilă putere de evocare, tablouri din viaţa unui surghiunit politic în Siberia. În romanul lui Stere *în preajma revoluţiei* găsim alte pagini din aceeaşi viaţă de exil pe ţărmurile Oceanului îngheţat. De la primele rânduri, cititorul îşi dă seama că are de a face cu nişte mărturisiri autobiografice.

Un martor ocular a povestit pe vremuri într-un ziar rusesc (nu-mi amintesc titlul publicaţiei) scena debutului politic al lui Stere. Se ţinea o întrunire la Odesa, într-o sală lungă, cu o estradă în fund – un fel de tunel. La un moment dat se ridică la tribună un tânăr de vreo

optsprezece – nouăsprezece ani, îmbrăcat într-un palton rusesc cu talia sus şi cu poalele largi. Avea ochi neliniştiţi de meridional. Făcea gesturi cu mâini delicate, de femeie. Tânărul începu calm; dar încetul cu încetul i se răzvrăti întreaga fiinţă, părul care-i bătea în negru îi căzu pe ochi. Vocea lui tuna. Muncitorii, în picioare, erau în delir. Povestitorul îşi simţi, şi el, sufletul strâns ca într-un pumn de fier.

Ohrana îşi dădu seama că avea de-a face cu un viitor militant redutabil şi, pentru vina de răspândire de cărţi nepermise, pedepsită cu vreo şase luni de detenţiune (maximum era doi ani), fiind făptaşul minor, îl trimise pe Stere în Siberia, pe cale administrativă şi îl ţinu acolo nouă ani.

În reuniunile redacţionale Stere istorisea uneori întâmplări din Siberia, dintre care unele nu figurează nici *în voia valurilor*, nici în *preajma revoluţiei*, sau figurează, dar modificate din considerente artistice. Astfel Stere ne povesti că pe când avea vreo douăzeci şi ceva de ani şi se afla într-o închisoare din Rusia, în aceeaşi celulă locuise o revoluţionară: o fată cu păr de aur, lung până în pământ, care fusese mutată alături. În zilele de toamnă, când nicio rază nu spinteca perdelele de nori fumurii, Stere măsura de la un capăt la altul celula, căutând firele de păr roşcat de pe podele. „Politicul" le strânse de pe jos, săptămâni întregi, fir după fir. Pe revoluţionară n-o cunoştea. Atât ştia numai: firele acestea erau unicele raze de soare şi de tinereţe feminină îngăduite în temniţă. Tânărul răzvrătit făcu din fire o şuviţă, pe care o păstra ca un simbol al dragostei. Peste câtva timp „politicii" fură scoşi din închisoare şi îmbarcaţi pe o barjă (şlep). Acolo Stere făcu cunoştinţă cu revoluţionara cea blondă. Pe drum îi întinse şuviţa. Fata i-o smulse din mână şi, cu faţa îmbujorată, îl apostrofă:

— Cum de-o ai? I-ai luat-o? Ţi-a dat-o «1?

Stere făcu nişte ochi mari: nu ştia că, în închisoare, revoluţionara fusese eroina unei intrigi de amor.

Stere ne zugrăvea convoiurile de arestaţi, porniţi pentru zeci de ani spre ţinuturile siberiene – unde, după expresia localnicilor, „douăsprezece luni e iarnă, iar restul vară". Sub chinul foamei, un condamnat la douăzeci de ani de muncă silnică îşi schimba uneori documentele pentru un salam, cu un condamnat care avea de făcut

douăzeci şi cinci de ani de temniţă grea. Va să zică, un om câştiga cu un cârnat cinci ani de libertate, iar altul – pentru mezelicul acesta – consimţea să facă încă cinci ani de ocnă.

În primele nopţi de temniţă, Stere ne povesti că nici nu închisese ochii. Ploşniţele foiau pe pereţi, în aşternut, în aceeaşi cameră mai era un deţinut politic, un om în vârstă. Acesta dormea cu faţa-n sus, cu pieptul descoperit – şi pe frunte i se plimbau ploşniţele.

Stere îl trezi:

— Uite, te-au invadat ploşniţele. Cum poţi dormi?

— Cum ai să dormi şi dumneata, după ce te vei deprinde, îi spuse tovarăşul de închisoare; apoi se întoarse pe cealaltă parte şi adormi din nou.

Peste câţiva ani, în camera lui Stere a fost adus un tânăr polonez – Piłsudski Noaptea, pe când Stere dormea adânc, noul-venit îl deşteptă cu sfială:

— Uite, te-au năpădit ploşniţele. Cum poţi dormi?

— Cum ai să dormi şi dumneata, după ce te vei deprinde, îi răspunse la rândul său Stere, întorcându-se pe-o coastă şi adormind iarăşi.

El trecu din închisoare în închisoare. Într-o puşcărie din fundul Siberiei, deţinuţii aveau voie să iasă o oră din celulă şi să se plimbe prin curtea închisorii. Lângă uşa clădirii interioare se afla o bancă de lemn – o scândură bătută în patru ţăruşi – pe care şedea portarul, un bătrân de vreo şaptezeci şi cinci de ani. Slujea la temniţa aceea de cincizeci de ani. Făcea de strajă de jumătate de veac în acelaşi loc, pe aceeaşi bancă – sprijinit cu capul de perete. Frecându-se cu ceafa de zid, făcuse în tencuială o adâncitură ovală, ca un covru.

— L-am văzut într-o zi foarte cufundat în gânduri, povesti Stere. Vrând să aflu ce se petrece în capul lui, m-am apropiat de dânsul şi l-am întrebat: La ce te gândeşti, moşule?

— Uite la ce: e adevărat că a fost o dată

1 Viitorul mareşal.

pe tronul Rusiei o femeie?

— Adevărat.

— Una, Ecate-rina?

— Da, Ecaterina. Şi ce-i cu asta?

— Hm, făcu moşneagul, şi zâmbi şiret. Dacă-i aşa, straşnic curvăslâc trebuie să fi fost la curte pe vremea aceea!… Iată te trecea prin capul acesta de bătrân, cu forma săpată în zid, într-o închisoare din Siberia, undeva, la capătul lumii…

În altă închisoare, avusese loc o rebeliune. Directorul temniţei denunţase pe instigator, care fusese judecat şi condamnat la moarte prin spânzurătoare. Stere fusese permutat în aceeaşi închisoare cu câteva zile înainte de execuţie.

— În ziua execuţiei, istorisi Stere, toţi deţinuţii fură aşezaţi în careu în jurul furcilor. La mijloc – erau şefii autorităţilor, în frunte cu directorul temniţei, şi osânditul. După citirea sentinţei, directorul – acel care denunţase pe deţinut şi care era de fapt autorul condamnării la moarte – se apropie de condamnat şi îi ceru iertare.

— Te iert! – răspunse osânditul. Apoi amândoi se îmbrăţişară şi, cu lacrimi în ochi, se sărutară de câteva ori. Pe urmă condamnatul îşi băgă, supus, capul în juvăţ.

După peregrinări prin puşcării, Stere se trezi într-un sat siberian pe Obi, unde se bucura de oarecare libertate – fiind controlat de un paznic numai seara şi dimineaţa. Primea cu vaporul cărţi, praf de puşcă şi alice o dată la şase luni. Trebuia să-şi economisească încărcăturile, şi nu trăgea în vânat decât atunci când era sigur de foc. Dacă împuşca ceva – avea de mâncare. Altfel, trebuia să rabde. Dar vânatul era îndeobşte uşor de împuşcat. Gotcanii, cocoşii de mesteacăn şi iepurii nu se speriau de oameni: îi puteai doborî la o zvârlitură de băţ.

— În afară de vânătoare, spunea Stere, îmi petreceam timpul citind. Primeam des cărţi. Eram exilatul care primea, în mod obişnuit, cele mai multe cărţi. Citeam enorm. De altfel, toată viaţa am fost un cititor-pasionat. Şi am putut să citesc atâta datorită unei însuşiri speciale: eu nu citesc cuvânt cu cuvânt sau două-trei deodată, ori chiar un rând întreg, ci pasaje de câte cinci-şase rânduri. Aceste blocuri de rânduri mi se întipăresc dintr-odată în minte, şi eu le pătrund perfect

înţelesul. Nu-mi mişc ochii ca orice cititor după fiecare şir, ci numai după un [rup de şiruri – cu aceeaşi iuţeală, însă, cu care un altul parcurge numai un rând. De aceea eu citesc de cinci-şase ori mai repede decât oricare alt lector. Cât îi m^2 alţii citesc o carte, eu mântui cinci-şase.

Într-un rând, primesc o ladă de cărţi. Mă uit la adresă. O adresă străină. Atunci cum a nimerit la mine i transportul de cărţi? Cercetez mai cu atenţie adresa. Destinatarul se afla de fapt în Liberia. Iar adresa fiind Berisă cu litere latine, un poştaş citi *Siberia* şi expédie pachetul la centrul de difuzare a mesageriilor din Asia. Aici slujbaşii, ştiind că eu primeam cele mai multe cărţi, mi le trimiseră fără să mai caute a descifra literele latine necunoscute de dânşii – ale numelui meu. Aşa m-am putut bucura eu de acest dar nepreţuit. Am citit cărţile, pe urmă le-am aşezat la loc în ladă, am pus împreună cu «le o scrisoare explicativă şi am expediat pachetul în Liberia (Africa centrală), peste şase luni, când a venit vaporul.

Odată, fiind acasă la Stere, am auzit din gura lui amănunte asupra încercării sale de sinucidere. Lucrurile s-au petrecut prin 1888, în închisoarea din Turinsk (ţinutul Tobolsk). Într-o zi, procurorul gubernial din Tobolsk intră în celula lui Stere şi cu multă perfidie îi spuse – întinzându-i un număr recent din ziarul reacţionar *Moskovskaia Viedomosti*, cu un articol de Lev Tihomirov:

— Ia citeşte, te rog, opera bunului… Lev Tihomirov.

Stere îl preţuia şi-l iubea pe acest revoluţionar şi cugetător fruntaş al mişcării *Narodnaia volia*, redactor chiar al organului *Vestnic Narodnoi Voii*. Trădarea lui îl lovi ca trăsnetul. Nu putu închide ochii toată noaptea. Citi până în zori *Crimă şi pedeapsă* de Dostoievski, „talentul crud" – cum fusese numit de criticul N.K. Mi-hailovski – „care îşi chinuie eroii, cititorii, ba se chinuie şi pe sine". Cu sufletul zdrobit de vestea trădării lui Tihomirov, cu nervii scâlciaţi de tortura psihologică a lui Dostoievski, Stere îşi puse în gând să se sinucidă. Din fericire însă, frânghia nu rezistă trupuluisău robust. Stere se prăbuşi pe podele. La zgomotul făcut, alergară gardienii, care îl găsiră în nesimţire.

— Nici nu-mi dau seama cum am putut face una ca asta, îşi sfârşi Stere mărturisirea.

Romanul *în preajma revoluţiei* al lui C. Stere a făcut senzaţie la apariţia lui, când autorul a irupt ca o forţă elementară în literatură, cu o operă în opt volume, situându-se, prin valoarea ei, din capul locului, în primele rânduri ale literelor româneşti. Acest roman a pasionat toate cercurile de cititori de la noi, chiar şi cele politice de odinioară, refractare îndeobşte preocupărilor culturale în genere şi celor literare în special.

Calităţile de beletrist ale lui C. Stere s-au impus prin această operă realizată în pragul vârstei de şaptezeci de ani. Dar ele se dăduseră în vileag prin seria de articole: *Patru zile în Ardeal*, publicată în 1906 – 1907 în *Viaţa românească* şi prin amintirile intitulate *în voia valurilor*. Şi-n una, şi-n alta din aceste lucrări se vădeşte darul lui Stere de a zugrăvi plastic personajele, de a reda condiţiile lor de viaţă prin observaţii fine de încercat sociolog şi psiholog, precum şi de a le situa într-un cadru de natură, în care desenul viguros se îmbină perfect cu culoarea vie, bogată, proaspătă.

Înainte de a se aşeza la scris, adică la dictat (căci primele şase volume au fost dictate publicistului L. Leoneanu, iar ultimele două – profesorului Adolf Byck), Stere s-a frământat mult, oscilând între forma de memorii sau de roman în care urma să-şi realizeze opera. S-a oprit la forma de roman, pentru a avea libertatea să dea unele detalii delicate din viaţa personajelor – unele încă în viaţă, altele supravieţuind în descendenţi sau în apropiate rude prin alianţă.

Cele dintâi volume au un caracter memorialistic, autorul fiind la largul lui – vorbind de oameni, aproape toţi dispăruţi, şi de locuri străine. În volumele din urmă, descriind societatea românească, Stere a introdus elemente de ficţiune – pentru a-l deruta pe cititor asupra identităţii personajelor, în dauna veracităţii şi uneori chiar a verosimilităţii artistice.

Astfel, în portretul lui G. Ibrăileanu (Spiridon Ciorbadgioglu), Stere a introdus această şarjă pentru a arăta că el nu scrie memorii, ci face operă de ficţiune literară: „Când se culca seara, nu putea adormi până ce mi se asigura că ghetele, lipite una de alta, sunt aşe/; 11 e în unghi de patruzeci de grade cu marginea patului, la capătul de jos al acestuia". De fapt, Ibrăileanu, în dezordinea lui din dormitor şi din

birou (uneori dormitorul, şi biroul său se aflau în aceeaşi odaie), îşi irunca ghetele la întâmplare. A le aşeza într-un anumit Unghi – ceea ce n-ar fi avut niciun rost logic – Beeasta ar fi trădat o manie, şi el nu era maniac. Se temea într-adevăr de microbi şi lua măsuri preventive, foarte logice, ca orice medic mai grijuliu, şi care, graţie profesiei, nu cade în ridicol. Stere spune însă că însuşirile intelectuale ale lui Ciorbadgioglu „se combinau straniu cu unele manii ridicole sau chiar odioase". Dar chiar dacă teama exagerată de microbi ar fi putut fi calificată de manie, chiar ridicolă – dar odioasă nu era pentru nimic în lume. De altfel Stere susţinea că Ciorbadgioglu nu era Ibrăileanu – deşi aceste două personaje aveau unele trăsături comune, după cum nici Ion Răutu nu era Stere.

Am spus lui Stere că amicii *Vieţii româneşti* au fost dezagreabil impresionaţi de faptul că lui Ibrăileanu i s-a dat în roman numele de Ciorbadgioglu – care, prin cuvântul ciorbă, aduce în minte noţiunea de flecăreală, în orice caz de ceva vulgar, trivial.

— N-au dreptate – zise Stere – mai întâi fiindcă Ciorbadgioglu nu-i Ibrăileanu şi în al doilea rând fiindcă cuvântul „ciorbadgioglu" n-are nimic vulgar sau trivial în el. Înseamnă în limba armeană „fecior de viteaz", arătând totodată şi originea eroului – căruia i se potrivea de minune, datorită spiritului său gladiatoric, polemist.

C. Stere mi-a propus să-i revăd tot romanul. N-am putut primi, fiind împovărat de atribuţii gazetăreşti şi literare. Revizuirea textului a fost făcută de G. To-pârceanu şi de Al. A. Philippide, amândoi stilişti de primul ordin. Totuşi eu, de pildă, n-aş fi lăsat monstruozitatea stilistică din primul volum: „Am *să* vorbesc cu coana Smaranda *să* te mai lase *să* vii la noi *să* te joci cu Ilenuţa". Eu am stilizat numai ultimul volum, dar în condiţii neprielnice. Primeam manuscrisul seara, trebuind să-l restitui corectat a doua zi dimineaţa; iar Stere, din lipsă de timp, renunţa la unele modificări mai importante ale mele pentru a nu se întârzia darea la tipografie a manuscrisului prin o nouă dactilografiere. El parcă îşi presimţea sfârşitul şi se zorea să-şi isprăvească romanul – ceea ce n-a reuşit. Volumul de încheiere a rămas nescris.

Am sfătuit pe Stere să scoată din volum o expresie prea tare la adresa lui Ciorbadgioglu: „I-am dat cu paşol!" – ceea ce l-ar fi jignit pe

Ibrăileanu şi i-ar fi îndurerat pe prietenii săi. De asemeni am fost de părere să scoată dintr-o scenă de amor dintre Răutu şi Yvonne amănuntul că eroului îi plăcea să rămână gol.

— Cititorii v-au identificat cu Răutu, începui…

— Dacă-s proşti, treaba lor! Eu nu-s Răutu…

— Cel puţin, aşa crede lumea. Şi cum aveţi atâţia duşmani, asta vă mai trebuie: ca să ajungeţi obiectul zeflemelelor din gazete pe-o temă atât de delicată…

A doua zi Stere urcă, cu greu, scările Adevărului, unde se tipărea romanul, căci ascensorul era defectat, întâlni în drum pe şeful de atelier, căruia îi dădu necăjit manuscrisul, izbucnind furios:

— Am făcut toate îndreptările ce mi s-au cerut. Se vastos ăsta îmi strică romanul!

În timpul dictatului, Stere n-avea decât o singură preocupare: să fie interesant, să-l captiveze pe cititor.

— Oare nu-s plictisitor ca Ionel Teodoreanu? – întreba el din când în când pe secretar, ori decât e ori era nemulţumit de un pasaj sau de un capitol.

În privinţa secretarilor Stere îmi spuse:

— Îi urmăresc cu atenţie când le dictez. Leoneanu e un sentimental, iar Byck – un cerebral, La orice scenă sentimentală, faţa lui Leoneanu radiază de încântare. Ochii i se umezesc. Un nod de emoţie i se pune în gât. Când recitește ultima frază, glasul «îi tremură, sugrumat… La părţile cu discuţii teoretice însă, el rămâne rece şi scrie maşinal… Cu Byck lucrurile se petrec pe dos: la scenele sentimentale, rămâne impasibil; dar i se aprind ochii la o expunere ideologică, la o ciocnire de idei, care îl pasionează, îi încălzeşte sufletul şi-i dă o stare de beatitudine – exact aceeaşi ca a colegului său în faţa înfiorărilor sau a exploziilor de sentiment.

Ca să-şi orânduiască mai bine în minte cuprinsul capitolelor, Stere povestea uneori secretarilor întâmplările pe care avea de gând să le dicteze a doua zi – după sistemul lui Anatole France, care, cum spune Brousson, istorisea prietenilor cu plăcere subiectele viitoarelor opere, parcă anume pentru a le pune mai precis la punct.

Din noianul de amintiri din Siberia, multe au rămas nescrise. Astfel, Stere ne povesti odată în redacţie o întâmplare aparte petrecută în Siberia.

Într-un rând, patru deportaţi politici, printre care şi Stere, tineri între douăzeci şi douăzeci şi cinci de ani, locuiau în aceeaşi casă dintr-un cătun siberian împreună cu văduva unui revoluţionar, mort în surghiun, care se ocupa cu gospodăria acestei familii de exilaţi. Femeia era frumoasă, avea aceeaşi vârstă cu dânşii, şi tuspatru tinerii se îndrăgostiseră de ea. Toţi erau geloşi, neştiind care dintre dânşii a atras asupra-i atenţia gazdei. Nu mai dormeau bine, nu mai aveau poftă de mâncare. Li se zdruncinaseră nervii. La cea mai mică contrazicere, discuţiile lor degenerau în certe. Viaţa comună devenise un iad. Femeia îşi dădu seama de cauza acestei iritabilităţi şi – temându-se ca tovarăşii săi să nu ajungă la discuţii inutile – avu o explicaţie cu ei. Le deschise ochii, cu toate menajamentele. Îi făcu să înţeleagă că starea lor de spirit se datorează nesatisfa-cerii unor necesităţi fiziologice. Şi – deşi ea n-avea nicio preferinţă pentru niciunul dintr-înşii – consimţea să se pună la dispoziţia tuturor a pentru salvarea lor. Tinerii dezbătură cazul o noapte întreagă şi dimineaţa îşi dădură verdictul: refuzară jertfa revoluţionarei. Iar sufletele lor – ca după o descărcare electrică în atmosferă – se potoliră, ca şi natura după furtună. Aflarea adevărului, că gazda n-avea vreo înclinare pentru vreunul dintr-înşii, ca şi posibilitatea pentru fiecare de a-şi satisface dorinţele – dacă ar fi vrut – îi linişti ca prin farmec. Şi viaţa în acest falanster îşi reluă cursul normal.

Dar lipsesc din romanul *în preajma revoluţiei* şi unele amănunte savuroase, ca de pildă dojana părintelui lui Ion Răutu cu privire la arestarea acestuia ca revoluţionar: „Măi băiete, măi băiete, ce-ai avut să te iei tu la harţă cu împăratul?” – aşa cum ne-a redat Stere scena dintre tată şi fiu, despărţiţi de grilajul de fier al închisorii, în roman se spune numai, în expresia mai palide, că Iorgu Răutu dădea dreptate soţiei sale: „El nu înţelegea răzvrătirea fiului său, împotriva ordinii stabilite; găsea vinovată orice acţiune revoluţionară, criminală nesupunerea faţă de autorităţi şi, mai cu deosebire, faţă de împărat”.

La expirarea termenului de deportare, Stere s-a refugiat în

România, stabilindu-se la Iaşi, unde se apropie numai de un grup de normalişti, în frunte cu G. brăi-leanu (Spiridon Ciorbadgioglu). Acesta se distingea prin chipul lui exotic: faţa colţuroasă şi largă, pomeţii ieşiţi în afară, un nas acvilin şi mari ochi negri, foarte frumoşi, dar care parcă ascundeau în adâncime o tristeţe neînvinsă, cu toată zburdălnicia mişcărilor şi violenţa faptelor. Îşi freca ba arătătorul mâinii stângi, ba pe celălalt, de la dreapta; îl răsucea cu furie, vrând parcă să-l deşurubeze; repeta mereu: „şi aşa mai departe"... Era înscris în partidul socialist, plătind regulat cotizaţia, împreună cu vreo alţi zece normalişti.

„Vorbind de relaţiile dintre „patron" şi „tânărul său secretar de redacţie", Stere spune în roman că deosebirea de vârstă dintre dânşii, probabil ca şi aureola lui de martir al revoluţiei – cu toată consideraţia şi afecţiunea lui Ibrăileanu – dădeau prieteniei lor o aparenţă de oarecare rigiditate sau răceală.

În curs de ani de zile de conlucrare redacţională, n-am observat niciodată în relaţiile lor vreo nuanţă; de ierarhie patronală între dânşii – ceea ce mă face să treci că termenul de „patron" ce şi l-a dat Stere a putut să-l jignească pe Ibrăileanu, deşi acesta mi-a declarat, şi la Iaşi şi la Sanatoriul Diaconeselor, unde şi-a încheiat viaţa, că numai un lucru l-a îndurerat din roman – şi anume că soţia lui era... „o biată fată de popă".

— De ce „biată fată de popă"? se întrebă Ibrăileanu. Fiindcă tatăl ei e preot? Dar ea e o intelectuală: licenţiată în ştiinţe, sora lui Mihai Carp, profesor şi prieten comun. Are şi alţi fraţi titraţi. Şi de ce să fie jignită o fiinţă care şi-a jertfit viaţa, ca o mucenică, îngrijirii unui om incomod şi bolnav?

În afară de Ibrăileanu, Stere citează în echipa revistei pe Ilie Turcu (I. Botez). A fost numit Turcu fiindcă Iancu Botez susţinea versiunea că familia lui se trage din nişte albanezi musulmani, refugiaţi la noi în ţară şi creştinaţi aici. De aici le-ar veni şi numele. În curând redacţia se completă cu alţi colaboratori interni, adaugă Stere: „Epigramistul şi liricul Gheorghe din Suceava (Gheorghe din Moldova, literat cu reputaţie stabilită, mai în vârstă decât Stere); mordantul şi fantezistul Grigore Topologeanu (G. Topârceanu), un băietan de vreo

douăzeci de ani, dar plin de duh şi de talent; şi celălalt «Ajax» al *Vieţii româneşti*, Dionisie Parteni (M. Sevastos), un stilist pătimaş şi un grămătic stăruitor; ca şi mai mulţi tineri profesori din Iaşi, care dădeau contribuţii serioase, din ramura cunoştinţelor lor".

„Pe măsură ce vechii – «normalişti» înaintau în vârstă – notează Stere – se căsătoreau, ajungând părinţi de familie. După Ilie Turcu, Ciorbadgioglu şi Anton Vădrăş-can, urmă Gheorghe Oanea; apoi, dintre recruţii mai noi, Dionisie Parteni. Numai N. Şoltuz şi bătrânul M. Nastia, burlaci ireductibili, nu manifestau nicio înclinare pentru a întemeia o altă familie decât completul de redacţie... Ei nu aveau, şi nici nu voiau să aibă alte preocupări decât propăşirea şi răspândirea revistei".

Din opera lui Mihai Pădureanu (M. Sadoveanu) îl impresiona mai cu seamă pe Stere sensibilitatea acută a scriitorului pentru frumuseţile naturii, precum şi intuiţia-i divinatoare în ce priveşte stările sufleteşti primordiale – legătura organică a omului cu Cosmosul – şi socotea că poezia din cele mai bune pagini ale lui M. Sadoveanu ar fi putut ocupa un loc de cinste în literatura mondială. În descrierile de natură, el îl întrece pe V. Korolenko, cel mai mare zugrav al naturii dintre toţi scriitorii ruşi.

— Dar, ne spuse odată Stere, păcat că comprehensiunea lui psihologică, se urcă numai până la subşeful de staţie. În momentul când subşeful de staţie este avansat şef de gară – iese din roman.

Stere aprecia colaborarea constantă1 la revistă a şi-doniei Alexe (Izabela Andreiale cărei articole despre literatura modernă franceză dovedeau un necontestabil dar critic şi o judecată dreaptă.

1 Izabela Sadoveanu.

Întorcând ultima pagină a romanului *în preajma revoluţiei*, cu regretul de a nu fi avut norocul să citim sfârşitul operei, rămânem cu impresia înălţimii de pe care Stere a privit oamenii şi împrejurările.

CONSTANTIN BOTEZ

Gh. Haralamb, modest funcţionar al Primăriei din Iaşi, vecinul şi prietenul meu din strada Săvescu, mi-a povestit că fusese coleg la Liceul Naţional cu Costică Botez.

— Era un băiat cuminte şi silitor – îmi spuse Haralamb. Iubea animalele şi păsările, ba chiar toate gângăniile pământului. În pupitrul lui punea câte un braţ de iarbă, în care adăpostea lăcuste, greieri, fluturi… Văzându-l veşnic cu iarbă dinainte, colegii îl numiră: „Iepuraşul”, şi ca omagiu faţă de predilecţia sa pentru limba latină îi ziceau: „Lepus”.

După ce şi-a luat definitivatul în învăţământ, Costică Botez a plecat la Berlin, unde a studiat temeinic filologia, pregătindu-şi doctoratul. Nemţii îi făcuseră la început o impresie deplorabilă, prin asprimea lor sufletească, prin manierele lor scorţoase, chiar prin graiul lor dur. Simţea aversiune pentru spiritul lor practic şi interesat. Vrând să arate că un lucru nu-l interesează, berlinezul se exprimă îndeobşte astfel: *Vas kann ich damit kaufen*? (Ce pot să cumpăr eu cu asta?). Şi Costică Botez rostea zicala asta imitând pronunţarea berlineză: *Vas kann ich damit kofen*?

Scrisorile lui din această epocă, adresate prietenilor din ţară, sunt dezolante. Le spunea că-i vine să se întoarcă acasă, că nu va putea trăi în lumea aceasta. Încet-încet, el şi-a schimbat părerea, şi mai târziu a ajuns un admirator al poporului german, cu toate curiozităţile lui, pe care le ironiza din când în când.

— Ca să vă daţi seama în totul de caracterul neamţului – ne povesti el odată în redacţie – să vă spun câteva fapte. De pildă, pe turla catedralei din Berlin este o cruce, iar în vârful braţului ei de sus se află o cruciuliţă, pusă pieziş. Nimeni nu ştia ce însemna acest semn oblic suprapus peste crucea principală a catedralei. Atunci urbaniştii, intrigaţi de această apariţie arhitectonică nespus de stranie, s-au pus să studieze cazul. Au luat planurile catedralei, le-au cercetat. Şi ştiţi ce-au descoperit? Planul fusese prezentat lui Wilhelm al II-lea spre aprobare, fără nimic în vârf. Împăratul îl găsise bun, făcuse o cruciuliţă deasupra bisericii ca un „văzut” şi semnase. Iar constructorii catedralei, îndatoraţi să execute clădirea exact cum era pe planul vizat de Kalzer, adăugară pe braţul superior al crucii şi semnul de „văzut” al împăratului, în chipul unei cruciuliţe strâmbe, atârnată diform în văzduh. Iată până unde merge spiritul de ascultare al neamţului.

Costică avea un suflet de-o rară delicateţe. În campaniile noastre

vânătoreşti, făcute de cele mai multe ori numai între noi doi, sau împreună cu Mihail Sadoveanu, Costică Botez mi-a povestit multe intimităţi din viaţa sa. Astfel mi-a spus odată că logodna lui a durat doi ani, timp în care el n-a avut nicio legătură, chiar pasageră, cu vreo femeie – socotind acest lucru ca o trădare, ca o profanare a dragostei lui.

Costică Botez era foarte generos. Făcând contract cu editura Cultura Naţională, împreună cu Ibrăileanu, pentru ediţia critică a *Poesiilor* lui Eminescu, Costică Botez luă aconto de la editură 25.000 de lei, ca şi colaboratorul său. Din pricina bolii, Ibrăileanu se retrase din combinaţie, lăsând sarcina lucrării pe seama lui Costică Botez, făgăduindu-i restituirea acontului, pe care prietenul său îl refuză.»

Costică Botez era foarte omenos. Având un elev evreu foarte bun în ultimele clase ale Liceului Naţional, dar care căpătase din familie un accent oribil, el făcu exerciţii de pronunţare cu dânsul câte cinci minute la sfârşitul fiecărei lecţii de română, explicând elevilor cum trebuie să rostească fiecare cuvânt, utilizând corect limba, larin-gele, dinţii, respiraţia… Peste jumătate de an evreul vor-I) ea ca un român neaoş.

Înainte de primul război mondial Costică Botez veni de la Berlin în mare grabă, lăsându-şi acolo manuscrisul tezei de doctorat în filologie, care se pierdu. Comandă pe front o companie, cu gradul de căpitan.

— Aveam aghiotant pe un plutonier cu termen redus – îmi povesti Botez. Era un băiat foarte bun, dar cu nervii slabi. De aceea nu-l luam niciodată la atac.

— Domnule căpitan, îmi spuse plutonierul într-o zi, dumneavoastră mă credeţi laş şi nu mă luaţi la atac. Asta mă jigneşte. Vă rog să mă luaţi şi pe mine la atacul de mâine. L-am luat. A doua zi, când înaintam pe câmp prin şuier de gloanţe, auzeam în urma mea un clămpănit permanent, ca cel făcut de cocostârc când toacă, dându-şi pliscul pe spinare. Când mi-am întors o dată capul, l-am văzut pe plutonier alb ca varul, clănţănind din dinţi. A doua oară nu l-am mai luat.

— Aici nu-i chestie de curaj, ci de nervi – i-am spus. Nu-ţi rezistă nervii şi poţi să răspândeşti panică printre soldaţi. Am găsit un prilej să-l trimit în spatele frontului şi nu mai ştiu ce s-a făcut cu el.

Pe front, căzând un obuz în apropierea lui, Costică Botez a fost îngropat sub năruituri şi, de pe urma co-moţiei, n-a putut vorbi timp de două săptămâni; apoi a fost evacuat la Iaşi cu însărcinarea, la Cenzură, de a controla corespondenţa în limbi străine.

Într-o permisie, venind la Iaşi, l-am vizitat pe Costică Botez, care mi-a arătat în zidul de lângă uşorul uşii de la intrare o gaură în tencuială.

— Într-o seară ieşii din casă să văd ce vreme este – zise el. Am stat exact în punctul acesta. Pe-atunci soldaţii, toată noaptea, trăgeau focuri în bobote. După câteva minute, când am făcut un pas înapoi, a răsunat o împuşcătură şi. am auzit izbitura glontelui în perete. Dacă întârziam o fracţiune de secundă, glontele mi-ar fi străpuns de-a curmezişul toracele, de la dreapta la stânga, trecând prin inimă. Uite, urma se află la înălţimea inimii. Vezi de ce depinde viaţa omului!

În domeniul filologiei C. Botez era un adevărat om de ştiinţă, care nu se mărginea la detectivism, căutând din etapă în etapă diversele forme ale unui cuvânt, ci umbla după sensul graiului. Îl atrăgea filosofia limbajului.

Ne dădea explicaţii în redacţie de la lucrurile cele mai complicate până la cele mai simple şi mai mărunte. Astfel, fiind vorba o dată despre apostrof şi linioară, când un redactor pomeni de „căderea unei vocale", în locul căreia se pusese apostrof, Costică Botez îl corectă amical:

— Vocalele nu cad, dragă, ca perele răscoapte din pom. Ele se apropie una de alta, se unesc, se difton-ghează… Când procesul e în curs, se pune linioară; iar când s-a sfârşit şi o vocală nu se mai aude – întrebuinţăm apostroful.

Ortografia actuală a adoptat un singur semn pentru acest proces, şi anume linioară, confirmând teoria că nu sunt două procese filologice, care trebuie însemnate prin două semne, ci un singur proces, cu două stadii, urmând a fi indicat printr-un singur semn.

Pentru gustul său artistic, *Adevărul* îl punea totdeauna pe Costică Botez în consiliile de decernare a premiilor literare, alături de Mihail Sadoveanu şi de Paul Zarifopol. Citea conştiincios toate lucrările şi alegea pentru premiere pe cele mai bune, care întruneau şi adeziunea celorlalţi membri ai comisiei, după verificarea lor.

Colaborarea lui Constantin Botez la *Viaţa românească* de la începuturile ei, din 1906 şi până la 1930, când revista s-a mutat din Iaşi, a fost amplă şi variată. A susţinut regulat rubricile informative ale acestei publicaţii până la primul război mondial, scriind recenzii şi făcând darea de seamă a revistelor germane, pe lângă articole de istoriografie literară care dovedesc erudiţie, conştiinciozitate şi gust artistic (ca studiul *Poezii inedite de Costache Conachi*, 1906), precum şi articole de critică.

În articolul *Faust în româneşte* (1907), Costică Botez analizează traducerea lui I. Gorun din punctul de vedere al versificaţiei, cu o competinţă desăvârşită *atât* ca tehnică, cât şi ca artă poetică. El arată greşelile traducătorului în toate domeniile.

„În vorbirea omenească, spune C. Botez, precum accentele silabelor se subordonează *accentului cuvântului*, tot aşa accentele diferitelor cuvinte se subordonează *accentului propoziţiei* şi la rândul său accentele diferitelor propoziţii se subordonează unui accent mai puternic, *accentul retoric*, care stă pe cuvântul ce are cea mai mare importanţă, pe cuvântul pe care sentimentul vorbitorului îl colorează mai intens. În versuri, cuvântul care poartă accentul retoric trebuie să cadă totdeauna sub un accent principal al versului, nici vorbă că nu trebuie să cadă în partea slabă, neaccentuată a tactului. În privinţa aceasta adevăraţii poeţi nu se-nşală niciodată; la I. Gorun însă, cuvântul important din vers, acel care poartă accentul retoric, cade de cele mai multe ori tocmai în partea neaccentuată a tactului”.

Traducătorul nu ţine seamă de aceste cerinţe ale versificaţiei. „Şi chiar dacă el ar fi reuşit să imiteze perfect schema versurilor germane, ce-ar însemna? – urmează criticul. Parcă schema face poezia? Schema este partea externă, fizică a ritmului, care se poate măsura şi număra, dar adevăratul ritm îl dă poezia care se află în sufletul poetului, care este incomensurabilă şi pe care niciun tratat de metrică

nu ţi-o poate arăta”. De aici încheierea autorului: că „traducerea lui I. Gorun este o monstruozitate”.

Dar C. Botez analizează şi o traducere bună: *Iliada în româneşte*, opera lui George Murnu. Deşi „pentru o traducere rămâne totdeauna adevărată comparaţia cu partea dindărăt a unui gobelin”, cum îşi începe studiul criticul, dar – din compararea tălmăcirii româneşti cu lucrările similare în limbile: germană, engleză şi franceză, precum şi prin sublinierea fidelităţii faţă de textul grecesc – rezultă că George Murnu a realizat o operă remarcabilă.

Autorul laudă fericitele epitete ornante, ca „Zevs, de scut purtătorul”, „înzelatul”, „împlătoşatul”… „Foibos, departe din arc ţintitorul”, „meşter ţinteş”… „Ahile cel bun de picior”, „şoimul”, „cel iute ca şoimul”… „Nestor, cel din Neleus născut”… „Meges, un fulger în luptă”… „Vinteşa Iris” etc.

Mai departe sunt citate cuvinte şi expresii plastice izbutite, ca: „cetăţi surpate”, „Ahei cu frumoase pulpare”.

„Marea în veci mişcătoare”, Ahile merse pe ţărmul „mării cărunte privind pustiul întinselor ape”. Sau aiurea:

Zeii la sfaturi cu Zevs şedeau pe podele de aur, *Hebe slăvită la mijloc păşind îi cinstea cu nectarul*; *Ei închinau laolaltă şi beau din potire de aur*.

Constantin Botez îşi încheie astfel aprecierile: „Ceea ce te farmecă cu deosebire în această traducere este limba întrebuinţată. Rareori poţi citi undeva o limbă mai curată şi mai românească şi în acelaşi timp mai lipsită de asprime ca în traducerea lui George Murnu; este limba baladelor şi a cronicarilor noştri. Întrebuinţând această limbă, bătrânul Omer capătă un aer de familie cu vechile noastre legende populare, şi în cazul de faţă această mică «localizare» – nu strică întru nimic”.

Costică Botez, fost profesor de română, a fost şi dascălul lui Mihail Sadoveanu la Liceul Naţional din Iaşi, care a scris despre dânsul în *Anii de Ucenicie* următoarele rânduri: „Constantin Botez, prietenul meu bun de mai târziu, mi-a fost profesor de română. El a fost colaboratorul lui Philippide la începuturile *Dicţionarului Academiei* şi a

îngrijit o bună ediţie a poeziilor lui Mihail Eminescu. Cursurile lui îmi erau foarte dragi, pentru că la literatura română modernă adăuga excursii extrem de interesante în literatura europeană. Astfel mi-a fost mentor în alegerea lecturilor mele în acea epocă".

Constantin Botez a făcut şi excelente manuale de limba română pentru elevii claselor inferioare şi superioare de liceu. Ele au fost recomandate cu elogii de referenţii Ministerului Instrucţiunii Publice, care le lăudau pentru „materialul de lectură de mâna întâi, bucăţi din cei mai buni scriitori (ţinând seamă şi de literatura mai nouă), cu gust alese şi cu multă metodă şi discernământ tratate. Locul lor e între cele mai bune manuale de limba română".

Dar opera de căpetenie a lui Constantin Botez este ediţia critică a *Poesiilor* lui Mihail Eminescu, la care a lucrat asiduu, singur, timp de patru ani – căci G. Ibrăi-leanu, îmbolnăvindu-se, s-a retras, lăsând întreaga muncă şi răspundere asupra lui.

„Cine a văzut cele 43 de caiete ale lui Eminescu – scrie Constantin Botez în postfaţa acestei opere – cu 7588 de foi sau 15.176 de pagini, din fericire nu chiar toate scrise, şi cine a văzut şi cum sunt scrise cele mai multe din aceste pagini va înţelege că această muncă nu putea fi aşa de repede terminată".

Costică Botez îşi pusese în gând să scoată şi ediţia critică a prozei lui Eminescu, dar acest proiect n-a putut fi realizat.

În redacţia revistei *Viaţa românească*, Constantin Botez – acest poliglot, istoriograf şi critic literar, îndrăgostit în special de poezie, având o vastă cultură generală şi un gust artistic egalat doar de G. Ibrăileanu – atât prin consultarea manuscriselor ce i se încredinţau de direcţia publicaţiei, cât şi mai ales în discuţiile redacţionale, făcea ca părerile sale întemeiate şi expuse cu o strălucită vervă spirituală să fie cel mai de preţ aport în activitatea colectivă a colaboratorilor *Vieţii româneşti*.

Citind prima ediţie a volumului meu de *Amintiri de la* «*Viaţa românească*», Mihail Sadoveanu mi-a spus că a fost cel mai profund impresionat de actul de dreptate făcut de mine memoriei lui Constantin Botez, evocându-i personalitatea şi scoţând în relief rolul

său predominant, după G. Ibrăileanu, în redacţia *Vieţii româneşti*.

ÎNTEMEIETORII REVISTEI CALOMNIAŢI

Revista *Convorbiri literare*, nemulţumită cu atacurile îndreptate prin paginile ei contra întemeietorilor *Vieţii româneşti*, a apelat la ziarul *Epoca* pentru „distrugerea" adversarilor. Într-un articol intitulat *Socialiştii de la* «*Viaţa ro*mânească, gazeta conservatoare atacă, în 1908, pe cei „câţiva dăscălaşi secundari", care, grupaţi în jurul lui C. Stere, au izbutit să scoată o bună revistă la Iaşi. Răspunsul a fost dat prin *Voinţa Naţională* din Bucureşti, din care am numai tăietura articolului: *Calomniile* «*Epo-cei*». În acest răspuns se spune că „în zelul campaniei pentru – «asanarea moravurilor», *Epoca* dispreţuieşte grozav pe profesorii secundari; ea ascultă de stăpânii cu galoane universitare şi cu foi dotale, fie chiar cu opinii ereditare".

Convorbirile literare erau exasperate de răspândirea *Vieţii româneşti*, care, având un tiraj de 3.000 de exemplare, era urmărită de cel puţin 20.000 de cititori. După ce *Epoca* atacă în grup pe cei de la *Viaţa românească*, căutând să le micşoreze prestigiul prin aprecieri injurioase, trece pe rând la calomnierea fiecăruia în cariera lui profesională. În fruntea acuzaţilor se afla* G. Ibrăi-leanu, pe care *Epoca* îl numeşte „director real al *Vieţii româneşti*" şi despre care spune că încasează lefi, fără să vină la clasă, de la patru catedre dobândite prin favoare: două catedre liceale, una la Şcoala Militară, şi alta la Universitate.

De fapt, Ibrăileanu era titular numai la Liceul Internat şi la Şcoala Militară, catedre obţinute prin examen de capacitate şi prin concurs de lucrări. Comisiunea examenului de capacitate fusese prezidată de Titu Maiorescu, lângă care figurase ca membru şi D. Onciul. Iar după examen, Maiorescu dăduse un banchet în onoarea celor ce se distinseseră. Ibrăileanu roşi de laudele superlative aduse de criticul *Convorbirilor literare* în faţa tuturor. Maiorescu fusese atât de entuziasmat de valoarea superioară a lui Ibrăileanu, încât îi propusese redactarea *Dicţionarului Academiei*, de care se ocupase până atunci A. Philippide. De la aceste două catedre Ibrăileanu era în concediu, plătind suplinitorilor 60 la sută din salariu. El avusese concediu şi sub regimul trecut, conservator. Dreptul la concediu era socotit de

adversari ca o favoare! *Epoca* uită încă o demnitate a lui Ibrăileanu: că el, împreună cu alţi doi acuzaţi: I. Botez şi C. Botez, fuseseră numiţi de Academie colaboratori ai lui A. Philip-pide la marele dicţionar etimologic.

Atacurile trec mai departe. Este învinovăţit I. Botez, deputat, pentru „excepţionala favoare" de a fi fost numit profesor de limba engleză cu contract şi de a-şi fi pus, şi el, suplinitor. Dar I. Botez fusese numit cu contract, ca şi Aurel Popovici, colaboratorul *Epocii*, şi ca toţi profesorii de limba engleză şi italiană din ţară, deoarece contractul era singura modalitate legală prin care se recrutau profesorii de limba engleză, toţi români. Apoi I. Botez nu atunci fusese numit profesor de limba engleză. El predase acest obiect de şapte ani la Liceul Naţional din Iaşi. Catedra de limba engleză nu era unica pe care I. Botez putea să o ocupe, căci el fusese unul dintre licenţiaţii *cum laude* ai Universităţii din Iaşi şi trecuse printre cei dintâi examenul de capacitate pentru catedrele de filosofie.

În privinţa destoiniciei profesorale a lui I. Botez, răspunsul citează faptul că Gh. Lascăr, fost director al Liceului Internat, şi I. Găvănescu, director al Seminarului pedagogic universitar, amândoi conservatori, îl rugaseră pe I. Botez să predea limba engleză la acele şcoli. În urma acestor rugăminţi, el predase limba engleză, gratuit, la amândouă liceele, timp de doi – ani. În privinţa suplinirii, ea intră între drepturile parlamentarilor care n-au însuşirea ubicuităţii, neputând fi deci în acelaşi timp şi la Cameră, şi la catedră.

Al treilea acuzat, M. Carp, „de rând la roate", cum îl califică *Epoca*, este învinovăţit de a fi fost numit director de studii la Şcoala Militară „prin abuz de favoare". Adevărul era cu totul altul. M. Carp făcuse, şi el, parte dintre invitaţii la acel banchet, unde însuşi Maiorescu i-a adresat laude fără rezerve. De atunci, M. Carp, ca profesor de limba română la Liceul Internat, a izbutit să-şi facă o reputaţie care a determinat Ministerul de Război să-i încredinţeze postul de director de studii.

Ultimul acuzat este C. Botez, care, după cum afirmă *Epoca*, „a obţinut o subvenţie de 4.000 lei anual pentru a se plimba prin Paris, Turin…" Despre» C. Botez răspunsul spune că el este „un tânăr de o

vastă cultură literară, profesor la Liceul Naţional din Iaşi şi care a luat prin concurs bursa Iosif Niculescu pentru studiul filologiei romanice în Germania şi Franţa". În comisia de concurs fusese profesorul Anton Naum, unul dintre patronii Epoc*ii.*

„Şi o întrebare: – «De ce *Epoca* îl atacă numai pe C. Botez – şi nu pe Panait Cerna, care a obţinut o bursă în acelaşi timp?»".

CARACTERUL CERCULUI «*VIEŢII ROMÂNEŞTI*»

Charles Lalo spune, în volumul său *Esthétique*, că orice grup se distinge printr-o „psihologie colectivă", care nu se confundă decât parţial cu psihologia individuală a fiecăruia dintre membrii lui. De altfel, Tarde şi Le Bon – urmează Lalo – susţin că solidaritatea ce ia fiinţă în grup accentuează sentimentele comune tuturor şi înlătură tendinţele personale divergente ale fiecăruia în parte.

În aceeaşi ordine de idei, Georges Dumas arată, în *Traité de psychologie*, cum se influenţează oamenii unii pe alţii, prin demonstraţie, persuasiune, sugestie, contagiune… şi cum unii sociologi socot, alături de Durkheim, că numai prin gruparea indivizilor într-un cerc se nasc forţe noi, specifice cercului şi care nu pot fi reduse la elementele lor componente. Reuniunile periodice, ceremoniile, atitudinea membrilor în faţa vieţii etc. sunt mijloace sociale care contribuie la fixarea caracterului confraţilor.

Fiecare membru al cercului *Vieţii româneşti* avea o individualitate aparte, perfect conturată, cu totul deosebită de caracterul celorlalţi colegi de redacţie. Aceşti scriitori au fost înzestraţi, ca orice om, cu însuşiri înnăscute, întâmplătoare şi unice, ereditare sau atavice, ca şi cu calităţi determinate de mediul în care au apărut, precum şi de cultura asimilată – prezentând forme de caracter variate.

Membrii cercului *Vieţii româneşti* au dus ca studenţi o viaţă aproape de familie – ceea ce a contribuit în mare măsură la apropierea lor sufletească şi la cimentarea legăturii dintre dânşii. Aceşti tineri s-au însoţit după unele trăsături largi de caracter, comune tuturor. Ei s-au grupat în jurul personalităţii lui Stere, care era mai în vârstă decât dânşii şi – datorită însuşirilor, culturii şi trecutului său revoluţionar –

se bucura de un mare prestigiu.

Între aceşti oameni se stabilise o legătură strânsă de iubire, bazată pe o stimă reciprocă. Toţi erau nişte intelectuali autentici, preocupaţi de rosturile societăţii şi „ale vieţii, dornici să-şi alcătuiască un crez, pentru care să lupte, combătând nedreptăţile de orice fel şi străduindu-se să contribuie la întemeierea unei alte lumi, mai bune şi mai drepte. Aveau un ideal înalt. Erau pătrunşi de un adânc spirit de omenie. Se distingeau toţi printr-o curăţenie sufletească, printr-o pudicitate chiar – dusă uneori până la naivitate.

Membrii întemeietori ai cercului *Vieţii româneşti* au avut – şi cu drept cuvânt – reputaţia unor oameni cumsecade, care n-au dat material de exploatare cronicii scandaloase a laşului, care nu trăgeau chiolhanuri la toartă; şi chiar jocul de cărţi, practicat de unii, din distracţie, la un club (mai cu seamă erau *en vogue* jocurile care sunt un exerciţiu al inteligenţei), nu s-a prefăcut la nimeni într-un viciu fără frâu, degradant.

Grupul revistei era alcătuit din oameni corecţi, dezinteresaţi, mai toţi profesori, care şi-au făcut cariera prin muncă conştiincioasă – verificată prin examene, concursuri, lucrări. Nu se căuta să se parvină cu ajutorul cercului. Nu sufereau de boala carierismului. Nu domnea în redacţie spiritul de reclamă – ca-n multe din; celelalte redacţii de pe atunci.

Dragostea lor de cultură era nemărginită, dqţul de a contribui la opera de instruire a maselor era atât de mare, încât unii dintre întemeietorii revistei cheltuiau mai mulţi bani cu cărţile cumpărate pentru documentarea unui articol decât primeau de la redacţie ca onorar cuvenit articolului respectiv.

Toţi membrii redacţiei erau devotaţi cercului, cu care inionaseră sufletește – şi nu numai cei vechi, dar şi Cei veniţi ulterior – înţelegând să rămână trup şi suflet i îi revista, sau numai cu numele ei, chiar când ea nu apărea (1917 – 1919), precum şi cu căpetenia spirituală a cercului, chiar când acesta era hulit, ostracizat, vârât 111 închisoare.

Imediat după primul război mondial, un element politic din redacţie a fost invitat de şeful organizaţiei liberale ieşene, care se

stabilise la Bucureşti, să-şi părăsească prietenii şi să accepte demnitatea de preşedinte a organizaţiei liberale din Iaşi. A refuzat. Un alt membru al redacţiei, mai modest, n-a primit o invitaţie, în excelente condiţii, în domeniul gazetăriei. Deşi gustau literatura bună din toate genurile şi din toate şcolile, membrii cercului luau poziţie împotriva artei pentru artă, combăteau „modernismul", preferând literatura realistă.

Puteau fi deosebiri de păreri între conducători asupra radului de preţuire a vreunui scriitor, dar domnea în cerc o identitate de vederi asupra marilor probleme, ca exproprierea şi votul universal. Toţi duşmani ai curentelor obscurantiste, toţi erau liber-cugetători.

În alcătuirea acestui bloc ideologic în materie de artă trebuie să recunoaştem prezenţa spiritului celor două personalităţi conducătoare: C. Stere şi G. Ibrăileanu care, prin calităţile şi prin atitudinea lor în faţa vieţii, au izbutit să determine fuzionarea într-un tot a tezaurului spiritual din mintea şi din sufletul acestui restrâns grup de prieteni.

În jurul acestui cerc s-a creat la Iaşi un grup de simpatizanţi. Printre tinerii colaboratori ai *Vieţii româneşti* care veneau des pe la redacţie era şi Ernest Triandafil, un erudit ai dreptului roman. El avea şi o serioasă cultură sociologică şi literară. În casa lui din strada Română se întruneau, o dată la două săptămâni, mai mulţi membri ai redacţiei *Viaţa românească* şi câţiva foşti elevi ai lui

Ibrăileanu de la Liceul Internat. Veneau acolo dr. I. Mi-ronescu, C. Soroceanu, I. Nicolau, M. Petrov Aurel Pioneanu, Scarlat Nichifor, C. Teodorescu, G. Zotta, C. Cucu (singurul care nu învăţase la Internat) şi alţii. Asistau în total la aceste şedinţe zece – cincisprezece persoane. În discuţiile lor animate vibra ecoul spiritului revistei *Viaţa românească*.

În lumea studenţilor de la Iaşi grupul din jurul lui Ernest Triandafil a fost un nucleu de rezistenţă împotriva huliganismului.

GHEORGHE DIN MOLDOVA1

În numărul din septembrie 1909 al *Vieţii româneşti* a apărut, pe o pagină tivită cu chenar de doliu, un necrolog redacţional (scris de M. Carp): *Gheorghe din Moldova al nostru nu mai este*.

Din necrolog se vede durerea stârnită în redacţie de moartea aceluia „care zăcea cu mâinile pe piept şi cu obrazul galben… tovarăş bun şi drag al muncii de toate bilele… unul dintre întemeietorii şi conducătorii acestei reviste”.

Redacţia a păstrat amintirea unui suflet ales, bun, devotat, modest. Toţi îi apreciau inteligenţa vie şi pătrunzătoare, spiritul de sacrificiu, cinstea neclintită, nobleţea şi curajul inimii lui. În necrolog se spune că Gheorghe din Moldova, prefect al judeţului Iaşi, era de luni de zile istovit de boală şi muncit de dureri chinuitoare, dar refuza să se ducă câtva timp într-un loc liniştit, pentru îngrijirea sănătăţii, căutând – printr-o neînfrânată voinţă – să-şi îndeplinească până la capăt datoria în serviciul binelui public.

1 Gh. Kernbach.

Contemporanii îl zugrăvesc: mic, sprinten, cu ochi albaştri, glumeţ, spirit imaginativ. În plimbările din preajma mănăstirii Văraticului, Gheorghe din Moldova se oprea sub cel dintâi umbrar şi, întinzându-se pe spate, cu mâinile sub cap, istorisea cu duh anecdote şi întâmplări din viaţa „amicilor”.

Cu câteva săptămâni înainte de moarte, Izabela Sadoveanu l-a întâlnit la Mănăstirea Neamţului. Îl cunoscuse, pe vremuri, ca pe un om spiritual, strălucitor de viaţă şi de tinereţe. „Priveam acum – scrie ea – chipul lui slăbit, fiinţa-i redusă, subţiată, istovită, statura lui gâr-bovă, şi – fără să ştiu cum – m-am pomenit zicându-i:

— Ce băiat frumos erai, amice, când te-am cunoscut întâia oară!

— Ei! dar ce nostim eram! Ce încredere aveam în viaţă şi în mine!… Acum? Am trecut prin mari decepţii în viaţă!”

Izabela Sadoveanu credea că lipsa de expansiune a acestui om bun, comprehensiv, îngăduitor pornea dintr-un exces de sensibilitate. Iar un prieten comun, care stătuse cu dânsul într-o odaie în timpul studenţiei, îl zugrăvise astfel: „Era un om închis şi concentrat în cei dintâi ani ai tinereţii”.

Gheorghe din Moldova îşi tăinuia suferinţele fizice dintr-un fel de pudoare. De aceea nimeni dintre cei mai de aproape nu bănuiau gravitatea stării lui din ultimul timp.

„El, care fusese toată viaţa de o sănătate triumfătoare – urmează Izabela Sadoveanu – şi care preţuia sănătatea în toate, ca expresie a echilibrului puterilor vitale, ca frumuseţea supremă a trupului şi sufletului, suferea de starea lui de boală ca de o pată, de un păcat degradant, şi voia să-şi ascundă, cu preţul oricăror sforţări, ca o ruşine adâncă, suferinţa lui fizică: voia să se ascundă de alţii şi parcă şi de el însuşi”.

Izabela Sadoveanu scoate în relief activitatea lui Gheorghe din Moldova ca secretar la *Viaţa românească*: „Kernbach a fost, fără îndoială, un rafinat sufleteşte, un om subţire în toată accepţiunea cuvântului, şi ca judecată şi ca gust, un literat fin şi atât de sensibil la frumos şi la artă, încât suferea, se indigna, se revolta până la cruzime pentru un vers şchiop, o frază schilodită sau o bucată literară proastă”.

În 1907 *Viaţa românească* a publicat o izbutită traducere a *Demonului* de M. Lermontov. Atunci G. Ibrăileanu scris că această poemă, „admirabilă şi magnifică”, imiteşte pe alocuri *Luceafărul*, *înger şi Demon* şi *Săram nul Dionis* de Eminescu, *Nunta Zamfirei* şi *Moartea lui Fulger* de Coşbuc… Iar despre versiunea stilizată de”. heorghe din Moldova, Ibrăileanu adaugă că ea „face plăcere ca şi o operă originală – traducătorul respectând conţinutul şi aproape toate imaginile, iar ca formă, fiecare vers tradus fiind tot atât de lung ca şi cel original şi terminat prin acelaşi fel de rimă. Tălmăcirea din Viaţa oiuâneascâ a fost semnată de Ioan R. Rădulescu, Kiev, martie 1907. Această traducere reuşeşte să redea atmo-ifera originalului. De pildă:

Din. zori măreţele clădiri Pe munţi aruncă umbră-adâncă, *Iar trepte sunt săpate-n stâncă – în turn acestea coborând Ajung la râu*; *pe ele*, *sara*, *în alba-i ciadră lunecând*, *Prinţesa tânără Tamara Spre apă vine-ncet cântând*.

Ioan R. Rădulescu a făcut de fapt o traducere brută. Această primă versiune a fost stilizată de Gheorghe din Moldova, care i-a cizelat forma artistică. Rădulescu a lucrat multe săptămâni cu Gheorghe din Moldova în redacţia *Vieţii româneşti*. Rădulescu traducea cuvânt cu cuvânt fiecare vers, iar Gheorghe din Moldova corija tălmăcirea, apropiind-o cât mai mult de original, printr-un adaos de culoare, frăgezime, putere. *Demonul* ar fi trebuit să fie mat de

Gheorghe din Moldova şi Ioan Rădulescu – Iar locul de origine al traducerii ar fi trebuit astfel corectat: Iaşi – Kiev.

Credem că nu nedreptăţim întru nimic memoria lui Ioan R. Rădulescu afirmând că această tălmăcire trebuie încadrată în opera poetică a lui Gheorghe din Moldova. Lămuririle de mai sus mi-au fost date de membrii redacţiei, care au asistat la operaţia de prelucrare şi au cunoscut amândouă versiunile *Demonului*. Marea modestie a lui Gheorghe din Moldova l-a împiedicat a-şi trece şi el numele sub traducerea artistică ieşită de fapt de sub pana lui.

Gheorghe din Moldova a scris şi proză. Articolele sal *Cum ne cunosc străinii* şi *Expoziţia jubiliară* 1 sunt plin de observaţii interesante şi de ironii fine. El a redacta şi unele articolaşe la rubrica *Miscellanea*, ca *Dezvelire statuii lui V*. *Alecsandri*, care – din pricina spiritului lo caustic – au putut fi atribuite de unii lui Ibrăileanu.

Volumul de *Versuri şi Proză* al lui Gheorghe din Moldova, apărut în 1912, a fost alcătuit cu pietate de Ibrăileanu, care i-a făcut până şi corecturile de tipar. N-a fost an când criticul, întorcându-se toamna de 1 mănăstiri, să nu recite în redacţie *Epigraful* lui Gheorgh din Moldova:

Locuri sfinte şi frumoase: *Rişca*, *Sihla şi Cetate*, *Am venit întreg aicea – Şi mă-ntorc pe jumătate*!

Gheorghe din Moldova era un izvor nesecat de umor, totdeauna citea cu vervă poeziile stupide sosite la redacţie. A fost lipsit de o mare fericire – spunea Ibrăileanu după moartea lui – acela care n-a auzit pe scumpul nostru Gheorghe din Moldova declamând asemenea poezii. Cu ce emfază şi fanfaronadă gravă le scanda el! Astăzi, în zadar ne mai aduce poşta asemenea versuri!…

1 Semnate cu pseudonimul Victor C. Rareş.

După un an de la moartea lui Gheorghe din Moldova, Ibrăileanu a publicat la *Miscellanea* următoarea notiţă, sub titlul: *În noaptea de 20 septembrie*: „Lucrând la alcătuirea volumului de poezii al lui Gheorghe din Moldova, ne-am adus aminte de trecut, de trecerea prin lume a acestui neuitat prieten şi de plecarea lui dintre noi pentru totdeauna, acum un an, într-o noapte de toamnă. Vorbeam despre el, şi-afară toamna era mâhnită; cădeau cele din urmă frunze, şi ploua dintr-un cer

plumburiu. Cad frunzele şi plouă, şi-i aşa de trist şi-n ţintirimul în care doarme acela ce-a fost aşa de tânăr şi a cântat aşa de vesel dragostea. A risipit în lume atâtea foi pline de zâmbetul şi de veselia lui; asupra mormântului cad acuma atâtea foi de mâhnire şi amintirea lui adună – «tâtea păreri de rău. Amurgul întunecă odaia; un răstimp păstrăm tăcere: şi-ntre noi, pe masa de lucru, stau împrăştiate poeziile, bucăţi din sufletul prietenului pierdut. Deseori ni liniştea nopţii, citind cartea unui scriitor de altă dată, 11 vom într-un fel de stranie luciditate – clipe de înfiorare: simţim că ne vorbeşte un mort. Şi iată, în seara tristă de toamnă, în faţa foilor tăiate de mâna lui, scrise cu slova aceea măruntă şi elegantă, ascultăm cum ne opreşte prietenul dus pentru totdeauna din lume, din pricina unui infim, banal şi stupid proces fiziologic, umane file, care încep să se îngălbenească, le cunoaştem bine. Ni le-a citit într-o seară de iarnă, când vânturi Vii tremurau la fereastră. De acuma-nainte nimic nu se \; i mai schimba în ele, nimic nu se va mai adăuga. Nimic nu se va mai adăuga la ceea ce a fost Gheorghe >lin Moldova. Ceea ce a fost el – a încetat, a încremenit aşa, cândva, într-o clipă. Mereu se-ngrămădeşte vremea deasupra mormântului prietenului nostru, ca negurile de noiembrie deasupra îndepărtărilor îngheţate".

Dr. N. QUINEZU

Printre „amicii" cei mai asidui ai redacţiei, în ani ai *Vieţii româneşti*, fusese şi dr. N. Quinezu, care îşi: alesese în tinereţe cariera de ofiţer". Îmbrăţişând doctrins socialistă, el făcu cunoscut acest fapt într-o scrisoare particulară cu un ton entuziast: „Am trecut Rubiconul!" Scrisoarea alarmă lumea oficială. Ofiţerul fu arestat şi depus în închisoarea militară de la Galata, pe un deal în partea de apus a Iaşilor.

Sofia Nădejde – „Coana Pica" – anunţă cu gravitate această ştire unui grup de eleve, care veniseră într-o zi de duminică să lipească timbre pe exemplarele gazetei *Muncitorul*. Printre elevele simpatizante ale „partidei" socialiste era şi Izabela Andrei (Sadoveanu), care – împreună cu alte colege ale ei – îl vizitară pe firavul ofiţer la temniţă.

— Eu sunt eroul fără voie – le spuse el.

Izabela Sadoveanu îl descrie ca pe un tânăr pirpiriu, subţirel, cu mişcări tacticoase şi înfăţişare foarte liniştită. Avea trăsături fine, părul

de o culoare ştearsă şi faţa severă, aproape supărată, luminată însă uşor 4 e strălucirea ochilor săi albaştri, în care jucau râsul şi ironia. Vorbea domol o moldovenească plină de pitoresc, cu o voce scăzută şi aşezată, izbucnind pe neaşteptate într-un râs care avea, prin contrast, ceva diabolic, după o glumă sau ca o anunţare a unui cuvânt de spirit.

„Eroul" explică şcolăriţelor cu naturaleţe şi simplitate, fără niciun fel de poză sau de atitudine căutată – cum de altfel îi era firea – că fusese nevoit să facă acest act decisiv pentru a sfărâma cercul de minciună în care trăia şi pentru a-şi putea reclădi viaţa pe baza concepţiei sale asupra spiritului de datorie. Anunţă că avea de gând să se facă medic. Când îşi luă doctoratul, se stabili mai întâi la ţară, urmând îndemnul inimii sale de a veni în ajutorul celor mulţi, lipsiţi aproape cu totul de asistenţă medicală.

La apariţia *Vieţii româneşti* dr. Quinezu locuia la Iaşi şi frecventa regulat reuniunile redacţionale, aducând o notă proprie prin inteligenţa, cultura şi spiritul lui. Foarte des îşi împărtăşea cititorilor cunoştinţele prin recenzii substanţiale, instructive, scrise cu claritate şi concizie.

În romanul său, C. Stere, botezându-l Nicolae Şoltuz, îl zugrăveşte astfel: „Înalt, sprinten, numai nervi şi muşchi, foarte tăcut şi rezervat în mişcări. Numai prin expresia ochilor trăda o fire delicată şi sentimentală, dar călca ferm pe pământ". Prieten bun cu D.D. Pătrăşcanu, de care era nedespărţit, dr. Quinezu purta, ca şi dânsul, în timpul studenţiei, pălărie cu panglică verde şi o pană de cocoş la ceafă, aceeaşi vastă pelerină din păr de cămilă, jambiere galbene şi vestoane sport; ba amândoi îşi ţineau şi tutunul în monstruoase tabachere de aluminiu de acelaşi format. Iar Ibrăileanu îl socotea printre prietenii cei mai aproape de inima lui, alături de Raicu Ionescu-Rion şi de Maria Stere.

Dr. Quinezu plecă în Elveţia prin 1908 – 1909 şi, timp de şase ani, practică medicina ca doctor de plasă în cantonul Vallais – unul din cele mai pitoreşti ţinuturi din Confederaţia elveţiană. În concediu venea în ţară şi atunci se oprea mai mult timp la Iaşi. Participa la şedinţele redacţiei şi pe urmă se ducea cu prietenii la restaurant, rămânând până noaptea târziu la un pahar de vin – care era mai mult

pretextul unor nesfârşite discuţii.

Eu l-am cunoscut prin 1912 – 1913. Era un om slab, cu bărbuţă castanie, rară, cu nişte ochi proeminenţi, care îi jucau în orbite, dezgolind uneori peste măsură albul lor. Avea un râs sonor, adânc. Povestea cu haz şi aducea totdeauna în discuţie observaţii întemeiate pe bun-simţ, pe un fin gust artistic şi pe o cultură solidă, multilaterală – dar mai cu seamă ştiinţifică şi artistică. Acest rar musafir al redacţiei era primit cu mare bucurie de prietenii lui din tinereţe. Ne vorbea de cărţile apărute de curând în străinătate şi ne îndemna pe noi, cei mai tineri, să învăţăm cât mai multe limbi, mai ales limba engleză, ca să cercetăm în original operele literare de seamă, îndeosebi poeziile, care nu pot fi gustate deplin decât citindu-le în limba de obârşie.

— Shelley, de pildă – spunea el – nu poate fi savurat decât de acela care îl citeşte în englezeşte. Niciodată el nu ne povestea nimic despre viaţa lui. Această sarcină şi-o lua Izabela Sadoveanu, care locuise la Geneva şi care îl vizitase adeseori. Atât Stere, cât şi ceilalţi „amici" ai *Vieţii româneşti*, când treceau prin Elveţia, se duceau neapărat să-l vadă în casa ţărănească dintr-un sat de pe valea râului Viege, unde locuia împreună cu sora şi cu nepotul său bolnav. Cerdacul etajului, de sus, durat din bârne, părea atârnat deasupra văii înguste, prin care un torent spumegos, pornit năvalnic dintr-un gheţar, vâjâia ziua şi noaptea, rostogolind enorme blocuri de stâncă rupte din munţi. În faţă strălucea piscul Breithorn de peste 4.000 de metri, cu gheţarul lui uriaş, pe care fulgerau toate luminile curcubeului. Iar în zori, de pe gheţar se răsfrângea pe cer frageda şi trandafiria *Alpengluhen*.

Şase ani dr. Quinezu şi-a făcut datoria cu un rar devotament în aceste regiuni, într-un sat aproape de Sankt Nikolaus, la poalele gheţarilor, printre vii şi livezi în care predominau caişii. Vara, iarna, pe timp frumos, dar şi pe viscolele cele mai năprasnice, la orice oră din zi sau din noapte, dr. Quinezu – singur sau însoţit de un ţăran – pornea pe jos prin pustietăţile munţilor, fără să-i pese de primejdia avalanşelor, vântoaselor sau ploilor torenţiale, care-l pândeau în orice clipă din toate părţile.

— Se îndrepta – ne spunea Izabela Sadoveanu – spre bolnavii săi, munteni umili şi muncitori din ţinuturile în care Dumnezeu a

adunat toate vârfurile mai înalte de 4.000 de metri, într-un sobor de uriaşi, a căl Dr înfăţişare atinge spaima sublimului şi a căror măreţie depăşeşte puterea de admiraţie a omului. Îl văd ducându-se, cu tovarăşul lui, spre plaiurile fioroase ale munţilor, tăcut şi liniştit, în mersul legănat al omului de munte, cu pipa în gură şi cu atitudinea sigură a celui hotărât să înfrunte orice lipsă, orice încercare, fără murmur şi fără răzvrătire.

În zilele cu ploaie, dr* Quinezu stătea în *chiletul* său închiriat, răsfoind albumuri şi colecţii de artă cu însemnări despre operele plastice din Europa occidentală (veacul al XVIII-lea), din China şi din Japonia. El nu admitea prioritatea unei culturi, fiind de părere că fiecare din marile epoci în dezvoltarea omenirii îşi are valoarea sa proprie.

— Omul nu trebuie să aleagă – obişnuia să spună dr. Quinezu – ci să-şi îndrepte sufletul spre toate epocile în care artiştii şi gânditorii de valoare au dat forma de cultură cea mai desăvârşită pentru timpul lor.

Multe din sfaturile date Izabelei Sadoveanu de dr. Quinezu, scuturându-şi luleaua de marginea cerdacului casei ţărăneşti, i-au fost îndreptar în viaţă şi reconfort moral în clipele de depresiune sufletească. Dar chiar în excursii, în locurile greu de străbătut, dr. Quinezu găsea un sfat adecvat situaţiei, care greu ar putea fi dat uitării. Astfel, odată, doctorul a spus tovarăşei sale de drum, într-un punct primejdios al urcuşului:

— Nu te uita la vârful unde trebuie să ajungi, ci fii atentă la pasul pe care urmează să-l faci numaidecât.

Dr. Quinezu era foarte iubit în plasa lui, de la copii până la bătrâni. Avea zile şi ore fixe de consultaţie în fiecare sat. Mergea pe jos. În capul fiecărui sat îl aştepta o droaie de copii. Cum se arăta doctorul, copiii – de toate mărimile – îl primeau cu ovaţii. El scotea din buzunar bomboane şi le împărţea. Mângâia un copil pe creştet; altuia îi punea o întrebare. Lua în braţe pe un ţânc şi îl aşeza pe după cap. Şi aşa, cu copilul în cârcă, cu droaia de băieţi şi fete în juru-i, dr. Quinezu – vorbind când cu unul, când cu altul – trecea cu alai zgomotos spre dispensar, sub privirile duioase ale mamelor.

După şase ani de viaţă consacrată datoriei, petrecută într-o regiune sublimă – dar fără de căldura şi de poezia locurilor unde se născuse şi unde îşi petrecuse tinereţea – dr. Quinezu s-a hotărât să se întoarcă, cum spunea Izabela Sadoveanu: „În Moldova cea cu plaiuri line, cu pajişti înflorite şi cântece duioase". Ea a fost martoră a scenelor din preziua plecării doctorului Quinezu:

— Cum s-a aflat în Sankt Nikolaus vestea plecării doctorului, zeci de femei şi de bărbaţi veneau zilnic în procesiune la casa lui Quinezu şi îi cădeau în genunchi, rugându-l cu lacrimi în ochi să nu plece de la ei: –ându-raţi-vă de noi, domnule doctor, şi nu ne părăsiţi.

— Dar va veni alt medic, le răspundea Quinezu, căutând să-i liniştească.

— Va veni un medic, ziceau ei, dar un om ca dumneavoastră nu se va mai găsi. Atunci dr. Quinezu a plecat în taină, pe neaşteptate, fără bagaje, ca să pună capăt acestor scene impresionante.

Inima lui era plină de atâta bunătate, ce se revărsa din belşug asupra tuturor oamenilor, încât orice persoană care făcea cunoştinţă cu dânsul se simţea subjugată din primul moment de temperamentul lui optimistde râsu-i sacadat, cu hohote, ca şi de privirile sale limpezi şi afectuoase. După reîntoarcerea în ţară, dr. Quinezu s-a stabilit la Roman şi din când în când se abătea pe la Iaşi, unde petrecea cu plăcere câteva ceasuri, tot mai rar, în cercul *Vieţii româneşti*.

La moartea doctorului Quinezu, Izabela Sadoveanu a scris câteva rânduri emoţionante: „Frumuseţea morală a acestui om rar a scăpat poate şi unora dintre intimii lui… A plecat dintre noi aşa cum a trăit… A plecat ca un om binecrescut şi fin, care închide uşa fără zgomot, ieşind dintr-o sală gălăgioasă, în care a intrat din greşeală. Şi nimeni din sală n-a bănuit ce oaspete a trecut pe acolo!"

D. D. PĂTRĂŞCANU

La apariţia volumului de *Schiţe şi Amintiri* ale lui D.D. Pătrăşcanu, Ibrăileanu, care-i fusese „amic" din tinereţe, n-a putut să-i scrie recenzia operei. Se simţea prea legat de autor şi de evenimentele care făceau obiectul amintirilor. Parcă-l vedea, în anii de demult, cu Gogol subsuoară, extaziindu-se în fiecare zi în faţa unui album cu

tipurile din operele marelui satiric rus. Îşi amintea cum de zeci de ori citiseră împreună, minunându-se şi entuziasmându-se, *Amintirile* şi *Moş Nichifor Coţcariul* ale lui Creangă. Se regăsea prea amestecat în lucrurile povestite de Pătrăşcanu, îşi dădea seama că n-avea nici perspectiva şi, poate, nici imparţialitatea necesară ca să-i „judece" opera.

Citind *Amintirile* lui Pătrăşcanu, Ibrăileanu evocă numai personajul principal din această carte: „Este *laşul* nostru de pe-atunci, laşul blajin şi poetic, cu grădinile lui, laşul fără tramvai, fără electricitate, fără Piaţa Unirii, laşul cu grădina Traian, cu crâşma lui Gherşon, care avea ferestruici medievale, aproape sub streşini, laşul cu ilustra *Bolta Rece*, la care ajungeai pe nişte străzi tăcute, pe care, primăvara, întâlneai ici şi colo, pe sub liliecii plecaţi peste zăplazuri, câte o pereche de îndrăgostiţi (azi or fi având 40 de ani) – laşul cu acea nobilă *Boltă Rece*, care azi nu mai este, şi unde s-au spus atâtea lucruri naive, dar mari, unde s-au destăinuit între prieteni atâtea amoruri primăvăratice, unde s-a recitit atâtea nopţi întregi Eminescu, unde am visat un viitor strălucit, sub stelele blânde, care, ele, strălucesc şi azi deasupra altor capete visătoare".

Ibrăileanu îşi încheie notaţia asupra volumului lui Pătrăşcanu mulţumindu-i atât pentru momentele de plăcere ce i-au adus schiţele, cât „mai ales pentru momentele de dulce tristeţe, cu care am citit istoria anilor noştri tineri".

Stere, alt contemporan şi prieten, îl zugrăveşte astfel pe Pătrăşcanu în romanul său: „Anton Vădrăşan – foarte exuberant şi îndrăzneţ, din rasa nemuritorului Tarasco-nez, trăia în lumea fantasmelor, se agita veşnic, gesticula cu vehemenţă, se entuziasma sau se indigna peste măsură. Faţa lui rotundă şi cărnoasă, acoperită de mici ţepi de peri roşcaţi, participa, prin schime involuntar comice, la toate manifestările lui excesive".

Eu am luat prima dată cunoştinţă de existenţa lui Pătrăşcanu ca scriitor auzind de la un doctor din Iaşi povestirea unei întâmplări, redate de el ca un caz real, petrecut în clinica lui, dar care putea fi şi o glumă, după chibzuiala mea de mai târziu: Cică un bolnav, Gheorghe Spiridon, şeful staţiei Dolhasca, ajuns şef-magazioner la Oradea Mare,

suferise o operaţie de apendicită. Cum se simţi mai bine, pacientul ceru o carte distractivă. I se aduse volumul *Schiţe şi Amintiri* de Pătrăşcanu. Spiridon începu să râdă

— Şi râse, râse… până când i se rupseră aţele cusăturii de la pântece… Auzind această întâmplare, mai mulţi elevi ai Liceului Internat – care am luat istorisirea ad litte*ra*m

— Am pus mână de la mână şi am cumpărat un volum de *Schiţe şi Amintiri*. Volumul a umblat de la unul la altul. După ce l-au citit coproprietarii în clasă, sub bancă, în ora de repetitor – acoperit de un caiet cu calcule – sau noaptea, în odaia cu lavoarele, volumul a trecut la ceilalţi colegi şi apoi la băieţii din alte clase. Volumul era zburlit, deşelat, plin de pete. El şi-a dat duhul în mâinile directorului (pe atunci nu era voie de citit literatură în şcoală: poate de aceea se şi citea atâta).

Amintirile lui Casian şi romanul cu *paloşul* de Radu Rosetti au fost cele mai încântătoare cărţi pe care le-am citit în adolescenţă. Întâmplările lui Casian de la şcoală, dragostea sa cu domnişoara Luiza Albertini ne erau atât de aproape de suflet, încât parcă eroii lui Pătrăşcanu se amestecau printre colegii noştri, iar eroina – printre prietenele pe care le aveam.

L-am cunoscut personal pe autorul *Amintirilor lui Casian* în redacţia *Vieţii româneşti*. Era un om vesel. Pentru un nimic, el râdea din toată inima – încreţindu-şi faţa, de nu i se zăreau luminile ochilor decât ca nişte boabe de argint viu. Nu era pic de răutate în râsul lui, ci numai voie bună şi chef de om sfătos. Puteai să-i asculţi povestirile fără să observi când trece timpul.

Eu l-am vizitat de multe ori la Bucureşti, unde mă duceam des cu treburi redacţionale. Îl găseam în bibliotecă, alături de rafturile cu volume şi de vitrinele cu antichităţi, îmi arăta o colecţie de monede vechi: de aur, argint şi de bronz, cu steme şi slove diferite. Apoi, pumnale cu lamele încrustate şi cu minerul de fildeş. Icoane străvechi – cu ramele şi cu mâinile sfinţilor de argint. Metanii de chihlimbar, pistoale cu cremene, oale preistorice… Parcă zăream ostaşii de odinioară luptându-se cu paloşele din vitrină. Vedeam pe boierii bătrâni mâncând lapte dulce cu lingura de lemn, pe coada căreia era sculptat chipul lui Petru Rareş. O vedeam la fereastră pe maica

Minodora de la Agafton, înşirând pe fir una după alta boabele metaniilor, făcute din sâmburii unor fructe de pe alte tărâmuri. Vedeam pe domniţele gătite cu podoabele care atârnau în cuiele vitrinei.

Pătrăşcanu nu era din rândul scriitorilor izolaţi în artă ca într-un turn de fildeş. El avea altă părere despre misiunea scriitorului. Acest exemplar valoros al societăţii trebuie să ia parte umăr la umăr cu mulţimea în lupta pentru libertate, pentru dreptate, pentru pace şi frăţie între oameni. Pătrăşcanu era înainte de toate un luptător pasionat, onest. Deşi pierdut între tomuri de istorie şi străjuit de paloşele din vitrinele de antichităţi, totuşi Pătrăşcanu nu era un om al trecutului. De acolo lua parcă forţe pentru viitor. Încrezător în bunătatea oamenilor, în rosturile drepte care vor veni, după cum reconstituía lumea de altă dată din efigiile ruginite, Pătrăşcanu clădea viitorul din indicii disparate şi fugare. Entuziast, cu ochii plini de lumină, el se uita spre un soare care răsare.

Pătrăşcanu avea respect pentru scrisul său. Îşi copia bucăţile – pe unele de cinci-şase ori, iar pe altele de şapte-opt ori – prefăcându-le şi stilizându-le. El s-a bucurat de preţuirea lui Caragiale, care era foarte pretenţios în materie de literatură. Trimiţându-i volumul de *Schiţe şi Amintiri*, Caragiale i-a răspuns prin următoarea scrisoare, din 16/29. XII.1909:

„Atenţiunea dumitale m-a măgulit foarte: numai (să mă ierţi, te rog) o singură observaţie am de făcut: îmi spui că doreşti să nu regret timpul etc. Îmi pare rău! Dumneata nu ştii, desigur, că eu, deşi mult mai în vârstă decât d. Ichimescul, nu sunt aşa de distrat ca dumneata, şi că astfel, primind frumosul volum, eu mi-am adus aminte îndată de vechile şi iubitele mele cunoştinţe, şi de d. Vartolomei de la cafine, şi de d. Constantinescu de la Papadopulos, şi de doamna Mavrichi de la Buzău, şi de Wellington de la Waterloo, şi de toţi simpaticii eroi care forfotesc în cadrul unde, cu atâta dibăcie şi sub *aşa* de potrivită lumină, îi arată şi-i pune să joace meşterul artist al minunatelor *Schiţe şi Amintiri*.

Acestui artist amabil – inteligentului impressario al atâtor preţioase figuri de comedie umană în costum local românesc, care mi-a

dat atâta bucurie în graţiosul lor joc fantezist – îi trimit, împreună cu mulţumirile mele, cele mai cordiale salutări.

Te rog, domnule Pătrăşcanu, să mi le primeşti cu aceeaşi dragoste cu care am primit şi eu pe ale dumitale, trimise pentru *Kir Ianulea* şi, urându-ţi din suflet şi alte multe-nainte, iscălesc.

Al dumitale, cu multă, deosebită stimă, confrate.

Caragiale

1 Un erou din opera lui D.D. Pătrăşcanu.

Din când în când venea din Bucureşti D.D. Pătrăşcanu, care umplea redacţia de voie bună. Era un om grăbit în mişcări şi la vorbă. Intra şi ieşea pe uşă ca o furtună; ne aducea numai ştiri bune: în sufletul său, plin (de optimism, nu se strecura niciun pic de îndoială. Râea cu toate creţurile feţei sale, în care se mistuiau parcă cei doi ochi jucăuşi ca de veveriţă. Ciocul roşcat nu începuse să-i cărunţească. Doar părul de deasupra frunţii i se rărise.

Într-o zi, Pătrăşcanu intră foarte abătut în redacţie: – Să vă spun un secret: eu până acum nu-mi dădeam seama c-am îmbătrânit. Astăzi, însă, realitatea m-a trezit din visul meu. Trecând pe stradă, am mângâiat un copil drăguţ, care mergea însoţit de maică-sa. Copilul mi-a zâmbit şi a spus: „Uite, bunicul!" N-a spus: Uite, tata! sau: Uite, unchiul! ci: Uite, bunicul! Va să zică, i-am părut bătrân, mai bătrân decât tatăl lui, bătrân ca bunicu-su…

Dar Pătrăşcanu nu rămase abătut mult timp; se consolă numaidecât şi izbucni în râs.

Altă dată ne povesti la redacţie: – Să vedeţi ce mi s-a întâmplat de curând. Mă duc la tipografie, că aveam o coală în maşină de la un volum al meu. Trebuie să fii cu ochii în patru. Editorii sunt nişte hoţi. Ştiţi ce mi-a făcut vechiul meu prieten Steinberg? Am încheiat cu dânsul contract pentru o carte: tiraj – 5.000 de exemplare. Deunăzi am stat mult la tipografie, făcând revizia corecturii. Toţi lucrătorii erau plecaţi la masă. Deodată, vine un muncitor cu un maldăr de hârtie albă în spate şi îl pune pe maşina în care se afla cartea mea. Îl întreb: Pentru ce volum e hârtia asta?

— Pentru cartea lui Pătrăşcanu.

— Şi câte coli trebuie să aduci cu totul?

— Şase mii de coli. Ei, îţi place? Va să zică, pezevenchiul mi-a furat drepturile de autor la o mie de exemplare.

Pătrăşcanu începu să râdă fără supărare, încreţdndu-şi pielea din jurul orbitelor – în care ochii, mici de tot, licăreau nespus de veseli.

Pătrăşcanu era cât se poate de ospitalier, deşi foarte econom – strâns chiar, din pricina lipsei de venituri. Fusese dat afară din învăţământ în 1918. Trăia din onorariile lucrărilor literare şi a manualelor sale de istorie, prin care „trădătorul" putea avea contact cu elevii. Cu mare trudă îşi făcuse o casă la Bucureşti şi o vilă la Poiana Ţapului. El îmi dezvălui secretul construirii lor: „Întâi te încurci, şi apoi te descurci!"

Mă găzdui şi pe mine o vară, la sosirea în Bucureşti, iar Sadoveanu a stat ani de zile la dânsul, când venea cu treburi în Capitală – de pildă, la sesiunea de mai a Academiei. Când a fost vorba ca Sadoveanu să ocupe o demnitate înaltă, mi se pare ministru al Artelor sub regimul

Averescu, Pătrăşcanu, care fusese arestat în 1918 pentru politica lui externă, intră în panică. Ne spuse alarmat:

— Ştiţi ce o să păţesc? Au să-mi puie sergent la poartă. Şi toată lumea are să zică: „Săracu' Pătrăşcanu, iar l-au arestat!"

Fiind foarte îndatoritor, Pătrăşcanu veni într-un rând la mine şi mă rugă să mergem împreună la un concert dat la Ateneu de un prieten al familiei Jean Bart:

— Ţine foarte mult Manea 1 să fim şi noi.

Deşi nu mă pricep la muzică şi mai cu seamă la cea instrumentală, primii, ca să fac plăcere familiei Jean Bart şi lui Pătrăşcanu. Când se isprăvi concertul, eu şi Pătrăşcanu ne luarăm rămas bun de la Manea Botez, care ne bruftului foarte indignată:

— Frumos vă şade! Să nu-l bisaţi pe compozitor! Ieşind de la Ateneu, Pătrăşcanu izbucni în hohote de râs:

— Drept cine ne ia Manea? Drept nişte golani angajaţi pentru clacă… Prin urmare, biletul nu era gratis. Trebuia să-l plătim, beşicându-ne palmele şi rupându-ne bere-găţile. Ha-ha-ha!

A doua zi însă, foarte de dimineaţă, Pătrăşcanu dădu buzna în biroul meu de la redacţie. Avea ochii congestionaţi, iar ţepii bărbii zburliţi de mânie. Începu cu glas furios:

— N-am putut dormi toată noaptea. Auzi? Să ne ia la rost ca pe nişte derbedei, care au primit plata pentru clacă şi nu s-au ţinut de învoială! Asta le întrece pe toate. Niciodată n-am fost mai indignat decât acum.

Şi aceleaşi considerente care îl făcuseră pe Pătrăşcanu să se tăvălească de râs în ajun, stârneau a doua zi tunete şi fulgere din sufletul lui cătrănit.

1 Soţia lui Jean Bart.

O generaţie întreagă a fost delectată de umorul bun şi sănătos din opera lui Pătrăşcanu. Glumele din schiţele şi din nuvelele sale se amestecau în conversaţiile de toate zilele. Era un om care n-a cunoscut invidia şi geldzia literară. Se lupta de dimineaţa până seara pentru a ace un bine vreunui scriitor-prieten sau vreunei persoane de-abia cunoscute. Facerea lui de bine mergea mai departe: către orice om în necaz, care avea nevoie de sprijin. De câte ori îl întâlneai, îţi vorbea, de pildă, de şeful unui birou de recrutare care, opunându-se unei formidabile afaceri, fusese aruncat pe drumuri… sau de atâtea şi atâtea nedreptăţi săvârşite zi cu zi sub ochii noştri.

Am ţinut să subliniez această trăsătură de caracter a lui Pătrăşcanu fiindcă opera rămâne şi cititorii o vor putea cerceta oricând. Dar amintirile despre omul care a murit dispar pentru vecie – una câte una, încet, încet…

AL DOILEA SECRETAR DE REDACŢIE

H. Sanielevici, în 1909, a fost vreo şase luni al doilea secretar de redacţie al *Vieţii româneşti*. Sanielevici era o personalitate complexă şi originală. O figură interesantă: ochi negri, vii, de o extraordinară mobilitate, dominau trăsăturile feţei sale albe, cu un pronunţat caracter oriental. (De altfel, el se şi lăuda cu moştenirea celor două mii de ani de cultură.) Avea o vorbă rară şi un timbru plăcut. Vorbea – aşa cum scria – răspicat, clar, atrăgător. Poseda o vie inteligenţă, o cultură generală profundă şi variată, o limpezime cristalină în expunere, o

ironie discretă şi darul de a reda în mod plastic realitatea, atunci când era preocupat nu numai de raportul dintre lucruri, ci şi de lucrurile înseşi.

Această minte atât de bogată avea însă un păcat: era strânsă într-un sistem rigid de gândire, aproape geometric, înclinat spre generalizare cu orice preţ.

Un om de ştiinţă mi-a arătat câte 4.000, 5.000, 6.000 de secţiuni care, după un amănunţit studiu microscopic, îl îndreptăţeau să tragă o concluzie în cercetările sale. Sanielevici însă se grăbea uneori să scoată o „încheiere din două-trei cazuri. Aşa s-a întâmplat cu articolul său despre Mihail Sadoveanu apărut în *Curentul nou* (1905). Luând drept bază numai câteva lucrări ale scriitorului şi interpretându-le în mod greşit conţinutul, Sanielevici a conchis că „întreaga operă a lui Sadoveanu = beţie + adulter + omor + prostituţie + bătaie + seducere + sex…"

Ibrăileanu s-a ridicat în aceeaşi revistă împotriva acestui atac nedrept şi a rupt pentru multă vreme legăturile cu Sanielevier, într-un timp când pe Sadoveanu nici nu-l cunoştea personal.

În redacţia *Vieţii româneşti* Sanielevici era preţuit mai mult ca critic şi ca scriitor (minunatele sale *Icoane din Dobrogea* erau unanim şi entuziast lăudate). Faţă de articolele sale ştiinţifice, în care se explică genul scriitorilor după felul hranei lor: macaroane sau carne – Ibrăileanu şi Stere aveau totdeauna un zâmbet ironic.

Într-un rând Sanielevici trimise revistei un articol care, sosind prea târziu, urma să se publice în numărul următor al *Vieţii româneşti* – ceea ce se şi comunică autorului. Atunci Sanielevici îşi arătă printr-o scrisoare către redacţie îngrijorarea ca nu cumva, printr-o indiscreţie, să i se fure ideea centrală din articol sau – datorită unei coincidenţe nenorocite – ca nu cumva vreun savant străin să publice aceeaşi descoperire, lipsindu-l pe iniţiator de avantajul priorităţii. Pentru a evita asemenea eventualitate, Sanielevici ruga redacţia să publice la *Miscel-lanea*, într-un succint rezumat, ideile principale ale articolului său, anunţându-se totodată că opera *in extenso* va fi tipărită în numărul viitor. Notiţa a stârnit hazul „amicilor", care găsiră în ea o manifestare de grandomanie. Totuşi notiţa a apărut la locul indicat de autor –

prioritatea acestei „descoperiri epocale" fiind astfel asigurată (!?) …

De obicei, când sosea la redacţie vreun manuscris de la Sanielevici, Ibrăileanu mă întreba curios:

— E un articol literar sau tot… coar*nele la* pe*cora? 1*

Dar, cum spuneam, Sanielevici n-a lucrat la *Viaţa românească* numai în calitate de colaborator extern. El a fost şi secretar de redacţie.

1 Titlul unui lung studiu al lui H. Sanielevici.

În 1909 Ibrăileanu, îmbolnăvindu-se, a ridicat problema încetării revistei. Majoritatea membrilor redacţiei au fost împotrivă. Între timp, M. Carp a fost însărcinat şi cu partea redacţională, de care s-a ocupat câteva luni, până la sosirea lui Sanielevici. Acesta s-a îngrijit de apariţia revistei, mai întâi singur, apoi împreună cu Ibrăi-leanu.

Înainte ca *Viaţa românească* să facă apel la Sanielevici, pentru o cooperare redacţională, Ibrăileanu s-a adresat lui Sadoveanu, întrebându-l dacă este de acord ou această soluţie. Numai după ce Sadoveanu şi-a dat consimţământul, a fost invitat noul secretar de redacţie. Mai târziu, Sanielevici şi-a manifestat, printr-o scrisoare particulară adresată lui Sadoveanu, toată stima faţă de arta scriitorului pe care-l crucificase în tabloul sinoptic din *Curentul nou*.

Activitatea lui Sanielevici la *Viaţa românească* n-a durat mult, din pricina deosebirii de vederi dintre cei doi secretari de redacţie, care nu se înţelegeau. Magistratul I. Nicolau explică desfacerea dualismului prin faptul că cei doi critici nu aveau nici aceleaşi gusturi artistice, nici acelaşi fel de gândire, Sanielevici fiind un spirit metodic şi sistematic, pe când Ibrăileanu era un intuitiv şi un eclectic, căruia nu-i plăcea rigiditatea unor sisteme, compartimentându-i gândirea.

Sanielevici se instala în fotoliul din capul mesei redacţionale, unde mai înainte şedea Ibrăileanu, care lua acum loc la dreapta lui, şi de acolo noul secretar de redacţie emitea parcă nu păreri, ci edicte. Respingea opiniile lui Ibrăileanu – net, tranşant, neadmiţând nu numai o contrazicere, dar nici măcar o replică.

Totuşi, după retragerea din secretariat, Sanielevici a rămas unul din colaboratorii revistei, lucrările lui prezentând totdeauna interes, fie că ele aveau caracter beletristic, sau tratau chestiuni în legătură cu

un scriitor, şi cu opera lui, fie că se ocupau de antropologie, sau de… coar*nele la* p*ecora!*

Ibrăileanu admira la dânsul inteligenţa, mintea clară, gândirea originală, gustul fin, spiritul subtil şi ferma eleganţă în preciziunea ei. Îl socotea printre cei dintâi care a dat lovituri puternice decadentismului post-eminescian, împrumutat din occident, recomandând drept model literatura de peste munţi, cu caracterul ei specific românesc. Tot el a observat cel dintâi naşterea unei noi mişcări literare. Ibrăileanu îi preţuia ţinuta înalt intelectuală, şi lectura oricărei pagini scrise de dânsul îi procura o adevărată plăcere spirituală. Sanielevici are însă şi greşeli, adăuga

Ibrăileanu: desigur… dar cine n-are? De pildă, atacul împotriva lui Sadoveanu.

Sanielevici era un *causeur* captivant. Susţinea discuţii scânteietoare, manevrând argumentele ca pe nişte florete. Admirai chiar ingeniozitatea paradoxelor sale. Povestea atât de frumos fel de fel de întâmplări şi zugrăvea minunat personaje din câteva trăsături de caracter. A făcut odată, în redacţie, înainte de primul război mondial, o comparaţie între gospodina germană şi cea română:

— O familie germană, cu un copil sau doi şi care are un venit lunar până la 250 de mărci, nu ţine de obicei servitoare. Nemţoaica ştie însă cum să lucreze. Munceşte ordonat şi fără nicio sforţare, ca jucându-se (şi Sanielevici, alăturându-şi mâinile, făcu cu degetele lui delicate câteva mişcări uşoare: parcă ar fi umblat cu un bibelou fragil). Iar la ora patru după amiază, isprăvind toate treburile gospodăriei, o vezi şezând gătită la fereastră cu o carte în mână. Romînca însă, când lucrează în gospodărie, parcă poartă toată ziua o piatră de moară în spate.

Cercetând în manuscris *Icoanele fugare* ale lui Sanielevici, cu litere precis conturate, citeţe, care exprimau parcă şi ele claritatea gândirii autorului, Ibrăileanu citi cu glas tare descripţia tristelor sate tătărăşti din Dobro-gea: cu căsuţele lor din piatră şi pământ negru, sub acoperiş de stuf, îngrămădite ca bordeiele dintr-o şatră ţigănească.

Ascultând citatele din opera lui Sanielevici, ni se strecura în

suflet o părere de rău că un talent de beletrist original şi puternic a irosit atâta timp şi trudă cu nişte cercetări antropologice de amator ştiinţific, care nu ştim dacă sunt nişte realizări tot aşa de importante ca şi cele literare.

Sanielevici avea însă o meteahnă: îşi făcuse o idee extraordinară despre propria-i persoană – ieşită bine la toate măsurătorile craniene făcute de dânsul cu un aparat special. El se adresa uneori în scris lui Ibrăileanu. „Noi putem face cutare şi cutare lucru". Noi – adică el şi Ibrăileanu. În acest „noi", Sanielevici stabilea, bineînţeles, o ierarhie: I – Sanielevici şi II – Ibrăileanu. Totuşi admitea şi pe altul în aceeaşi despărţitură… Ceea ce era mult…

MIHAI CARP

Mihai Carp – un bărbat înalt, zvelt. O barbă scurtă, rotundă, neagră, ca pana corbului, îi înnoadra faţa foarte albă. Purta părul dat pe spate, pe care îl netezea uneori cu un gest meticulos. Era sobru, dar elegant îmbrăcat. Cravatele lui numeroase făceau obiectul de discuţie al elevilor.

În tinereţe, pentru a umple un gol în presa socialistă, M. Carp a scris în *Lumea nouă* – ca o datorie faţă de partid – versuri şi proză, sub pseudonimul G. Zamfir, în aşteptarea adevăraţilor poeţi şi prozatori. Ibrăileanu lăuda îndeosebi o poezie în care Carp prinsese, cu abilitate de maestru à la Heredia, o vie icoană de natură: umbra unui mistreţ care trece peste un pârâu de munte, ca şi o schiţă cu un elev, căruia – în timpul unei lecţii de istorie – îi fug gândurile departe, cine ştie unde…

Colaborarea lui Carp la *Viaţa românească* s-a mărginit la câteva studii literare – ca *Un poet al clipelor de îndoială 1*, sau informative – ca *Un popor care nu vrea să moară* 2. Cărţile cumpărate de autor pentru documentarea acestui studiu au întrecut cu mult onorariul redacţional. Carp îşi procurase material documentar şi asupra altor chestiuni (de pildă coloniile), proiectând studii care ar fi

1 O. Carp.

1 Poporul polonez.

adus o preţioasă contribuţie în dezbaterea unor probleme internaţionale de mare însemnătate. Dar prins de alte îndatoriri, n-a

putut realiza aceste proiecte – mai ales că şi procurarea cărţilor pentru documentare era o sarcină prea mare pentru bugetul lui de profesor. A depus, în schimb, multă muncă, susţinută timp de ani de zile, cu redactarea recenziilor de cărţi istorice, filosofice, cu caracter social, didactic, economic – etc, cu rezumarea revistelor de peste hotare şi cu alcătuirea rubricii *Mişcarea intelectuală din străinătate*.

Singurele lui lucrări beletristice din *Viaţa românească* sunt schiţele *în drum* (1906) şi *Eugeniţa* (1909), publicate sub pseudonimul Radu Nour, şi *Domnul şi Doamna*… tipărită în 1910 la rubrica Docu*mente omeneşti, se*mnată cu iniţialele M.C.

Prima schiţă fusese publicată de Ibrăileanu, iar cea de-a doua de Sanielevici, care, în timpul când lucra ca al doilea secretar de redacţie al revistei, o descoperise într-un sertar, o remarcase şi o dăduse la tipar fără să ştie cine-i autorul.

Amândouă bucăţile se disting prin originalitatea subiectului şi prin meşteşugul artistic al tratării. Mai târziu, când editura Socec a scos colecţia populară „Scriitori români", cu scopul de a publica în ea numai pagini de antologie, Al. „VTahuţă, directorul colecţiei, a alcătuit un volumaş din cele două schiţe ale lui Radu Nour, fără să fi ştiut că ele sunt lucrările lui Carp şi deci fără să-i fi cerut consimţământul.

Cât priveşte *Domnul şi Doamna*… această schiţă redă o scenă dintr-o cafenea bucureşteană, unde soţul joacă şah, pierde şi se enervează – în vreme ce soţia, venită să-l ia, se plictiseşte alături, răsfoind o revistă ilustrată. E o făptură delicată şi simpatică, cu faţa palidă, ostenită, cu pleoape cernite, aplecate peste ochii săi obosiţi. Pare un model pentru un tablou care ar reprezenta suferinţa.

Şi cum Doamna îndrăzneşte să-şi invite în şoaptă soţul acasă, el se înfurie încă şi mai mult – enervat de pierderea partidelor şi de prezenţa chibiţilor agasanţi – şi se răsteşte la dânsa:

— Lasă-mă în pace!… Ia o bere, acolo! Ce mă mai necăjeşti şi tu?

Doamna îşi pleacă ochii în pământ, tăcând. Se face tot mai mică. O umbră de roşeaţă îi împurpurează uşor faţa. Ochii îi clipesc repede, în luptă cu lacrimile care nu se dau învinse şi vor să iasă la iveală.

Schiţa aceasta a avut mare răsunet în cercurile scriitoriceşti

bucureştene, care au identificat uşor în Domnul cel răstit de la cafenea pe celebrul profesor universitar şi critic literar Mihalache Dragomirescu. Recitind acum tustrele schiţele, scrise într-un stil sobru, simţim regretul că M. Carp n-a stăruit în acest domeniu.

M. Carp, care se ocupa în special de administraţia *Vieţii româneşti*, în cele câteva luni cât s-a îngrijit în 1909 şi de partea redacţională, se consulta cu Octav Botez şi cu M. Jakotă, cerând lui Ibrăileanu din manuscrisele mai vechi. Carp a umplut golurile din rubricile revistei, dând sub pseudonim articole economice, şcolare (*Examenul de admitere*), ba şi o *Scrisoare din Ardeal*. *A* făcut recenzii de cărţi literare, care au apărut în fruntea rubricii respective (despre poeziile lui G. Rotică şi despre un volum de basme al lui Artur Gorovei). Cărţile literare îndeobşte erau recenzate de G. Ibrăileanu, Izabela Sadoveanu-Evan, Octav Botez şi C. Alexandrescu. Acesta era una din speranţele lui Ibrăileanu în domeniul criticii literare, speranţă care nu s-a realizat, din pricina unui viciu neiertător.

În afară de aceasta, M. Carp a alcătuit o colecţie de manuale de limba română, recomandate cu căldură de către referenţii cărţilor didactice. Unul dintr-înşii a spus că bucăţile din aceste manuale au fost alese de autor cu un gust deosebit, constituind aproape o inovaţie îndrăzneaţă faţă de tipicurile de până atunci. Un altul a adăugat că aceste cărţi au fost unele din cele mai bune manuale citite în cariera lui de profesor. Iar *Viaţa românească*, care n-avea obiceiul să recenzeze manuale didactice, a făcut excepţie pentru manualele de şcoală ale lui M. Carp. „El a izbutit – a spus această revistă într-o recenzie – să ridice manualul de limba română la rolul de instrument pentru dezvoltarea gustului literar".

M. Carp a ţinut şi o conferinţă – străbătută de un umor discret – despre „sălbatica Clotildă" din *Scrisoarea* II de Eminescu – explicând cu ingeniozitate, prin acest nume rar, cât şi prin atributele lui, fenomene sociale şi reacţiuni sufleteşti importante.

Carp, profesor de liceu, şi Mihai Pastia, institutor, consacrau operaţiilor de administraţie a revistei orice oră liberă de la şcoală, chiar în cursul dimineţii. Primeau mandatele, le operau în condici, schimbau adresele abonaţilor, expediau la poştă exemplarele prin

omul de serviciu, care stătea la o măsuţă sub fereastra din dreapta de la intrare, legând pachete cu sfoară de Manilla. În redacţie domnea o atmosferă de camaraderie – cu toată deosebirea de vârstă şi de poziţie socială a membrilor cercului, în ziua expediţiei revistei, veneau la lipit timbre profesori universitari alături de studenţi. Administraţiei nu i-a venit în minte niciun moment gândul de a trece sarcina expediţiei asupra legătoriei. Nu s-a făcut niciodată în redacţie vreo observaţie, pe un ton ridicat sau cu o expresie aspră, pentru o greşeală săvârşită de un coleg şi mai cu seamă de un subaltern.

Salariile redacţionale (salariaţi fiind numai G. Topâr-ceanu, precum şi C. Soroceanu şi cu mine, „tehnicienii revistei", cum ne recomandase Stere lui Caragiale, cu prilejul banchetului de la restaurantul Buch din iarna 19111912) nu se plăteau la dată fixă, ci după nevoie – integral sau parţial, după dorinţă. În afară de salarii, noi primeam onorarii pentru colaborare: versuri, cronici, recenzii, revista revistelor. În chipul acesta fiecare avea mai multe „partide". Niciodată, în curs de şase ani, până la primul război mondial, Mihai Carp n-a refuzat vreodată cuiva un aconto, cerut de un membru al redacţiei sau de un colaborator. Eu, fiind cel mai dezechilibrat financiarmente, ajunsesem la un moment dat că-mi luasem salariul pe jumătate de an înainte. Colaboratorii externi, de asemeni – ori de câte ori aveau nevoie de bani – se adresau lui Carp, care le trecea imediat în cont suma cerută. Scriitorii din provincie, care aveau permise gratuite pe calea ferată, nu mai aşteptau uneori mandatul prin poştă, ci – îndemnaţi de plăcerea de a-şi revedea prietenii din redacţie şi forţaţi de nevoi – veneau cu trenul la Iaşi să-şi ia personal onorariul, ca St. O. Iosif şi D. Anghel care, după cum se povestea în redacţie, făceau o călătorie în capitala Moldovei ca să primească onorariul pentru *Caleidoscopul lui A. Mirea*. Anghel, mai vorbăreţ, dădea câte o „şuetă", excelând în picanterii.

M. Carp se îngrijea din timp să aprovizioneze revista cu hârtie, lemne etc. Sala redacţională era foarte friguroasă, intrarea ei dând într-un gang prin care viscolul m-grămădea zăpada până în uşa biroului. Aprovizionarea cu combustibil se făcea în toiul verii. Într-un an, când carele încărcate ou lemne se aflau în curtea tipografiei, iar

omul de serviciu aşeza lotbele în stive sub fereastra redacţiei, eu ieşisem în ogradă şi cercetam cu mare plăcere lemnele uscate de fag ce se descărcau, admirându-le coaja pătată şi adulmecând cu nesaţ mireasma de trunchi din pădure. Carp urmări pesemne scena pe fereastră din redacţie, căci mă întrebă când intrai în cameră:

— Tu ai lemne pe iarnă?

— Cum să ara? De unde să scot atâţia bani? – răspunsei printr-o întrebare, zâmbind.

— Şi câte mii de kilograme arzi pe iarnă?

— Jumătate de vagon.»

— Bine, voi vorbi cu furnizorul să-ţi trimită acasă cinci mii de kilograme de lemne; are să le plătească redacţia şi am să-ţi reţin costul, lunar, din leafă.

Până atunci îmi cumpăram lemne cu suta de kilograme: 5 lei suta – şi uneori depozitele erau goale, iar câteodată viscolul troienea uliţele, încât răbdam de frig câte o zi sau două. De aceea, când carele traseră în ograda caselor din strada Săvescu, unde locuiam cu familia într-un apartament de trei camere, şi oamenii începură să descarce lemnele sub cerdacul meu într-o rână, avui una din cele mai mari bucurii ale tinereţii mele. În fiecare noapte, când isprăveam lucrul, pe la douăsprezece, nu mă culcam până nu coboram în curte şi nu îmbrăţişam cu o privire caldă stivele de lemne. Iar dimineaţa mă trezeam în zori şi, înainte de a mă aşeza la birou, trăgeam o raită pe la lemnele mele cu coaja umedă de roua răsăritului.

SPIRIDON POPESCU

Prin 1893, un grup de tineri de la Universitatea din Iaşi scoteau *Evenimentul literar*, publicaţie săptămânală. Spiridon Popescu era atunci student la matematici. Ţinuse o conferinţă, foarte izbutită, despre *Psihologia ţăranului român*, după care redacţia îl însărcinase „din oficiu" să scrie pentru cititorii revistei în legătură cu această problemă. Studentul a adus la redacţie o serie de articolaşe, sub formă de scrisori către un văr al său. De la număr la număr, micile lui articole luau aspectul unor adevărate schiţe literare.

De altfel, intenţia scriitorului de mai târziu a fost totdeauna să

dea mai mult studii asupra sufletului şi vieţii ţărăneşti decât pagini de literatură propriu-zisă. Chiar bucata *Moş Gheorghe la expoziţie* are ca subtitlu: *Din psihologia celor mulţi*.

Fecior de ţăran, născut la ţară, în satul Rogojeni, din fostul judeţ Tutova, unde şi-a petrecut copilăria, Spiridon Popescu – împlinind şapte ani – a fost dus pentru întâia oară la oraş ca să fie înscris în clasele primare. În ziua plecării la şcoală, tatăl său l-a urcat în căruţă, în revărsatul zorilor. Copilul s-a cuibărit în fân şi, moţăind, a adormit. Ajuns la târg, s-a deşteptat şi, ridicându-şi capul zburlit ca un ciurlan, şi-a dat seama abia atunci că era legat cobză. Părintele lui l-a lămurit că, din pricina hopurilor de pe şosea, se temuse să nu-l piardă pe drum:

— Atunci am scos frânghia de unde o ştiam pusă, te-am legat de mâini şi de picioare, şi te-am proptit de loitre. Asta a fost să fie pricina legării tale.

Viaţa de la ţară i-a dat primele impresii şi i-a sugerat judecăţi despre lume, atrăgându-l în tot cursul vieţii sale. Ea îl îndemna să zugrăvească fidel realitatea rurală, cu gândul de a o face cunoscută şi de a determina prefaceri de ordin social şi cultural.

Din vasta-i activitate extraşcolară a luat fiinţă o carte bogată în observaţii şi sfaturi: *Contribuţiuni la munca pentru ridicarea poporului* (*Scrisori către învăţători şi preoţi*).

Sp. Popescu (cum îşi semna lucrările literare) a fost unul dintre principalii colaboratori ai lui Spiru Haret, fostul ministru al Instrucţiunii Publice, care l-a remarcat după citirea acestor *Scrisori*, i-a încredinţat postul de director general al învăţământului primar şi i-a dat astfel prilejul să facă mult bine satelor în această calitate.

În acelaşi fel a procedat Haret şi în alt caz. Preţuind scrierile lui Mihail Sadoveanu şi apreciind utilitatea gazetei acestuia *Răvaşul poporului*, scoasă de dânsul la Fălticeni, în colaborare cu Artur Gorovei, Haret – fiind încă în opoziţie – s-a hotărât să facă apel la acest bun cunoscător al sufletului ţărănesc pentru opera de luminare a maselor. Şi, în prima zi a venirii sale la Minister, a semnat decretul de numire al lui Sadoveanu ca inspector al cercurilor culturale – fără să-i fi fost

cerut de cineva acest lucru.

În afară de lucrări publicistice cu caracter educativ, tipărite în *Albina*, *Revista generală a învăţământului* şi *Comoara tinerimii*, Sp. Popescu a dat la *Viaţa românească*, *Adevărul literar şi artistic* etc. schiţe şi nuvele ca *Moş Gheorghe la expoziţie*, *Rătăcirea din Stoborăni* şi alte multe bucăţi, cuprinse în volumele *Zori de iulie*. *Din povestirile unui vânător de lupi* şi *Vacanţele de iarnă*.

Ibrăileanu – de altfel ca întreg cercul *Vieţii româneşti* – era încântat de scrierile lui Sp. Popescu, socotite viabile atât prin autenticitatea documentului omenesc cwprins în ele, cât şi prin claritatea formei, precum şi prin folosirea limbii poporului. De nenumărate ori Ibrăileanu îşi arăta în redacţie entuziasmul faţă de operele lui Sp. Popescu, care reda în ele – cu un umor original – concepţia ţăranului asupra civilizaţiei. Era încântat, de asemeni, de *Rătăcirea din Stoborăni* – nuvelă plină, după expresia lui, de un suflu epic, în care mulţimea, masa a fost zugrăvită cu un crud realism.

Acest scriitor realist a fost cu violenţă atacat. Şi nu atât pentru ceea ce susţinea el, director general de Minister, premiat de Academia Română pentru o contribuţie la răspândirea cărţii în popor… ci pentru ceea ce spuneau personajele sale, de pildă, Moş Gheorghe.

Sp. Popescu, ca şi ceilalţi colaboratori ai *Vieţii româneşti*, scria aşa cum îi dicta inima, fără niciun îndemn din partea revistei în privinţa cuprinsului bucăţilor. Era rugat numai să trimită de urgenţă manuscriul. Când D.D. Pătrăşcanu sau Iancu Botez nu izbuteau să-l smulgă din multiplele lui îndatoriri administrativo-şcolare şi să-l aşeze la masa de scris, lui Sp. Popescu îi telegrafia însuşi Ibrăileanu.

Scriitorul trecea arareori prin Iaşi. Dădea neapărat pe la redacţie – după ce fusese acasă la Stere (cu care era cumnat) 1 şi la Ibrăileanu. Intra în redacţie cu statura lui robustă, cu mustăţi lungi, ca Taras Bulba, aduse pe oală, cu ochi blajini, cu glas domol. Vorbea puţin. Nu-şi citea manuscrisele în redacţie şi nici nu vorbea despre ele. Ne povestea doar interesante fapte din domeniul învăţământului, descoperite în cariera lui administrativă.

Era, înainte de toate, un om cumsecade şi de ispravă, serios,

muncitor, bun la suflet şi cu vorbă blândă. Te impresiona modestia lui. Nu-i plăcea reclama. Nu făcea caz de scrisul său. El, care cunoştea, ca puţini alţii, ţăranul – ţăranul autentic – îl aduce în literatură aşa cum este, după expresia lui G. Ibrăileanu: „golan şi ţopârlan, care miroase nu numai a iuft, dar şi a dohot – ca ţăranu"; şi îl zugrăvea realist ca nimeni altul. Nu l-a zugrăvit, bineînţeles, complet – ci numai în parte, redând doar chipul în care concepe el lumea.

1 Soţiile lor erau surori, purtând de acasă numele de familie: G-roşu.

Ibrăileanu era entuziasmat de *Moş Gheorghe la expoziţie*. Aducea adesea vorba despre această povestire şi cita cu încântare pasajul în care este zugrăvit unchiaşul cercetând în gară, cu de-amănuntul, şinele drumului-de-fier: „Apoi îi lunecă ochii în josul liniei, până în depărtare – povesteşte Sp. Popescu – unde se împreună şinele şi se pierd, şi nici el singur nu-şi dă seama pentru ce se scoală de pe bancă şi se apropie ca să vadă mai bine linia. Dă cu băţul în şină, după ce se uită la grosimea ei, aude sunetul plin şi zice: bun!"

Parcă-l văd pe Ibrăileanu imitând pe Moş Gheorghe. Dădea cu băţul într-o şină închipuită, se uita atent la ea, pleca urechea ascultând; apoi făcea, satisfăcut, pe diferite tonuri: „Bun! Bun!"

Pe acest scriitor nu l-a atras natura, nici aspectul exterior al ţăranului. I-a explorat numai sufletul şi ne-a dezvăluit comoara acestui suflet.

Stilul lui nu-i destul de îngrijit în părţile unde vorbeşte autorul. El îşi scria de altfel bucăţile dintr-odată. Unele sunt datorite numai solicitărilor repetate ale prietenilor. Acolo însă unde vorbesc personajele, expresiile sunt atât de fireşti, încât niciun cuvânt nu pare pus nelalocul lui.

Scrisul lui Spiridon Popescu cuprinde adevăruri asupra omului şi a lumii, care vor face ca el să trăiască chiar după ce-i va fi îngheţat condeiul – cum spunea Ibrăileanu. Criticul a avut dreptate. În anii din urmă, generaţia nouă de cărturari a găsit util să scoată încă o ediţie din *Moş Gheorghe la expoziţie*, care este cercetată cu interes de cititorii de astăzi.

MI HAI PASTIA

Spiridon Popescu, cumnatul lui Stere, făcuse cunoştinţă în casa acestuia cu Pastia; şi ne povestea la redacţie multe din viaţa bătrânului dascăl, care din modestie le trecea sub tăcere.

În 1897 se afla ca institutor la Vaslui. Era după vestita circulară a lui Haret, publicată în *Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, cu privire la activitatea extraşcolară.

Într-o duminică, Pastia îi prezentă lui Sp. Popescu un tinerel blond, roşcat, cu părul creţ, îngrijit îmbrăcat, cu privirea vie: Ion Adam, învăţător, atunci, la Curseşti, ajuns mai târziu scriitor. Acesta, de la intrarea în învăţă –mânt, adunase cărţi potrivite pentru ţărani – închipuind o bibliotecă. Prinsese inimă văzând circulara din *Buletin*. Făcuse nişte dulapuri – „drept dragul să le vezi!" – şi voia să pună biblioteca la îndemâna publicului. „A venit vremea să nu mai dau pe ascuns cărţi la ţărani, ci la lumina zilei, în văzul şi cu ştiinţa tuturor" – rosti el fericit.

Pastia organiză o serbare pentru inaugurarea bibliotecii în duminica următoare, invitând pe prefect, primar, protoiereu şi alte notabilităţi locale, printre care era trecut pe o listă de participanţi şi şeful de jandarmi. Într-adevăr, duminică, un alai nesfârşit de trăsuri intră în Curseşti, unde erau strânse toate satele dimprejur, şi se inaugura cea dintâi bibliotecă sătească din judeţul Vaslui şi, poate, din tot vechiul regat.

Cum cel mai apropiat iarmaroc urma să se ţină la Negreşti, Pastia organiză acolo cea dintâi şezătoare sătească, iar seara – un bal cu taxă de intrare. Spiridon Popescu citi o bucată cu descrierea serbării de la inaugurarea bibliotecii din Curseşti, iar Pastia o povestire cu tâlc, pe înţelesul ţăranilor.

Dar era nevoie şi de un club orăşenesc în Vaslui. Stăruinţa fără răgaz a lui Pastia înfăptui şi acest club, închiriind cel mai frumos local din inima târgului. Între timp, toată presa conservatoare dădea alarma: „Scandalul din judeţul Vaslui (Mii de ţărani îşi lasă munca şi vin în capitala judeţului ca să primească instrucţii de la oamenii lui Haret)", „întrunirile clandestine din judeţul Vaslui", „în judeţul Vaslui se

pregăteşte dărâmarea ordinii kân stat" etc, etc.

După doi ani, veniră conservatorii la putere. Nici nu mai putea fi vorba de continuarea activităţii culturale. Sp. Popescu fu nevoit să se mute la Tecuci. Iar Pastia, văzând atmosfera din Vaslui, ceru să fie transferat la Galaţi – ceea ce i se aprobă, după intervenţia telegrafică la centru a satrapului local.

Ch'iar în cursul primului an, Pastia, împreună cu V. Cosmin (Bogdan Sirmabnic), scoase *Avântul*, o foaie de propagandă democratică. Colabora şi Sp. Popescu la acest ziar, care îşi încetă apariţia în scurt timp, după ce Pastia se îngloda până în gât în datorii pentru plata primelor numere. Stabilindu-se în Galaţi gazetarul Const. Graur, care, pe lângă colaborare, punea la dispoziţia ziarului şi tipografia lui, *Avântul* reapăru în condiţii mult mai bune. Această publicaţie, la care continua să scrie şi Sp. Popescu, era citită cu interes şi cu plăcere nu numai de intelectuali localnici, ci şi de muncitori din port, docuri, fabrici şi din gară, precum şi de mulţi plugari de la marginea oraşului. Astfel, toate categoriile de munciâori din Galaţi aflară de existenţa lui Pastia la gazetă şi intrară în legătură cu dânsul. Contribuţia lui Pastia la gazetă se micşora din lună în lună, până când, în sfârşit, *Avântul* se putu susţine prin propriile lui mijloace.

Stabilind prin presă legătura cu muncitorii, Pastia începu să agite în mediul lor ideea înfiinţării unei şcoli de adulţi, seara, după încetarea lucrului; şi, cu sprijinul institutorului N. Damian, înfiinţa chiar o astfel de şcoală. Se urmăreau două scopuri: unul cultural şi altul politic (cei ce absolveau cursul primar al şcolii de adulţi se puteau înscrie în listele electorale cu vot direct; altfel, cincizeci de analfabeţi alegeau un delegat).

Prin propagandă din om în om, Pastia izbuti să deschidă şcoala cu vreo treizeci de adulţi. Dar, unul câte unul, se retraseră aproape cu toţii, până ce şcoala rămase cu un singur elev. În anul al doilea, şcoala dădu treizeci de absolvenţi; în cel de-al treilea – cincizeci; în cel de-al patrulea, cincizeci şi şapte; iar în cel de-al cincilea an nu mai ajungeau dascălii. După Pastia şi Damian, veniră şi alţi institutori, apoi profesori de la liceu, şcoala comercială şi de la cea normală; în sfârşit, se alăturară şi liber-profesionişti: medici, ingineri, avocaţi, ba şi ofiţeri de

marină.

Peste doi ani se mută de la Tecuci la Galaţi şi Sp. Popescu, care dădu şi el lecţii la şcoală timp de doi ani. În urmă, Pastia nu mai preda cursuri, ci se ocupa doar de „paza vieţii din şcoală". Colinda toate ceainăriile din port şi din oraş, de multe ori chiar tavernele cele mai infecte, vorbind cu muncitorii despre păsurile lor până la orele două-trei din noapte, pentru a-i convinge ca în fiecare seară, când ies de la fabrică, să vină la şcoală şi să scoată notiţe după lecţiile dascălilor.

Ionescu-Johnson spune că Pastia a înfiinţat primul club socialist la Galaţi.

Pastia era un mare animator nu numai al elevilor adulţi, dar şi al profesorilor de toate categoriile. Avea însă de luptat cu mari greutăţi. A fost dat chiar în judecata Consiliului Permanent de pe lângă Ministerul Instrucţiunii Publice, care îi aplică pedeapsa avertismentului, pentru vina de a fi făcut din şcoala lui o fabrică de certificate doveditoare de absolvirea cursului primar – acuzaţie absolut gratuită.

Între timp, apăru în Galaţi ziarul democrat *Votul universal*, condus de avocatul Deodat Ţăranu, la care colabora asiduu şi Pastia, cu grupul său de prieteni.

Pastia însă se gândi şi la o publicaţie pentru copii. Puse bazele revistei săptămânale *Comoara tinerimii*, care avu un comitet de conducere compus din Sofia Nădejde, I. Nădejde. D.A. Teodora, Sp. Popescu şi Pastia, care

— În afară de traduceri şi poveşti pentru revistă – îşi mai lua sarcina ca, în timpul vacanţei, să cutreiere toate oraşele pentru abonamente. În lipsă însă de-o administraţie editorială, revista nu putu dura, încetând după treizeci şi două de săptămâni.

— N-am cunoscut un suflet de om mai zbuciumat decât al lui Mihai Pastia – spunea Spiridon Popescu – pentru chestiunile de interes obştesc, şi în special pentru cele privitoare la ridicarea culturală şi economică a muncitorimii din oraşe şi din sate.

Fiziceşte cu totul şubred, el n-a încetat să se zbată pentru idealul de fericire obştească decât în ziua cyid bătrâneţea i-a sleit cea din

urmă licărire de rezistenţă fizică.

Ca dovadă a rarei sale bunătăţi voi cita un singur caz din viaţa sa. Într-o iarnă cumplită, el putea fi văzut umblând pe străzile Galaţilor, zgribulit, sub privirile ironice ale trecătorilor, numai în surtuc şi înfăşurat într-un pled

— Fiindcă îşi dăduse unui om necăjit paltonul său bun. Acesta trebuia să plece neapărat în judeţul Bacău şi îl asigurase pe Pastia că-i va trimite prin poştă paltonul – ceea ce uitase să facă.

În *Masa umbrelor*, Ionel Teodoreanu îl prezintă pe Mihai Pastia în cercul prietenilor de la *Viaţa românească* oarecum ca o rudă scăpătată a celorlalţi. Nimic mai inexact! Toţi, în frunte cu Ibrăileanu, aveau cea mai înaltă stimă pentru inteligenţa şi cultura generală a lui Pastia, pentru devotamentul său pus în slujba înfiinţării şcolilor de adulţi, pentru ataşamentul dezinteresat faţă de revistă, ca administrator şi apoi casier, pentru caracterul lui dintr-o bucată, fără nicio şovăire în decursul întregii sale vieţi, ca şi pentru spiritu-i de camaraderie şi de colegialitate, precum şi pentru firea sa de om mucalit, atât de plăcut în grupul prietenilor.

Iar în romanul său, C. Stere spune despre dânsul: „Bătrânul institutor pensionar Mihai Nastia – *bonne a tout faire* – care din râvnă pentru revistă rămânea să doarmă pe masa de redacţie".

De altfel, Ionel Teodoreanu, în aceeaşi carte, îl descrie fals şi pe Costică Botez: „Plin de ticuri şi neastâmpăr, părea cuprins de ţânţari (confidenţiali). Tresărea, clipea nervos, ridica din umeri, scutura din cap, se frământa, se agita, vorbind vertiginos". Parcă avem înainte un nevropat – pe când Costică Botez era un om cu nervii sănătoşi, ponderat, calm, fără niciun tic şi fără nicio fobie. Nu făcea atâtea mişcări epileptice nici la vânat, în bălţile Cristeştilor, când capul său avea un nimb de ţânţari autentici – nu „confidenţiali"!

Erorile lui Ionel Teodoreanu în redarea caracterelor celor de la „masa umbrelor" sunt explicabile, căci el n-a lucrat efectiv în redacţia *Vieţii româneşti*, ci venea numai ca musafir în orele de „cafenea" redacţională, după procesele lui de la tribunal, făcând în drum un popas, cu servieta doldora de acte, înainte de a se duce acasă, unde îl

aşteptau clienţii.

Mai târziu, Ionel Teodoreanu îl vizita des pe Ibrăileanu, în casele din strada Buzdugan, având deci prilejul să-l cunoască mai temeinic. Păcat numai că făcându-l să vorbească, în roman, i-a pus în gură expresii metaforice à la Medeleni!…

M. Pastia făcea parte din grupul tineretului socialist de la *Evenimentul literar*, care avea întrevederi frecvente în oasele lui C. Stere sau I. Nădejde din strada Sărărie, unde puteau fi întâlniţi V.G. Morţun şi C. Dobrogeanu-Gherea. În peregrinările lui prin diferite oraşe, institutorul Pastia nu scăpa o vacanţă sau o „punte" de sărbători fără să se repeadă la cercul din Iaşi.

I. C. Atanasiu, în *Mişcarea socialistă*, scrie că Mihai Pastia a publicat în *Munca* poveşti delicioase, pline de fantezie şi de vervă, cu subtil înţeles social. Toată viaţa ei a fost urmărit de dorinţa de a le aduna în volum, dar împrejurările nu i-au îngăduit realizarea acestui gând.

PARTEA ŞTIINŢIFICĂ

De la apariţie şi până în martie 1907, *Viaţa românească* a avut doi directori: C. Stere şi P. Bujor, – trecuţi pe frontispiciul revistei. Numărul 4 din aprilie 1907 aduce o schimbare. Pe copertă figurează, ca directori, C. Stere şi dr. I. Cantacuzino.

În articolul *Cum am devenit director al* «*Vieţii româneşti*» *i*, C. Stere spune: „Primul număr a şi apărut în martie 1906 – sub direcţia domnilor C. Stere şi P. Bujor… în curând însă irascibilul şi veşnic clocotitorul Paul Bujor, nu-mi mai aduc aminte pentru ce motiv, s-a retras. Din fericire, domnul profesor I. Cantacuzino a fost gata să figureze, ca director ştiinţific, pe coperta unei reviste pe care probabil nu o citise nici o singură dată, cu aceeaşi bonomie indolentă şi graţie fermecătoare cu care oricând e dispus să accepte portofoliul ministerial într-un guvern de mână forte – când se află la Paris… sau o delegaţiune pe lângă ambasada din Paris, sau la Societatea Naţiunilor – când lucrează în laboratorul său de pe Cheiul Dâmboviţei…"

1 Viaţa românească, nr. 1 din 1933.

În numărul 4 din 1907 se publică la *Miseellanea* următoarea

notă în legătură cu schimbarea din jjirecţia revistei: „În dorinţa noastră de a concentra în jurul steagului *Vieţii româneşti* cât mai multe forţe ştiinţifice şi

Octav Botez literare, suntem fericiţi de a anunţa cititorilor că, începând chiar cu numărul de faţă, savantul nostru amic, dr. I. Cantacuzino, profesor la Universitatea din Bucureşti, a binevoit să iee asupră-şi direcţia părţii ştiinţifice a revistei noastre. Bineînţeles, amicul nostru profesor P. Bujor rămâne în comitetul de redacţie al *Vieţii româneşti*, şi va continua preţioasa domniei-sale colaborare, apreciată de cititorii noştri".

1 G. Ibrăileanu pe atunci era (profesor de liceu, ca şi ceilalţi „amici".

Şi chiar în acelaşi număr, P. Bujor publică o schiţă, intitulată *Măcar o lacrimă*. Dar la câteva zile după apariţia numărului de aprilie al revistei *Viaţa românească* şi după aranjamentul amical dintre revistă şi fostul ei director ştiinţific, Paul Bujor publică o scrisoare în ziarul ieşean *Opinia* (numărul 142 din 9 mai 1907), scrisoare care a apărut apoi şi în *Adevărul*, peste câteva zile. În acea scrisoare P. Bujor afirmă că numirea doctorului I. Cantacuzino ca co-director la *Viaţa românească* s-ar datora „combinaţiilor politice" ale lui Stere – combinaţii „cunoscute şi idealizate" numai de „un mic grup de profesori de liceu" 1, „adorabili robi ai domnului Stere". Avusese o impresie vagă, chiar înainte de a primi direcţia, că nu va găsi „acea atmosferă caldă, prielnică unei munci creatoare". Spera însă că, prin sinceritatea şi munca lui, să încălzească „atmosfera rece" din jurul foştilor săi colegi de redacţie. Neizbutind, s-a hotărât să se retragă. S-a supărat însă că *Viaţa românească* a motivat schimbarea din direcţie prin dorinţa de a concentra în jurul revistei „cât mai multe forţe ştiinţifice şi literare" – şi nu „forţe democratice", cum s-ar fi înţeles cu Stere şi cu Ibrăileanu. Ideea de democraţie – continuă Bujor – începuse „să supere serios gândurile domnului Stere". Se arăta bucuros de a fi scăpat cu totul de o atmosferă de nesinceritate, care-l înăbuşea. Făgăduia să nu mai intre decât într-o grupare „sincer democratică", înjghebată de oameni „care nu vor fi infectaţi de boala politicianismului de azi" şi cu care el va putea avea „în adevăr legături

strânse de idei şi de sentimente".

Retrăgându-se din direcţia ştiinţifică, Bujor consimţise să rămână în comitetul de redacţie al revistei. Într-adevăr, schimbarea nu putea atinge întru nimic direcţia generală a *Vieţii româneşti*, care cădea exclusiv în sarcina lui Stere – *niciun rând* nefiind scris de Bujor în chestii sociale, economice sau politice, de la apariţia revistei până în aprilie 1907.

Cu câteva luni înaintea morţii sale, am întâlnit pe Paul Bujor la Muzeul Antipa, unde locuia şi unde, cu toţi cei nouăzeci şi ceva de ani ai săi, dădea sfaturi pline de elan foştilor săi elevi cu privire la organizarea muzeului. L-am întrebat asupra pricinii care l-a îndemnat să părăsească direcţia revistei *Viaţa românească*. Profesorul Bujor mi-a răspuns:

— Eu eram un mare admirator al lui Gherea. Când *Viaţa românească* a început o polemică cu Gherea, m-am desolidarizat de revistă şi m-am retras de la direcţia ei.

Acum… care-i adevărul? Adevărul, crud, e acesta: articolele ştiinţifice ale lui Paul Bujor, publicate în revistă în anul de colaborare, aveau un caracter de popularizare, dar păcătuiau printr-un nivel cultural prea scăzut. Viaţa *românească, sp*unea adesea Ibrăileanu, se adresează unor cititori care au cel puţin patru clase de liceu.

Originea conflictului dintre Paul Bujor şi *Viaţa românească* este articolul acestuia intitulat: *Lumea mărilor* şi publicat în nr. 3/1906 al revistei. După apariţia acestui număr, Stere – ducându-se la Bucureşti – s-a întâlnit cu dr. I. Cantacuzino şi cu I. Voinov, care au făcut mare haz de coborâtul nivel ştiinţific al articolului.

După această întâmplare, triajul articolelor lui Bujor a fost mai sever. Poate că Bujor a simţit efectul scenei din Bucureşti asupra lui Stere şi a celorlalţi membri ai redacţiei. Fapt este că „irascibilul şi veşnic clocotitorul Paul Bujor" s-a formalizat şi a părăsit cu totul *Viaţa românească*. Iar dacă ne gândim că tocmai dr. I. XTantacu – zino, autorul zeflemelelor, fusese numit *director ştiinţific* al revistei, ne dăm seama de explozia lui Paul Bujor.

Am recitit articolul cu pricina: *Lumea mărilor*. Ca fond ştiinţific

găsim locuri comune, iar cât priveşte tinetura literară care îmbracă acest fond ştiinţific – este destul să citäm un singur fragment din acest studiu: „Cine din voi n-a avut ocazia să se preumble, în cursul unei zile frumoase de vară, pe o câmpie plină cu flori, care mai de care mai frumoase şi mai mirositoare, care mai de care dezmierdate de fluturii îmbrăcaţi în haine de sărbătoare? Preumblându-ne aşa, parcă simţim la fiecare pas cum suntem prinşi ca într-o mreajă fermecată, mreajă ţesută de razele calde ale soarelui dătător de viaţă, răcorită de adierea vântului uşor, îndulcită de mirosul îmbătător al florilor, şi totul în auzul cântecului şi ciripitului drăgălaş al păsărelelor".

Cu toate punctele negre din perioada colaborării lui Paul Bujor la *Viaţa românească*, s-a păstrat însă în redacţie amintirea unui om muncitor, conştiincios, de treabă, animat de cele mai statornice sentimente democratice şi oare – cot la cot cu ceilalţi colaboratori – şi-a dat silinţa să aducă revistei contribuţia sa ştiinţifică şi literară.

Dr. I. Cantacuzino, noul director al *Vieţii româneşti*, era un cunoscut om de ştiinţă, care – după studii strălucite în străinătate – funcţionase vreo doi ani la Universitatea din Iaşi ca profesor de Morfologie animală (Anatomie comparată), impunându-se în lumea studenţilor prin pregătirea, manierele sale civilizate şi prin elanul insuflat tineretului pentru cercetări ştiinţifice. El era, încă de atunci, apreciat de intelectualitatea ieşeană. Ocupaţiile sale l-au împiedicat de a colabora efectiv la *Viaţa românească* şi cu atât mai puţin de a dirigui partea ştiinţifică a revistei, care căzu – şi ea – în sarcina lui Ibrăileanu, ajutat de dr. P. Bogdan şi de T.A. Bădărău.

Cele mai multe articole ştiinţifice erau citite şi date la tipar de către Ibrăileanu. Uneori însă cerea avizul celor doi colaboratori ştiinţifici citaţi mai sus. Pentru colaboratorii din Bucureşti se apela uneori la D. Călugăreanu sau la dr. Al. Slătineanu, pentru a se pronunţa asupra unor articole ştiinţifice.

Pe Bogdan l-am avut profesor de fizică şi chimie la Liceul Internat din Iaşi. Era un bărbat brun, cu mustăţi negre, rare – pe care le trăgea energic la dreapta şi la stânga. Stăpân pe materie, ne ţinea cursuri foarte plăcute, înviorate de temperamentul său entuziast.

La o lecţie ţinută în amfiteatrul liceului, Bogdan – atât în timpul

explicaţiei, cât şi a experienţelor de laborator – izbucnea mereu în râs fără nicio noimă. La sfârşitul orei se simţi obligat să ne explice cauza veseliei lui: – Aşa-i românul: se bucură când îi fată vaca, când îi naşte nevasta…

Bogdan – Pichel, Petrică, cum îi spuneau colegii în adolescenţă şi în tinereţe – fusese, ca student, preţuit de P. Poni, care îi înlesnise plecarea pentru doctorat în Germania. Era un tânăr vesel, mare cântăreţ, pe care îl solicitau ca tovarăş de excursii grupurile de studenţi – în frunte cu Ibrăileanu, M. Carp şi T.A. Bădărău – în hoinărelile lor pe la horele de la Miroslava şi Valea Adâncă, ca şi la escapadele de la Viaţă Lungă.

Om de ştiinţă de primul ordin, el a urcat, prin merit, toate treptele învăţământului: dascăl de liceu, profesor universitar, decan, rector… La catedră, în laborator, precum şi la direcţia căminului de studenţi, P. Bogdan a dat dovadă de o rară bunătate şi omenie faţă de elevii săi. Fost copil extrem de nevoiaş, el a avut toată viaţa o atenţie duioasă faţă de studenţii săraci, cărora le-a arătat veşnic, prin fapte, o grijă paternă.

Cum *Viaţa românească* se adresa unui public cu instrucţiune mijlocie, partea ei ştiinţifică se cerea a fi făcută, totuşi, într-un oarecare spirit de popularizare. Colaborator ideal în acest sens a fost T.A. Bădărău, fost profesor de ştiinţe naturale, întâi la Galaţi şi apoi la Liceul Internat din Iaşi, pe care mulţi ani l-a condus ca director.

În curent cu mişcarea ştiinţifică din străinătate, T.A. Bădărău a ştiut totdeauna să aleagă subiectele cele mai interesante pentru publicul cititor şi să le trateze sistematic, scoţând în evidenţă latura caracteristică, importantă – totul turnat într-o formă simplă, clară, atractivă, într-o dedicaţie pe un volum, Topârceanu îi scria: „Domnului profesor Teodor Bădărău, literat care, pe lângă literatură şi poezie, mai face şi ştiinţă…”. Coborâtor dintr-o familie de răzeşi şi de preoţi, T.A. Bădărău se distingea prin dârzenie, energie, putere de muncă, încredere în viitor, dragoste de oameni şi de viaţă, prospeţime şi tinereţe sufletească – însuşiri fericit îmbinate cu omenia, duioşia, dar şi cu revolta faţă de orice nedreptate.

A scris aproape cincizeci de articole în *Viaţa românească* – de la

1910 până în 1930 – atacând problemele la ordinea zilei: natura cometelor (cu prilejul aşteptării unei comete, care pasiona lumea), apele eruptive şi guşa (când se hotărâse aducerea apei de la Timişeşti la Iaşi), originea omului – studiu cerut de Ibrăileanu, cu care T.A. Bădărău era prieten încă de la Şcoala Normală Superioară, unde intrase ca bursier la Ştiinţele naturale, singura specialitate ce mai avea o bursă vacantă. Prietenia lui cu Ibrăileanu se strânsese şi prin excursiile făcute împreună la Ceahlău şi pe Bistriţa, cu pluta.

Paralel cu colaborarea la *Viaţa românească*, la *Adevărul literar şi artistic*, precum şi la diferite reviste ştiinţifice din ţară, T.A. Bădărău a scos excelente manuale de zoologie, botanică, geologie, anatomie, higiena, etc., pentru uzul liceelor, utilizate însă şi-n universităţi, precum şi câteva broşuri în colecţia „Cunoştinţe folositoare". Ca student, T.A. Bădărău a colaborat la *Munca*, ziar socialist, iar în 1907 a publicat în ziarul *Galaţi* o serie de articole despre problema agrară, citind – printre pricinile sărăciei ţăranilor – fărâmiţarea pământului. Recomanda întovărăşirile, pentru ca mai multe ogoare învecinate să poată fi mai bine şi mai cu folos lucrate. Făcea apel la cooperative şi la administraţiile locale să ia iniţiativa în acest sens.

Cerând, prin artista Otilia Ghiulea, relaţii de la familia lui, însuşi T.A. Bădărău îmi răspunse, la 19 decembrie 1956, scriindu-mi printre altele: „Doamna Ghiulea întreabă care este data morţii mele? N-o ştiu nici eu; dar halul slăbiciunii puterilor fizice, a simţurilor şi minţii, mă face să nu mai ţin la viaţă".

T. A. Bădărău avea atunci 85 de ani şi îşi redacta memoriile, pe care n-a izbutit să le isprăvească. După câţiva ani inadvertenţa scrisorii cu bucluc s-a transformat în realitate.

ARTUR STAVRI

Artur Stavri a colaborat cu regularitate la *Viaţa romqnească*. D. Anghel îşi aduce aminte de dânsul pe când purta uniforma Institutelor-unite, un liceu particular din Iaşi, ducând o viaţă de visător, singuratică, în promiscuitatea silită a internatului, într-o clădire ca o cazarmă – sinistră şi umedă, cu ganguri murdare, cu ferestre rău închise, prin care gemea vântul întorcând pe neaşteptate filele în sălile de meditaţie. Era pe-atunci un băiat subţiratic şi gingaş,

ca o fată mare, pe care nu-l atrăgeau jocurile sau exerciţiile violente, brutale. Timid şi modest, Artur Stavri a rămas astfel toată viaţa, căutând parcă să se ascundă şi să facă tăcere în jurul numelui său.

Peste câţiva ani, Izabela Andrei (Sadoveanu) îl întâlni în casa din strada Albineţ a poetului N. Beldiceanu, profesor la un gimnaziu din Iaşi, care – nemulţumit de *Contemporanul* – înfiinţase un cerc literar. Beldiceanu era un bărbat frumos, rumen la faţă. Avea ochi albaştri, bulbucaţi, şi o barbă scurtă, castanie-roşcată. nervos, pătimaş, de-o vervă nesecată, profesorul fermeca societatea, ţinând-o atentă ceasuri întregi cu digresiuni pitoreşti în egiptologie sau cu fragmente din poemul său geologic *Pământul*, declamate cu o voce puternică, hotărâtă, voalată însă de-o uşoară răguşeală.

Izabela Sadoveanu, pe atunci elevă în clasa a V-a sau a VI-a de Externat, o fetiţă de vreo şaisprezece ani – mică şi slabă – se strecura în casă aproape în fiecare seară şi se aşeza sfioasă în colţul cel mai retras al odăii, ca „un mic animal familial", cum se califică ea însăşi. Cercul se compunea, în 1888, din Artur Stavri, Elena Se vastos, Artur Gorovei, Eduard Gruber, Costică Anghel, C. Gheorghiu, zis Filosoful, Vasile Lateş, Eduard Petrovici etc. Fiecare scotea din buzunar dte o fiţuică şi citea, cu glas scăzut şi inspirat, proză sau versuri. Apoi se aprindeau discuţii pătimaşe, care ţineau uneori până aproape de ziuă.

Printre figurile tinereşti se ivea câteodată chipul roşcovan, plin de o îngăduinţă uşor luătoare în râs, al lui moş Ion Creangă, care în seara de 4 mai 1888 a citit acolo o parte inedită din *Amintiri*. Grupul acesta are astfel meritul de a-l fi însufleţit pe scriitorul uitat în mahalaua Ţicăului, dându-i emoţiile vieţii şi ale succesului literar.

Captivat de teoria audiţiei colorate, Eduard Gruber dădea drumul glasului său cu note joase, înăbuşite, prelungi, căutând să convingă pe asistenţi că sunetele provoacă anumite senzaţii vizuale. Artur Gorovei, deşi covârşit de melancolia unui amor nenorocit, arunca, cu vocea sa ascuţită, zeflemele pline de bun simţ împotriva celor ce luau în serios teoriile lui Gruber.

Artur Stavri nu participa la această încrucişare de spade. Se mulţumea să zâmbească, amuzat şi ironic, gustând, cu mici înghiţituri, din paharul de vin generos, care se afla din belşug în casa lui

Beldiceanu. Izabela Sadoveanu şi-l amintea tânăr de tot (n-avea decât nouăsprezece ani), cu trăsături fine şi cu faţa palidă, răsărind din barba neagră, pe care o chinuia în toate felurile. Era înzestrat cu o sensibilitate feminină, contemplativ şi obosit de viaţă – pe care nici n-o începuse… Tot aşa îl vedea şi mai târziu, în Bucureşti: melancolic, dus pe gânduri, cu un aer de plictiseală. Nu-i plăceau discuţiile gălăgioase, dar era îndrăgostit de „taifas". Se simţea bine în intimitate, când se spovedea cu plăcere. Îl vedeai – acelaşi – în berăria lui Caragiale din Capitală, în casa lui Gherea de la Ploieşti, în tramvai, pe stradă sau pe băncile Parlamentului (fost multă vreme stenograf al Camerei, Artur Stavri – ajuns deputat – n-a ţinut discursuri şi n-a făcut nici interpelări, probabil din compasiune faţă de foştii săi colegi). Stavri era acelaşi şi la reuniunile din Capitală de la Dionisie Many 1, care-l preţuia pentru manierele lui civilizate, pentru gustu-i artistic şi pentru ascuţimea minţii sale pline de fineţe. Sub aparenţa-i de istovire şi de renunţare, Stavri ştia totuşi să reziste şi să dea, fără sforţare, riposte agere vervei îndrăcite şi spiritului tăios şi necruţător al lui Tony Bacalbaşa.

D. Angliei şi St. O. Iosif scriu în *Cumpăna* că Artur

Stavri, în timpul colaborării la Viaţă, revista lui Al. Vlahuţă, s-a manifestat nu numai ca poet, ci şi ca cronicar umoristic, satiric, polemist… >

Iar în redacţia *Vieţii româneşti*, Ibrăileanu spunea că Artur Stavri – la *Pagini literare*, ca şi în toate revistele la care fusese colaborator de bază – scria polemicile în versuri şi-n proză. Ale lui erau toate notiţele mărunte, pline de spirit, din coada revistelor. Cuvintele lui de duh, înţepăturile-i ironice erau repetate de presă şi umblau din gură în gură, mai cu seamă în mediul intelectual. De pildă, de el a fost scrisă cunoscuta fabulă care se încheie cu morala:

Când mănânci aşa iahnie, *Nu mai face gălăgie*.

1 Profesor la Şcoala de Poduri şi Şosele, intelectual de rasă, unul dintre fruntaşii mişcării socialiste.

Se povestea în redacţie, în hazul tuturor, întâmplarea cu parodia lui Coşbuc – transmisă de I. Teodorescu, cumnatul fraţilor Ion şi Costică Botez, martor ocular al întâmplării. Într-o seară, acasă la Many,

după o serie de glume şi de anecdote sărate şi pipărate, care nu displăceau de loc asistenţei, şi în primul rând „birtaşului de la Ploieşti", începu o discuţie aprinsă în jurul poeziei lui G. Coşbuc, admirat cu entuziasm de Gherea, dar puţin preţuit de ceilalţi membri ai cercului. La un moment dat, Artur Stavri se adresă lui Gherea:

— Eu, dragă Costică, îţi fac poezii ca ale lui Coşbuc câte vrei, ba încă mai bune. Dar numai să mă doară capul, căci cu capul liniştit, desigur, le-aş face încă şi mai şi.

— Să te văd, să te văd, te lauzi – îi răspunse Gherea; apoi adăugă: Păcat că nu-l cunosc pe Coşbuc, căci i-aş cere ceva pentru *Literatură şi ştiinţă*.

Peste câteva zile, Artur Stavri veni la redacţie cu o cumplită durere de cap. Atunci Tony Bacalbaşa îl apostrofă:

— Hai, Thuthur (poreclă ce-i dăduse el de la „Art-hur"), pune-te, mă, şi fă poezeaua aia à la Coşbuc, că iacă, te doare capul.

Stavri se aşeză la masă şi scrise într-o întinsoare parodia. Iar la prima întâlnire cu Gherea, Tony Bacalbaşa îi spuse:

— Dragă Costică, spre a-ţi face plăcere, Thuthur ţi-a procurat o poezie de la Coşbuc, cu care se cunoaşte bine. Scoate-o, Thuthur, şi dă-i-o.

Gherea luă manuscrisul cu mefienţă şi începu să-l citească, stând în cumpănă, cu un ochi la poezie şi cu altul la asistenţă, care nu se mai putu stăpâni şi izbucni în râs. Gherea se supără de farsa jucată, dar supărarea nu-i ţinu mult. Parodia, intitulată *Despărţire*, publicată în *Adevărul literar*, avu mare succes. Poezia se isprăvea astfel:

Iar de mâi uita, *ţi-o spun*, *Mă cunoşti tu că-s nebun*.

Şi uşor Aş da-n gura tuturor Toate dragostele tale – Şi de-mi ieşi cumva în cale.

Te omor!

Circula, de asemeni, în grupul de prieteni o poezie intitulată *Călugăriţele*, cu rime accentuate pe silaba antepenultimă, a lui Artur Stavri – care apare astfel ca unul dintre premergătorii acestui gen.

În oeroul *Vieţii româneşti*, poeziile lui Artur Stavri erau gustate pentru prospeţimea icoanelor, de natură şi pentru sentimentele

nostalgice care vibrau în ele. Nu o dată „amicii" îi reciteau, în surdină, versurile:

Ne risipim în cale – şi zilele-nflorite, *Viaţa*, *tinereţea*, *nici ştii când le trăieşti*: *Ca apa care scade*, *aşa*, *pe nesimţite, în cupele uitate pe margmi de fereşti*.

CALISTRAT HOGAŞ

Pe C. Hogaş 1 l-am avut profesor de română şi de latină la Liceul Internat din Iaşi – „dascăl", cum îi plăcea lui să-şi zică. Era îndrăgostit de breasla dăscălească. Îşi iubea elevii – „şcolerii" – liceelor din Piatra, Roman, Tecuci, Iaşi, pe unde peregrinase în agitata lui viaţă de profesor. Chiar culegerea impresiilor sale de călătorie: *Pe drumuri de munte* poartă următoarea dedicaţie: „Închin această scriere tuturor foştilor mei elevi, în semn de dragoste şi aducere-aminte".

L-am cunoscut ca pe un om plin de sănătate şi de veselie, bine legat, cu o faţă de satir bătrân, încadrată într-o barbă gălbuie, rară şi găurită de doi ochi mici, verzui, pătrunzători, care râdeau parcă necontenit, singuri, fără participarea feţei, cu opălărie cât o roată de trăsură, aşa cum îl zugrăveşte G. Ibrăileanu în romanul *Adela*. Era un om robust. Chiar şi iarna purta pe stradă numai o redingotă de postav neagră, fără palton. Pe timp de ploaie îşi arunca pe umeri o imensă pelerină cât o velinţă, de care nu se despărţea în excursiile lui prin munţii.

După munca din timpul anului, după hărţuieli la mai multe şcoli (era profesor şi la Liceul de fete Humpel, şi la Liceul Militar), corectând sute de teze şi extemporale.

Oalistrat Hogaş (moş Calistru, cum îi ziceau colegii de profesorat) pornea în timpul vacanţei în munţi, încălţat cu opinci legate cu noi iţe peste nişte ciorapi lungi de lână roşie, ou raniţa în spinare, cu revolverul la şold şi cu un toroipan în mână, fără să se despartă de pălăria şi de pelerina lui de proporţii homerice. Parcă nu mai era dascălul care venea pe culoarele lungi ale Liceului Internat cu catalogul subsuoară, ducând între două degete ale mâinii stângi gâtul nedespărţitei sticluţe de cerneală roşie cu care corecta în clasă extemporalele. Citea foarte atent lucrările elevilor, şi numai din când în

când arunca o privire mânioasă spre autorul vreunei năzbâtii, peste ochelarii coborâţi aproape de vârful nasului său cârn. Îşi ascuţea şi mai mult sprâmcenele diavoleşti şi, vârându-şi degetele cele mari ale mâinilor în răscroiala de la umăr a vestei, izbucnea:

— Mă, tigoare! k

Moldovean până în măduva oaselor, Hogaş se înfuria ori de câte ori descoperea în vreo lucrare cuvintele: pâine, în loc de pâine, sau niţel. Numai ce-l auzeai:

— Ce limbă-i asta? Câine, pâine, niţel, viţel…

Când eram prin clasa a doua sau a treia de liceu, în 1903 – 1904, Liceul Internat avu parte de inspecţia secretarului general de pe lângă Ministerul Instrucţiunii Publice, însoţit de o droaie de slujbaşi superiori din acest departament. Ca precauţiune, dacă va fi vizitată şi clasa lui, Hogaş ne spuse în ajun să pregătim analiza poeziei: *Uliul şi găinile* din *Cartea de citire*. A doua zi, clasa noastră fu dusă în amfiteatrul unde, de obicei, se făceau lecţiile de fizică şi de chimie, alături de laboratorul cu aparate şi cu substanţe pentru experienţe. Intrară oaspeţii. Secretarul general se iaşeză la masă. cea lungă, iar Hogaş – în picioare – îşi începu lecţia:

— Deschide cartea la o poezie oarecare! – se adresă unui elev profesorul. Înţelegând viclenia, şcolarul strigat deschise cartea la poezia *Uliul şi găinile* şi începu să facă analiza cerută de dascăl. Hogaş întrebă pe alt elev, şi aşa mai departe – vrând să arate inspectorilor ştiinţa clasei. Ajungând profesorul la un şcolar nătâng, acesta, fără să-şi dea seama de trucul dascălului, la prima poticnire în răspunsuri, se scuză:

— Domnu’ profesor, m-a durut capul şi n-am putut prepara lecţia pe astăzi: *Uliul şi găinile*.

Hogaş rămase o echipă încurcat, apoi urmă lecţia ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, dar cam fără chef. Oaspeţii însă se foiră la locurile lor, schimbându-şi zâmbete şi priviri cu înţeles.

Peste câtva timp, într-o revistă a învăţământului, unul dintre inspectorii prezenţi la lecţia de română a lui Hogaş îl făcu cu ou şi cu oţet – criticându-l din punct de vedere pedagogic, lingvistic, gramatical

etc, şi cerând nici mai mult nici mai puţin decât capul vinovatului. Nu ştiu dacă obiecţiile inspectorului cu pricina erau întemeiate ori nu – afară doar de cele privitoare la trucul întrebuinţat de profesor, care a prezentat o lecţie preparată drept una improvizată. Dar mi-a rămas în memorie, ca o curiozitate, pretenţia unui pedagog de a arunca peste bord, dintre dascălii de limba română, tocmai pe acela care a ilustrat-o în mod atât de strălucit!

În excursii, Hogaş pleca fie însoţit de un tovarăş de drum, pe icare îl acoperea cu o avalanşă de glume şi de imprecaţii, fie singur, călare pe Pisiouţa – o iapă iute şi sprintenă.

Cu câteva luni înainte de moarte, Caragiale, trecând prin Iaşi, a ţinut să-l vadă pe Hogaş, pe care îl admira pentru minunatele lui impresii de călătorie.

Hogaş a locuit mulţi ani la Iaşi, într-o casă cu grădină, pe o uliţă din spatele Liceului Internat. Se scula pe la cinci dimineaţa şi înfuleca în pridvor o halcă de carne friptă ipe cărbuni, cu un braţ de ceapă verde. Bea un pahar de vin roşu, vechi, şi o cafea; apoi, fumând cu o uriaşă ţigaretă de chihlimbar, îşi rânduia în minte lucrul de peste zi.

Acest om voinic, tăiat dintr-o bucată, clocotitor de viaţă şi de entuziasm, a străbătut, oum spuneam, numai o parte din munţii Moldovei – şi această împrejurare i-a fost fatală. Prezentându-şi volumul pentru premiere la fosta Academie Română, Hogaş s-a ciocnit de raportul lui Caragiani, care şi-ia încheiat astfel observaţiile: „Aş fi propus să se acorde autorului întreg premiul Adamachi de 5.000 lei. Fiind însă că în cartea sa nu se dă descrierea decât numai a o parte din munţii Moldovei, propun a i se acorda din premiu numai o parte, pe care o veţi găsi cu cale". Academia Română nu s-a arătat dispusă să facă proporţia dintre suprafaţa muntoasă descrisă de Hogaş şi suma. totală a premiului şi nu i-a atribuit din premiu nicio cotă parte, cât de mititică…

Hogaş şi-a tipărit cele dintâi lucrări literare în presa provincială din Piatra. Abia mai târziu, A.D. Xenopol l-a determinat să publice în *Arhiva* din Iaşi însemnări de călătorie. Atât lucrările vechi, cât şi cele noi, apărute în *Viaţa românească*, au fost îndreptate de Ibrăileanu, care a tăiat fără milă digresiunile mitologice, când acestea întreoeau

măsura, ca şi glumele de gust îndoielnic – „miticismele”…

Faţă de aceste amputări, autorul se văicărea cumplit, ca şi când ar fi fost supus unei vivisecţii. Mai târziu însă, când îşi vedea opera pieptănată şi gătită în revistă, Hogaş – spirit obiectiv – nu se putea stăpâni să nu izbucnească faţă de colegii din cancelaria Liceului Internat:

— Ştii că armanul a avut dreptate!

Opera lui Hogaş, adunată într-un volum sub titlul: *Pe drumuri de munte*, s-a tipărit în vara anului 1912, când Ibrăileanu era la mănăstire. Autorul a cerut ca volumul său să fie cules cu ortografia Academiei Române, nu cu cea a revistei, deoarece cartea cu pricina, după hotărârea autorului, urma să fie prezentată acestei instituţii spre premiere. De la primele pagini au izbucnit neînţelegeri între Hogaş şi C. Soroceanu, însărcinat cu îngrijirea volumului. Hogaş s-a burzuluit:

— Eu sunt dascăl de românește, şi mie să nu-mi suflaţi în borş. Îmi fac eu singur corectura, şi-n şpalt, şi-n pagini, şi-n coală. Să nu-şi bage nimeni nasul în trebuşoara asta, care mă priveşte numai pe mine – că mă fac foc, acuşi răstorn puţina cu huşti…

Soroceanu n-a mai văzut corecturile; iar Hogaş, neavând experienţă, a scăpat o sumedenie de greşeli, unele deformând complet textul, ca „braţul” în loc de „băţul” şi… „vaginal” în loc de „virginal”. Toamna, volumul era gata. Autorul mi-a dat şi mie un exemplar, cu următoarea dedioaţie: „Fostului şi iubitului meu elev M. Sevastos. din partea autorului”.

Înainte de a pune volumul în vânzare, Ibrăileanu – întors din vilegiatură – a citit cartea şi şi-a pus mâinile în cap: nu era pagină fără greşeli. S-a năpustit asupra lui Soroceanu:

— Cum de l-ai lăsat pe Hogaş să-şi nenorocească volumul?

— Mi-a fost doar profesor şi nu puteam să-l înfrunt. Deşi eram în afară de discuţie, Ibrăileanu a urmat, adresându-se şi lui Soroceanu, şi mie:

— Tocmai fiindcă aţi fost elevii lui, trebuia să vă uitaţi ce face moşul acolo şi, văzându-i năzbâtiile, să fi dat alarma.

Ibrăileanu a oprit difuzarea volumului, a corijat un exemplar şi

l-a dat tipografiei ca să culeagă din nou vreo douăzecd-treizeci de pagini şi să le retipărească, introducându-le în locul paginilor pline de greşeli. Operaţia era foarte grea şi costisitoare: nu se puteau tipări file izolate, ci sferturi de coală. Deci cele 20 – 30 de pagini greşite cereau înlocuirea a 80 – 120 de pagini. Foile greşite trebuiau scoase din carte, oare era broşată, şi urmau să fie înlocuite cu cele bune. Operaţia aceasta, comandată tipografiei, nu s-a putut realiza. În 1914 s-a tipărit o nouă ediţie, care însă a ars în parte. De aceea, Topârceanu, într-o recenzie, spunea despre Hogaş că e un autor fără noroc.

Într-un rând, cum Ibrăileanu îl probozea pe Topârceanu că toată ziua se ţine de aventuri – Hogaş luă apărarea „vinovatului”:

— Foarte bine face băietul. Îl aprob din toată inima. Atunci, când vrei să umble după aventuri? Noaptea? Dar noaptea e lăsată omului de Dumnezeu pentru dormit.

Hogaş era un povestitor care te fermeca nu numai în scris, ci şi prin viu grai. Ne-a istorisit, de pildă, cum a scăpat de armată. A spus oare purul adevăr, sau l-a mai înflorit? N-a luat cumva asupră-şi păţania altuia şi a povestit-o ca atare numai de dragul hazului? Nuhs de loc lămurit în privinţa asta.

— Ştiţi voi cum am scăpat eu de miliţie? – începu el într-o seară la redacţie, după ce-şi puse o ţigară în lunga-i ţigaretă de chihlimbar şi o aprinse cu o brichetă. Când mi-a venit vremea să trag sorţii, drept să vă spun, n-aveam de fel chef de militărie. Şi cum. am auzit că doctorul din comisia de recrutare nu-i uşă de biserică, m-am şi dus la dânsul – aşa cum făcuseră şi alţi tineri din orăşelul meu, care fuseseră reformaţi. Când am intrat la doctor, el a şi înţeles cum stă chestia. Nici nu m-a lăsat să isprăvesc şi m-a întrebat: „Ai douăzeci de galbeni?” – „Am”, i-am răspuns. – „Atunci, s-a făcut. Adu-mi aici banii, chiar în seara asta, şi tu, trei zile şi trei nopţi de-acum înainte să nu închizi ochii şi nici să nu mănânci – poţi numai să bei: să umbli din crâşmă în crâşmă, nespălat şi nebărbierit. Iar a patra zi, să te prezinţi la comisie. Ai înţeles?” – „Nţeles!”

M-am dus acasă şi am vorbit cu tata, protopopul Du-mi triu. A scos părintele douăzeci de galbeni dintr-o pungă de ibrişin negru, împletit, cu două desăgele pe la capete, iar la mijloc strânsă cu nişte

inele de sfoară. Mi-a mai dat şi bani de cheltuială. M-am dus la doctor şi i-am pus fişicul pe colţul mesei. Am apucat numai să-i spun 'numele meu, că doctorul, începând să numere galbenii, se porni cu glas tare să mă boscorodească (pesemne era cineva în odaia de-alături): „Tinere, nu se poate nicio scutire… patria înainte de toate… datoria (şi cum se încurca, relua numărătoarea de la început) … eu sunt turc… îmi iubesc ţara… aşa să ţi-o iubeşti şi tu… peste trei zile te prezinţi… Te umflu… am să te dau la marină, patru ani, ai auzit?" După aceea, m-am înhăitat cu câteva haimanale şi am ţinut-o într-un zaiafet trei zile şi trei nopţi încheiate. A patra zi, pământiu la faţă, cu obrazul plin de ţepi, cu cearcăne în jurul ochilor, m-am înfăţişat împleticindu-mă în faţa comisiei. Mi-am rostit cu glas stins numele; iar doctorul, cum dădu cu ochii de mine, se răsti: „Da' tu ce cauţi aici? Vrei să faci miliţie? Nu vezi că-ţi bate coliva în piept? Hai, marş acasă!" Am fost reformat ca… ofticos şi, uite, am şaizeci şi patru de ani şi, slavă Domnului, să bat în lemn (Hogaş îşi vârî mâna sub masă şi îndoindu-şi degetul arătător bătu înscândură de jos în sus, ca diavolul pitit acolo să-şi ia tălpăşiţa în tuspatru părţile lumii), nu pot să mă plâng de oftică. Fac excursii ca un flăcău.

Iar după excursii, cu un gest larg, uneori teatral, Hogaş ne arăta frumuseţile patriei noastre, zugrăvind-o pitoresc cu graiul său înflorit: Iată munţii cu piscuri înalte, care parcă se ţin de mână, şi peste care brădetul negru se întinde ca o imensă haină. Ici se zăreşte o mănăstire – un masiv de piatră văruit cu galben, pe care o ceată de turnuri nu se înţeleg între ele, îşi dau brânci şi se îndeasă unele în altele, spre a nu cădea jos de pe masivul de sub picioarele lor. Dar în împărăţia munţilor bântuie uneori furtuni. Uraganele umplu jgheaburile largi ale munţilor şi, ca nişte imense puhoaie vijelioase, se rostogolesc prăpăstios la vale. Viforul şuieră, geme şi urlă în răstimpuri, când cu glas de frunze spulberate, când cu glas de codri zbuciumaţi sau de munţi zguduiţi cu furie pe temeliile lor de cremene eternă…

A. PHILIPPIDE

Venea rar de tot pe la redacţie filologul A. Philippide – un om scund, bine legat, cu nişte mustăţi arnăuţeşti, albe, cu sprâncenele stufoase deasupra unor ochelari cu hulube după urechi. Avea o vorbă

stropşită. Mergea pe jos de acasă la Universitate şi înapoi, purtând o pălărie neagră cu borurile mari şi un baston gros, încujbat. Era un om naiv, foarte credul.

Philippide luase parte la fixarea ortografiei *Vieţii româneşti*. Ţinea însă la unele particularităţi (ca *i* scurt şi *u* scurt, suprimarea apostrofului etc.), care nu fuseseră admise de redacţie. În revistă însă, din punct de vedere ortografic, Philippide făcea stat în stat. Îşi publica articolele cu o ortografie aparte – ortografia lui.

Îl întâlneam adesea în oraş, pe drumul dintre casă şi Universitate. Odată îl văzui pe strada Română, colţ cu strada Tăutu, admirând un cocor dintr-o curte. Era absorbit în studierea păsării captive. Peste vreo oră, când mă reîntorceam pe acelaşi drum, îl găsii lângă acelaşi gard, nemaisăturându-se să cerceteze cocorul, cu o stăruinţă de om de ştiinţă, dublat de un entuziast: admirator al naturii. Şi doar el nu-şi vedea capul de ocupaţii cărturăreşti.

Philippide era un original. Din pricina aceasta multe anecdote născocite de şugubeţii ieşeni s-au împletit aşa de bine cu faptele exacte din viaţa acestui savant, încât astăzi cercetătorii trecutului nu mai ştiu precis care-i realitatea. În romanul său, Stere a povestit câteva din năzdrăvăniile puse de public în sarcina marelui filolog. Fiul său, poetul Al. A. Philippide, le contestă autenticitatea:

— Sunt nişte anecdote care circulau prin Iaşi…

Dintre aceste anecdote, mai cunoscute sunt cele privitoare la căsătoria lui. Ieşenii însă jurau că nu-i la mijloc nicio anecdotă, ci purul adevăr. Astfel, se povestea că Philippide călătorea odată cu trenul de la Iaşi la Bucureşti, în tren intră în vorbă cu un domn de prin Târgu-Neamţ – sau aşa ceva. Umblând în portofel, acesta scăpă jos o fotografie. O ridică Philippide, care rămase mult timp cu fotografia în mână – admirând un chip frumos de fată, completat cu o siluetă solidă.

— Cine-i fata asta? – îl întrebă Philippide pe pie-trean.

— Soră-mea!

— Aşa-aşa… Bună cherestea! Ştii că-mi place? Eu aş lua-o de nevastă. Şi să nu-ţi închipui că sunt un terchea-berchea. Eu sunt profesor universitar – şi am şi oleacă de stare. Dacă nu crezi, iată actele

mele.

Pietreanul examina documentele originalului pretendent, zâmbi şi răspunse:

— Eu n-am nimic împotrivă. Numai să vrea soră-mea…

— Atunci, să ne dăm jos la prima staţie şi să luăm cel dintâi tren spre Piatra.

Zis şi făcut! Fratele şi candidatul la însurătoare se duseră la Târgu-Neamţ. Amândouă părţile căzură de acord – cu toată originalitatea cererii în căsătorie – şi nunta avu loc.

Dar la început căsătoria cam scârţâia. Doamna zdrăngănea toată ziua la pian şi îl năucea pe studiosul filolog. Toate aluziile, apoi rugăminţile şi mustrările soţului rămaseră zadarnice. Atunci Philippide puse mâna pe un topor şi făcu ţăndări „drâmboiul". Dar erau şi alte pricini de neînţelegere între soţi. La fiecare prilej, nevasta pomenea de averea ei, de banii săi. Exasperat de aceste sâcâieli, profesorul se repezi la scrin, trase furios sertarul unde soţia îşi ţinea maldărele de bancnote, le umflă în braţe şi sfârrr! – le aruncă pe toate în foc pe gura sobei.

Folclorista Elena Sevastos, mama mea, fostă elevă a lui Philippide, în clasa a şaptea, la Institutul Humpel, mi-a povestit cum directoarea l-a prezentat elevelor pe Philippide cu următoarele cuvinte:

— Vă anunţ cu bucurie că am izbutit să determin pe domnul Philippide a preda cursul de limba română la şcoala noastră. Domnia-sa se întoarce acum din străinătate, unde a făcut studii strălucite. E un învăţat îndrăgostit de ştiinţă. El şi-a consacrat muncii grele de filolog cei mai frumoşi ani ai tinereţii sale – în vreme ce colegi de-ai să-i îmbrăţişau cariere uşoare sau chiar nu făceau nimic, bazaţi pe bunăstarea lor şi a părinţilor lor. Domnul Philippide face parte dintre oamenii înlesniţi materialmente. El are…

Şi doamna Humpel începu să facă un pomelnic al averii familiei Philippide: casă, vie, atâtea fălci de pământ arabil…?

— Fără păpuşoi, o întrerupse brusc Philippide, completând inventarul.

Fetele se uitară unele la altele, începură să-şi dea coate şi să se hlizească. Nu s-auzeau decât şoapte în clasă: „fără păpuşoi”, „bună partidă”, „fără păpuşoi”… Această intervenţie nenorocită submina de la început prestigiul de dascăl al lui Philippide, care – nemaiputând suporta obrăzniciile şi gălăgia făcută în clasă de fete – înşfacă într-o zi catalogul de pe catedră şi, ou paşi mari, repezi, dădu să iasă din clasă. Se opri însă în prag, se întoarse scurt şi se adresă furios elevelor, ameninţându-le cu pumnul:

— Ştiu eu ce vă trebuie vouă!

Aceasta a fost ultima lui lecţie cu clasa a şaptea de la Humpel.

La 1 noiembrie 1897, Philippide începu lucrarea dicţionarului limbii române, din însărcinarea Academiei. Într-un anuar al Universităţii din Iaşi găsim un rapdât făcut de comisia Academiei asupra activităţii lui Philippide. De la 15 februarie 1898 până la 15 martie 1899 se culeseseră 500.000 de extrase din 209 volume. Comisia spera că dicţionarul va fi gata în trei ani. „Pentru aceasta însă – spunea raportul – trebuie o putere de muncă uriaşă”.

În ziua când începu munca la dicţionar, Costică Botez văzu o schimbare în casa lui Philippide; profesorul îşi mutase patul în birou. Puţin jenat, Philippide se simţi obligat să dea o explicaţie:

— Dicţionar şi nevastă nu se poate! – şi, amărât, turnă lui Costică Botez un păhăruţ din cana de vin roşu, care nu lipsea de pe biroul lui, închinând pentru izbânda dicţionarului.

Philippide a dus o aspră viaţă de muncă, între şcoală şi biroul său de studiu.

— Şcoala nu este un local de petrecere, ci de muncă, de necaz, spunea el. Tot lucrul bun se capătă cu greu. Nimeni nu se tâmpeşte de carte, cum cred unii. Iar cine iese tâmpit din şcoală, acela era tâmp de acasă…

În studiile lui, Philippide a pătruns toate tainele limbii româneşti. El şi-a dat bine seama de valoarea lui Creangă, prozatorul nostru cel mai mare, om din popor, care – cum spunea Ibrăileanu – „scrie cum vorbeşte poporul: e singurul care are limba perfect românească”. De aceea, A. Philippide, în *Gramatica elementară a limbii*

române, ia exemple aproape numai din Creangă, „căci numai fraza lui nu e influenţată de nicio sintaxă străină”.

Şi aşa, cumpănind această limbă „înţeleaptă”, Philippide înainta cu paşi şovăitori spre bătrâneţe.

El era idolatrizat de studenţi şi de studente care – după ieşirea de la curs – îl urmăreau cu admiraţie pe stradă, din urmă. Dacă începea ploaia, el îşi aşeza tacticos piciorul, unul după altul, pe scara de piatră a vreunei case şi îşi sufleca numai de un deget manşeta pantalonilor, îşi deschidea încet umbrela şi cu pas măsurat se îndrepta spre casă.

Într-o vizită pe care i-a făcut-o acasă D. Gusti, pe când era ministru al Instrucţiei Publice, Philippide, plângându-i-se de neajunsurile vârstei şi de boli, i se destăinui astfel, cu mare amărăciune:

— Domnule ministru, la început omul este ajutat de o putere supranaturală – cum vrei să-i zici: natură, soartă, destin, Dumnezeu… Dar asta numai până la cincizeci de ani. După aceea, Dumnezeu te lasă la propriile tale forţe.

Alungând la ultimul termen al zilelor, el îşi chemă la patul de moarte pe cei doi fii ai săi şi, adunându-şi cele din urmă puteri, se săltă puţin într-un cot, îi fulgeră cu o privire aprigă şi cu glas răstit le strigă, din ce în ce mai violent şi mai sacadat:

— Să vă dau un sfat, dragii tatii: să-nudaţi-sfa-turi-în-viaţă…

Acestea i-au fost ultimele cuvinte.

DOCTORUL I. MIRONESCU ŞI ALŢI DOCTORI

Din primii ani, *Viaţa românească* a început să publice schiţe şi nuvele din viaţa ţărănească de I. Mironescu – doctorul Mironescu – pe care Ibrăileanu îl remarcase încă din Liceul Internat ca un povestitor original, plin de talent.

Când eram în clasa întâi de liceu, Mironescu se găsea în ultima clasă. La serbarea de fine de an s-a reprezentat *Conu Iorgu de la Sadagura* de Alecsandri, cu Mironescu în rolul principal. El a avut cel mai mare succes. Toată lumea l-a sfătuit să se facă actor. Mironescu însă s-a înscris la medicină. În clasa a IV-a l-am avut pedagog de repetitor. Smead la faţă, cu figura colţuroasă, cu ochelari pe nasul

ascuţit, Mironescu – aşezat la catedră printre tomuri ştiinţifice – impunea cu severitate o linişte absolută. Nicio vorbă de spirit, niciun zâmbet… Mai târziu, l-am întâlnit în redacţia *Vieţii românești povestind*, cu aceeaşi mască de dascăl cumplit de aspru, întâmplări hazlii de la universitate sau din viaţa ţărănească.

Fiu de învăţător de la Tazlău, înzestrat cu un iscoditor spirit de observaţie, crescut în mediul ţărănesc, el a pătruns până în adânc sufletul poporului, cu toate ascunzişurile lui. Plugarii săi sunt vii. Viaţa satului ne apare firească, autentică, iar limba folosită de el ne-o aminteşte pe cea a lui Creangă.

Când auzi pe-un ţăran, erou al lui Mironescu, spunând unui copilandru: „Aici ni-i masul în noaptea asta, ţân-cule", parcă te transpui în lumea de la ţară. Îl vezi pe uriaşul Irimie Honcu cioplit parcă din stâncă pustie, în care se frământă, duh prins din duhul pustiu al Tazlăului, cum ridică întreaga căpiţă într-un ţăpoi şi o duce ca pe nimica toată cine ştie unde şi cum spune, aplecându-şi mereu pălăria pe-o sprânceană, când cântau nişte neveste: „Măi fraţilor, măi… ţărna lor de femei… cu căuşul scot de la inimă!"

Ibrăileanu nu ştia cum să laude mai mult această expresie: „cu căuşul scot de la inimă", ca şi cealaltă: „cioplit din stâncă pustie". Lăuda, de asemeni, claca la adunatul finului în poiana Preluncilor, când brazdele de iarbă se întindeau în şiruri lungi dintr-o poală în alta a pădurii, sub căldura veselă a dimineţii, în care plutea un miros năprasnic de fân cosit, de răşină, de sălbăticiune crudă, umplând văzduhul de tăria aceea ce parc-o simţi că te pătrunde, te învăluie, te doboară…

Alături de Sp. Popescu, cercul *Vieţii românești* îl punea pe Mironescu în fruntea scriitorilor contemporani care au izbutit să aducă în literatură ţărani autentici. Din aceeaşi familie era socotit şi I.C. Vissarion.

— Şi ţăranii lui Mihail Sadoveanu sunt vii, adăuga Ibrăileanu, dar sunt ţărani „văzuţi de Sadoveanu", pe când sătenii lui Sp. Popescu, Mironescu, Vissarion sunt ţărani în carne şi oase, care ni se prezintă parcă singuri, fără intermediul scriitorului.

Şedinţele *Vieţii româneşti* nu aveau nicio rânduială. Uneori se lucra în şir trei-patru-cinci ceasuri. Alte daţi, tot atâta timp se spuneau anecdote şi se povesteau întâmplări „ca pe uliţa mare”. Această parte a activităţii redacţionale era numită de Ibrăileanu „cafeneaua”, care putea fi la începutul, la mijlocul sau la sfârşitul reuniunii. Anecdota era îndeobşte stârnită de un fapt actual în legătură cu lucrul din redacţie. Doctorul Mironescu: era neîntrecut în anecdote. Şi Topârceanu povestea frumos, cu haz. Dar Mironescu îl întrecea – mai cu seamă însnoavele populare – căci el punea în ele un umor sănătos ţărănesc. Când istorisea, Mironescu semăna cu un strălucit actor de comedie. Povestea cu o naivitate prefăcută, gesticulând ca personajele reprezentate, modulându-şi vocea după sensul dialogului. Tot timpul, niciun zâmbet nu-i încreţea faţa. Păstra o mină serioasă de iezuit. Umorul lui era sporit de contrastul dintre vorbă şi chip.

Într-o seară, toţi membrii redacţiei s-au dus la cârciuma lui Lupu-Fleică, de pe strada Lozonschi, vizavi de Seminarul Veniamin. De obicei, astfel de escapade – foarte rare – se făceau numai când sosea în Iaşi vreun musafir simpatizat din Bucureşti sau din provincie. În seara aceea, când mesenii se ospătau cu muşchi la grătar şi beau vinuri din împrejurimile Iaşilor, doctorul Mironescu se afla într-o vervă îndrăcită. Toată elocvenţa lui se revărsa asupra profesorului Demetriade, şeful clinicii unde Mironescu fusese asistent.

— Într-o zi ne trimite Demetriade nişte raci la laborator pentru experienţe, începu Mironescu. Erau nişte raci mari, de toată frumuseţea. Ce-mi vine în cap? Pun pe primă să ne fiarbă racii şi să ne facă un mujdei de usturoi. Şi ne aşezăm la mâncat: eu, Hortolomei, celălalt asistent, şi prima. Desfăceam gâturile, le botezam în mo jarul cu usturoi şi mâncam de ne trosneau fălcile… când deodată se deschide uşa şi – cine se iveşte în uşă? Demetriade – hipopotamul, pachidermul, cum îi ziceam noi.

— Cum? îmi mâncaţi materialul didactic, îmi mâncaţi materialul didactic? – porneşte el să se tânguiască, frângându-şi mâinile. Şi deodată se răsteşte la primă, foarte nemulţumit c-o vede în tovărăşia noastră – a celor mai tineri!

— Ce cauţi aici? De ce nu stai în camera dumitale? Deunăzi,

te-am prins în mijlocul laboratorului, făcându-ţi baie rece la picioare în acelaşi lighean cu asistenţii mei, după o excursie la Galata. Azi, le fierbi materialul didactic. Ce-a ajuns laboratorul? Baie populară? Locantă economică?

Vizita lui Mironescu la redacţie îl bucura îndeosebi pe Ibrăileanu – şi pentru anecdotele şi snoavele lui, dar şi pentru lămuririle medicale ce-i dădea. Ibrăileanu, care a avut tot timpul o sănătate şubredă, era obsedat de ideea morţii. Într-o zi îl întrebă pe Costică Botez:

— Tu, Costică, nu te gândeşti niciodată la moarte?

— Nu, niciodată, răspunse Botez. Destul se gândeşte ea la mine.

Când îl ironiza vreun prieten pe tema fobiei de microbi, Ibrăileanu surâdea dispreţuitor:

— Voi sunteţi nişte proşti. Nu vă temeţi de microbi, fiindcă sunt mici… şi vă temeţi de tigri şi de lei, fiindcă-s mari. Dar luaţi o statistică. Câţi oameni mor de microbi într-un an pe toată suprafaţa pământului şi câţi din pricina tigrilor şi a leilor?

De altfel, mulţi doctori – chiar savanţi – iau măsuri de pază împotriva microbilor, întocmai ca Ibrăileanu. Nu dau mâna cu musafirii, nu lasă pe nimeni să se atingă de telefonul lor şi se dezinfectează la orice ocazie cu alcool. Nimeni nu râde de un medic care ia astfel de precauţiuni. Un profan însă, în aceeaşi situaţie, este obiect de ironii.

Într-o seară, se încinse o discuţie asupra scarlatinei. Ibrăileanu citise ceva alarmant într-o revistă ştiinţifică şi începu să se teamă de recidiva acestei boli. Medicii din redacţie căutară să-l liniştească. Dar Ibrăileanu nu se lăsă cu una, cu două. Se adresă lui Mironescu:

— Mie să-mi răspunzi scurt: sunt sau nu sunt cazuri de recidivă?

— Sunt.

— Păi vezi!…

— Sunt, dar unul la zece mii.

— Bun! Dar de unde ştiu că nu-s tocmai eu cazul acela?

— Lăsaţi-mă, domnu' profesor, făcu exasperat Mironescu. Dumneavoastră semănaţi cu o babă de şaptezeci şi cinci de ani, care a

intrat în panică să nu capete vreo boală venerică…

Atunci Ibrăileanu îl luă arbitru pe doctorul Petre Cazacu:

— Nu-s logic? Care-i greşeala mea?

— E prea multă logică, îi răspunse doctorul Cazacu.

Stere spunea despre Ibrăileanu că e mai mult ipohondru decât bolnav realmente. La discuţiile medicale, acasă la Ibrăileanu, lua parte activă şi profesorul doctor Ştefănescu-Galaţi. Într-o zi, erau mai mulţi „amici" la Ibrăileanu, în curte, în jurul unei mese, pe care se găsea o cutie cu ţigări. Cineva prinse cutia de o margine şi o trase spre dânsul. Ibrăileanu sări ars:

— De ce-ai pus mâna pe cutie? Poate ai infectat-o.

— Nu-i nimic. Stă în soare şi se dezinfectează.

— Dar dacă tocmai marginea atinsă cade în umbră? Atunci „amicul" care făcuse imprudenţa luă cutia şi o întură cu marginea dinspre el către soare:

— Aşa şedea cutia… Ibrăileanu i-o smulse din mână:

— Ba aşa…

— Ba aşa…

Şi unul, şi celălalt întoarseră cutia când într-o parte, când în alta. Ca să domolească spiritele, Ştefănescu-Galaţi începu cu un aer trist:

— Să lăsăm astea şi să vă spun un lucru foarte grav. Domnu' Ibrăileanu, tare mă tem să nu mă îmbolnăvesc de sifilis.

— Cum asta?

— Uite cum: azi dimineaţă, în clinică, pe când mă îndreptam din salon spre cancelarie, îmi iese înainte pe culoar o femeie cu buzele mâncate de sifilis. Când ajunge în dreptul meu, îmi spune: „Săru' mâna, domnu' doftor". Ei, ce ziceţi? N-o să mă molipsesc şi eu?

Ibrăileanu începu să râdă. Cum el se temea nu numai de microbi, ci şi de curent, Ştefănescu-Galaţi îi strigă:

— Mută-te repede pe celălalt scaun.

Ibrăileanu trecu iute pe scaunul de-alături, apoi îl întrebă:

— Dar de ce?

— Nu vezi în gard o gaură drept în spatele dumitale? Stai în

curent. Poţi să răcești.

La urmă, Ştefănescu-Galaţi cântă câteva romanţe franţuzeşti şi plecă, condus până la portiţă de Ibrăileanu, care căpătă o foarte bună dispoziţie sufletească. Ibrăileanu se aşează din nou la masă şi ne spuse:

— Într-adevăr, sunt bolnav de nervi. Mă caut cu Parhon. Vine des la mine, îmi explică ce am şi ce n-am. Eu însă îl întreb: „Dar oare n-ar putea fi şi asta?" Iar el, cum e om de ştiinţă, cinstit, îmi răspunde: „S-ar putea". Ei bine, e destul ca el să-şi exprime îndoiala, ca eu să ridic pe supoziţia lui o construcţie de eventuale cataclisme. Şi adio linişte, adio somn! De câte ori pleacă de la mine, mă lasă deprimat. În schimb, când vine Ştefănescu-Galaţi şi-mi spune că n-am nicio boală, când îmi povesteşte cancanuri şi îmi cântă şansonete, mă simt aşa de bine… iar la plecarea lui parcă-s altul… Sunt reconfortat, ou dragoste de viaţă şi de lucru. Dar, în fond, Parhon e un savant, pe când bietul Ştefănescu-Galaţi nu ştie nimic. Mie mi-ar trebui un mare doctor neamţ, bătrân, cu barba albă, stufoasă, cu nişte ochelari cât roata carului după urechi, să-mi poruncească ce am de făcut şi să nu mă lase să zic care: „Halt! Ver*boten*!"

Într-o seară, la redacţie, Ibrăileanu tăbărî asupra doctorului Mironescu:

— Ascultă, Mironescu, am auzit că nu mai scrii, fiindcă baţi în fiecare noapte crísmele, împreună cu Frunză.

— Intrigi, domnu' profesor! Ne ducem, nu zic ba, o dată, de două ori pe săptămână, la un pahar de vin. Dar a înţărcat bălaia. Şi să vedeţi cum. Acum vreo zece zile, stau eu cu „fratele Axinte" la o crâşmă din Tătăraşi o noapte întreagă. Aproape de ziuă, îl conduc spre casă. El era puţin cam îngrijorat. În poartă îi spun: N-ar fi bine să intru şi eu? Madam Frunză poate e necăjită.

— Nu, nu, frate! Lasă, că mă descurc eu singur. Peste câteva zile mă întâlnesc iarăşi cu Frunză.

— Ei, cum a fost?

— Prost de tot. Cum am intrat în casă, Zoe dă-i, şi dă-i, şi dă-i… eu tac, şi tac, şi tac… Pe urmă, ce m-am înfuriat şi eu, şi am început să spun: şi dă-i, şi dă-i, şi dă-i… ea tace, şi tace, şi tace… în sfârşit, nici eu

n-o duc bine cu nevastă-mea, din pricina escapadelor cu Frunză. Într-o zi, ea m-a întrebat: Dacă vrei să stai numaidecât de vorbă cu un prieten la un pahar de vin, de ce nu beţi aici, acasă?

— Asta-i bună! i-am răspuns. Băutura acasă n-are niciun chichirez. Nouă ne place atmosfera de crâşmă: câteva măsuţe şi scaune strâmbe într-o; odăiţă cu perdele de cât înflorat, întinse pe o sfoară… o lampă chioară, care filează… o tarabă cu câteva palidei şi măsuri de metal, un borcan cu măsline uscate, scrumbii sărate, şiraguri de covrigi de anul trecut, trei-patru poliţe în fund, aşternute cu hârtie colorată: roză şi verde, cu nişte găurele şi crestături neregulate pe la margini, pe care stau rânduri de şipuri: ici, piperment verde, coniac cafeniu; colo, vin înfundat – roşu şi alb-untdelemniu… Nevastă-mea n-a mai spus nimic. A rămas pe gânduri. A umblat forfota două zile. Treburi gospodăreşti, mi-am zis. Dar ce să vedeţi? După aceea, când era şi „fratele Axinte" la mine, ne cheamă ea în odaia din fund să ne arate ceva. Când s-a deschis uşa, am încremenit în prag. Era aranjată o crâşmă de mahala, aşa cum i-o zugrăvisem eu: cu perdeluţe, cu o gazorniţă, cu tarabă, cu mese şi scaune într-o rână, ca în Tătăraşi. De-atunci, când am chef de vorbă, nu mă mai duc cu Frunză pe la crâşme. Trecem în odaia din fund. Nu vreţi să veniţi odată şi dumneavoastră, domnu' profesor, pe la localul nostru de băuturi spirtoase?

MIHAIL SADOVEANU

Când a apărut *Viaţa românească*, Ibrăileanu a cerut *lui* Mihail Sadoveanu colaborarea la revistă printr-o lungă scrisoare, trimisă la Bucureşti. Sadoveanu îl cunoştea din apărarea ce-i luase în *Curentul nou*, ridicându-se împotriva nedreptelor atacuri ale lui H. Sanielevici. El a primit invitaţia şi a început să colaboreze la *Viaţa românească*, continuând în acelaşi timp corespondenţa cu criticul revistei.

Ibrăileanu spunea – când a apărut volumul la *noi*, *în Viişoara* – că Sadoveanu nu cunoştea marea şi muntele, fiindcă nu trăise în imediata lor apropiere, şi de aceea nu le zugrăveşte în opera sa. Iar M. Carp povestea că redacţia *Vieţii româneşti* a organizat o excursie la Ceahlău şi pe Bistriţa tocmai pentru a-i da prilejul să vină în contact cu munţii noştri. Sadoveanu însă mi-a mărturisit că văzuse munţii şi mai

înainte, în vara anului 1906. Făcuse drumul într-o trăsură cu clopote. Cercetase îndelung mănăstirile: Neamţ, Secu, Văratic, Agapia, umblând domol, pe jos. Văzuse livezi, râmnice şi prisăci. Se închinase către toate izvoarele. După această călătorie, el a scris", despre mănăstiri (de pildă, despre Râşca) unele pagini care zugrăvesc munţii, apărute în volumul *Oameni şi locuri*.

Excursia organizată de *Viaţa românească* a avut loc în 1909, la sfârşitul lui iulie sau la începutul lui august. Au luat parte: C. Stere, G. Ibrăileanu, Mihail Sadoveanu.

M. Carp, Izabela Sadoveanu, copiii lui Stere. Excursioniştii au plecat cu un brec şi cu o trăsură de la mănăstirea Neamţului spre Durau, şi lângă satul Plotun, l-au întâlnit în vale, aproape de Durau, pe I. Nicolau, care – fiind în excursie la Hangu – se plimba tocmai atunci pe malul Plotunului. Excursioniştii l-au invitat şi pe dânsul. Au urcat împreună dealul. Pe drum, Stere s-a plecat în brec spre fiica sa şi, admirându-i ochii orientali, care aruncau văpăi, a exclamat: Vai ce frumoşi ochi ai! şi se prefăcea că vrea să-şi aprindă trabucul de la ochii ei. Călătorii s-au oprit la Durau, unde G. Panu avea o gospodărie de vară. Stere a vrut să-l viziteze. Dar Panu lipsea, fiind – împreună cu familia – într-un voiaj în Grecia. Bărbaţii au dormit la arhondaric, iar Izabela Sadoveanu şi fata lui Stere au fost găzduite într-o chilie în altă parte. În timpul discuţiilor din seara aceea, Sadoveanu îl numea pe Stere: „Sacerdotele". A doua zi dimineaţă, înainte de revărsatul zorilor, drumeţii s-au suit pe Ceahlău – unii călări, alţii pe jos. Au urcat muntele în piept şi, înconjurând Panaghia pe o cărare îngustă, între peretele de stâncă şi prăpastie, au trecut de cealaltă parte, de unde puteau admira piscul Toaca şi platourile: Oco-laşul Mic şi Ocoiaşul Mare. Au luat prânzul pe vârful muntelui. În după-amiaza aceleiaşi zile s-au înapoiat la Durau, s-au suit cu toţii în vehicule şi au coborât la vale. Ibrăileanu era în vervă. Îl tachina pe Nicolau, surprins plimbându-se în mod suspect în preajma Hangului, mănăstire de maici. Mai puţin vorbăreţ era Stere. Sadoveanu însă a tăcut tot timpul. Drumul străbătea privelişti încântătoare, trecea peste Bistriţa, traversa masivul Pătru-vodă şi, în sfârşit, dădea la Mănăstirea Neamţului. Stere îşi arătă în urmă indignarea, atât verbal, cât şi în romanul său, că

Pădureanu (Sadoveanu), în loc să admire magnificul răsărit al soarelui pe Ceahlău – întors cu spatele spre această vrajă – sufla în cărbuni din toracele lui de taur, pentru a încălzi cafeaua cu lapte şi a pune de mămăligă pentru scrob… Faţă de aparenta insensibilitate a lui Sadoveanu în faţa naturii, şi Ibrăileanu a avut o explozie de revoltă, povestindu-ne că autorul Balt*agului, în* aceeaşi excursie, părea că nu admira munţii şi Bistriţa, ci era cufundat într-o pasionantă şi amănunţită descripţie a modului cum se ung cizmele la gura sobei cu untură de gâscă. Dar mai târziu criticul a găsit, zugrăvite pitoresc, toate icoanele de natură pe care „amicii" le admiraseră cu încântare, ridicând vocea şi desfăcând larg braţele… în vreme ce Sadoveanu, dintr-o aruncătură furişă de ochi, pe sub sprâncene, prinsese imagini mai multe, mai precise şi mai vii decât toţi tovarăşii de călătorie. Nu-i scăpase niciun amănunt – nici pasărea care cânta „mirată", undeva pe mal. Într-o fulgerare de-o clipă, Sadoveanu găsise timp să înghită munţii cu Bistriţă cu tot…

Am remarcat şi eu, de multe ori, modul rapid de impresionare a lui Sadoveanu. Am observat lucrul acesta în multele expediţii de vânătoare făcute împreună în ţinutul Iaşilor, ca şi pe câmpiile Bărăganului. Mi-a rămas încă întipărită deosebit de adânc în amintire următoarea scenă, petrecută într-o primăvară, la o vânătoare de sitari în pădurile Boroşăştilor. Am sosit dimineaţa la gara Bâr-nova cu un grup de vânători din Iaşi, printre care se aflau Sadoveanu, Costică Botez, Demostene Botez şi Topârceanu. Ne-a întâmpinat pădurarul Ceapă, înconjurat de-o ceată de gonaşi, băieţi cu ochi iscoditori, cu haine zdrenţăroase, cu căciuli pe ochi şi cu opinci din care le atârnau obielele. Am luat o gustare la cârciuma lui Pachiţescu, un negustor cu barba zbârlită, având ceva din primitivitatea pădurilor din juru-i; apoi am pornit cu toţii pe poteci, luând dealul pieptiş, sub comanda gălăgioasă a unui vânător bătrân, „puşcă veche". Ne înfundarăm la vânat în pădure, dar nu ne săriră decât vreo doi-trei sitari. Încă nu era toiul lor. Din loc în loc, se vedeau prin viroage urme de nămeţi. Numai cornii înfloriţi, înfăşuraţi parcă într-o dantelă galbenă, dădeau viaţă decorului sumbru, alcătuit de trunchiurile şi de crengile negre. Cerul era acoperit, şi deodată fulgi mari, deşi, prinseră să cadă liniştit.

Puşcaşii hotărâră să oprească goana-şi să se retragă spre gară. Merserăm vreo câteva ore prin pădure, pe aleile dintre parcele, căci cărările erau toate troienite. Omătul acoperise copacii şi îndoia sub povară arbuştii, în sfârşit, dădurăm peste o potecă cunoscută, care ne scotea la linia ferată. Vânătorii. se înşiruiră în monom. Eu mă nimerisem cam pe la mijlocul şirului. Deodată.

Mihail Sadoveanu

Încremenii pe loc, oprit de o privelişte unică: la marginea potecii era un budăi. Pe faţa albă a zăpezii se vedea pata neagră a apei de izvor. Împrejurul budăiului se aflau câţiva stejari care îşi împletiseră crengile. Pe trunchiul acestora se urcase iedera, cu lianele ei agăţătoare, alcătuind un fel de draperie albă. Părea un alcov magic din horbotă de argint, deasupra unui pat de apă vie. Puşcaşii trecură grăbiţi pe lângă mine, ca să ajungă mai repede la ţuica fiartă a lui Pachiţescu. Eu însă nu mă urnii din loc, admirând acest feeric spectacol al naturii. Peste câtva timp, veni din urma mea Sadoveanu, căruia îi arătai minunea. Dar el parcă nici n-o văzu. Trecu înepede înainte – spre indignarea mea împotriva „insensibilităţii" sale artistice. După câteva săptămâni, găsii într-o nuvelă a lui Sadoveanu tabloul de iarnă din pădurea Bârnovei care mă uimise atât de mult. Nu lipsea niciun amănunt. Ba se mai adăugase un cintez. Marele scriitor izbutise, dintr-o aruncătură de ochi, să prindă exact toate tainele fermecătoarei privelişti şi să le zugrăvească cu o artă desăvârşită. Iată cum a ieşit acelaşi tablou de sub penelul lui Sadoveanu: „Într-o vaie, la dreapta noastră, se deschidea un lac neclintit, adunat din ploile primăverii. Asupra oglinzii lui negre şi lucii atârnau arcuri argintii. Un cintez trecu pe deasupră-i, ţârâind uşurel; apoi tăcerea crescu în juru-i, sperioasă şi împietrită, ca într-un basm şi ca într-un vis. Era ceva în afară de viaţă şi de lume. Cuimaginea aceasta în suflet îmi urmai tovarăşii pe cărarea prăvălatică spre crâşma domnului Pachiţescu".

Odată, întâlnindu-mă pe stradă cu un vânzător de la o prăvălie de textile de pe strada Ştefan cel Mare din Iaşi, acesta, din una în alta, începu să vorbească de literatură, şi îndeosebi despre Sadoveanu:

— Eu, domnule Sevastos, sunt un băiat sărac. Muncesc de

dimineaţă până seara ca să hrănesc pe mama şi pe cei patru fraţi mai mici ai mei, rămaşi orfani de tată. Eu din târgul leşului n-am ieşit. Nu m-am dus, dacă mă crezi, cu trenul de plăcere nici până la Ungheni. N-am văzut nici măcar bălţile de la Cristeşti. Dar când citesc seara acasă pe Sadoveanu, despre plaur, ciobacă, ghion

der – eu nu ştiu ce-s aiestea, nu le-am văzut niciodată, dar tare-mi plac!

De la primele manifestări literare ale lui Mihail Sadoveanu, Ibrăileanu şi-a dat seama de marele şi originalul talent al scriitorului. Sadoveanu îl fermeca cu deosebire pe criticul *Vieţii româneşti* prin minunatul dar de a evoca trecutul şi de a zugrăvi natura şi sufletul ţăranului – de la înfiorările sfioase de dragoste până la frământările adânci, de ordin social. În privinţa poeziei naturii, criticul spunea că arta lui Sadoveanu întrece natura. Cuprins de entuziasm faţă de atâta varietate şi bogăţie de imagini, el s-a văzut nevoit odată să se întrebe: Oare de unde le mai scoate?

Când Sadoveanu intra, masiv, în redacţie, cu un umăr înainte, prin uşa îngustă în două canaturi, dintre care unul era veşnic fix, după ce-şi atârna paltonul în cuierul din perete, toate figurile se înseninau iar Ibrăileanu uita chiar să-şi flambeze cartonul ţigaretei. Sadoveanu scotea din buzunar nişte foiţe mici, pe care erau înşirate buchi mărunte cât puricii şi începea să citească cu glas domol, melodios, povestirea unei întâmplări petrecute undeva în luncile Moldovei ori ale Siretului, de pildă, la *Cotitura Boroiului* („care are iz de singurătate gravă şi de tăcere”, după expresia lui Ibrăileanu). Priveliştile lui de natură şi icoanele-i din trecut te impresionează adânc când le citeşti. Dar când frazele povestirilor erau rostite de buzele fine ale scriitorului, când în glasul său vibrau ecouri tainice, când ochii săi albaştri, ba se aprindeau în ape lucii, ca de oţel, ba se potoleau, căpătând moliciunea aripilor de fluture – atunci îţi dădeai seama că noi descoperim în opera lui mai puţin decât pusese el însuşi.

Sadoveanu era un lector, neîntrecut. Îşi oţăra figura când imita clănţănitul unei femei cicălitoare; îşi scutura capul, redând nazurile unei fete de la ţară; abia şoptea cele din urmă cuvinte ale unui bătrân

vânător care îşi sfârşea zilele pe un piept de munte, când copoii ţăhneau după cerb şi când glas de bucium străbătea singurătăţile, în depărtări…

Ibrăileanu remarca faptul că ţăranii lui Sadoveanu sunt oameni tari, plini de o forţă concentrată, tăcuţi şi domoli, cu izbucniri aprige din când în când.

În opera lui, Sadoveanu apare ca un apărător al celor „vămuiţi", cum îi numea el pe ţărani. Pentru atitudinea aceasta a fost înfruntat de reacţionarii de la noi.

— Discutând odată cu Maiorescu – mi-a spus Sadoveanu – el a adus vorba despre buoata mea *Călăraşul* din *Povestiri de război*, în care preamăresc eroismul soldatului anonim. Ridicându-şi cu uimire sprâncenele, cu un rictus de dezaprobare şi căutând cuvântul cel mai politicos, Maiorescu a calificat bucata asta drept „cel puţin ciudată". În clipa aceea mi-am dat seama de tot reacţionarismul din sufletul lui.

Când Sadoveanu rostea vorbele tari ale vreunui personaj aspru într-o împrejurare cruntă, glasul lui vuia surd, ca o duruitoare sugrumată undeva, departe, între două tancuri prăvălite unul peste altul. După lectura unei astfel de bucăţi în redacţia *Vieţii româneşti*, prietenii rămâneau încremeniţi, muţi… Umblau neastâmpăraţi numai ochii lui Ibrăileanu, umeziţi de o caldă admiraţie, de care se sfia, căutând s-o ascundă. Lua cu aviditate manuscrisul din mâna lui Sadoveanu şi mi-l dădea mie. Eu deschideam ferestruica peretelui despărţitor dintre redacţie şi tipografie şi strigam cu glas înăbuşit:

— Domnu' Cubelca, un manuscris!

Apoi Ibrăileanu spunea, emoţionat, câteva cuvinte moderate de laudă.

Când ascultai din gura lui Sadoveanu o pagină cu descripţii de natură, aveai impresia că talentul lui zămislea poezia cu aceeaşi naturaleţe şi uşurinţă cu care copacul îşi scoate seva din adâncul pământului.

În redacţie, ca şi la popasurile vânătoreşti, Sadoveanu ne povestea însă uneori – dar numai după insistentele noastre întrebări – despre munca aspră depusă de dânsul în timpul uceniciei scriitoriceşti

şi de mai târziu. El însuşi se vedea ca „un faur aburit, care se ostenea fără răgaz sub oalm înşelător”.

În afară de versurile publicate de el în adolescenţă, semnate M.S. Cobuz, Sadoveanu a scris – înainte de a tipări bucăţile în proză – vreo cinci volume de povestiri, pe care le ştia pe de rost, dar care au fost desfiinţate de dânsul. În tinereţe, el a stilizat primele lucrări ale lui N.N. Beldiceanu şi N. Dunăreanu.

Purta în minte subiectul unui roman ani întregi (uneori chiar decenii), îmbunătăţindu-l printr-o cât mai bogată documentare şi prin punerea la punct a construcţiei artistice, începea să-şi scrie opera numai când o simţea „coaptă”, ca un fruct – şi era îndemnat spre masa de lucru de către o febrilă pornire lăuntrică. În timpul redactării, care ţinea deobşte câte 20 – 30 de zile de volum (cu rare excepţii, când era prins de alte îndatoriri), îşi stăpânea pe cât posibil pofta de mâncare şi setea. Se odihnea puţin. Deşi prefera să scrie în aer liber, la lumină şi în mijlocul naturii, totuşi izbutea, de nevoie, să scrie şi în preajma zgomotului, la o margine de cerdac ori pe genunchi, ca şi la un birou confortabil. După câteva luni de la redactare, Sadoveanu revedea „la rece” manuscrisul, făcea puţine îndreptări – mai cu seamă pentru a schimba un adjectiv – şi dădea manuscrisul la tipar. Rar trimitea la tipografie lucrarea neretuşată – ca *Şaltagul*.

În procesul de creaţie, Sadoveanu n-a avut decât de câştigat din contactul cu Ibrăileanu şi cu cercul de prieteni ieşeni. Relaţiile lui Sadoveanu cu *Viaţa românească* s-au strâns mai mult după 1910, când – datorită recomandării lui Stere – a fost numit director al Teatrului Naţional. Deşi locuia mai departe la Fălticeni, el venea în fiecare săptămână la Iaşi, unde rămânea două-trei zile. Se vedea şi la teatru cu Ibrăileanu, care era membru în Comitetul de lectură al Naţionalului, dar şi-n redacţia *Vieţii româneşti*, unde venea seara înainte de spectacol.

După năravurile vremii, corifeii politici locali i-au cerut loji gratis. Noul director, rupând cu tradiţia de pleaşcă, a refuzat să le dea bilete de favoare. Atunci, unul dintre bătrânii liberali, At. Gheorghiu, i-a trimis o scrisoare agramată de protest, cu care Sadoveanu se apăra împotriva detractorilor. Acelaşi Gheorghiu, zis şi Tănase, ţinând la un

banchet politic un discurs de laudă la adresa lui Stere, a dat prilej lui Gheorghe din Moldova să spună, în hazul intelectualilor ieşeni: „Timeo Tănase!” 1 Sadoveanu a redus preţul biletelor de intrare la teatru cu 50% – ceea ce a făcut să se mărească numărul spectalorilor. Direcţia teatrală i-a dat îndemnul să facă pentru scenă unele adaptări de piese franţuzeşti, de pildă, din l nibiche, mult gustate de publicul ieşean, ca *Zile vesele după război*.

Dar timpul pierdut de Sadoveanu cu voiajurile la Iaşi şi cu activitatea directorială – puţin rodnică din punct de vedere teatral – stârnesc în sufletul nostru un regret pentru paginile de literatură care n-au fost scrise de (I insul din pricina asta. Poate regretul n-are niciun rost. Căci noile împrejurări au contribuit la perfecţiunea operei sale.

Însuşi Sadoveanu a recunoscut într-un interviu: „Datoresc lui G. Ibrăileanu mai târziu ceea ce am datorat lui N. Iorga la început. Iar prietenului Ibrăileanu îi datoresc şi mai mult, căci am avut norocul să găsesc în domnia-sa cel mai fin şi mai cumpănit sfătuitor”.

De la primul număr al *Vieţii româneşti*, Sadoveanu a fost unul dintre cei mai harnici şi mai devotaţi colaboratori ai revistei. În fruntea numărului 8 din 1906 au apărut trei capitole din romanul *Mariana Vidraşcu*, având la sfârşit menţiunea: „Va urma”. Dar în niciunul din numerele viitoare ale revistei nu s-a tipărit „urmarea”, şi nici Sadoveanu n-a publicat acest roman în volum aparte. Care-i pricina?

Din capitolele publicate se vede că-i vorba de viaţa unei fete care n-a avut parte de dragostea mamei, ci numai de ura ei. De la început se înfiripă suferinţele copilei nenorocite. Trece pe dinaintea noastră, ca o umbră, chipul tatălui vitreg al Marianei Vidraşcu, cuconu Filipache. Se strecoară parcă din trecut cele două călugăriţe care au crescut-o pe Mariana într-o chilie a mănăstirii Văratic, plină de soare şi de mireasma florilor. Răsare, aprigă, figura unei mame vrăjmaşe, care n-are pentru fiică nicio mângâiere, niciun cuvârtt cald. Cu toată firea lui aspră, cuconu Filipache se poartă mai blând cu Mariana decât maică-sa, care se năpusteşte adesea asupră-i cu palme şi pumni. El este acela care se hotărăşte s-o dea la învăţătură în şcoli înalte. În acest început de roman, se pot întrezări alesele însuşiri ale lui Sadoveanu în zugrăvirea munţilor Moldovei, cu mănăstirile lor, cufundate în liniştea

pădurii, pe care n-o tulbură decât din când în când zvonul clopotelor.

Deşi plin de făgăduieli, romanul *Mariana Vidraşcu* n-a fost publicat în întregime de autor. Iată explicaţia faptului, ce mi-a dat-o familia Constanţei Marino-Moscu:

Izabela Sadoveanu venea uneori acasă la Constanţa Marino-Moscu, fosta ei elevă la Şcoala Centrală, preţuind-o şi simpatizând-o mult. Ea citea fostei sale profesoare de odinioară fragmente din amintirile copilăriei. Şi cum aceste fragmente o interesau, Izabela Sadoveanu îi ceru tot manuscrisul şi-l luă cu sine, pentru a-l citi dintr-odată în întregime. Peste câtva timp, autoarea amintirilor, ducându-se pe la dânsa, i-l ceru înapoi. Dar ea îi spuse că Mihail Sadoveanu îl răsfoise şi, cum găsise în el lucruri interesante şi atractive, o rugase să i-l încredinţeze. Ei se cunoşteau din Paşcani. Când Constanţa «Marino ajunsese domnişoară, Sadoveanu era mic copil. Îl trimitea la familia ei maică-sa, cu o cană după borş, şi Mihălucă îngăima:

— Am vinit după *bord*! – pronunţând sunetul r abia inteligibil.

Constantin Moţet, de aceeaşi vârstă cu Mihălucă, mi-a povestit că, fiind vecin cu familia Marino, o cunoscuse şi pe coana Anica, soţia lui conu Panait – un bărbat mărinimos şi de omenie, care o înfiase pe Constanţa. Hoinărind odată prin livada megieşă, Moţet descoperise un caiet cu note literare, zăhăit de Tanţa prin buruiene. Îl dăduse „autoarei", spre marea ei satisfacţie. Când Constanţa Marino-Moscu citi în *Viaţa românească* începutul romanului *Mariana Vidraşcu*, avu o explicaţie cu Mihail Sadoveanu, care susţinu că opera lui era o lucrare originală, neavând comun cu manuscrisul ei decât o parte din materialul documentar.

— Atunci, voi publica eu urmarea romanului în altă revistă, ripostă Constanţa Marino-Moscu; şi, trăgând un sertar de la birou, arătă manuscrisul complet al operei. Mihail Sadoveanu conveni să suspende publicarea restului romanului, înţelegându-se ca niciunul, nici altul să nu mai vorbească despre chestiunea aceasta. Ibrăileanu a dat dreptate Constanţei Marino-Moscu.

Văzând că *Viaţa românească* nu publică urmarea *Marianei*

Vidraşcu, *Curentul nou* de la Galaţi, prin pana lui H. Sanielevici, prefăcându-se că cunoaşte taina suspendării, întrebă redacţia revistei ieşene: Ce-i cu romanul lui Sadoveanu? anunţă că, în cazul când nu va primi niciun răspuns, va divulga secretul. Nu l-a divulgat, fiindcă nici nu-l cunoştea.

Peste câtva timp, Sadoveanu propuse Constanţei Marino-Moscu, după cum arată familia acesteia, să colaboreze la redactarea romanului, eliminând sau introducând ceea ce va fi necesar, pentru apariţia lui. Această colaborare nu s-a putut realiza.

Ridicând eu, prin 1955, problema acestui roman, Sadoveanu mi-a spus că are manuscrisul complet al romanului *Mariana Vidraşcu*, pe care – după ce-l va pune la punct – îl va publica. În timpul vieţii autorul nu şi-a dat la tipar romanul; el va apărea în curând, odată cu alte postume ale scriitorului.

Cât priveşte lucrarea Constanţei Marino-Moscu, ea a apărut în întregime în *Adevărul literar şi artistic*, sub titlul: *Amintirile Ecaterinei State*. Cititorii vor avea astfel posibilitatea să compare apropierile şi deosebirile dintre cele două opere.

În afară de neînţelegerea dintre Sadoveanu şi *Viaţa românească* (mai exact, Constanţa Marino-Moscu) din pricina romanului *Mariana Vidraşcu*, povestirea *Duduia Margareta* a produs o mare amărăciune în sufletul lui Ibrăileanu şi o surprindere neplăcută în cercul revistei. Sadoveanu a predat redacţiei manuscrisul povestirii sale *Duduia Margareta* spre sfârşitul anului 1907. Primele capitole au şi apărut în nr. 12 (decembrie) din acelaşi an. Urmarea s-a tipărit în numerele 1, 2 şi 3 din 1908. După apariţia primei părţi din povestire în *Viaţa românească*, şi deci cu mult înainte de a se tipări în revistă şi sfârşitul acestei opere, Ibrăileanu vede expus în vitrina librăriilor, în biblioteca de popularizare Minerva, un volumaş cu copertă albastră pe care era scris: *Duduia Margareta* de Mihail Sadoveanu. Ibrăileanu, care iubea cu pasiune revista şi care ţinea ca cititorii să ia cunoştinţă de ultima lucrare a lui Sadoveanu mai întâi din *Viaţa românească* (de altfel, chiar practica scriitoricească pledând în acelaşi sens), s-a făcut foc. Reacţiunea lui Ibrăi-leanu a fost violentă şi promptă. A dispus să nu se mai publice în revistă urmarea povestirii. Acest gest însă ar fi produs

ruptura iremediabilă cu Sadoveanu, care n-ar fi trecut uşor peste măsura luată de revistă împotrivă-i. Cumpănind situaţia şi făcând supoziţia că poate editura Minerva poartă vina de a nu fi respectat termenul de apariţie a cărţii, fixat de autor, Ibrăileanu a revenit asupra primei sale hotărâri şi, fără nicio explicaţie cu autorul, a dat la tipar tot restul povestirii.

Pe-atunci eu nu făceam parte din redacţia *Vieţii româneşti*. Peste trei ani am auzit pe întemeietorii revistei pomenind odată despre acest incident.

I. AL. BRAŢESCU-VOINEŞTI

G. Ibrăileanu spunea că, în timpul cât a condus *Viaţa românească*, n-a putut amâna niciun moment lectura manuscriselor trimise de I. Al. Brătescu-Voineşti. Dacă în redacţie erau numai „amici", Ibrăileanu le citea cu voce tare bucata – sosită prin poştă, ca o bucurie. În cazul când se afla de faţă o persoană străină, căreia nu-i putea cere permisiunea de a-l lăsa să citească manuscrisul primit – el îşi lua aere plictisite şi ostile, ca să scape de musafirul inoportun. Iar dacă factorul îi înmâna plicul pe stradă, când se ducea la şcoală, apuca pe uliţi lăturalnice, ca să aibă timp a-i citi în întregime povestirea.

Ibrăileanu admira darul lui Brătescu-Voineşti de a condensa. Însuşi Brătescu-Voineşti spunea că, după prima versiune, copia şi răscopia manuscrisul, tăind, tăind mereu – şi numai rar adăugând.

Brătescu-Voineşti era şi un povestitor de mare talent. A istorisi o întâmplare, a-şi exprima o părere sau a discuta asupra unei chestiuni oarecare erau prilejuri pentru dânsul de a-şi arăta nu numai uşurinţa de exprimare, ci şi talentul dramatic, dacă putem spune aşa; el mima aproape totul cu o artă delicată şi subtilă.

Într-o convorbire, Brătescu-Voineşti îmi făcu confidenţa că îşi începuse cariera literară cu versuri şi că avea acasă un caiet de poezii, legat frumos în piele – dar numai pentru uz personal. Faţă de insistenţele mele, el îmi dădu drept amintire o poezie intitulată *Robie* – semnată cu pseudonimul S.F. Iosu. Iat-o:

*Ca un student sărac şi umilit. Aşa*te. *– am aşteptat în stradă*. *Un crivăţ duşmănos*, *cumplit*, *îmi scrijelea obrazul cu ace de zăpadă*.

Iar după Lunga, lungă aşteptare, Ai apărut la braţ c-un domnişor… Eu m-am *retras în umbră binişor, Voi aţi trecut râzând în gura mart*.

Scârbit, întors acas-am vrut să-ţi scriu.

Căutam cuvinte aspre şi brutale.

Pentru njierarea stricăciunii tale

Şi uşurarea chinului meu viu".

Dar, vai! *în vremea-n care întreaga-mi minte Te blestema cu vrăjmăşeşti cuvinte, Am auzit, şi cu ruşine şi cu teamă, Cum ticăloasa-mi inimă te cheamă*.

Brătescu-Voineşti era nu numai stimat de redacţia *Vieţii româneşti*, ci şi iubit. Mai cu seamă Ibrăileanu, care scrisese recenzii şi studii elogioase asupra operelor sale, îl socotea ca un bun prieten.

Viaţa românească (care avea şi editură) publică, înainte de primul război mondial, volumul *în lumea dreptăţii*. Scoase un tiraj de cinci mii de exemplare. (Acesta era tirajul de proză al scriitorilor buni. Volumele poeţilor aveau un tiraj de 1500 – 2000 de exemplare.) Editura revistei oferea scriitorilor condiţii foarte favorabile – în orice caz, infinit mai bune decât cele fixate de celelalte edituri. Iar administraţia, condusă de Carp şi Pârtia, era, bineînţeles, de-o corectitudine exemplară. În difuzarea volumului *în lumea dreptăţii* administraţia îşi pusese tot sufletul, şi drepturile de autor fuseseră plătite scriitorului – după cât mi-aduc aminte – cu anticipaţie. După câtva timp, când volumul aproape se epuizase, Brătescu-Voineşti trimise *Vieţii româneşti* o scrisoare care surprinse pe toţi. Erau patru pagini, scrise îndesat – cu adausuri pe margini… indignarea autorului neîncăpând în rândurile obişnuite. Bazat pe declaraţia unui oarecare cititor din Ardeal, care ar fi văzut un exemplar din în l*umea dreptăţii cu* menţiunea pe copertă „a şasea mie", Brătescu-Voineşti acuza editura Viaţ*a românească că* trăsese 6.000 de exemplare, şi nu 5.000, cum i se comunicase… cifră după care i se calculase onorariul. Fusese frustrat deci de Viaţa ro*mânească de drep*turile de autor corespunzătoare unui lot de 1.000 de exemplare. Acest lucru, spunea Brătescu-Voineşti, se practică de editorii de rând. Dar să procedeze aşa Viaţa ro*mânească,*

*prieten*ii săi scriitori şi critici – aceasta e de neconceput. Ibrăileanu citi de câteva ori scrisoarea. Era consternat. Ne-o întinse şi nouă. Fiecare o citi şi o reciti.

— E cea mai mare deziluzie din viaţa mea, rosti în cele din urmă Ibrăileanu. Cum a putut crede Brătescu-Voineşti infamia asta? Cum a fost în stare să scrie astfel de acuzaţii? Cum a avut curajul să ni le trimită? Cum a crezut aberaţia cu însemnarea de pe copertă: „a şasea mie", când cel mai imbecil fraudator nu-şi divulgă singur incorectitudinea, furnizând păgubaşului şi, eventual, justiţiei, o dovadă materială a fraudei!

Peste câteva săptămâni, sosind la Iaşi Pătrăşcanu – care între timp îl lămurise pe Brătescu-Voineşti – îşi explică astfel gestul acestuia:

— O fi pierdut la cărţi la Clubul Tinerimii. Cineva o fi glumit cu dânsul sau o fi vrut să bage zâzanie între noi. Şi cum lui Brătescu îi crapă veşnic măseaua după parale…

Colaborarea lui Brătescu-Voineşti a continuat la *Viaţa românească*, unde au mai fost publicate articole laudative, călduroase despre operele sale. Prietenia din inima cercului revistei căpătase însă o uşoară fisură, care, deşi reparată, dădea uneori fiecăruia o scurtă săgetare – cum se întâmplă cu cicatricea unei vechi operaţii…

Cu Brătescu-Voineşti şi cu Mihail Sadoveanu am fost la pescuit pe lacul Snagovului. Altă dată am asistat – tot împreună – la o reprezentaţie de circ în Bucureşti, după care – invitând la o bodegă pe câţiva artişti şi pe directorul întreprinderii – am auzit lucruri minunate din gura „saltimbancilor" şi „scamatorilor". Ei ne-au „demonstrat" superioritatea lor faţă de artiştii dramatici.

— Aceştia, ne spuse un gimnast excentric, au aceeaşi specialitate: de aceea sunt invidioşi, se bârfesc şi se sfâşie între dânşii. Când un actor se zbate în pat între viaţă şi moarte, colegii lui îşi freacă palmele de bucurie, sperând să-i moştenească rolul. Artiştii de circ însă au, fiecare, specialitatea lor. De aceea trăim ca fraţii. Dacă unul dintre noi vine cu chef la reprezentaţie şi ar putea să cadă de pe trapezul volant, un altul face un număr în locul lui, iar vreo câţiva colegi îl ţin de

vorbă pe director, ca să nu bage de seamă şi scamatoria asta a noastră.

— Prea prost mă credeţi, intră în vorbă directorul. Eu observ totul, dar închid ochii, căci îmi sunteţi dragi – şi voi, şi fiarele.

— La care ţineţi mai mult? – îl întrebă Brătescu-Voineşti. i

Toţi izbucniră în râs. Fără să răspundă la întrebare, directorul urmă:

— Dacă sunt cu circul undeva prin provincie, vin uneori cu treburi la Bucureşti. Iar în cazul când sunt nevoit să rămân mai multe zile în Capitală, pe la autorităţi, nu mai pot de dor după fiarele mele, mă reped între două trenuri, le văd şi mă întorc liniştit la treburi prin administraţiile bucureştene.

— Sub denumirea de „fiare" îi subînţelegi şi pe actori? – îl întrebă Sadoveanu.

Alt hohot de râs…

— Dar să vorbim serios, începu un acrobat, după ce aruncă directorului o privire prietenească, care trăda reciprocitatea de bune sentimente dintre trupă şi patron. Meseria noastră este plină de primejdii. Înainte de a intra în scenă, ne facem cruce între culise – deoarece nu ştim dacă după spectacol vom merge cu colegii la o crâşmă, sau dacă nu cumva vom fi transportaţi pe bran-car dă la spital în camioneta Salvării – ori chiar la morgă… Primejdia aceasta a morţii, care ne rânjeşte mai crunt decât fiarele mânioase, ne apropie pe toţi şi ne înfrăţeşte. Iar când unul dintre noi intră în spital, accidentat sau bolnav, care mai de care dintre colegi îl vizitează mai degrabă, aducându-i mângâieri şi delicatese. Fiecare se vede pe el însuşi, în halat, întins pe patul de spital.

La despărţire, plimbându-ne pe jos până noaptea târziu pe străzile Bucureştilor, Brătescu-Voineşti şi Sadoveanu

— Impresionaţi profund de povestirile jonglerilor – vorbiră cu multă afecţiune despre neamul cam desconsiderat al artiştilor de circ.

Alteori mă duceam vara cu Brătescu-Voineşti şi cu Jean Bart la grădinile de vară de pe strada 11 Iunie – aproape de sediul directorului Camerei, care avea locuinţă în incinta parlamentului. Aici vorbea aproape tot timpul Brătescu-Voineşti, subliniindu-şi

povestirea, plină de umor, cu intonaţii şi cu o mimică de remarcabil actor dramatic.

Într-un rând, Jean Bart îmi povesti în redacţie despre începuturile sale literare din tinereţe, când locuia în pensiune lângă Grădina Zdrafcu, la Coana Sita Piteşteanca

— O văduvă corpolentă şi maiestuoasă, poreclită Catedrala. Se aflau acolo patru tineri pensionari: trei studenţi şi, chipurile, un „poet" – Delabreazu, întreţinut de colegii admiratori. În discuţiile lor literare, calul de bătaie era poezia lui Macedoński – poreclit „Macabroński", pentru excentricităţile sale funebre. Jean Bart puse mâna pe un număr din *Convorbiri literare*, care cuprindea o nuvelă de Brătescu-Voineşti. Îi plăcu atât de mult, că o citi de patru ori.

Arătându-şi admiraţia într-o cafenea pentru talentul lui Brătescu-Voineşti, Jean Bart îl provocă pe un critic caustic, nemulţumit îndeobşte de tot ce se publica, şi care se găsea atunci la „masa poeţilor": îl întrebă, oarecum provocator, ce crede despre literatura acestui scriitor? Ca înţepat de întrebarea insidioasă, criticul izbucni:

— Priviţi! Aici sunt atâtea ceşti mari de şvarţ şi numai o singură ceaşcă mică de cafea turcească. Şvarţul, zeama asta lungă şi neagră, e literatura voastră. Cafeaua turcească însă, concentrată, numai esenţă – asta-i literatura lui Brătescu-Voineşti. El, măi, nu dă decât *esenţă*, literatură filtrată, dar ce aromă îmbătătoare… delicioasă… incomparabilă…

G. Ibrăileanu a fost acela care, prin studiile sale, a fixat locul lui I. Al. Brătescu-Voineşti în primele rânduri ale literaturii româneşti.

Într-o scrisoare din 26 ianuarie 1928 criticul îi pomenea cu emoţie despre „primul schimb de scrisori dintre noi, fericirea simţită când ai primit să te îmbarci în acea expediţie către necunoscut care a fost întemeierea «*Vieţii româneşti*», bucuriile repetate când poşta îmi aducea manuscrisul dumitale" etc.

Cât priveşte modul de creare al lui Brătescu-Voineşti, criticul Ibrăileanu spunea: „Cine cunoaşte mai de aproape pe Brătescu-Voineşti, ştie cât condensează, cât quintesenţiază el într-o bucată – după ce quintesenţiase deja realitatea obiectivă, care i-a

servit ca model. Lăsând din realitatea obiectivă ceea ce nu e caracteristic – alegând numai vârfurile ondulaţiilor vieţii – el întrebuinţează apoi acelaşi procedeu faţă de realitatea aşa cum o transpusese deocamdată în bucata sa".

Cum unii scriitori şi publicişti îşi băteu joc de Brătescu-Voineşti pentru volumul relativ redus al producţiei sale literare (chiar T. Arghezi îl lua la vale, spunând cam aşa: a compus şi el, bietul, numai câteva „bilete de papagal"), Ibrăileanu explică astfel dimensiunile creaţiei artistice:

„Fiecare gen, fiecare sensibilitate, fiecare reacţie la realitate are, în literatură, ca şi în toate artele, dimensiunile sale. Nu se poate concepe un Mérimée autor al unui număr de nuvele egal cu al lui Maupassant. Nu se poate concepe un Leopardi autor al unui număr de volume egal cu al lui Hugo, chiar dacă Leopardi ar fi trăit optzeci de ani. Nu se poate concepe o pictură de concentrare ca a lui Leonardo da Vinci, etalată pe-atâtea pânze ca a lui Rubens, chiar dacă Leonardo, care a pictat patru ani zâmbetul Giocondei, s-ar fi consacrat numai picturii".

În conferinţa ţinută de Brătescu-Voineşti la; 8 martie 1932, vorbind de relaţiile sale cu *Convorbirile literare*, scriitorul a spus că Titu Maiorescu, după citire-a primei sale lucrări: *Sâmbăta*, i-a făcut următoarea remarcă:

— Dumneata ai să scrii foarte puţin, că începi cu ce sfârşeşte de obicei un scriitor, cu amintiri. Bucata *Sâmbăta* este o amintire.

În aceeaşi conferinţă, Brătescu-Voineşti s-a pronunţat astfel despre *Moartea lui Castor*: „Ca totdeauna, prima formă în care am scris-o a fost de două ori mai mare decât a rămas în urmă. Am tăiat o mulţime de descripţii de natură, de scene din viaţa de familie, am condensat, şi dimineaţa eram gata. Maiorescu bate la uşă, intră, mă găseşte transcriind ultimele rânduri. Când i-o întind, îmi cere şi ciorna. I-o dau, trece în camera lui şi, peste câtăva vreme, se întoarce, iertaţi-mi lipsa de modestie, încântat: – Uite, îmi zice, peste bucăţile pe care dumneata le-ai lăiat, eu am scris cu creion roşu: de întrebuinţat aiurea, căci sunt toate foarte bune, dar ai făcut foarte bine că le-ai tăiat, căci ar fi stricat proporţiile bucăţii. Îmi pare bine să constat că ai cea

mai de preţ însuşire a unui scriitor: *spiritul de sacrificiu*”.

Când citeşti cele mai multe cărţi ţi se pare că autorii, din primul moment, parcă îţi recomandă personajele din operele lor de artă şi, luându-ne de mână, avem impresia că suntem conduşi de scriitor din casă în casă, pe drum şi în câmpii, ca şi cum ne-ar arăta cu degetul privelişti de natură şi pe oamenii care îşi deschid sufletul înaintea lor. Brătescu-Voineşti însă parcă s-a retras din ope-ra-i de artă, lăsându-ne singuri în faţa personajelor şi a întâmplărilor. Ne amestecăm uneori în lumea schiţelor şi a nuvelelor sale, rămânând noi înde noi: cititori şi eroi. Luăm parte la dramă dintr-o simplă coincidenţă: s-a prăbuşit un zăplaz… s-a ridicat un perete în aer. În lipsa autorului, simţim mai intens viaţa. Poate de aceea, când închidem un volum de Brătescu-Voineşti, avem în ochi lacrimi. Nu-i nimeni de faţă, ca să ne ruşinăm. Suntem singuri şi îndureraţi.

Unii literatori fandosiţi strâmbă din nas înaintea prozei lui Brătescu-Voineşti, fiindcă ei caută în literatură numai floricele de stil şi gesturi de fandare. Iar în scrisul său nu găseşti nici degete date cu ojă, strânce graţios în jurul unei codiţe de mimoză, nici mâna înmănuşată a duelgiului… Dar autorul unde-i? La vânătoare şi, mai degrabă, la pescuit.

Pasiunea pescuitului l-a alarmat pe criticul Ibrăileanu, care nu s-a putut stăpâni şi şi-a comunicat astfel panica însuşi undiţarului Brătescu-Voineşti:

„Când te-am văzut pentru ultima oară la dumneata acasă, vorbindu-mi cu atâta pasiune (şi cu ce ştiinţă!) de undiţele moderne, de păstrăvi, de lostriţe –, de apele limpezi ale munţilor – eu, biet scrib, te-am invidiat. Dar – tot biet scrib – mă gândeam cu melancolie: – «l-am pierdut!», şi-mi erau antipatici păstrăvii, mai ales că-i descriai răi şi voraci (se vede bine: au mâncat până şi pe un mare scriitor)”.

Pe omul Brătescu-Voineşti l-am cunoscut la pescuit şi mai cu seamă pe culoarele Camerei, al cărei director general era, unde ne întâlneam foarte des şi stăteam de vorbă ceasuri întregi. La pescuit, în barcă, pe lacul Sna-govului, undiţarul căuta să prindă o ştiucă „la târâitoare” – adică desfăcându-şi de pe mulinetă struna în cap cu o nadă: o linguriţă în chip de peşte, aurie sau argintie, după timp –

însorit ori neguros – prevăzută cu cârlige insidioase. Când ajunge aţa la capăt, pescarul începe, s-o depene la loc pe morişcă – dând ştiucii iluzia că nada nu-i o ticăloasă viclenie omenească, cu un peştişor sortit să cadă pradă gurii sale cu dinţi ca cei ai pieptenului de dărăcit, după o străveche lege de la începuturile lumii…

În timpul acestor operaţii Brătescu-Voineşti tăcea, ca şi pe mal, când şedea fix – urmărind atent legănările plutei – sau la râurile de munte, când sărea din stâncă în stâncă, cu paşi uşori, pentru a nu trezi atenţia peştelui, mai sensibil la trepidaţiile mersului pe pământ, transmis apei, decât la zgomotul vocii omeneşti.

Pescarii îşi dau drumul glasului la popasuri, ca Brătescu-Voineşti, în satul pitit pe celălalt mal al Snagovului, mi se pare Dobroşeştii, unde avea o gazdă prietenoasă. La un asemenea popas, vorbăreţul Brătescu-Voineşti, în compania taciturnului Sadoveanu şi a mea (care nu excelez prin retorică), povestea cu vervă întâmplări interesante; şi, din câteva trăsături caracteristice, zugrăvea personaje vii, care vorbeau în limba lor aparte. Iar iazul, stuful şi pădurea de peste apă – într-un cuvânU» natura, care lipseşte din opera lui – puneau un cadru pitoresc povestirilor inedite, rostite de dânsul pe malul Snagovului.

La un astfel de popas Brătescu-Voineşti făcu apologia pescuitului: Pe malul unei ape curgătoare, într-un loc singuratic, undiţarul aşteaptă clipa emoţionantă deasupra valurilor limpezi şi pururi murmurătoare, având răgazul i şi treacă prin sită gândurile. Are prilejul să facă şi puţină filosofie. Ba eternele peisaje de natură şi cântecul de leagăn al stufărişurilor îi trezesc uneori în suflet un fior de poezie – chiar de dragoste… Pe când aiurea oamenii profită de orice clipă de răgaz pentru o partidă de pescuit, îşi deapănă mai departe undiţarul gândurile, sau pentru o excursiune ori o simplă plimbare pe câmp printre flori, la noi „cetăţenii” nu cunoşteau îndeobşte, a loc de refugiu sufletesc şi intelectual, decât cafeneaua şi bodega. De aceea duminicile erau pentru mulţi zile lungi de plictiseală.

— Oamenii nu pot şi nici nu ştiu cum să-şi întrebuinţeze timpul liber, – spunea Brătescu-Voineşti. N-am ajuns la suprema satisfacţie – când nu poţi evada din oraş – de a visa treaz pe-o canapea, citind o

carte, ori necitind nimic, bând un ceai sau o cafea cu aromă şi eu i-ust plăcut. A sta ceasuri întregi tolănit pe spate sau rezemat în cot, cu pisica torcând alături, cu botul câinelui de vânătoare pe genunchi, în preajma unei fiinţe dragi, care citeşte sau meditează şi ea, undeva pe aproape – iată cea-mai delicată petrecere, de pildă, de sărbători, când are omul la dispoziţie câteva zile de odihnă. Pentru acest sport al minţii şi al sufletului n-ai nevoie nici de puşcă cu extractor automat, nici de undiţă cu muşte artificiale sau cu peştişori de plumb.

Brătescu-Voineşti, stăpânit de patima pescuitului, atribuia acestui sport nu numai calităţi distractive. Îl socotea cel mai bun auxiliar al Ministerului de Externe în opera de propagandă naţională peste graniţă. Directorul Camerei părăsea fără regret incinta Parlamentului, când se urca la tribună un strălucit orator – pentru a schimba cu un prieten pe culoar impresii de la o partidă de pescuit lostriţă la Vişniţa sau păstrăvi la întorsura Buzăului. El credea cu toată seriozitatea că marii bărbaţi de stat şi iscusiţii gazetari din Apus, care determină curente de opinie publică şi contribuie la rezolvarea problemelor de politică internaţională, erau aproape toţi pasionaţi pescari şi vânători.

Strălucitul nostru scriitor şi undiţarspunea că satisfacerea patimii vânatului, înrădăcinată de milenii în străfundurile sufletului omenesc, procură străinului venit pe aceste meleaguri pitoreşti o plăcere şi o bucurie care nu se uită. Rămân vii în amintirea lor, pentru totdeauna, frăţia legată de dânşii cu pescarii şi cu vânătorii noştri primitivi, nişte făpturi aproape mitologice, încadrate în natură ca dinaintea potopului, prietene cu păstrăvii şi cu veveriţele.

— Poate aveţi dreptate, îi ripostai eu, cât priveşte întreprinderea de a invita pe înalţii demnitari de peste hotare pe malurile râurilor noastre bogate în peşte. Cred însă că pescuitul ne-ar putea folosi nu numai în politica externă, ci şi în cea internă. Dacă i-am pune pe politicienii români cu undiţa în mână pe malul gârlei, silindu-i să gândească, poate îşi vor scruta păcatele şi le vor veni în minte bune intenţii pentru soarta poporului românesc.

În ultimul timp Brătescu-Voineşti nu mai făcea politică de partid (fusese pe vremuri naţional-liberal). Făcea, prin 1925 – 1935, numai

politică de om al cărţii. Straşnic îi plăcea însă să discute politică.

Într-un rând, aşezându-se pe o canapea de pe culoarele Camerei, Brătescu-Voineşti continuă şarja împotriva politicianismului. La un moment dat, el mă întrebă:

— Ai o bucată de hârtie şi un creion?

— Cum să n-am? Doar sunt vechi gazetar.

— Şi uitasem, bată-te să te bată! Pentru mine eşti literat, căci nu scrii ca „adevăraţii" ziarişti.

Brătescu-Voineşti desenă o circumferinţă, iar în afara ei făcu un punct negru; apoi adăugă:

— Vezi cercul ăsta? Să zicem că el cuprinde toată viaţa ţării noastre: politică, socială, financiară, economică, culturală şi aşa mai departe. Iar punctul negifu e omul politic. L-am desenat în afara cercului – deci în opoziţie. Atunci politicianul, când se uită la elementele din cerc, le vede pe toate Concav: instituţii, probleme, persoane – orice. Poate ai şi o radieră?

— Cum. nu!

Brătescu-Voineşti şterse cu radiera punctul din afara e iivumferinţei şi făcu alt punct negru, înăuntrul cercului.

— Acum politicianul este la putere. Când îşi întoarce el ochii de jur-împrejur, vede aceleaşi lucruri, dar sub cu lotul alt unghi – unul diametral opus: adică convex... lila de ce omul politic spune în opoziţie una, iar la pulero face alta.

Dar să-ţi mai dau un exemplu: călătoria cu trenul. 1 ilatorii din compartiment fac o tabără, iar cei de pe culoar – alta. Ca şi cum unii ar fi la putere, iar ceilalţi în opoziţie – jinduind însă poziţia celor dintâi. Un pasager vede două locuri libere într-un compartiment, deschide timid uşa şi întreabă cu o extremă politeţe:

— Este vreun loc liber?

— Nu-i niciun loc, răspund în cor şase glasuri.

— Dar locurile acestea?

— Ocupate! Titularii sunt la vagon-restaurant!

— Bine, mă aşez provizoriu pe-un loc. Când va veni stăpânul, mă retrag iarăşi în culoar. Mi se taie picioarele: am varice, lumbago şi un

început de flebită…

Călătorii mârâie ceva printre dinţi, se foiesc pe canapeaua lor; iar noul pasager se aşază tacticos pe locul liber. Într-o gară, se urcă multă lume: o femeie însărcinată, alta cu un copil în braţe, o moşnegărie care, pâş-pâş, abia îşi târăşte picioarele. Toţi întredeschid uşa, îşi bagă jumătate de faţă în compartiment şi întreabă cu glas rugător:

— Este vreun loc liber?

— Nu-i! – zbiară ultimul pasager, cel de-al şaptelea, susţinut de ceilalţi colegi. Nu ne mai plictisiţi atâta! S-a dus omul la restaurant. Nu ne mai bateţi la cap. Închideţi mai repede uşa, că ne trage curentul şi am gâlci…

— Pasagerul din culoar, urmă Brătescu-Voineşti, este politicianul în opoziţie, care îi înjură pe cei din compartiment, îi înfruntă şi dă buzna să ocupe un loc – adică să ajungă la putere. Îndată ce s-a procopsit, el leapădă instantaneu psihologia opozantului şi îmbracă imediat psihologia guvernamentalului. Aşa-i cu opoziţia şi cu puterea în politică. Ba putem merge şi mai departe, în aceeaşi ordine de idei. Nu zâmbi, că am dreptate. Să luăm de pildă pe un pieton necăjit, un mic slujbaş, cu gândul la chirie, la încălţările copiilor, la slujba pe care se teme să n-o piardă, căci şeful şi-a măritat fata; iar ginere-su, un târâie-brâu, fără niciun rost, trebuie plasat. Nenorocitul ăsta dă să traverseze strada şi, nebăgând de seamă, cir pe ce să fie călcat de o maşină. Amarul din sufletul trecătorului explodează: Criminalilor, ce umblaţi ca nebunii? Să vă fie ruşine ritului, porcilor! Automobilul trece mai departe, pufăind în nori de benzină. Victima vociferează şi face gesturi largi de indignare şi de revoltă. Între timp se opreşte drept în faţa lui o maşină. Automobilistul coboară geamul şi-i strigă:

— Ce mai faci, Lascarache? Sui în maşină lângă mine. Să mai vorbim de-ale şcolii.

Slujbaşul se urcă repede lângă fostul său coleg de bancă, Iorgulescu. Amândoi încep să-şi depene amintiri din liceu. Lascarache fusese premiant în toate clasele, iar Iorgulescu – coada cozii. Azi –

demnitar politic, cu casă, cu moşie… Cum zboară ei cu niaşina, depănându-şi întâmplări cu colegii şi cu profesorii, automobilul – la o cotitură – cât pe ce să calce pe un pieton zgribulit. Lascarache se înfurie. Îşi scoate capul pe geam şi zbiară la trecător: Eşti chior, vită? Ce nu te fereşti? Trebuia să trec peste tine, boule!

Aceeaşi situaţie: pietonul este politicianul în opoziţie care, când se urcă în automobil, deci când vine la putere – îşi părăseşte ca prin farmec psihologia pedestră şi şi-o însuşeşte automat pe cea automobilistică.

Ascultându-l, aveam impresia că Brătescu-Voineşti îşi juca pe culoarele Camerei nişte opere nescrise, pline de dramatism şi de umor, înăbuşite de rumoarea culiselor politice. Povestind în redacţia *Vieţii româneşti* aceste butade ale lui Brătescu-Voineşti, „amicii" făceau mare haz.

Am văzut pe mulţi colegi din breasla scriitorilor invidiindu-l. Spuneau: Brătescu are leafă… Brătescu are casă… Parcă scriitorul, chiar la şaizeci de ani, neputând trăi din produsul operelor sale, trebuia neapărat să ducă viaţă de boem.

Dar „leafa" şi „casa erau plătite scump de Brătescu-Voineşti, care trebuia să suporte ofensa de a primi ordine de la un chestor à la Codruş şi de la un ministru à la generalul Văleanu.

În 1928 I. Al. Brătescu-Voineşti a fost sărbătorit. A avut loc o solemnitate sobră şi duioasă. Peste câteva zile I am întâlnit pe Brătescu-Voineşti prin culoarele Camerei. I (ctraşi într-o secţie a Parlamentului, unde venea surd până la noi vacarmul din incintă, am îndrăznit, după un proiect de expediţie cu undiţa, să pun lui Brătescu-Voineşti câteva întrebări.

— Iertaţi-mi indiscreţia, dar grozav aş dori să cunosc impresiile domniei-voastre de la această strălucită sărbătoare.

— Dragul meu, mi-e greu să-ţi răspund… Mi-ar trebui câtăva vreme de reculegere… Gândurile şi sentimentele, năvălite în minte şi în inima mea în zilele din urmă, joacă încă, se încrucişează, se învălmăşesc; nu le pot desluşi; şi ştiu că nu le voi putea desluşi decât după ce voi fi petrecut câteva ceasuri pe malul unei ape limpezi. Sunt

încă prea adânc mişcat de valurile de caldă simpatie, ce din toate părţile s-au revărsat peste mine. Un lucru însă pot să-ţi răspund – şi-mi pare bine că, prin întrebarea dumitale, îmi dai prilejul să-l spun. Anume, fiind un om măsurat şi – iartă-mă – înţelept, ştiu câtă parte mi se cuvine mie din măreaţa sărbătoare şi câtă revine întregii bresle a scriitorilor.

RADU ROSETTI

Radu Rosetti a început să scrie la *Viaţa românească* încă din primii ani ai revistei, fiind foarte preţuit de Stere şi de Ibrăileanu, ca şi de ceilalţi membri ai redacţiei.

I. Nicolau spune că vizita lui Radu Rosetti la *Viaţa românească* în 1908 a făcut mare impresie: el era pe atunci în etate de vreo şaizeci de ani, dar nu i-ai fi dat vârsta aceasta. Avea părul rar, cărunt, faţa roşcovană. Era de statură potrivită. Vorbea cu accent tipic moldovenesc. Discuta volubil în redacţie. După plecarea lui Rosetti, Ibrăileanu şi-a arătat mult timp admiraţia faţă de chipul lui sănătos, robust, şi pentru vioiciunea spiritului său.

Eu am făcut cunoştinţă cu Radu Rosetti după primul război mondial. Fiind în trecere prin Iaşi, Rosetti venea la prânz uneori la mine, pe strada Săvescu. Mergea pe jos şi cobora cu opriri această uliţă în pantă, pe care o urca din ce în ce mai greu. Stătea din când în când în loc, să îndrepta din spate şi îşi dădea uşor capul îndărăt, potolindu-şi astfel inima şi orânduindu-şi respiraţia.

Era încântat de mâncările moldoveneşti, umoare, pregătite cu socoteală, ca pentru un om suferind. Se arăta încântat de cele două nepoate din familia mea* Le ceru câte o pagină scrisă de ele, făcu un minuţios studiu grafologic şi le dădu câte un certificat la mână. Îmi aduc aminte că certificatul dat celei mai vioaie dintre nepoate

— O fată zveltă, cu ochi verzi şi cu surâs discret – suna cam astfel:

„Eu, Radu Rosetti, grafolog, certific, după examenul făcut scrisului său, că domnişoara X este o persoană inteligentă, duioasă, delicată, cu inimă de aur, şi (ca om bătrân de şaptezeci de ani, cu multă

experienţă) asigur pe cel ce o va lua de nevastă că nu i se va urî de loc cu dânsa".

Iar mie Radu Rosetti mi-a dat primul volum de *Amintiri*, editat de *Viaţa românească* la Iaşi, cu următoarea dedicaţie: „Tânărului de zahăr, care se numeşte M. Se vastos, prinos din partea autorului".

Rosetti povestea foarte frumos şi istorisi în redacţie multe întâmplări interesante din viaţa lui. Spuse, astfel, cum a învăţat englezeşte:

— Ştiam perfect limbile franceză şi germană. Mi-am făcut doar studiile la Berlin. Dar mi-a venit ideea să învăţ şi englezeşte. Cum limba engleză este un aliaj din aceste două limbi, ce mi-am zis? – dar dacă am să iau o carte englezească, oare n-am s-o pot descifra? Am pus mâna pe un roman şi, fără dicţionar şi gramatică, am început să-l citesc. L-am citit o dată şi am prins pe ici „pe colo, câte puţin. L-am citit a doua oară, şi am priceput ceva mai mult. Ce să mai lungesc vorba? L-am citit de zece ori. A zecea oară ştiam englezeşte.

A povestit într-un rând subiectul nuvelei *învăţătoarea cea frumoasă*, operă în care autorul înfăţişează nesfârşitele greutăţi pe care le-a întâmpinat o femeie pentru a-şi căpăta şi menţine un modest post în învăţământ. „Învăţătoarea cea frumoasă" a fost nevoită să cedeze cererilor formulate, mai delicat sau mai brutal, de revizori şi de inspectori şcolari, de prefect, ca şi da directori şi de secretarii generali din Ministerul Instrucţiunii Publice.

— Plângându-mi-se de persecuţiile ce le îndura – istorisi în redacţie Rosetti – „învăţătoarea cea frumoasă" m-a rugat să-i dau o scrisoare de recomandaţie către un ministru. Indignat de pretenţiile mârşave ale micilor şi marilor dregători, i-am dat scrisoarea şi am asigurat-o că, de data aceasta, i se va face dreptate, fără nicio abdicare din partea ei. Peste puţin timp am primit o scrisoare de mulţumire de la învăţătoare: i se făcuse dreptate. Eram mulţumit că reabilitasem în ochii ei pătura conducătoare a ţării: nu era toată putredă, îmi ziceam. Dar să vedeţi ce s-a întâmplat. Peste vreo câteva luni, ducându-mă din nou la Bucureşti, m-am întâlnit cu ministrul căruia îi trimisesem scrisoarea de recomandaţie pentru „învăţătoarea cea frumoasă". Ministrul, jovial şi gălăgios, m-a îmbrăţişat şi, luându-mă mai la o

parte, mi-a spus: Merçi, Radule. Mi-ai trimis o învăţătoare frumoasă, o bomboană! îmi ling şi acum degetele. Când ai, mai trimite-mi prospături de-aiestea, din provincie.

Rosetti se plângea adesea de boala de inimă.

— Uite, ne spuse el cu tristeţe în redacţie – de-abia urc dealul Săvesculuí. Şi când te gândeşti că, până mai anii trecuţi, suiam munţii jucându-mă. Înarmat cu un aparat fotografic şi cu trepiedul lui, străbăteam în lung şi în lat munţii ţării. Fotografiam aici o biserică, dincolo o troiţă sau un costum naţional. Odată mi s-a întâmplat ceva nostim, nu de mult – să fie vreo doi-trei ani de atunci. Urcam un munte din ţinutul Rucărului – când văd coborând pe potecă o femeie cu nişte piepţi la cămaşă cum nu mai văzusem. Era o cusătură aparte şi nişte culori delicate, armonioase… Cum ajunge femeia în faţa mea, o întreb, arătându-i aparatul fotografic:

— Vrei să-ţi fotografiez piepţii?

— De ce nu? – răspunde munteanca, cu un râs viclean în ochi.

Îmi aşez trepiedul, fixez aparatul, potrivesc distanţa şi când îi spun ţărăncii: Ei, acum nu mai mişca! – ce să vezi? Ea îşi vâră mai întâi dreapta prin deschizătura cămăşii şi scoate afară un sân, apoi stânga – şi-l aduce la lumină şi pe celălalt. Eu îi fotografiez sânii minunaţi; apoi adaug:

— Bun! I-am fotografiat. Sunt foarte frumoşi, şi am să-i păstrez ca amintire. Dar eu am vrut altceva. Vâră-i la loc şi lasă-mă să-ţi fotografiez şi piepţii cămăşii, deopotrivă de frumoşi ca şi ceilalţi; căci pentru „tun moş ca mine, scriitor, aiştia îmi sunt mai de trebuinţă… Am şi acum acasă amândouă fotografiile – isprăvi povestirea Rosetti.

Bine i-a spus Ionel Teodoreanu: „Drăcos boier moldovean, deştept, doct şi mucalit”, cu un zâmbet isteţ, care 1 se ivea uneori în colţul gurii.

A rămas aşa până la bătrâneţe. În copilărie fusese un adevărat spiriduş. Tatăl său, Răducanu, pusese pe ţiganii de la covălia lui să construiască o cuşcă cu gratii de fier, ca pentru sălbăticiuni. Acolo îl închidea pe copilul Radu când făcea vreo poznă mai gogonată.

Prin 1920 – 1925 Rosetti lucra, vara, undeva la ţară, poftit de o

rudă sau de un prieten la proprietatea lui, într-un sat de lângă Galbeni sau în comuna Traian, la Moara lui Sturdza, din ţinutul Bacăului, aproape de meleagurile străbătute de dânsul în copilărie şi-n tinereţe. Stătea acolo chiar când proprietarul, reţinut de treburi în altă parte, lipsea un timp mai îndelungat de la moşie, într-un an, după ce Rosetti plecă pentru mai mult timp la ţară, îl întâlnii prin Bucureşti, cu puţin după ce ne despărţisem. Ce se întâmplase? Deşi proprietarul îl poftise cu dragă inimă pe Rosetti la conacul lui, consimţind ca „renegatul" să dea lovituri moşierimii chiar de la biroul său, administratorul însă, stingherit de prezenţa unui străin care ar fi putut observa afacerile necurate pe care le mânuia el în lipsa stăpânului, îl jigni pe acest musafir extrem de delicat. Şi aşa, Rosetti îşi aduse de la ţară geamantanele cu hârţoage şi, pe o căldură tropicală, se puse să descifreze în Bucureşti hrisoave vechi, adunând din trecut noi şi noi dovezi împotriva strămoşilor săi, mari latifundiari şi domnitori.

— Pe lângă lucrările mele de istorie socială – ne spuse în redacţie Rosetti – adun material pentru o istorie a războiului din 1916 – 1918. Cartea se va intitula o *partidă de stos* şi va reflecta modul cum a pregătit şi a condus războiul Ionel Brătianu. Va fi un crud şi just rechizitoriu.

Lucrarea, foarte voluminoasă, era aproape terminată. Primul capitol, cât un volum întreg, cuprindea o privire generală asupra războiului mondial, alcătuită după o vastă documentare, cu scrupulozitatea cunoscută a scriitorului. Despre războiul nostru, comparat cu o „partidă de stos", el ne spuse:

— Mă bucur. Nici nu ştiţi cât mă bucur că m-am în şelat ca germanofil în ce priveşte rezultatul războiului… Apoi adăugă trist: Dar ştiu că nu se prea puteau păstr moşiile câştigate la stos…

Păcat că această istorie n-a văzut lumina tiparului El a colaborat asiduu la *Viaţa românească* şi la *Adevărul literar* cu povestiri şi cu suveniruri din juneţe. Era suferind. Se oprea la poarta *Adevărului* şi îmi trimitea o carte de vizită printr-un băiat de serviciu: „Am nevoie să te văd pe cinci minute şi nu mă pot urca la dumneata. Rog, fii aşa de bun şi vino dumneata jos".

L-am vizitat şi acasă, când era bolnav, în şoseaua Ştefan cel

Mare. Acest urmaş al latifundiarilor şi al voievozilor avea acolo o locuinţă modestă, sărăcăcioasă chiar, sălaş de cărturar. Îl cunoşteau manipulanţii tramvaielor care treceau pe la poarta lui. Îl aşteptau să se urce cu greu în vagon, pentru a se duce la tipografie. Uneori aveau răbdare şi ţineau pe loc tramvaiul până îl lăsa criza de inimă.

Radu Rosetti a încetat din viaţă la începutul anului 1926, într-un sanatoriu din Bucureşti. Într-o zi de iarnă, pe ger şi vânt, când fulgii rari se coborau pe morminte şi se aşezau pe coroanele de flori, am întovărăşit până la locaşul de veci chipul lui de marmoră albă. S-a despărţit de lume fără dureri – numai c-un suspin prelung. A murit singuratic, nemulţumit că nu-şi putuse realiza toate operele proiectate, rămase numai sub formă de fişe în sertare, în care mâna lui cu degete delicate nu va mai intra niciodată.

Când ne povestea Radu Rosetti în redacţie despre Costache Negri sau Mihalache Kogălniceanu, ori despre alte personalităţi de odinioară, cunoscute de dânsul, el avea obiceiul să exclame: Dar ce om! Ce om! Nu ştiţi ce om era! La căpătâiul mormântului său am rostit încet – ca să mă audă numai el:

— Dar ce om! Ce om! Nu ştiţi ce om era I

JEAN BART

Jean Bart (Eugeniu P. Botez) era frate cu Octav Botez, amândoi fiind feciorii generalului Panait Botez din Iaşi.

Născut la Burdujeni, Jean Bart şi-a făcut studiile la Iaşi, unde a legat relaţii de prietenie cu viitorii membri ai cercului *Vieţii româneşti* – socotindu-se totdeauna ca „fiu al Iaşilor" şi rămânând până la moarte tovarăş devotat al acestui cerc.

Jean Bart l-a avut institutor pe Ion Creangă la şcoala primară din Păcurari. Ni-l zugrăvea în redacţie: înalt şi burtos, pururi zâmbitor, având o patimă: gramatica şi punctuaţia. Parcă-l vedea pe catedră: mare, gros, suflând greoi, descheiat la haina lui de şiac, tamponându-şi mereu fruntea şi părul bălan c-o batistă roşie popească. Spre deosebire de alţi dascăli, care nici nu se uitau pe stradă la copii, Creangă le răspundea la salut – scoţându-şi din cap pălăria lui sură şi mare cât roata carului. Jean Bart povestea că, într-o iarnă, se dădea cu săniuţa

pe strada Scăricica, o hudiţă în pantă, unde se afla bojdeuca lui Creangă, înconjurat de o familie de douăsprezece pisici. Dascălul privea din cerdac copiii cum treceau ca săgeata prin dreptul cocioabei lui. Deodată, el îşi aruncă de pe umeri caţaveica scurtă de blană de vulpe şi ieşi pe portiţă. Opri sania din coadă, încalecă – cât era de mare – pe săniuţa lui Jean Bart şi porni la vale, ca să înveţe pe *mucoşi* cum trebuie să cârmească la cotitură săniuţa cu călcâiul.

Jean Bart l-a cunoscut şi pe poetul Gh. Sion, fratele bunicii sale, şi îl vedea adesea pe Eminescu, după boală, singuratic şi melancolic, plimbându-se sub teii din grădina Copoului.

A fost un fervent simpatizant al mişcării socialiste. Locuia, când era elev, pe strada Sărărie, alături de Ion Nădejde; iar fata din casă a acestuia, care venea la apă în curtea lui Jean Bart, îi aducea pe ascuns sub şorţ câte un pachet de reviste îndosite de dânsa, de multe ori câteva exemplare din acelaşi număr al *Contemporanului*. Ca elev al Şcolii Militare, superiorii l-au prins citind cărţi subversive, care au fost arse, iar făptaşul – pus la carceră cu regim de apă şi pâine… Confraternitatea intelectuală socialistă îl îndemna la o lectură cât mai variată.

— Dar mai educative încă – spunea Ibrăileanu despre participarea lui Jean Bart la reuniunile socialiste – erau acele discuţii interminabile, începute acasă, continuate pe drum, prin grădini publice, până târziu, după miezul nopţii, până în ziuă, la care aducea fiecare contribuţia lui de ştiinţă şi în care se perindau – în voia asociaţiilor de idei – filosofi, economişti, poeţi, critici literari şi agitatori politici.

Ieşind ofiţer de marină, Jean Bart locui câtăva vreme la Galaţi şi la Brăila. Se plimba de multe ori pe strada mare a acestor oraşe, împreună cu Izabela Sadoveanu. care era mândră de succesul tânărului marinar, în jurul căruia frumoasele grecoaice şi italience se îmbulzeau, admirându-l şi făcându-i avansuri. El însă trecea ţanţoş şi auster, ca un socialist puritan, iar tovarăşa lui de plimbare se prăpădea de râs, urmărind mutra nedumerită a fetelor neluate în seamă.

Ca ofiţer de marină, Jean Bart a fost comandant de vas, căpitan de port… A avut felurite însărcinări în ţară şi peste graniţă din partea,

serviciului nostru fluvial şi maritim. A scris despre Comisia europeană a Dunării. A făcut un raport Ministerului de Război, arătând importanţa submarinelor şi emiţând ideea că un stat ca România, care nu-i în stare să-şi facă o flotă de cuirasate, poate să devină totuşi o forţă navală construindu-şi submarine. Itaportul lui n-a avut, firește, nicio urmare.

A fost mai mulţi ani director general al asistenţei sociale pe lângă Ministerul Muncii. Nu întâlni însă înţelegere din partea conducătorilor acestui departament în privinţa reformelor propuse de dânsul – ceea ce îl descurajă profund.

A fost îndemnat să scrie de către x-rtur Stavri, care conducea revista *Pagini literare*. Poetul îl întâlni într-un *café-variété* din Giurgiu (unde Râul Stavri1 era profesor) şi îi ceru o bucată din *Jurnalul de bord* pentru revista lui. Jean Bart avu succes, ca şi Mihail Sadoveanu, care scria la aceeaşi publicaţie sub pseudonimul M.S. Cobuz.

Fiind foarte ocupat, Jean Bart scria numai noaptea şi în lunile de vacanţă. Lucra încet, greu, migălos. Se consola repetând o vorbă a lui Caragiale, spusă la o masă de berărie: A scrie încet, cu greutate, nu-i un defect, ci o calitate… Scrisul nu-i un joc agreabil… ci o muncă chinuitoare, cumplită… iar lumea confundă pe bijutieri cu tinichigiii şi pe arhitecţi cu zidarii.

De altfel, Jean Bart mărturisea că n-a fost mulţumit niciodată de ceea ce a scris. A fost îndemnat la lucru de Gherea, Vlahuţă, Ibrăileanu, H. Sanielevici şi de Izabela Sadoveanu.

— Fără aceste încurajări şi îndemnuri – spunea el – poate nu dam la lumină nici cele câteva volume pe care le-am tipărit.

1 Fratele lui Artur Stavri.

Jean Bart a fost unul dintre cei mai statornici colaboratori ai *Vieţii româneşti*. El recunoaşte că romanul *Europolis* se datorează în mare parte prietenilor de la Iaşi. Ibrăileanu spunea că *Datorii uitate*, *Prinţesa Bibiţa* şi *După douăzeci de ani* erau romane condensate. Cum nuvela îi păru perimată, la modă venind romanul, el atacă genul acesta. Îi dădu satisfacţie „sentinţa înţeleptului critic de la Iaşi, care era Curtea de Casaţie în materie literară", cum spunea Jean Bart. Într-adevăr,

Ibrăileanu îl felicită astfel într-o scrisoare: „Am citit romanul mai repede decât ţi-am promis, pentru că m-a interesat la extrem. O lume nouă, necunoscută, foarte interesantă, tratată de un romancier, nu de un povestitor" etc. Jean Bart – după această scrisoare – exclamă:

— Mi s-a dat câştig de cauză. Mă declar satisfăcut!

Opera lui e limpede, poate nu totdeauna destul de îngrijită din punct de vedere al stilului. El avea oroare de confuzie şi de scrisul nebulos. Repeta adesea: Mi-am făcut ucenicia pe vremea curentului realist; dar m-a atras totdeauna claritatea, măsura şi echilibrul stilului clasic.

Scriitor european în larga şi buna accepţie a cuvântului, Jean Bart alegea pentru operele lui teme variate. Avea un fin spirit de observaţie. Analiza profund sufletele şi studia temeinic moravurile de la noi şi din străinătate. Zugrăvea tipurile, redând caracteristicile sufleteşti ale personajelor.

Jean Bart era un om foarte simpatic. Avea un chip frumos, smuls parcă din basoreliefurile Columnei lui Traian: ochii negri, mobili, extrem de expresivi, un glas plin, gros, un râs sincer. Povestea cu haz întâmplări din călătorii.

Venind odată vorba în redacţie despre păţaniile românilor peste graniţă, cineva povesti că la Veneţia luă loc la o masă dintr-un restaurant şi începu să se chinuie cu comanda meniului în italieneşte. Comandă o friptură, dar nu ştia ce salată să ceară. Chelnerul stătea răbdător alături. Atunci soţia vizitatorului, enervată de atâta tărăgănire, izbucni:

— Dar cere odată, bre omule, o salată verde!

— A, *insalata verde*! – se lămuri pe loc chelnerul, în aceeaşi ordine de idei, Jean Bart adăugă:

— Să vedeţi ce mi s-a întâmplat odată în Italia. Eram comandant de vapor. Marinarii, mai toţi flăcăi de la ţară, nu ştiau nicio boabă italieneşte. Acostând într-un port din Calabria, ei cerură o permisie de câteva ore, ca să debarce pentru a face cumpărături în oraş. Rând pe rând, oamenii s-au întors pe vas, care cu o pâine albă subsuoară, care cu nişte cutii de sardele în mână/care cu banane, cu portocale…

— Mă – i-am întrebat eu – văd că fiecare a cumpărat ce-a vrut. Dar cum v-aţi înţeles?

— Păi, italienii vorbesc româneşte – mi-a răspuns un matroz; stricat, dar vorbesc…

Deşi bun şi delicat, Jean Bart avea ceva din durita-i ofiţerească de pe vremuri. Într-o seară, ducându-mă împreună cu dânsul şi cu Brătescu-Voineşti la restaurantul Suzana, Jean Bart făcu comanda pe un ton prea imperativ şi îl muştrului pe chelner cam ca la cazarmă. O babă uscăţivă, adusă de spate, cu un clobanţ în loc de nas, începu să se foiască pe lângă masa noastră, aruncând piiviri iscoditoare când spre coşul de pâine, când spre bateria de vin la gheaţă. Pe Jean Bart îl enerva bătrâna şi o fulgeră de câteva ori cu o căutătură aspră. Când însă Mama-Pădurii îndrăzni să pună mâna pe o farfurie, Jean Bart răcni formidabil la dânsa:

— Ce cauţi aici? Ce rost ai?

— Eu sunt… sunt… sunt pic-co-co-lo! – izbuti, în sfârşit, să bolborosească baba înspăimântată, tremurându-i bărbia şi bâţâind din mâini şi din picioare.

Jean Bart izbucni în râs şi făcu pace cu vetustul nostru picolo…

Am întrebat-o odată pe soţia lui, muziciana Manea

Botez:

— De ce scrie aşa de puţin domnul Jean Bart?

— Fiindcă nu-i activ, n-are voinţă, mi-a răspuns ea. Era director general la Ministerul Muncii. Fiecare funcţionar superior caută să aibă atribuţiuni cât mai multe, ca să se distingă şi să avanseze. El însă vine într-o zi acasă, foarte fericit.

— Ştii ce, zice, am făcut schimb cu un coleg. I-am cedat locul meu – în care tot nu puteam face mare lucru, din pricina conducătorilor – şi el mi-a dat postul lui de inspector: acelaşi salar, şi nu fac nimic. Mi-am atins idealul. Auzi, ăsta-i un ideal! Să-l vezi numai: poate să stea toată ziua întins pe canapea, nemişcat, cu privirea fixă în tavan. Dar ştii ce păţesc cu dânsul pe stradă? Deunăzi, mergeam alături pe trotuar şi deodată îl pierd. Îl caut îndărăt şi îl găsesc la vreo zece paşi, oprit locului, cu privirea pierdută undeva departe, pe deasupra

caselor…

Citind opera plină de atâta suflet a lui Jean Bart, îţi dai seama că spiritul lui nu trândăvea când trupul îi zăcea pe canapea, cu ochii în tavan, sau când rămânea neclintit, ca un stâlp pe trotuar, cu privirea străpungând depărtările. Gândul lui umbla după un fior care îi atinsese inima, după o linie, după o nuanţă – elemente pentru alcătuirea unui tip, pentru redarea unei dureri.

Jean Bart avea un caracter complex: o duritate atavică, moştenită de la străbuni – oameni aspri, care au descins din Macedonia paşalelor – şi întreţinută de atmosfera severă dintr-o familie de militari, ca şi prin deprinderea meseriei lui de a comanda pe mare – alături de o duioşie feminină, pe care i-o trăda zâmbetul discret din ochii săi frumoşi. Caracterul lui era delaolaltă şlefuit şi colţuros, autoritar şi slab.

Era un om prietenos şi ospitalier. Îi plăcea să stea de vorbă cu „amicii" în jurul unei mese alese (fără să fi fost robit de gastronomie), schiţând planuri de lucrări literare: piese de teatru, amintiri etc. Moartea l-a surprins: – Să fie asta oare ultima noapte a vieţii mele?!

— Se întreba el cu câteva ore înainte de a închide ochii pe vecie.»

Arghezi, la moartea lui Jean Bart, a publicat în *Adevărul literar* un impresionant necrolog, „scris cu cotul rezemat de capacul sicriului său".

Jean Bart a străbătut calea vieţii drept, fără să-şi încline statura şi fără să şovăiască, animat de aceleaşi credinţe şi idealuri din tinereţe, batjocorite de unii în vremurile tulburi din ultimii ani ai vieţii sale. A putut trece pe poarta eternităţii cu fruntea senină – cum a spus atât de bine Izabela Sadoveanu.

G. TOPÂRCEANU

G. Topârceanu era un om închis. Nu povestea în redacţie nimic din copilărie sau din adolescenţă. Locuia singur. O dată numai ne istorisi cum, fiind mic de tot, îl trimisese maică-sa în curte, ca să vadă cum îi vremea.

— Afară fulgera, ne spuse Topârceanu. Dar eu nu ştiam cum să exprim asta prin cuvinte. Atunci, după ce am intrat în casă, când m-a întrebat mama cum îi afară, eu, în loc de răspuns, am început să clipesc repede-repede din ochi, schimonosindu-mi faţa şi căutând să imit astfel străfulgerările din zare. Mama m-a luat în braţe şi a început să mă sărute. De multe ori ea mi-a amintit de scena asta, făcând un haz nespus.

Prietenii lui din Bucureşti povesteau puţine lucruri despre dânsul: că făcuse liceul la Matei Basarab (fiind coleg cu Eugen Todie). Era o fire timidă. Fusese remarcat şi încurajat de C. Banu, profesorul său. Defensorul ecleziastic Eftimescu îl ajutase să capete un post de impiegat la Casa Bisericii. A locuit multă vreme în Bucureşti, pe strada Primăverii. Serile, vara, se ducea cu prietenii la Şosea, se aşeza într-un boschet şi cânta până noaptea târziu cu vocea lui frumoasă de tenor liric. Perechile de îndrăgostiţi se opreau în apropiere şi-l ascultau cu plăcere… Aşa a dus-o vreo doi ani.

Câtva timp, Topârceanu a colaborat la *Viaţa românească* fără să fi fost cunoscut de membrii redacţiei. Îşi

G. Topârceanu trimitea manuscrisele prin poştă şi tot prin poştă primea onorariul. Ibrăileanu îl aprecia încă de la primele *Cronici vesele*.

Într-o seară, Topârceanu ne-a povestit despre relaţiile sale cu *Revista noastră*, de sub direcţia Constanţei Hodoş.

— Am şi tipărit acolo câteva poezii, ne spuse Topârceanu. Luam parte regulat la şedinţele redacţionale, dar nu atâta din interes literar, cât din pricină că *Revista noastră* era o publicaţie feminină. Veneau multe poetese. Mai ales era o secretară de redacţie…

Mulţi ani l-a tachinat Ibrăileanu pe poet cu această „colaborare" la revista feminină din Bucureşti. De câte ori lipsea Topârceanu de la reuniunile serale, Ibrăileanu i se adresa a doua zi:

— Ei, să avem şi noi în redacţie femei!… Cred că ai veni regulat la şedinţe, ca la Revi*sta noastră. Ce*-ar fi să angajăm o secretară?

Aceasta era o simplă glumă a lui Jbrăileanu. Nu din pricina lipsei elementului feminin din redacţie n-a izbutit *Viaţa românească* să şi-l atragă deplin pe Topârceanu, ci datorită caracterului şi

temperamentului său. La început, după câteva luni de la sosirea lui în Iaşi, Topârceanu s-a adresat printr-o scrisoare1 lui C. Banu, fostul său profesor, spunându-i că, deşi primit bine şi apreciat de cercul *Vieţii româneşti*, se simte străin la Iaşi şi îl roagă să-l ajute a se muta îndărăt la Bucureşti. Dar chiar după o îndelungată şedere la Iaşi, Topârceanu n-a izbutit să se aclimatizeze complet cu mediul moldovenesc şi ou atmosfera sufletească a redacţiei.

1 Scrisoare care se găseşte la soţia lui C Banu.

Ionel Teodoreanu îl zugrăveşte îmbrăcat într-o întârziată uniformă de licean, având o şuviţă potrivită pe frunte (cu oglinjoara purtată la buzunarul de la piept, alături de pieptene), picior cambrat şi tocuri femeieşti înalte... picior de femeie, minuscul. Îşi aşeza ba cărarea, ba meşa de pe frunte, ba cravata, ba sprâncenele... Şedea la masă cam strâmb, cam pe-o parte, cu obraz de lemn uscat, cu capul uşor înclinat, c-un ochi pe jumătate închis, pe care îl acoperea cu palma, având urî ritm de codobatură în fiinţa lui sprintenă...

În cercul cultivat al redacţiei, Topârceanu începu să citească mai mult. Stăpânea limba lui Voltaire, ba scria chiar în franţuzeşte. Se ocupa cu unele probleme de ştiinţă. Se îndeletnicea şi cu descifrarea textelor vechi chirilice. Mi-a descifrat şi mie o scrisoare de familie.

Topârceanu întrebuinţa unele expresii spirituale, care au intrat în uzul redacţiei. Astfel, „despre un scriitor cu olecuţă de foc sacru, Topârceanu spunea că „talentul îi ţârcâie", ca laptele, câte puţin, de la o vacă în ajunul înţărcării.

Unor scriitori, atacurile din presă nu le făceau nici cald, nici rece. Ibrăileanu, de pildă, se distra pe seama adversarilor agresivi. Cunosc publicişti care erau atacaţi violent de revistele şi de gazetele din Capitală şi din provincie şi oare îşi adunau pe birou teancurile de publicaţii adversare. Dar de multe ori le uitau şi le aruncau la coş necitite. Topârceanu însă era torturat de cea mai inofensivă înţepătură din ultima fiţuică literară de provincie. Niciodată nu era satisfăcut de elogiile ce i se aduceau. Astfel, Octav Botez a recenzat în *Viaţa românească* volumul de proză al lui Topârceanu: *în gheara lor*... recunoscându-i „stofă de povestitor". După un şir de laude, Octav Botez, îndrăzneşte, timid, să schiţeze şi o observaţie defavorabilă:

„Acestei arte de o aristocratică distincţie, care nu plutește niciodată în vag, care iubește proporţia şi contururile precise, nu-i lipsește decât adâncimea concepţiei pentru a avea în ea ceva clasic”. Topârceanu n-a fost mulţumit de această critică, şi atunci Octav Botez, strângându-şi articolele în volum, a modificat sfârşitul recenziei, în felul acesta: „Şi e păcat că această artă, de o înaltă distincţie, care nu plutește niciodată în vag, iubește proporţia şi contururile precise, având în ea ceva clasic, nu se ridică la creaţii mai cuprinzătoare, cu un subiect mai întins şi mai vast, şi nu e însufleţită de o concepţie a vieţii, dacă nu mai serioasă, cel puţin mai adâncă”.

Cu prilejul apariţiei volumului *Strofe alese* de Topârceanu, Ibrăileanu scrise o cronică literară, scoţând în relief toate laturile (acestui talent puternic şi original. Ibrăileanu remarcă marele talent liric al lui Topârceanu, care punea în realizările lui poetice multă inteligenţă.

Iar „în ştiinţa de a scrie – căci este o ştiinţă a scrisului – Topârceanu este astăzi fără rival”, notă criticul. Ibrăileanu lăudă în poezia lui Topârceanu utilizarea vocabularului, simţul infailibil în alegerea cuvintelor, adaptarea perfectă a ritmului la fond şi adaptarea perfectă a formei la fond cât privește rima, precum şi ştiinţa compoziţiei, stăpânită în grad remarcabil de acest scriitor.

Citind Ibrăileanu acest articol în redacţie faţă de Sadoveanu, de Topârceanu şi de mine, a urmat o discuţie asupra lui. Discuţia s-a învârtit în jurul a două puncte. Ibrăileanu a spus: „Scriitorul acesta, care ne apare ca un proletar intelectual din unele bucăţi, ca *Balada chiriaşului*, *Ploaie*, *Catrene* etc, a rămas însă un om al pământului, care continuă să păstreze legăturile cu natura, cum apare în *Balada popii din Rudeni*, *Balada munţilor*, *într-o dimineaţă de primăvară*, *Taine* etc. (Imaginile şi sentimentul din aceste bucăţi nu sunt ale unui romantic care suspină de departe după natură/ci ale unui om al pământului, oare însă are rafinarea unui orăşean.) Rezerva de forţe, stăpânirea de sine a omului sănătos, crescut în mijlocul naturii, rezistă psihologiei proletar-intelectuale”. Topârceanu nu s-a prea arătat încântat de scoaterea în evidenţă a originii lui, formulată mai precis în prima versiune, daiândulcită puţin de Ibrăileanu, faţă de nemulţumirea

poetului *K* Această atitudine l-a indispus pe Ibrăileanu, care însă nu vru să renunţe la ideea lui; doar făcea parte integrantă din argumentare. Al doilea punct, care a trezit o vie dispută, a fost un pasaj fără legătură cu restul articolului şi care stătea ca un corp străin în mijlocul cronicii lui Ibrăileanu. El cuprindea însă mari laude la adresa poetului.

— Ce zici, Sevastos, să-l scot? – mă întrebă Ibrăileanu.

Eu, cunoscându-l pe Topârceanu, răspunsei:

1 în vreme ce Sadoveanu scria cu mândrie: „Mama mea a fost ţărancă".

— Ba, poate ar merge…

— Dar dumneata ce zici? – spuse Ibrăileanu lui Sadoveanu.

— Scoate-l numaidecât. N-are niciun rost acolo.

Ibrăileanu încadra pe corectură cu linii roşii, orizontale şi verticale, pasajul condamnat. Ieşii de la redacţie, noaptea, împreună ou Topâroeanu, care mă întrebă:

— Ştii de ce a cerut Sadoveanu să se scoată pasajul acela?

— De ce?

— Din invidie…

Bine îl mai cunoştea Topârceanu pe Sadoveanu! Sadoveanu şi invidios! Şi încă pe cine?! Pe un poet! Poetul acela fiind tocmai Topârceanu, cel mai iubit prieten al său!

Membrii redacţiei, când erau consultaţi de Ibrăileanu asupra unui manuscris, îşi dădeau părerea cu o perfectă obiectivitate. Topârceanu însă, deşi era înzestrat cu un desăvârşit simţ artistic, punea un pic de bunăvoinţă suplimentară în prezentarea bucăţii unui prieten personal (îl proteja, de pildă, pe Mircea Dem. Rădulescu), sau strâmba din nas când Ibrăileanu citea versurile admirabile ale unui poet, neagreat de dânsul, concurent prezumtiv. Astfel, îmi aduc aminte că, într-o seară, Topârceanu citi foarte frumos în redacţie o poezie a unei publiciste ieşence.

— Bun! – zise Ibrăileanu, după ce Topârceanu citi minunat versurile duduii. Dă-le lui Sevastos să le trimită la tipografie.

— Domnu' Ibrăileanu, ripostai eu. La mijloc e o mistificare.

Topârceanu citeşte admirabil: de-aceea poezia vi s-a părut bună. Vă rog, luaţi-o acasă, citiţi-o singur la noapte şi – dacă veţi găsi-o publicabilă – daţi-o mâine dimineaţă lui Simion, care tot vine la dumneavoastră, ca s-o ducă la tipografie.

Ibrăileanu luă poezia şi n-o trimise la tipar nici a doua zi, nici peste o săptămână, nici peste o lună… Autoarea nu-şi văzu niciodată versurile tipărite în paginile Vieţii *româneşti.*

Topârceanu, din pricina acestui neîntrecut dar de lector, avea mare succes la şezătorile literare. Cum apărea pe scenă, sala izbucnea în ovaţii. La o şezătoare, într-un oraş de provincie, un cetăţean l-a întrerupt.

Atunci Topârceanu, ca şi cum şi-ar fi continuat cititul, ridicând numai ochii de pe carte, i-a răspuns:

Pe acel care-ntrerupe Aş dori să-l fac atent că *aici suntem la teatru – Nicidecum în parlament*…

A doua zi, în şcoli şi în tot târgul, nu auzeai decât. aceste versuri, care circulau din gură în gură.

Topârceanu avea darul improvizaţiei. Fiind numit bibliotecar al Facultăţii de drept – bibliotecă ce de altfel nu funcţiona 1 – el trecea uneori pe la Universitate şi atunci audia unele cursuri la Litere, în special cursul lui Ibrăileanu, sau întârzia prin marea sală a Bibliotecii Universitare. Odată, o studentă timidă, când vru să se aşeze pe scaun la o masă din sala bibliotecii, făcu o mişcare greşită şi, lunecând, căzu pe parchetul lustruit. Cititorii din juru-i începură să râdă! Topârceanu, care era de faţă, luă creionul şi scrise următoarele versuri:

A căzut?… Ce l*ucru mar*e*?*

Să nu râdeţi niciodată

De-o fetiţă care cade.

La cursuri era obiceiul ca studenţii să comunice între dânşii în scris, cerând unul de la altul un caiet sau o carte. Într-un rând, o studentă îi scrise lui Topârceanu: „Aş dori o ţigară". Ea primi numaidecât următorul răspuns:

Un regat pentr-o ţigară Dă, *poete*, *dacă poţi – Că eu unul pentr-o fată Vă dau dracului pe toţi*.

1 Se spune că Tololoi Alexandrescu, decanul Facultăţii, îi făcu observaţie asupra inactivităţii lui – spunându-i că nu-i mulţumit de loc.

— Ba eu sunt foarte mulţumit, i-ar fi răspuns Topârceanu. Cine nu-i mulţumit n-are decât să-şi dea demisia.

Deşi se ţinea departe de luptele politice, Topârceanu, autorul poeziei *Noapte de mai*, închinată „sărmanului cizmar", a candidat într-un rând, îndemnat de mine, la Centrul Studenţesc, pe o listă ostilă lui A.C. Cuza. Deşi a căzut la alegeri, candidatura lui a stârnit totuşi, în mediul tineretului, un oarecare curent în favoarea ideilor progresiste.

G. Topârceanu şi-a făcut serviciul militar la infanterie. A fost înrolat în toamna anului 1907. Fiind bacalaureat, el a fost trimis în martie 1908 la şcoala de ofiţeri în rezervă de la Cotroceni. Odată un ofiţer, văzând în mâna lui Topârceanu un număr din *Viaţa românească*, îl întrebă:

— Ce carte ai acolo?

— N-am nicio carte. O revistă.

— Ce revistă?

— *Viaţa românească*.

Ofiţerul făcu o mină de dezgust.

— Şi cine o scoate?

— O tipografie.

— Şi nu-i fi scriind şi dumneata acolo?!

— Nu, acolo nu scriu; dar scriu la *Semănătorul*. Topârceanu şi încă vreo câţiva camarazi – printre care şi dr. M. Isanos, artilerist – nu lua în serios milităria şi, din pricina răspunsurilor zeflemiste date comisiei examinatoare, căzură la examenul de ofiţeri de rezervă, rămânând simpli sergenţi. Cu acest grad făcu Topârceanu campania din Bulgaria în 1913.

Cum Topârceanu era simplu sergent într-un regiment de infanterie, C. Cucu îi dădu ideea să se mute la fortificaţiile Focşani-Nămoloasa-Galaţi – fără să-şi închipuie că tunurile grele vor fi duse de acolo la Turtucaia, cu poet cu tot, care căzu prizonier la bulgari. De altfel, Cucu se lăuda că volumul: *Pirin-Planina* al lui Topârceanu s-a putut realiza numai datorită inspiraţiilor sale. Aşa că,

încheia el, numai mie trebuie să-mi fie recunoscătoare istoria literară pentru această operă minunată… cât şi, poate, chiar pentru viaţa lui Topârceanu. Cine ştie dacă, plecat în altă parte cu regimentul lui de infanterie, nu s-ar fi prăpădit undeva pe front.

În epoca neutralităţii, Topârceanu – după propunerea lui Gala Galaction – colabora la ziarul germanofil *Libertatea* din Bucureşti, de sub direcţia lui N. Fleva, conducător de fapt fiind Bogdan-Piteşti. Topârceanu scrise un articol intitulat *Not kennt kein Gesetz i*, sau aşa ceva, şi îl dădu în mâna lui Galaction, care se întâmplase a fi în Iaşi şi care peste câtva timp istorisi hazul produs în redacţia gazetei de titlul nemţesc al articolului. În vacarmul ilariant al redactorilor tună vocea groasă a lui Bog-dan-Piteşti:

— …Mama lor de nemţi!… Dacă n-or fi mulţumiţi de mine nici acum, că le scriu chiar în nemţeşte, apoi să ştiţi că-i dau dracului.

Topârceanu îndură toate suferinţele prizonieratului în Bulgaria. Căzut în mâna inamicului la Turtucaia, el s-ar fi prăpădit pe muntele Pirin-Planina, dacă n-ar fi avut geniala inspiraţie de a se da drept mecanic de locomotivă, la o anchetă întreprinsă printre prizonieri de autorităţile bulgare, care aveau mare lipsă de maşinişti. La triajul medical al mecanicilor, la Sofia, Topârceanu – când fu întrebat asupra meseriei sale – răspunse: „Eu sunt poet umorist”. Şi doctorii, după ce „mecanicul” improvizat îi lămuri în privinţa tragicei sale situaţii, zâmbiră prietenos, şi-l reţinură la spital, în cadrul personalului administrativ.

1 Necesitatea nu cunoaşte lege.

În 1918, în urma demersului lui Stere, Topârceanu fu eliberat; se opri puţină vreme la Bucureşti, unde scrise în colaborare cu Eugen Todie revista *A fost un vis*, care s-a jucat cu mare succes la grădina Colos. Apoi a sosit la Iaşi, unde Ibrăileanu îl adăposti la infirmeria Liceului Internat, pusă la dispoziţia sa de T.A. Bădărău, directorul şcolii. Infirmeria se afla în fundul marii curţi a liceului, printre copaci înalţi şi boschete de arbuşti. În partea dreaptă a infirmeriei, destinată contagioşilor, locuia Ibrăileanu; în stânga, salonul cel mare pentru bolnavi era ocupat de Elena Ibrăileanu şi de Maricica, fiica lor, iar Topârceanu stătea într-o mică rezervă, în aceeaşi parte. Timpurile erau

tulburi. Toată noaptea se auzeau împuşcături. Vizavi de infirmerie, pe strada Istrati, lojcuia Costică Botez, care îl vizita des pe Ibrăileanu. Apoi Mezertori, hoţi şi borfaşi făceau prădăciuni în oraş ca-n cod-u. Ibrăileanu se temea, şi pe drept cuvânt, de-un atac nocturn al furilor. Şi cum Topârceanu venea noaptea târziu acasă.

Ibrăileanu îl invită pe studentul I. Creţu, profesorul de mai târziu, scriitorul şi autorul de manuale de limba română, să locuiască într-o rezervă de lângă odaia lui. Creţu stătu câteva luni acolo. În puterea nopţii, Ibrăileanu îl trezi odată, vestindu-l că erau călcaţi de hoţi. Într-adevăr, sub fereastră se auzeau nişte zgomote suspecte, înarmat până-n dinţi, studentul ieşi în curte, ca să respingă atacul. Dar nu era niciun hoţ. O vacă muşluia prin grădină…

Cum se răspândiseră zvonuri cu privire la încetarea lui clin viaţă, Topârceanu, într-o scrisoare către Constanţa Mărino-Moscu („*Madame* Tolstoi", cum îi spunea el), glumeşte pe socoteala morţii: „Şi, să ştii, ţi-a murit moartea ca şi mie – care am mormântul, cu inscripţie, în Vlaşca (mai mult nu mă întreba)". Topârceanu şi-a dezminţit zvonul morţii sale într-o poezie, publicată în 1918 în ziarul *Momentul*, ca Mark Twain, care, într-o situaţie similară, a dezminţit ştirile relative la moartea lui, ca fiind puţin exagerate.

Contactul cu Ibrăileanu i-a fost foarte util lui Topârceanu, care a găsit în marele lui dascăl – pentru şlefuirea talentului său – o inepuizabilă sursă de sfaturi şi de informaţii literare, artistice, filosofice etc. A avut veşnic înainte un îndreptar pentru ascuţirea gustului său artistic. A primit de la dânsul idei şi sugestii, care i-au folosit în opera sa. Ibrăileanu a contribuit în mare măsură la întregirea culturii lui generale, dirijându-i lectura şi împrumutându-i chiar cărţi. Astfel, de exemplu, un pasaj din conferinţa umoristică a lui Topârceanu despre *Bacihd Koch* are drept izvor de inspiraţie o glumă a lui Ibrăileanu, spusă în redacţie, înlocuind doar tigrii şi leii cu un urs. Iată acest pasaj:

Prea onorate *doamne*, *Când ţin acest discurs*, *Dac-aţi vedea că intră în sală-aici un urs*, *N-aţi năvăli afară prin uşi şi prin ferestre Utilizând cu toţii resursele pedestre*? *De ce*? *Fiindcă-i mare şi foarte fioros*… Baci*lul lui Koc*h *însă e mai pri*me*jdios!*

Dar fiindcă nu se vede şi fiindcă e prea mic, *Nu sperie pe nimeni*…
Să judecăm un pic.

Pentru prefecţionarea versificaţiei, Ibrăileanu îi recomandă volumul *Odes Funambulesques* de Théodore de Banville, care a sugerat poetului român felurite forme de vers, ca şi *Emaux et camées* de Théophile Gautier – acel abil giuvaergiu al versului, capabil să desăvârşească meşteşugul formei la un poet de talent, puternic şi original.

Credem că versurile:

Vede urme de dihănii înstelate pe zăpadă…

ale lui Topârceanu au fost scrise după lectura următoarei strofe a lui Th. Gautier:

Les vases ont fleurs de givre Sous la charmille aux blanc réseaux; Et sur la neige on voit se suivre Les pas étoiles des oiseaux.

(*Fantaisies d'hiver*)

Printre alte lucrări, Topârceanu a colaborat la redactarea unei cărţi de citire pentru elevi. Spunea totdeauna în redacţie că oricare poezie trebuie să fie clară, dar în special cea pentru copii – căci altfel micii cititori n-o înţeleg de loc. Drept dovadă, el ne cita un caz. În clasa întâi primară, întâlnind în prima carte ce-i intrase în mână aceste versuri greoaie, neinteligibile pentru mintea unui copil:

Micul meu abecedar Tata mi l-a dat ca dar…

el le recita astfel, sonor şi răspicat, înaintea învăţătorului:

Micul meu abecedar

Tata mi l-a micalacadar…

După bogata producţie poetică din *însemnări literare*, colaborarea lui Topârceanu la *Viaţa românească* a fost mai redusă. Printre alte cauze, pe care nu le cunosc, a contribuit în oarecare măsură la scăderea entuziasmului său în materie de colaborare şi preţuirea entuziastă de către Ibrăileanu a unor tineri scriitori, în frunte cu Al. A. Philippide şi cu fraţii Teodoreanu.

Vorbind despre G. Topârceanu, un ziar de pe vremuri a scris: „A venit la Iaşi cu trecutul închis în geamantan, şi a dus o viaţă de sălbăticiune" – o viaţă retrasă şi discretă, având o atitudine distantă,

rezervată, chiar faţă de prieteni.

Întrebat de un interviever: cum trăieşte? el a răspuns:

— Trăiesc absolut liber. Nu mă simt legat de mediul ambiant şi de realitatea socială prin niciun fir ombilical, care să-şi merite în adevăr epitetele, şi nu scriu decât sub imboldul inspiraţiunii poetice exasperat de acute.

Într-adevăr, Topârceanu avea o fire curioasă. Era irascibil: la Cercul Vânătorilor sau la un alt club intim, Topârceanu – când pierdea la jocul de cărţi – devenea arţăgos. Îşi închipuia, din superstiţie, că chibiţul din spate îi poartă ghinion şi se răstea la dânsul: Du-te, domnule, şi în spinarea altuia! Bănuia alteori că chibiţul îi trăda cartea – fie prin înţelegere cu partenerul, fie mai degrabă prin neputinţa de a-şi stăpâni mimica, arătând astfel adversarului dacă în mâna jucătorului a căzut o carte bună ori proastă.

Avea unele ciudăţenii. Se temea, de pildă, de bărbieri.

— Oamenii înnebunesc, unii progresiv, alţii dintr-odată – ne spunea el la redacţie. Înnebunesc persoane din toate profesiile: şi doctori, şi arhitecţi. De ce nu şi bărbieri? Pe un doctor îl poate apuca nebunia în momentul operaţiei (de aceea n-am să mă dau niciodată pe mâna chirurgilor, ca să mă taie). Arhitectul înnebuneşte pe schelă şi, socotindu-se un al doilea Icar, se aruncă în spaţiu, încredinţat că aripile de pe umăr i se vor desface şi va pluti ca pana în văduh. Atunci, de ce să nu mă tem că frizerul s-ar putea scrânti tocmai în clipa când ajunge cu briciul la gâtul meu; în loc să alunece cu instrumentul tăios pe piele la vale, el – hârşti! îmi taie beregata. De aceea, ori de câte ori sunt nevoit să mă rad în târg, trec prin mari emoţii când îmi gâdilă briciul beregăţile.

— Dar de ce nu te temi chiar că dumneata, când eşti cu briciul la gât, ai putea înnebuni şi ţi-ai tăia singur beregata? – îi spusei eu. Dacă doctorii, arhitecţii şi bărbierii pot înnebuni – de ce adică n-ar putea înnebuni şi poeţii (dacă nu-s nebuni de mai înainte)?

Topârceanu zâmbi, dar căzu pe gânduri. Îmi făcu impresia că se hotărî să se radă numai cu maşina, care nu-i vătămătoare decât pentru piele.

Viaţa modernă, cu complicaţiile ei, îi strecura în suflet fel de fel de temeri. Se simţea în siguranţă numai în mijlocul naturii în ansamblul ei, dar era atras şi de-o floare sau de o gâză cu forma, culoarea şi viaţa ei aparte. Ne spuse la redacţie că compusese poezia *Broaştele* după ce o noapte întreagă, într-o luntre, le ascultase concertul pe bălţile de la Cristeşti.

La „înţezul nopţii, când se întorcea acasă, singur sau întovărăşit de un „amic", după o reuniune cu prietenii la taclale (căci nu era băutor), Topârceanu ciulea urechea la toate zvonurile cerului. Se auzeau semnale date de flu-ierari, gârliţe sau de raţe sălbatice. Uneori nu putea determina soiul păsărilor migratoare, care se îndemnau la zbor în înaltul cerurilor. Asculta mult mult zvonul parcă sideral, îndelung; şi pornea mai departe cu paşi înceţi, întovărăşit de această şoaptă nelămurită a stelelor.

Iubea animalele şi în special câinii, cărora le găsea o singură meteahnă de caracter.

— Fiinţele acestea, atât de duioase, devotate şi pline de prietenie în relaţiile cu omul – spunea el în redacţie – sunt crude faţă de semenii lor, mai cu seamă faţă de cei mai slabi şi mai jigăriţi. Nimereşte, de pildă, pe o hudiţă de mahala un căţel rătăcit, sfrijit ca vai de el, cu coada între picioare, cu ochi sperioşi, căutându-şi desperat stăpânul, casa… Deodată, îl văd dulăii din curţi: unii sar peste gard, alţii ies pe sub poartă sau printr-o gaură a îngrăditurii, rupând cu spinarea o scândurăiputrezită. Şi cu toţii se aruncă, lătrând furios, asupra nenorocitului vagabond. Îl flocăiesc, îl muşcă, îl tăvălesc p? în noroi, lăsându-l numai cu sufletul în el, în cazul cel mai bun. Cruzimea această neumană – sau mai bine zis umană – n-o înţeleg la câini, şi mă scârbeşte caracterul, sau lipsa de caracter a prietenilor noştri fără grai. Ori poate câinii, îmblânziţi de om de atâta amar de vreme, au căpătat ceva din firea noastră…

Îi plăcea mai mult să „flaneze" decât să se ocupe de-o muncă ordonată, disciplinată. Deşi înscris la Drept, el n-a dat decât un singur examen, anume la dreptul civil, anul întâi, cu profesorul D. Alexandrescu (Tololoi) – şi iată în ce împrejurări: fiind la Universitate, am intrat de curiozitate la un examen cu Tololoi, deşi nu eram în seria

lui. Profesorul era foarte bine dispus, vorbea aproape numai el şi trecea pe toţi studenţii fără să-i chestioneze temeinic. Mi-a venit o idee, am luat o trăsură, m-am dus la Topârceanu acasă şi cu mare greutate l-am convins să vină la examen. Când sosi rândul lui Topârceanu, studenţii – îndemnaţi de mine – începură să vocifereze: Asta-i poetul nostru cel mai mare… umorist de talent… gloria ţării! Tololoi se montă numaidecât:

— A, poet, scriitor! Şi eu sunt oleacă de literat, chiar umorist. Am şi o comedie: *Rămăşagul zgârcitului*. Apoi mă înnebunesc după poezii. Îmi plac mai cu seamă poeţii francezi. De altfel, eu am instrucţiune franţuzească. Am absolvit liceul Napoleon de la Paris. Am trecut bacalaureatul în Litere la Sorbona. Am făcut Dreptul la Nancy şi la Paris. Am urmat câtva timp şi conservatorul. Excelam în recitarea poeziilor lui Victor Hugo. Cel mai mare succes l-am avut cu poezia *A. Villequier*, scrisă de Victor Hugo la moartea fiicei sale, care s-a înecat în Sena pe furtună, împreună cu soţul ei. Când am ajuns la strofa:

Seigneur, je reconnais que l'homme est en délire S'il ose murmurer;

Je cesse d'accuser, je cesse de maudire, Mais laissez-moi pleurer!

toată asistenţa a izbucnit în hohote de plâns.

Tololoi, emoţionat, scoase din buzunarul pantalonilor o batistă popească, mare cât o zi de post, şi îşi şterse faţa buhăită, inundată de lacrimi. Apoi, când se calmă puţin, adăugă adresându-se lui Topârceanu:

— Bine, domnule poet. Bilă roşie…

Profesorul strigă un alt student, pe când sala protesta în favoarea lui Topârceanu: Bilă albă, bilă albă! în tot acest timp, Topârceanu (parcă-l văd printre studenţi, la mijlocul unei bănci lungi cât încăperea) stătea cu figura serioasă, împietrită parcă, fără să ia de loc parte la ilaritatea generală.

El, care avea la maximum simţul ridicolului, el, care nu trăsese la o goană într-o vulpe bearcă pentru a nu fi de râsul vânătorilor, s-a simţit foarte prost în scena ilariantă a examenului său de drept civil cu juristul Tololoi Alexandrescu.

ALICE CĂLUGĂRU

În ultimii ani de dinainte de primul război mondial, *Viaţa românească*, ca şi alte reviste de-ale noastre, au publicat poezii sub semnătura Alice Călugăru. G. Topârceanu, care o admira cu entuziasm, atrase atenţia redacţiei asupră-i.

Versurile lui Alice Călugăru se remarcau printr-o fină sensibilitate. Trădau un suflet frământat de gânduri şi de doruri, care se întrupau în imagini plastice – proaspete, noi, originale…

Pentru Alice Călugăru lumea exterioară era numai formă şi culoare, numai sunet, mireasmă, mângâieri de catifea… în Cânt*ec urciorului ved*em lutul proaspăt, frământat cu fire verzui de lăcrămioare, cu întunecate mic-şunele, cu zambile fragede, albastre, cu ierburi crude şi aromate – ca să dea pe urmă apei mireasma florilor. Urciorul neted, modelat la roată, e uscat la soare şi ars la flăcări, care îl auresc:

Îmbălsămat *şi plin de cânturi*, *de-acum*, *urcior*, *vei fi veşmântul în care-şi va-mbrăca izvorul un val din apa sa curată*.

Şi-n singurateci seri de vară, *când steaua Venerei*, *pagină*, *în cerul răsuriu şi dulce o să se-arate zâmbitoare* – Te *voi zvârli*, *legat de-un capăt al unei lungi încingătoare*.

Să prinzi imagina-i ce-n taină, *ş-adânc*, *va strălucin fântână*.

Sau uitaţi-vă cum defilează pe dinaintea noastră păunii din poezia cu acelaşi nume:

Dar colo, *printre rânduri de stufişuri*.

Veneau, *pe-un drum de prund şi de pietrişuri*.

Păunii verzi… Păre*au, în* m*e*r*s seme*ţ.

Că-s snopi culeşi din scumpe secerişuri

De ierburi rare şi de flori de preţ.

Apropiaţi-vă de fereastră şi priviţi ploaia, ascultându-i zuruitul inelelor mobile:

Azi am văzut, *înfiripată*, *fiinţa ploii mlădioase*: *Avea o haină cenuşie şi foşnitoare*, *de mătase*.

Purta pe umeri mii de lanţuri subţiri, *de-argint*, *până la brâu*, *Dar le zvârlea pe rând*, *în treacăt*, *pe apa tulbure de râu*.

k în *Viaţa Românească* a apărut *Cântec de plasă*, cu care – intitulat *Les perles* – Alice Călugăru a luat parte la concursul organizat în 1914 de *Femina*, dobândind un premiu şi o medalie de aur.

Din frământarea naturii şi a omului, poeta desprinde imnul muncii, care domină oraşul şi câmpia:

…Biru*itor răsună*

De pretutindeni cântul falnic şi sfânt al muncii uriaşe.

Viaţa românească recomanda astfel cititorilor talentul original al poetei: „Deşi versurile nu-i sunt totdeauna corecte – totuşi inspiraţia originală, fondul nou şi puternic pe care-l îmbracă într-o formă plină de imagini neaşteptate ne fac să credem că Alice Călugăru e cea mai bună poetă din câte am avut până acum şi merită un loc de frunte printre poeţii noştri cei mai tineri".

Despre Alice Călugăru ştiam numai că – * după peregrinări prin Belgia – locuia la Paris, înfrântă de boala mizeriei: tuberculoza şi copleşită pe deasupra de suferinţe morale.

Aceea pentru care lumea trăia atât de intens, într-un veşmânt pitoresc… aceea care din larma oraşelor şi din liniştea ţarinei a desprins cântecul „muncii uriaşe" de a zumzetul rotii ce modelează urciorul până la „spasmul SStşi la ruga săpătorilor de aur ce-acopera visurilor.

TUDOR ARGHEZI

T. Arghezi a început să scrie versuri încă din liceu. Învăţa la Sf. Sava, împreună cu Gala Galaction, N.D. Cocea şi I.G. Duca.

— Eram în ultima clasă de liceu – mi-a povestit Galaction. Arghezi mi-a şoptit misterios la şcoală, într-o recreaţie de dimineaţă, că trebuie să ne întâlnim neapărat în aceeaşi zi, seara, având a-mi face o comunicare de cea mai mare importanţă – universală şi epocală! Am fixat strada şi felinarul unde urma să ne întâlnim. Eu m-am frământat toată ziua – ca pe jeratic. Oare ce poate să fie? „Universal şi epocal!" Seara, am fost la locul de întâlnire cu mult înainte de ora convenită. În sfârşit, iată-l şi pe Arghezi – bondoc cum era, cu şapca de licean, călcând uşure (cum zice el), cu ochii furiş în toate părţile. Ne-am dat bună seara.

— Ce-ai să-mi spui, Teo 1?

— St! m-a ţistuit Arghezi, cu degetul pe buze. Nu vezi că vine cineva?

1 Prescurtare de la Thecdorescu, numele exact al lui Arghezi fiind I.N. Thecdorescu.

Într-adevăr, un trecător îşi urma liniştit… drumul pe celălalt trotuar. Arghezi m-a tras mai aproapes, drept sub becul de gaz aerian al felinarului, şi-a scos şapca din cap, a întors-o pe dos, a scociorât cu degetele căptuşeala, dintr-o tainiţă a ei a scos un ciuciulete de hârtie, nu mai mare decât un chibrit… l-a desfăcut: era o hârtie cât o carte de joc de cărţi. Pe ea se aflau scrise mărunt-mărunt nişte versuri. Arghezi mi le-a citit cu glas scăzut. Poezia m-a ridicat într-al nouălea cer. Am convenit şi eu, alături de Arghezi, că producţia. lui era genială – de importanţă „universală şi epocală”. Pe când eu mă revărsam ca un torent în efuziuni de entuziasm, Arghezi şi-a mototolit din nou poezia, făcând-o ciuciulete şi vârând-o în căptuşeala şepcii, pe care şi-a pus-o pe cap, mândru, cam pe o ureche.

Am pornit mai departe, ca să ne plimbăm şi să vorbim de apariţia noului geniu pe firmamentul literelor universale. Dar la un colţ ne-a tăiat drumul o ceată de derbedei cu chef. Câţiva se băteau, unii îi zădărau pe bătăuşi, alţii făceau haz pe de lături. Cum ne-au văzut, şolticii s-au legat de noi. Un gligan l-a lovit cu cotul pe Arghezi, care s-a burzuluit, repezind un pumn în mutra celui ce ofensase noul geniu poetic al lumii. Ce să mai spun? S-a pornit o bătaie cumplită. Nu se mai ştia cine dădea pumnii şi cine-i primea. Când erai dedesubt, când te trezeai deasupra. Cu greu ne-am descleştat din încăierarea aceea – zgâriaţi, cu vânătăi; şi, ceea ce era mai grav, Arghezi rămăsese cu capul gol. Şapca se prăpădise în focul luptei…

Înainte de a-şi publica versurile în *Viaţa socială* (1910 – 1911), Arghezi – după relatarea lui – a trimis versuri numai la două reviste: la *Lumea nouă* şi la *Viaţa românească*.

— Aveam un coleg poet, mi-a spus cândva Arghezi. Colegul meu purta pălărie mare şi o lavalieră înfoiată, care îi ascundea bolfele de scrofule de la gât. Trimisese versuri la toate revistele din ţară. Niciuna

nu-i publicase poeziile şi – lucru încă şi mai ofensator – nici nu-i răspunsese măcar la poşta redacţiei. Atunci îmi veni în gând să trimit şi eu versuri la vreo publicaţie, şi trimisei ceva la *Lumea nouă*. În numărul următor citii la poşta redacţiei: „I.N.T.

— Mai ştii de unde sare iepurele!" Colegul meu fu nenorocit. Va să zică, altora li se răspunde… va să zică, alţii sunt încurajaţi. Deznădăjduit, el s-a lăsat de poezie şi a ajuns vameş, mi se pare la Predeal. Pe mine însă m-a obsedat mai departe ideea cui iepurele…

A doua încercare am făcut-o cu *Viaţa românească*.] Era prin 1906. Mă aflam în Elveţia, într-o nemaipomenită I criză. Un prieten îmi trimitea acolo *Viaţa românească*. Eu am citit anunţul de pe copertă: că se plăteşte colaborarea şi că, dacă autorul nu-şi arată pretenţiile, redacţia îi fixează onorariul… Atunci am riscat şi, în speranţa onorariului, am trimis câteva poezii revistei, care! nu mi le-a publicat. Abia în toamna anului 1911 a-mi început să colaborez de fapt la această revistă. Printre poeziile tipărite a fost şi una din cele respinse de aceeaşi redacţie în 1906.

Când am făcut cunoştinţă cu Ibrăileanu, el mi-a spus că-i plăcuseră versurile mele trimise din Elveţia şi căii voise să le publice, dar cercul *Vieţii româneşti* în păr (şi erau acolo atâtea bărbi) s-a opus cu înverşunare.

Dintre membrii redacţiei, Ibrăileanu era cel mai accesibil noutăţilor literare. El „cel dintâi, a apreciat genul nou, original, al lui Arghezi, după cum tot el, după primul război mondial, a remarcat talentul lui Al. A. Philippide şi Ionel Teodoreanu.

Tudor Arghezi a publicat versuri pline de originalitate în *Viaţa socială*, alături de proza lui Gala Galacticii. Acolo a apărut poezia lui *Adolescenţă*:

Şi trupul tău mi-i drag, *Lemn sunt trandafiriu, şi trupul tău mi-i drag şi pentru ce*, *nu ştiu*.

La începutul anului 1911, recenzând *Viaţa socială*, Ibrăileanu spunea la *Revista revistelor*: *În târziu de toamnă* d. Arghezi scrie această frumoasă strofă, pe care ne facem o plăcere s-o transcriem.

Într-un peisaj melancolic:

Câţiva molifţi s-au întâlnit departe Pe când în jur, prin murmurul ce roagă, se-nchide înserarea ca o carte şi sufletul în foi ca o zăloagă.

Invitat de revista ieşeană, T. Arghezi a trimis *Vieţii româneşti* patru poezii, care au şi apărut în numărul ei din decembrie 1911. Unii dintre membrii redacţiei n-au prea înţeles toate versurile.

O strofă din poezia *Puţin* a făcut ca toate sprâncenele să se salte a desăvârşită mirare:

*Strămută-mi gându-n*tr-*alte părţi*, *Strecoară-mi-l pe sub tulpini, la* să-Z *întorc apoi pe cărţi Nins cum şi tu vii de lumini*.

Ibrăileanu a dus la ochi manuscrisul închistrit cu o slovă măruntă, ca a lui Sadoveanu – numai că slova lui Arghezi e colţuroasă şi plină, în vreme ce literele autorului *Crâşmei lui Moş Precu* sunt subţirele ca aţa de păianjen, rotunde, întoarse ca-ntr-un filigran. Criticul a crezut întâi că trebuie să fie alte cuvinte în loc de ceea ce nouă ni s-a părut a fi „nins" şi „vii". Manuscrisul a trecut din mână în mână. Redactorii şi-au pus ochelarii, s-au încruntat, şi-au zbârlit bărbile, însă nu numai că n-au înţeles sensul versului, dar nici măcar n-au descifrat vorbele. Atunci redacţia a trimis o telegramă lui Arghezi, rugându-l să lămurească urgent versul „nins cum şi tu vii de lumini".

Arghezi a răspuns telegrafic: „Nins (virgulă) cum şi tu vii (virgulă) de lumini". Deci versul a devenit: „Nins, cum şi tu vii, de lumini". Lucrurile începură să se lămurească puţin: gândul era nins de lumini, ca şi fluturele – când vine… Dar versul rămânea, totuşi, contorsionat, chinuit…

În afară de poezii, Arghezi a început să trimită la *Viaţa românească* şi cronici teatrale. Într-o cronică, redacţia a dat peste o expresie care nu i-a plăcut: „cuvânt târşit"… Ce-o mai fi şi asta? s-a întrebat Stere. Ibrăileanu a înălţat şi el din umeri.

Arghezi a venit, mi se pare, numai o singură dată la Iaşi. A intrat în redacţie politicos: statură scundă şi îndesată, ochi sfredelitori, vorbă tărăgănată cu modulaţii moi, unduioase, catifelate. M-a întrebat cum să procedeze ca să-l roage pe Stere ceva. Era vorba de o recomandaţie sau de un demers într-o chestie personală. Eu am rămas foarte surprins.

— Noi nu rugăm pe domnu' Stere nimic, i-am răspuns. Nici n-am

auzit măcar ca cineva din redacţie să-i fi cerut cândva vreun serviciu.

Arghezi s-a mirat foarte mult.

— Atunci – a ripostat el – când ai vreo nevoie, dacă nu se cade să te adresezi prietenului… la cine trebuie să apelezi? La duşman?

Arghezi ajunse unul dintre cei mai valoroşi colaboratori ai *Vieţii româneşti*. Îşi trimitea redacţiei manuscrisele prin poştă sau mi le dădea la Bucureşti, unde mă duceam destul de des cu treburi redacţionale. Îl vizitam la redacţii sau acasă. Vorbindu-i odată de agitaţia publicului de pe străzile Capitalei, care îmi părea că vădeşte o mare activitate rodnică, Arghezi îmi atrase atenţia asupra greşelii mele?

— Agitaţia şi zarva din Bucureşti – îmi spuse el – sunt fenomene de suprafaţă. N-au niciun conţinut serios. Capitala parcă-i o moară, care merge în deşert, măcinând vânt. Acel care munceşte cinstit şi ajunge să-şi câştige traiul, când se întoarce seara acasă, cu o pâine dublă subsuoară, trebuie s-o strângă bine cu cotul pentru ca cineva să nu i-o smulgă de la spate.

În convorbirile la cafenea sau acasă, Arghezi – ca toţi scriitorii autentici – nu-mi vorbea de procesul lui de creaţie artistică sau de operele sale. Prefera să se ocupe de lucrările altora. După ce a făcut cunoştinţă cu Ibrăi-leanu, el mi-a spus:

— De abia acum înţeleg taina cercului de la *Viaţa românească*, atât de unitar şi de statornic.

Ibrăileanu spuse o dată în redacţie: Arghezi a creat poezia vremii noastre, iar altă dată:

— Arghezi este astăzi singurul scriitor român contemporan care are sclipiri de geniu.

Primele producţii ale lui Arghezi din *FqjjJ*, *a* şi din *Viaţa socială* surprindeau prin diversitatea genurilor în care se manifesta acest scriitor. De o parte, în pamflete – o impetuoasă vigoare polemică, dusă uneori până la brutalitate, cu ajutorul unor cuvinte mai mult decât tari; iar de alta, în poezie – o finеţe şi o gingăşie cu care meşterul îşi construia versul, folosind drept material artistic aţa de păianjen şi polenul de pe aripile fluturilor.

G. Ibrăileanu şi tot cercul *Vieţii româneşti* admirau şi polemicile, şi poeziile, şi cronicile teatrale, ca şi orice rând scris de Arghezi – făcând rezerve numai asupra unor expresii prea dure, care li se părea că diminuează efectul artistic. Ibrăileanu spunea despre Arghezi:

— Un scriitor care, în limba publicisticii, a ieşit din cercul tras de Maiorescu (creatorul stilului de idei, prea aristocratic) şi se mişcă, cu succes estetic, pe registrul cel mai întins al graiului românesc mi se pare a fi Tudor Arghezi, un adevărat revoluţionar în limba noastră… E un artist al expresiei, cum nu ne putem închipui altul mai strălucit şi – să spun cuvântul exact – mai mare…

La o întâlnire în Bucureşti, înainte de primul război mondial, G. Topârceanu, care se distingea prin lapidaritatea versului, a atras atenţia lui-Arghezi asupra unor imperfecţiuni de formă. Arghezi i-a răspuns că nu-şi dă seama dacă este la mijloc ceva nepotrivit, neartistic, o neglijenţă…

— Sau poate – a adăugat el – oi fi având eu o meteahnă la cap: un şurub deranjat în creier…

Cât priveşte îndrăznelile de fond, ele rămân totdeauna la Arghezi în cercul artei. Poziţia faţă de arta „trăsnită" şi-a fixat-o însuşi Arghezi într-o scrisoare adresată directorului unei asemenea publicaţii:

„În revista dumneavoastră am găsit capete cu unsprezece profiluri, cu un ochi deasupra pălăriei şi cu celălalt pe muşama; am găsit fire de mustaţă ivite în spinare, peste sacou; nasul demontabil şi ghetele făcând corp cu fiinţa, în loc de creier, un portret purta, mi se pare, în craniu un grilaj de lemn vopsit verde, prin care se uita încoace un câine dresat – şi o inscripţie: sunaţi! Propriul meu portret era agrementat cu zece – cincisprezece capace de aluminiu, aşezate în dosul urechii mele: ar fi fost destul un bobârnac în ultimul capac, pentru ca portretul să înnebunească".

În domeniul polemic, Arghezi nu s-a mărginit să încondeieze în *Facla* numai feţe bisericeşti, ci a dus şi susţinut campanii de ordin literar, dând şi primind lovitur într-o scrisoare deschisă, adresată lui C. Banu, director revistei *Flacăra*, şi publicată în *Facla* (nr. 2, din 1912

Arghezi îşi fixează astfel poziţia ideologică: „Onoare mea negreşit că nu o discut cu *Flacăra*, unde acest lucprobabil ca socialist, am învăţat să ştiu cât preţuieşte.

Arghezi avea oroare de greşelile de tipar. De aceeaşi făcea singur corectura manuscriselor, alcătuite di nişte slove mărunte – cât nişte gâzuţe, care puteau fi de terminate numai cu lupa. Exasperat de micimea buchilo lui Arghezi, un zeţar – trimiţându-i acasă corectura scrise câteva rânduri pentru autor pe marginea corecturii „Domnule Arghezi, noi, zeţarii tipografiei, vă rugăm's scriţi mai mare – că nu vă putem înţelege scrisul – pierdem mult timp muncindu-ne să vă descifrăm mânu scrisele; din aceeaşi pricină apar şi multe greşeli". P aceeaşi corectură, Arghezi dădu tipografilor următori răspuns: – Domnilor zeţari, vă rog să binevoiţi a cunoaş – că precum dumneavoastră aveţi în căsuţe litere cu mărimi fixe după un număr anumit: 8, 9, 10, 12 – car nu pot fi schimbate, fiind turnate în plumb – tot aş am şi eu în cap pentru scris o literă fixă, pe care nu o pot preface şi care, din nenorocire, are un număr mic.

Arghezi şi-a continuat, ani după ani, activitatea literară, pe care n-a părăsit-o nici în cel de al nouălea deceniu. El a izbutit să zămislească creaţii de înaltă valoare artistică, care te urmăresc toată viaţa. Cititorii îşi amintesc din opera lui Arghezi versuri (pe care le ştiu pe de rost), pamflete, descripţii de natură... Unul recită poezi Adol*escenţă. Al*tul pomeneşte greierii care torc, în întunericul stelelor, firul de unde l-a lăsat mâţa când a adormit, sau tabloul în care natura – după ce-şi dă seva în timpul verii – toamna îşi dă şi sângele, înflorind din frunză.

GALA GALACTION

Gala Galaction, ca defensor ecleziastic, era îndatorat i circule în toate părţile ţării, anchetând păcatele feţelor zisericeşti şi susţinând acuzarea înaintea consistoriilor. n drumurile sale prin Moldova, el se oprea neapărat, e fiecare dată, la Iaşi – şi la dus, şi la întors spre ucureşti. Cu privire la aceste apariţii şi dispariţii aproape misterioase, Ibrăileanu a compus următoarea irofă:

Pişculescu Gala Vine din Walhalla, *Iar Galaction Pleacă-n Vavilon*.

Gala Galaction şi-a început colaborarea la *Viaţa românească* cu spiritualele note: *Poezii de Cincinat Pavelescu*, tipărite în vara anului 1911, la rubrica *Note pe marginea cărţilor*. În acest articolaş Galaction îşi aducea aminte de toamna anului 1895, când îl vedea pe Cincinat Pavelescu, aproape în fiecare duminică, la velodrom. Acolo „mă topeam de drag după Cincinat Pavelescu şi după d. Jean Mihăescu, primul campion în bicicletă al Homăniei. Şi mi-era drag să văd că şi Cincinat se topea după d. Jean Mihăescu. Strigaţi, băieţi: ura campionul! ne dădea comandă Cincinat, când ieşeam cu toţii puhoi din velodrom, în urma campionului şi a prestidigiosului său biciclu… Am închis ochii şi am rechemat pe poetu biciclist de la 1895. Ce frumos băiat era! Avea un păr negru şi buclat. Avea o mustaţă mică, ondulată în chip firesc. Avea nişte ochi negri strălucitori şi, când venea jin vârtejul bicicletei, nişte obraji ca doi bujori. Îmi veţi răspunde: Vani*tas vanitatum. Vă* voi replica: Nu-mi pasă. Eu nu cunosc pe actualul Cincinat".

Critica poeziilor care urma nu mai avea nicio importanţă. Tabloul umoristic din frunte arunca o umbră de ridicul asupra poetului – mai elocventă şi mai strălucitoare decât obiecţiile de ordin artistic.

Au trecut ani de atunci. Cincinat Pavelescu nu mai este, iar poeziile lui nu se mai citesc. În mintea mea trăieşte încă imaginea poetului pe bicicletă, aşa cum a schiţat-o Galaction in *Viaţa românească*.

În toamna aceluiaşi an, Galaction a publicat în *Viaţa românească* nuvela *Pădurarul Ion Bentu*, în care e în J făţişată răzbunarea sălbatică a unei femei. Aceste debuturi pe plan publicistic şi literar în *Viaţa românească* veneau după strălucitele nuvele tipărite de Galaction in *Viaţa socială*, revistă de sub direcţia lui N.D. Cocea: *De la noi la Cladova*, *în pădurea Cotoşmanei*, *Gloria Constantini*, *Moara lui Călifar*, *Copca Rădvanului*… Membrii redacţiei, fermecaţi de pasiunea dintre Borivoje şi Popa Tonea, simţiseră faţă de debutul lui Galaction la revista ieşeană o uşoară şi trecătoare lipsă de „dezalterare" literară – ca să întrebuinţăm un barbarism în genul lui Galaction…

Galaction, invitat de *Viaţa românească* la începutul anului 1911, venise la Iaşi şi adusese revistei nuvela *Mi-e dragă Nonora*. *A* citit-o în

cercul redacţiei cu vocea lui clară şi fermecătoare. Fuseseră de faţă C. Stere, Ibrăi-leanu, M. Carp, Ion Botez… Bucata însă era slabă. Ibrăileanu ridică o obiecţie capitală: acţiunea nuvelei se încheie… printr-un accident de cale ferată. Galaction, cum mi-a explicat el în urmă, socotea că accidentuhera trimis de puterea divină – şi deci se încadra între resorturile artistice ale bucăţii. Viaţa ro*mâneas*că *refuzas*e Mi-e dra*gă N*o*nora, care a*păru în nr. 3 – 4 din Viaţa so*cială*. *După a*ceea, Galaction aduse revistei ieşene magnifice nuvele, scrise pe file de caiet liniate, de dictando, cu litere ca nişte sârme întortocheate şi ascuţite. Intra exuberant în sala redacţiei, cu salutări prietenoase şi cu explozii sincere de râs. Avea o barbă neagră şi nişte sprâncene mefistofelice, ca smoala, deasupra unor ochi pasionaţi. Era întâmpinat cu dragoste de toată lumea. Oricât de indispus ar fi fost Ibrăileanu, Galaction avea darul să-l învioreze, să-i aprindă strălucirea ochilor şi să-l antreneze, după şedinţa redacţională, într-un restaurant, pentru masa de seară.

În trecere prin Iaşi, Galaction a dormit de câteva ori pe canapea în redacţia *Vieţii românești*. Mai târziu îl invitam acasă la mine. Locuiam pe atunci cu familia într-o căsuţă unde – pe lângă două odăi la parter – aveam una şi în mansardă; acolo îmi făcusem dormitorul. Mansarda avea un balcon cu podeaua putredă, pe jumătate lipsă. Cu prilejul primei sale vizite, după ce luarăm cina împreună, în bucătărie, îl instalai pe Galaction in mansardă. A doua zi el mă întâmpină, zâmbind:

— Frate Sevastos, cât pe ce era să nu mă mai vezi pe lumea asta. Aseară, după ce m-ai condus *ad supera*, eu am vrut să ies puţin în balcon şi – după vechea mea meteahnă – să admir stelele. M-am sprijinit cu mâna dreaptă de un uşor şi cu mâna stângă de celălalt, întinzând cu grijă piciorul. Dar piciorul mi se ducea, liber, în jos… Văzând că sub dânsul e hăul, mi l-am retras frumuşel înapoi. Astfel, numai prudenţei mele se datorează faptul că mai sunt printre cei vii.

După aceea Galaction venea des pe la mine, şi într-un rând mi s-a întâmplat ceva unic în viaţă, în legătură cu persoana lui. Preparam un examen la Drept. Eram în mansardă şi studiam nişte articole din Codul Penal. Eram obosit. Deodată mi s-a părut că rândurile pe care le

citeam erau rostite de Galaction. Adormisem o clipă? Nu ştiam. Aveam impresia că nu. Mi-am dat cu mâna pe la ochi. M-am spălat cu apă rece pe faţă. Şi m-am apucat iarăşi de învăţat. Peste zece minute, cineva mi-a bătut în uşă: era Galaction. Venise de la gară de-a dreptul la mine, gândindu-se, desigur, la gazda lui. Ce-a fost? O coincidenţă? Un fenomen de telepatie?…

Istorisindu-i acest fapt din tainele sufletului, adăugai la sfârşit, în glumă:

— Nu-i aşa, domnule Galaction, că eu – ca necr dincios – o să am parte pe lumea cealaltă de foci Gheenei? Sunt, va să zică, pierdut cu totul?

— Ba de loc – îmi răspunse foarte serios Galaction. Cât timp eşti prieten cu Grigorie Pişculescu mai este o nădejde de salvare…

— Mai ales că mila Domnului e fără margini – adăugai eu. Oricum, nădăjduiesc că Dumnezeu mă va ierta: asta-i, de altfel, meseria lui – cum spune Heine.